

**KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN
ARAPÇA İLE TÜRKÇE’NİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Cemal IŞIK

Doktora Tezi

**Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Doç. Dr. Halil İbrahim TANÇ**

2014

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Cemal IŞIK

KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA İLE
TÜRKÇE’NİN KARŞILAŞTIRILMASI

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Halil İbrahim TANÇ

ERZURUM -2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR DİZİNİ	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE KELİMELELERLE ARAPÇA KELİMELEİN KARŞILAŞTIRILMASI

1.1. DİLLERİ KARŞILAŞTIRMADA TEMEL KAVRAMLAR	8
1.1.1. Dil, Tanımı ve Kökeni.....	8
1.1.2. Yapı Bakımından Dünya Dilleri:	8
1.1.2.1. Tek Heceli Diller.....	8
1.1.2.2. Eklemli (Bitişken) Diller	9
1.1.2.3. Çekimli (Bükümlü) Diller	9
1.1.3. Köken Bakımından Dünya Dilleri.....	10
1.1.4. Yeryüzündeki Başlıca Dil Aileleri	10
1.1.4.1. Hint Avrupa Dilleri Ailesi	10
1.1.4.2. Hâmi-Sâmî Dilleri Ailesi.....	10
1.2. TÜRKÇE KELİMELELERLE ARAPÇA KELİMELEİN	
KARŞILAŞTIRILMASI	11
1.2.1. İsim (Ad) Soylu Kelimeler (Kelime/sözcük)	12
1.2.1.1. Tam Anlamı Olanlar	13
1.2.1.2. Gerçek Anlam (temel anlam)	13
1.2.1.3. Tek Başına Görev Üstlenenler	14
1.2.1.3.1. İsim (ad).....	14
1.2.1.3.2. Varlıklara Verilişlerine Göre	14
1.2.1.3.3. Karşılıdığı Varlığın Sayısına Göre.....	15
1.2.1.3.4. Zamirler	17
1.2.1.3.5. Zamirlerin Özellikleri	17
1.2.1.3.6. Zamir Çeşitleri.....	17
1.2.1.4. Başka Kelimelerle Birlikte Görev Üstlenenler	19
1.2.1.4.1. Sıfat (Önad).....	19

1.2.1.4.2. Zarf (Belirteç)	23
1.2.1.5. Tam Anlamı Olmayanlar	26
1.2.1.5.1. Edat (İlgeç)	26
1.2.1.5.2. Bağlaç	30
1.2.2. Fiil (Eylem) Soylu Kelimeler	34
1.2.2.1. Fiiller (Eylemler)	34
1.2.2.2. Fiilimsiler	35
1.2.2.3. İsim-Fiiller (Ad-Eylem)	35
1.2.2.4. Sıfat-Fiiller (Ortaç)	36
1.2.2.5. Zarf-Fiiller (Bağ-Fiil, Ulaç)	37
1.3. ARAPÇA KELİMELERİN TÜRKÇE KELİMELERLE	
KARŞILAŞTIRILMASI	39
1.3.1. Arapça İsimler	39
1.3.1.1. İ'rab Bakımından İsimler	39
1.3.1.2. Sayı Bakımından İsimler	46
1.3.1.3. Cinsiyet Bakımından İsimler	47
1.3.1.4. İsimlerin Marife ve Nekra Olması	49
1.3.1.5. Câmîd ve Müştak İsimler	50
1.3.2. Arapçada Fiiller	51
1.3.2.1. Zaman Bakımından Fiiller	51
1.3.2.2. Biçim Bakımından Fiiller	53
1.3.2.3. Yapı Bakımından Fiiller	55
1.3.2.4. Geçişlilik-Geçişsizlik Bakımından Fiiller	57
1.3.2.5. Fâilleri Açısından Fiiller	60
1.3.2.6. Çekim Bakımından Fiiller	61
1.3.3. Arapça Harfler	62
1.3.3.1. Harf Sayılarına Göre Harfler	62
1.3.3.2. Görevleri Bakımından Harfler	62

İKİNCİ BÖLÜM

CÜMLE ÖGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. TÜRKÇE CÜMLE ÖGELERİNİN ARAPÇA CÜMLE ÖGELERİYLE

KARŞILAŞTIRILMASI	65
2.1.1. Türkçede Cümlelerin Asıl Öğeleri.....	66
2.1.1.1. Özne.....	66
2.1.1.2. Özne İle İlgili Bazı Ayrıntılar.....	66
2.1.1.3. Yüklem	79
2.1.1.4. Yüklem İle İlgili Bazı Ayrıntılar	80
2.1.1.5. Nesne	94
2.1.1.6. Nesne ile İlgili Bazı Ayrıntılar.....	95
2.1.1.7. Yer Tamlayıcısı.....	111
2.1.1.8. Yer Tamlayıcısı ile İlgili Bazı Ayrıntılar.....	111
2.1.1.9. Zarf.....	114
2.1.1.10. Zarf İle İlgili Bazı Ayrıntılar.....	117
2.1.1.11. Türkçede Cümle Dışı Öğeler.....	121
2.1.1.12. Cümle Dışı Öge ile İlgili Bazı Ayrıntılar	121
2.2. ARAPÇA CÜMLE ÖGELERİNİN TÜRKÇE CÜMLE ÖGELERİYLE	
KARŞILAŞTIRILMASI	122
2.2.1. İsim Cümlesinin Asıl Öğeleri.....	122
2.2.1.1. Müpteda	122
2.2.1.2. Haber.....	123
2.2.1.3. Mübteda İle İlgili Ayrıntılar	125
2.2.1.4. Mübtedanın Umûmîlik İfade Etmesi.....	129
2.2.1.5. Mübtedanın Husûsîlik Kazanması	129
2.2.1.6. Haberin Öne Geçmesi Gereken Yerler	130
2.2.1.7. Haberin Cümle Şeklinde Gelmesi.....	131
2.2.1.8. Mübteda-Haber Uygunluğu	132
2.2.1.9. Türkçede Olumluluk-Olumsuzluk Uyumu.....	134
2.2.1.10. Türkçede Tekillik-Çoğulluk Uyumu	135
2.2.1.11. Arapçada Mübteda-Haber Uyumu	136
2.2.2. Nevâsih (İsim Cümlesini Etkileyen Yapılar).....	139

2.2.2.1. Kâne ve Benzerleri (كَانَ وَ أَخْوَانُهَا).....	140
2.2.2.2. Türkçe Yardımcı Fiiller.....	141
2.2.2.3. Kâne Ve Benzerleri (كَانَ وَ أَخْوَانُهَا) ile İlgili Ayrıntılar	143
2.2.2.4. İnne ve Benzerleri (إِنَّ وَ أَخْوَانُهَا)	146
2.2.2.5. Kâne ve İnne'nin Haberleri.....	148
2.2.2.5.1. Fiil Cümlesi Olan Haber	148
2.2.2.5.2. İsim Cümlesi Olan Haber	149
2.2.2.5.3. Zarf Olan Haber	150
2.3.3. Arapçada Fiil Cümlesinin Asıl Öğeleri.....	150
2.3.3.1. Fiil.....	150
2.3.3.1.1. Mâzi Fiil (Geçmiş Zaman)	151
2.3.3.1.2. Muzari Fiil.....	152
2.3.3.1.3. Emir Fiil	154
2.3.3.2. Fâil	154
2.3.3.3. Arapçada Harfler	155
2.3.3.3.1. İsimlere Ait Olan Harfler	156
2.3.3.3.2. Fiillere Ait Olan Harfler	158

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKÇE CÜMLELERLE ARAPÇA CÜMLELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER	161
3.1.1. Fiil Cümlesi.....	161
3.1.2. İsim Cümlesi.....	162
3.2. ÖGELERİNİN DİZİLİŞİNE GÖRE CÜMLELER.....	164
3.2.1. Kurallı (Düz) Cümleler	164
3.2.2. Devrik Cümle	165
3.3. ANLAM YÖNÜNDEN CÜMLELER	167
3.3.1. Olumlu Cümle	167
3.3.2. Olumsuz Cümle.....	169
3.3.3. Soru Cümlesi	170
3.3.4. Emir Cümlesi.....	173
3.3.5. Ünlem Cümlesi	176

3.3.6. Şart Cümlesi	179
3.3.7. İstek Cümlesi	182
3.4. YAPI BAKIMINDAN CÜMLELER.....	184
3.4.1. Basit Cümle	185
3.4.2. Birleşik Cümle.....	187
3.4.3. Girişik Birleşik Cümle.....	189
3.4.4. Şartlı Birleşik Cümle	189
3.4.5. İç İçe Birleşik Cümle	190
3.4.6. Ki’li Birleşik Cümle	190
3.4.7. Arapçada Birleşik Cümle.....	191
3.4.8. Arapça Bileşik Fiil Cümlesi	191
3.4.9. Arapça Bileşik İsim Cümlesi.....	191
3.4.10. Arapçada Girişik Birleşik Cümle.....	192
3.4.11. Arapça İç İçe Birleşik Cümle.....	193
3.4.12. Arapça Ki’li Birleşik Cümle	193
3.5. SIRALI CÜMLELER.....	194
3.5.1. Türkçe’de Bağlı Cümle	195
3.5.2. Türkçe Ki’ Bağlı Cümleler.....	195
3.5.3. Diğer Bağlaçlarla Kurulan Cümleler.....	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAPÇA CÜMLELERİN TÜRKÇE CÜMLELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. KURULUŞ BAKIMINDAN CÜMLELER.....	200
4.1.1. İsim Cümlesi.....	200
4.1.2. İsim Cümlesinin Mübtedası	202
4.1.3. İsim Cümlesinin Haberi	203
4.1.4. Mübtedadan önce gelen haber:	204
4.1.5. İsim cümlesinin başına gelen edatlar	204
4.1.6. Fiil Cümlesi.....	205
4.2. İRABDA MAHALLİ OLAN CÜMLELER.....	207
4.2.1. Arapça Haber Cümlesinin Türkçe Yükleme ile Karşılaştırılması.....	208
4.2.2. Arapça Mef’ul Cümlesi	209

4.2.3. Arapça İzafet Cümlesi.....	211
4.2.4. Arapça Şartın Cevabı Olan Cümle	213
4.3. ARAPÇA TEKİL İSME BAĞLI CÜMLELER.....	214
4.3.1. Arapça Sıfat Cümlesi.....	214
4.3.2. Arapça Bedel Cümlesi	215
4.3.3. Arapça Tekile Atfedilen Cümle	217
4.3.4 Arapça Hâl Cümlesi.....	218
4.4. ARAPÇADA TEVÂBİ' CÜMLELERİ.....	222
4.4.1. Arapça İbtidaiye ve İstinafiye Cümle	222
4.4.2. Arapça Mu'tarize Cümle	224
4.4.3. Arapça Tefsir Cümlesi.....	226
4.4.4. Yeminin Cevabı Olan Cümle	227
4.4.5. Şartın Cevabı Olan Cümle	228
4.4.6. İsmi Mevsulun Sılası Olan Cümle	229
4.4.7. Bunlara Tabi Olan Cümleler	231
4.4.8. Cümle Benzerleri	232
4.4.9. Müteallakın Anlamı.....	233
4.4.10. Müteallakın Türkçe Karşılığı	234
4.5. CÜMLE ÇÖZÜMLEMELERİ VE KARŞILAŞTIRMALAR.....	236
4.5.1. Arapça Cümle İrabı.....	236
4.5.2. Fiil Cümlesinin İrabı	236
4.5.3. İsim Cümlesinin İrabı.....	237
4.5.4. Türkçe Cümle Çözümlemesi.....	240
4.5.5. İki Dilin Tablolar Şeklinde Karşılaştırılması.....	244
SONUÇ.....	246
KAYNAKÇA.....	251
ÖZGEÇMİŞ.....	259

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Türkçe ve Arapça kelime çeşitlerinin karşılaştırılması.....	12
Tablo 1.2. Türkçe ve Arapça isim çeşitlerinin karşılaştırılması.....	16
Tablo 1.3. Türkçe ve Arapça zamir çeşitlerinin karşılaştırılması.....	19
Tablo 1.4. Türkçe ve Arapça sıfatların karşılaştırılması	22
Tablo 1.5. Türkçe ve Arapça anlamlı zarfların karşılaştırılması	25
Tablo 1.6. Türkçe ve Arapçada tek başına anlam olmayan edatların karşılaştırılması ..	29
Tablo 1.7. Türkçe ve Arapça bağlaçların karşılaştırılması.....	31
Tablo 1.8. Türkçe ve Arapçada isim ve fiil arasındaki farklar ve benzerlikler	35
Tablo 1.9. Türkçe fiilimsilerle Arapça müştakkâtın karşılaştırılması	38
Tablo 1.10. Mu'reb isimlerin i'rabı.....	42
Tablo 1.11. Arapça mebni isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması	45
Tablo 1.12. Arapça ve Türkçe isimlerin sayı bakımından karşılaştırılması	47
Tablo 1.13. Cinsiyet bakımından isimlerin karşılaştırılması.....	48
Tablo 1.14. Arapça marife ve nekre isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması	49
Tablo 1.15. Arapça câmid ve müştak isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması	50
Tablo 1.16. Arapça ve Türkçe fiillerin karşılaştırılması.....	52
Tablo 1.17. Altı sülasi mücerred fiil tablosu	53
Tablo 1.18. Bir harf ilaveli mezid fiiller.....	54
Tablo 1.19. İki harf ilaveli mezid fiil tablosu.....	54
Tablo 1.20. Üç harf ilaveli mezid fiil tablosu.....	54
Tablo 1.21. Türkçe eylem çekim tablosu	55
Tablo 1.22. Aksâm-ı seba' fiilleri tablosu	56
Tablo 1.23. Geçişli ve geçişsiz fiil tablosu.....	60
Tablo 2.1. Türkçe etken ve edilgen fiillerin özne ve nesne şekilleri.....	67
Tablo 2.2. Türkçe özne ile Arapça mübteda ve fâilin karşılaştırılması.....	68
Tablo 2.3. Arapça fiillerdeki gizli fâiller tablosu	75
Tablo 2.4. Munfasıl zamirlerin fiillerde gizli fâil olma durumu	76
Tablo 2.5. Türkçe ve Arapça yüklemelerin karşılaştırılması	80
Tablo 2.6. Türkçe nesne çizelge tablosu	95
Tablo 2.7. Türkçe ve Arapça cümlelerde nesnelerin karşılaştırılması	96
Tablo 2.8. Mübteda- haber tablosu.....	123

Tablo 2.9. Mübteda ve haberin uyum tablosu	124
Tablo 2.10. Mübteda ve haberin siğalardaki uyum şeması	133
Tablo 2.11. Arapça nâkıs ve nâsih fiiller tablosu	143
Tablo 2.12 Tam ve nâkıs fiil tablosu	145
Tablo 2.13. Nâsih harflerin isim cümlesine katılması	146
Tablo 2.14. Nâsih harflerin anlam tablosu	147
Tablo 3.1. Öğelerinin diziliş şekillerine göre cümle çeşitleri.....	165
Tablo 3.2. Anlam bakımından cümlelerin karşılaştırılması	167
Tablo 3.3. Türkçe gramerin emir kipi tablosu	174
Tablo 3.4. Arapça gramerin emir fiil tablosu	175
Tablo 3.5. Yapı bakımından cümlelerin karşılaştırılması	185
Tablo 4.1. Arapça gramerin cümle öğeleri tablosu	201
Tablo 4.2. Arapça lâzım ve müteaddi fiil tablosu	205
Tablo 5.2. Türkçe ve Arapça gramer konularının karşılaştırması	245

ÖZET

DOKTORA TEZİ

KELİME VE CÜMLE YAPILARI BAKIMINDAN ARAPÇA İLE TÜRKÇE’NİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Cemal IŞIK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil İbrahim TANÇ

2014, Sayfa: XIV+259

Jüri: Doç. Dr. Halil İbrahim TANÇ

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ

Prof. Dr. Yusuf SANCAK

Doç. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI

Bu çalışma, Arapça ile Türkçe kelime, cümle ve cümle öğelerinin benzer ve farklı yönlerini tespit ederek karşılaştırmalı dil öğretimine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmamızın giriş bölümü, dil grupları, dilleri karşılaştırma çalışmalarının gelişimi, dilbilim konuları ve konu ile ilgili tanımları kapsamaktadır.

Birinci bölümde, Arapça ile Türkçe kelime ve kelime grupları karşıtsal çözümleme yöntemi ile yani benzer ve zıt yönleri tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Adı geçen yöntem, çalışmanın tamamı için göz önünde bulundurulmuştur.

İkinci bölümde, Türkçeye cümle öğeleri Arapça ile Arapça cümle öğeleri de Türkçe ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar tablolar halinde bölüm sonlarında gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkçe cümle çeşitleri Arapça cümlelerle yapı, diziliş, anlam ve çeşit bakımından incelenmiştir. Türkçede olduğu halde Arapçada ve Arapçada bulunduğu halde Türkçede olmayan cümlelere dikkat çekilmiştir. Ayrıca karşılıklı iki dile ait genel bir karşılaştırma, cümle çözümlemeleri, karşılaştırma tabloları, benzerlik ve zıtlıklar listeler halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil öğretimi, Arapça, Türkçe, isim ve fiil cümlesi, karşılaştırma,

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**THE COMPARISON OF TURKISH AND ARABIC IN TERMS OF
VOCABULARY AND SENTENCE STRUCTURES**

Cemal IŞIK

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim TANÇ

2014, Page: XIV+259

Jury: Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim TANÇ

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ

Prof. Dr. Yusuf SANCAK

Assoc. Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI

The aim of this study is to contribute the comparative language teaching by determining the similar and different aspects of Arabic and Turkish word, sentence and sentence elements. The introduction part of this study includes language groups, the development of comparative studies of languages, subjects of linguistic and issues related to definitions.

In the first part, Arabic and Turkish words and word groups have been compared by contrastive analysis method which means determining similar and opposite sides. This method has been taken into consideration for the entire study.

In the second part, Turkish sentence elements have been compared with Arabic, and vice versa. Comparisons have been shown as tables at the end of each section.

In the fourth part, Turkish sentence types have been compared with Arabic sentences in terms of structure, sequence, meaning and varieties. Sentences have that exist in Turkish but not in Arabic and vice versa have been pointed out. Also, we aimed to show the two opposing linguistic analyzes of the sentence, comparison table, mutual similarities and contrasts.

Key words: Language Teaching, Arabic, Turkish, Noun and Verb sentences, comparison.

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin, İbn.
B.li N.	: Belirtili nesne
B. siz N.	: Belirtisiz nesne
Bkz.	: Bakınız
Bşk.	: Başkaları
(c.c.)	: Celle celâlühu
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
D.T.	: Dolaylı tümleş
h.	: Hicri
hak.	: Hakkında
Haz.	: Hazırlayan
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
M.	: Miladi.
Mad.	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Özne
r.a	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden.
Ty.	: Tarih yok.
T.c.	: Temel cümle
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Y.	: Yüklem
Yay.	: Yayını
Yy.	: Basım yeri yok.
Y.c.	: Yan cümle
Z.T.	: Zarf tümleci

ÖNSÖZ

Arapça ve Türkçe, yüzyılların birikimi ile gelişmiş iki ayrı dil ailesine ait dillerdir. Bütün dillerde olduğu gibi bunlar da zamanın geçmesiyle bir takım değişikliklere uğramış ve çeşitli ilim dallarının ortaya çıkmasıyla yeni yeni kelime ve kavramlarla zenginleşmiştir. Arap gramerinin ana konuları, İslâmın ilk asırlarından itibaren belirlenmiş olmasına karşılık; günümüz Türkçesi, bir asır öncesiyle kıyaslanamayacak kadar değişiklikler geçirmiştir. Bu yüzden Arapça ve Türkçe cümle yapılarını karşılaştırırken esas alınan yapı günümüz Türkçe cümle yapılarıdır. Çünkü daha önceki süreçte meydana gelen değişiklikleri tespit etmek ayrı bir bilimsel araştırma konusudur. Bununla ilgili hem Türkçe hem de Arapça üzerine yapılmış değerli çalışmalar mevcuttur.

Ayrı ayrı iki dili inceleyen eserlerin ve bilimsel çalışmaların çokluğuna rağmen karşılaştırmalı dil çalışmaları son derece az ve yetersizdir. Birkaç lisansüstü tez ve makale dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Söz konusu araştırmalarda, Arapça ile Türkçe gramer yapıları birbirinden bağımsız ve ayrı konular gibi arka arkaya getirilmesine dillerin karşılaştırılması denmesi bilimsel kriterlere uygun görülmemektedir. Çünkü tablolar üzerinde aynı anda ve bir arada kıyas yapma imkânı vermediğinden adı geçen araştırmaların istenilen bilimsel seviyeyi yakaladığı söylenemez.

Dilbilimlerinde karşılaştırma, iki ayrı dilin yapılarındaki benzer ve farklı yönlerin ortaya çıkarılması amacıyla yapılır. Diller arasındaki farklılıklar tabii ve kaçınılmazdır. Özellikle Türkçe ve Arapça gibi farklı dil gruplarında birbiriyle uyuşmayan yapılar daha fazladır. Bu durum, dili konuşanların olumsuz aktarıma yani anadillerini hedef dillerle karıştırmasına sebep olmaktadır. Dil öğreniminde karşılaşılan bu problem karşılaştırmalı dil çalışmaları ile aşılma çalışılmıştır. Adı geçen çalışmalar, anadilden hareketle kendi dilinin gramerini iyice anlamayı daha sonra öğreneceği hedef dili kendi anadiliyle karşılaştırarak öğrenmeyi öngörür. Bu yüzden karşılaştırmalı dil çalışmaları, hem anadili hem de hedef dili bir arada incelemeyi esas alır. Dillerdeki zıtlıklar öğrenmede zorluklar oluştururken benzerlikler dil öğrenimine kolaylık sağlar. Bu yüzden anadildeki kuralların benzerlerinin hedef dilde tespiti de önemlidir. Yabancı dil öğrenenlerin, kendi dillerinden hedef dile benzer kuralları

aktarmalarına olumlu aktarım denmektedir. Dillerdeki olumlu ve olumsuz aktarım ile farklılık ve benzerlikler tespit edilmeden hazırlanacak ders öğretim materyalleri istenen ve arzu edilen dil öğretimini sağlamada yetersiz kalacaktır.

Arapça ile Türkçe, anadili aktarımı yani kural ve yapı açısından karşılaştırıldığında, Arapça öğreniminde Türkçeden yanlış aktarımların yapıldığı gözlenmektedir. Bu çalışma, adı geçen yanlışları düzeltmeye katkı sağlayamaya ve olumlu aktarımları tespiti çalışacaktır.

Daha önce benzer konularda yapılmış çalışmalar, Arapça ile Türkçe cümle karşılaştırmaları veya cümlenin herhangi bir ögesinin hedef dille karşılaştırılması ile sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada ise bir bütünlük içerisinde kelime çeşitleri, cümle ögeleri ve cümle yapıları karşılaştırılacaktır. Bununla birlikte kelime grupları ile cümle unsurlarına da yer verilecektir. Çünkü Arapça ile Türkçe arasında temel farklılık ve benzerlikler sırasıyla harflerde, kelimelerde, cümlelerde ve cümle ögelerinde görülmektedir.

Bu çalışmada sadece dilbilgisi konuları işlenecektir. Her iki dile ait gramer çerçevesinde kelime ve cümle yapıları karşılaştırılmaya çalışılacağı için belagat konularına girilmeyecek ve bu alanda yazılmış kaynaklara başvurulmayacaktır. Bu yüzden müracaat kitapları, günümüz basılı ve elektronik ortamdaki dilbilgisi kitapları olacaktır.

Bu tezimizde Türk Dili Edebiyatı Bölümlerinin kaynakları, Türk Dil Kurumunun yayınları ve edebî sanat değeri olan kaynakların dilbilgisi kısımları esas alınacaktır. Arapça yazılmış dilbilgisi yani sarf ve nahiv kitapları, bu konuda yapılmış lisansüstü çalışmalar, makaleler incelenmeye çalışılmıştır. Atatürk Üniversitesi merkez kütüphane ile İlahiyat Fakültesi kütüphanesi, DİB kütüphanesi, İsam, Diyanet Vakfı kütüphanesi, elektronik ortamda paylaşılan meslekî yayınlar, YÖK veri tabanında kayıtlı eser ve makaleler, Hizânetü'l-Kütüp, Mektebe-i Şâmile vb. Arapça sitelerden ve Arapça yapılmış çalışmalardan, Arap Dili Belagatı öğretim üyelerinin konu ile ilgili yazdıkları eserlerden ve hocalarımızın kütüphanelerinden istifade edilmiştir.

Çalışmaya ait örneklerin bir kısmı Kur'an-ı Kerim ayetlerinden oluşmaktadır. Adı geçen örnekler muteber meallere alınmaya özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada, katkılarından dolayı Prof. Dr. Sleymen TÜLÜCÜ'ye, Prof. Dr. İbrahim YILMAZ'a, Prof. Dr. Yusuf SANCAK'a, Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEş'e ve başından beri her türlü desteğini esirgemeyen, fikir ve tecrübesiyle yönlendiren, yol gösteren değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Halil İbrahim TAN beye saygı ve hürmetlerimi sunmayı bir vazife bilirim.

Erzurum 2014

Cemal IşIK

GİRİŞ

DİL ÖĞRETİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

I.I. DİL ÖĞRETİMİNİN DOĞUŞU

Yabancı dil öğretimi, eğitimin ayrılmaz bir parçası ve medeniyette yükselmenin bir göstergesi sayılmaktadır. Bu yüzden bütün dünyada yabancı dil öğretimi eğitim programlarına girmiştir. Yabancı dil öğretimi, sosyal ve kültürel hareketliliğin yanında uluslararası iletişimin de vasıtasıdır. Kendi anadilini iyi öğrenmek şartıyla yabancı bir veya birkaç dili öğrenmek çağımızın gereklerinden sayılmaktadır.

Bugün yeryüzünde kullanılan 4000 civarında dil olmasına karşın, gittikçe artan uluslararası ilişkiler, ulusların kendi anadiliyle iletişim sağlamalarını yetersiz kılmakta ve bu nedenle diğer ülkelerin dillerini öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere NATO ve Avrupa Konseyi gibi birçok uluslararası örgütte ortak iletişim aracı olarak birkaç ulusun dili kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütünde kullanılan resmi çalışma dilleri, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça, İspanyolca ve Arapçadır. Bu diller sadece Avrupa'da değil diğer dünya ülkelerinde de en çok öğrenilmek istenen dillerdir.¹

Arapça, temel İslâm kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebvî'nin dili olmasının yanında büyük bir medeniyet ve kültüre kaynaklık yapmasından dolayı bütün Müslümanların ilgi odağı olmuştur. Asırlar boyunca Arapça öğretmek ve öğrenmek için büyük gayretler sarf edilmiş, bu dilin öğretilmesi için değerli çalışmalar yapılmış, kıymetli eserler te'lif edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde açılan İmam-Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakültelerinde Arapça dersleri okutulmuş ve bugüne kadar da okutulmaya devam edilmektedir. Bu dilin öğretilmesinde belli bir süre takrir usulü takip edilmiştir. Son dönemlerde ise Oxford sisteminin Arapça hazırlık kitaplarında uygulandığını görmekteyiz. Dünyada pek çok ülkede uygulanmakta olan bu sistem, öğrenci odaklı olup, uygulanan seviye

¹ Tahirhan Aydın, *Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı, Yabancılar Arapça Öğretimi-Karşıtsal Çözümleme-* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 2.

tespitine göre kişilerin uygun sınıflara yerleştirilmesi esasına dayanır.² İlahiyat fakültelerinin bir kısmında okutulan el-Arabiyyetü'l-Müeyyessere, el-Arabiyyetü Beyne Yedeyk, Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-Arabiyye vb. kitaplar adı geçen sistemi esas almışlardır. Bu sistem, dili, kendi gramer yapısıyla öğretmeyi, konuları alıştırmalarla pekiştirmeyi, yeni öğrenilen kelimeleri değişik konular içinde tekrar etmeyi, okuma ve anlamının yanında yazmayı öngörür.

I.II. DİLBİLİM ÇALIŞMALARI VE KAVRAMLARI

Yirminci yüzyılda teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler insanlar arasındaki iletişim ve ilişkilerin yoğunlaşmasına imkân sağlamıştır. Bu gelişme, yabancı dil öğrenme ihtiyacının yanında dil konusunda bilimsel araştırmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Dilbilimciler, dilin kaynaklarını araştırmış ve dille ilgili bilimsel kavramları geliştirmeye çalışmışlardır. Tarihi süreç içinde kavramlar da bilimsel gelişmeye paralel olarak değişerek gelişmişlerdir. Bunun sonucunda ortaya çıkan bilimsel terimler şu şekildedir.

1. Dilbilim: *Linguistik* olarak da bilinir, dili bir sistem olarak gören ve niteliğini, yapısını, birimlerini ve dönüşümlerini inceleyen bilim dalı. Dilbilim terimi, ilk kez 19. yüzyılda dil incelemelerindeki yeni bir yaklaşımı geleneksel filolojiden ayırmak için kullanılmıştır.

2. Filoloji: Öncelikle dilin yazılı metinlere yansıyan tarihsel gelişimiyle ilgilenir.³ Eski medeniyetlerin yazılı metinlerinin yanında kaybolmuş dilleri de araştıran bir bilim dalıdır. Yeni dilbilim kavramlarına kaynaklık etmiştir.

Günümüzde dil çalışmalarında genellikle aşağıda verilecek olan iki temel yaklaşım benimsenir. Bu görüş, Ferdinand de Saussure (1857-1913)'un *Course in General Linguistics* adlı eserinde ortaya koyduğu eşzamanlı ve artzamanlı yaklaşım görüşüdür.

3. Eşzamanlı Yaklaşım (Synchronique): Dil sorunlarını belirli bir süre içinde ve gelişmelerden, değişmelerden bağımsız olarak incelemeyi ifade eder. Herhangi bir

² <http://www.oxfordhousecollege.com/tr/program.php?gid=9&pid=263&program=Eğitim> Metodumuz., Erişim tarihi; 25.12.2013, saat: 03:25.

³ Candemir Doğan, "Arapça Öğretiminde Yöntem Orijinli Problemler ve Çözüm Önerileri", *Nüsha*, Yıl: VI, Sayı: 21, Bahar 2006.

özelliğın ya da sorunun incelenmesi için o andaki durumuyla biçimlerin birbirleriyle olan bağlantıları ve ilişkileri üzerinde durur.

4. Artzamanlı Yaklaşım (Diachronique): Bir dilin zaman içindeki gelişimi ve değişimini inceleyen, belli bir zamana bağlı özellik veya sorunları araştıran bilimsel görüştür.⁴ Bu kavram, betimlemeli dilbilim yerine kullanılan bir terimdir.

5. Betimlemeli Dilbilim: Dilin yaşayan, konuşulmakta olan varlığına eğilerek dilde görülen gerçekleri, durumları saptamaya ve betimlemeye çalışır. Fakat bunların nedenlerini ve etkilerini araştırmaz. Dildeki özelliklerin saptanması, betimlenmesi sırasında tarihsel gelişmelerin incelenmesine yönelmez.⁵

6. Karşılaştırmalı Dilbilim: Teori ile uygulama arasında kalan bir bilim dalıdır. Bir yandan kendi teorilerini üretir diğer yandan da bunları uygulayarak sonuçlarını gözlemler. İlk defa doğu dilleri ile Avrupa dilleri arasında tarihi dilbilim karşılaştırmalarını (*comparative phonology* فقہ اللغة المقارن) başlatan, Franz Bopp (1791-1867) kabul edilir. Sanskritçe ile Avrupa dilleri arasında yaptığı karşılaştırmaları dilbilimin bağımsız bir bilim dalı olmasını sağladı.⁶ Karşılaştırmalı dilbilim, dilleri karşılaştırırken zıtlıkları öncelikli olarak ele almaz. Dillerdeki zıtlıkları inceleyen bilim dalı ise karşıtsal dilbilim/*contrastive linguistics* (CL) ve karşıtsal çözümleme/*contrastive analysis* (CA)'dır.

7. Karşıtsal Dilbilim: Uygulamalı karşıtsal dilbilim; (*contrastive linguistics* علم اللغة التقابلي) farklı dil ailelerinden gelen diller arasında karşılaştırma yapan uygulamalı dilbilim dalıdır. Karşıtsal dilbilim çalışmalarını gerçek anlamda Robert Lado ile başlatıldığı kabul edilir. Arapça ile Türkçe arasında yapılacak karşılaştırma, şekli karşıtsal bir karşılaştırmadır. Çünkü Türkçe, Ural-Altay dil ailesinden gelen eklemeli bir dildir. Buna karşılık karşılaştırılmak istenilen Arapça, Hami-Sami dil ailesinden gelen çekimli bir dildir. İki dil arasında bulunan aile farkı ve ona bağılı olarak da oluşan sistem

⁴ Ertuğrul İşler ve Kenan Dursun, “Yabancı Dil Öğretiminde Metin Seçimi ve Eşsüremlilik”, pauegitimdergi.pau.edu.tr/DergiPdfDetay.aspx?ID=330, Erişim tarihi: 04.05.2014, saat: 00:43.

⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 1*, TDK yayınları, Ankara 1995.s.38

⁶ Candemir Doğan, *K. Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça Türkçe Bağlaçlar*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 122.

farkı, doğal olarak benzemeyen yönlerin çoğalmasına ve benzer yönlerin de azalmasına sebep olmaktadır.⁷ Türkçede ad tamlamalarının, sıfat tamlamalarının en önemli sözü olan tamlanan sondadır. Tümcelerde de en önemli sözü, kararı, yargıyı bildiren yüklem, genellikle sondadır. Önceki sözler, sonraki önemli sözü niteleyici, değerinin anlaşılması için yardımcı olan sözlerdir. Bu bakımdan, Türkçenin, eskiden beri ilgili olduğu dillerle (Sanskritçe, Farsça, Arapça ve batı dillerinden Fransızca, İngilizce, Almanca ile) sözcük sıralanışı bakımından, tam karşıt bir durumda bulunduğu bilinmektedir.⁸ Karşıtsal dilbilime zamanla eleştiriler getirilmiştir. Dillerde sadece zıtlıkların tespit edilerek karşılaştırma yapmanın dil öğretiminde faydalı olmayacağı şeklinde eleştiri almış olmasına rağmen hâlâ kullanılan bir sistem olduğunu söyleyebiliriz.

Anadili ile amaç dil arasındaki farklılıkları inceleyen karşıtsal dilbilim, *karşıtsal çözümleme tezleri (contrastive analysis hypothesis)* başlığı altında; güçlü (*the strong*), zayıf (*the weak*) ve orta görüş (*the moderate version*) olmak üzere üç tez ileri sürülmüştür. Bu tezlerden *güçlü görüş*, anadili ile amaç dil arasındaki farklılık arttıkça anadili girişiminin artacağını ileri sürmektedir. *Zayıf görüş*, anadili girişimine diller arasındaki farklılığın değil, amaç dilin kurallarının tam öğrenilmemesinin yol açtığını söylemektedir. *Orta görüş* ise, anadili girişiminin iki dil arasındaki farklılığın çokluğundan değil, bilakis azlığından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.⁹ Biz bu tezimizi *güçlü görüş* üzerine kurduk. Çünkü Türkçe ile Arapça arasında farklılığın fazla olmasından dolayı Türkçe konuşanlar Arapçayı kendi dil kuralları ile öğrenmeye çalışmaktadırlar.

8. Karşıtsal Çözümleme Ve Yanlış Çözümlemesi: Karşıtsal çözümleme, dil öğreniminde karşılaşılan güçlükleri aktarmaya ve anadilin girişimine dayanmaktadır. Zamanla bütün güçlüklerin aktarım ve anadili girişimiyle açıklanamadığı görülünce dilciler başka yöntem arayışına girmiş ve yanlış çözümlemesini, karşıtsal çözümlemeye alternatif olarak görmüşlerdir. Ancak burada yanlış çözümlemesinin, çözümlemesini yaptığı verilere dayandığı unutulmamalıdır. Başka bir deyişle yanlış çözümleme yönteminin malzemesi öğrencilerden elde edilen verilerdir. Söz konusu verilerin her zaman

⁷ Doğan, s. 41.

⁸ Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, TDK Yayın no: 353, AÜ Basımevi, Ankara 1972, s. 1.

⁹ Aydın, s. 25.

çok hassas olduğu söylenemez.¹⁰ Bu yüzden birbirine zıt yapıdaki dilleri karşıtsal çözümleme yöntemi ile karşılaştırmak daha öğretici olacaktır. Mevcut dilbilgisi verilerinden hareketle adı geçen dillerin bu yöntemle benzer ve farklı yönlerini tespit etmek, dil öğretimine katkı sağlayacaktır.

I. III. BENZER ÇALIŞMALAR

Karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları, geçmişte ilim adamlarının üzerinde önemle durduğu konulardandır. Özellikle Türk karşılaştırmalı dilbilimi, Kaşkarlı Mahmut'un XI. yüzyılda kaleme aldığı ve Araplara Türk dilini öğretmek için Türkçe kelimeleri Arapçanın kurallarına göre sıralayıp anlamlarını anlattığı Dîvânu Luğati-t Türk yapıtıyla başladı.¹¹ 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan karşıtsal çözümleme kavramı ise dillerin benzer ve farklı yönlerini tespiti çalışan bir yöntemdir. Bu yeni yöntem Türkçe ile birçok yabancı dil arasında bilimsel çalışmalara konu olmasına rağmen Arapça ile Türkçe dillerinin karşılaştırmasında fazlaca kullanılmamıştır. Dilleri karşılaştırma çalışmaları, ikinci dünya savaşından sonra batıda başlamış bir bilimsel projedir. Türkçe, diğer Türk lehçeleri yanında İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve Japonca dilleriyle karşılaştırılmıştır. Arapça, Arap âleminde seksenli yıllarda diğer dillerle karşılaştırılmış olmasına rağmen Türkçe ile ilgili bu konuda bir çalışma yapılmamıştır. Buna, Hartum'daki Hartum Arap Dili Enstitüsünün yaptırdığı iki yüzden fazla yüksek lisans ve doktora çalışması ile Suriye, Lübnan, Mısır ve diğer Arap ülkelerinde yapılan dilbilim çalışmalarını örnek verebiliriz. Adı geçen ülkelerdeki enstitülerde diğer birçok dilde karşılaştırma çalışması yapıldığı halde Türkçe ile Arapça dil mukayesesi yapılmamıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar makale ve lisansüstü tezlerle sınırlıdır. Makaleler: Candemir Doğan "Arapça Öğretiminde Yöntem Orijinli Problemler ve Çözüm Önerileri", Emrullah İşler "Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi", "Arapça ve Türkçe Ortaçlar-Karşıtsal Çözümleme-(2002b)", "Arapça ve Türkçe Zamanlar-Karşıtsal Çözümleme- (2003)", "Türklerin Arapçanın Ünsüzlerinde Karşılaştıkları

¹⁰ Emrullah İşler, "Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi", Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, www.doguedebiyati.com/nusha/06/011-Emrullah_isler.doc, Erişim tarihi; 04.05.2014 , saat; 00:47

¹¹ Mehman Musaoğlu, "Avrasya Türkçelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi", AÜ. Tömer Öğr. Üyesi, www.turkceogretimi.com/Dil-Uzerine/article/157-avrasya.../25 ,Erişim tarihi; 04.05.2014.saat: 00:50 ,4

Sorunlar ve Çözüm Önerileri (2001b)”. Adı geçen çalışmalar, karşıtsal dil çalışmalarının tarihi sürecini ve bu dilbilim kavramının Türkçe ile Arapçanın karşılaştırılmasında ne ifade ettiğini ortaya koymuşlardır. Doktora: Tahirhan Aydın (2007) “Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı, Yabancılar Arapça Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme-” adlı çalışmasıdır. Yüksek Lisans: Zübeyd Nalçakan (2008) “Arapça ve Türkçede İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması”, İbrahim Ekici (2010) “Arapçada Müspet ve Menfi Cümle Yapısı”, Muhammad Albiladi “Arapça ile Türkçe Arasındaki Sözdizimsel Farklılıkların Araplara Türkçe Öğretimine Etkisi”, Bashar Younes (2008) “Arapça ve Türkçede Soru Edatları- Karşıtsal Çözümleme”, Ayşegül Semerci (2012) “İlahiyat Fakülteleri Hazırlık Sınıflarında Arapça Öğretiminde Kullanılan Yöntemler”, Hassan Z. Yonis (2009) “Arapça ve Türkçede İstisna Edatları Karşıtsal Çözümleme”, Mahamadou Yahaya (2013) “Türkiye ve Nijer Cumhuriyetlerinde Arapça Ders Kitapları Karşıtsal Çözümleme”, Ahmed Aldyab’ın (2012) “Türlere Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Sibel Dokuyucu (2012) “İşlevleri Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar” adlı çalışmalarıdır.

Bu çalışmaların bir kısmında karşıtsal çözümleme yöntemi kullanılmış, diğerlerinde ise tezin konusuna göre farklı bir yöntem belirlenmiştir. Ancak karşıtsal çözümleme tezlerinde verilen örneklerle işlenen konuların yeterince dil eğitime katkı sağlayamadığı kanaatindeyiz. Adı geçen tezlerin tamamında birbirinden bağımsız olarak Arapça ve Türkçe gramerin sunulmasından sonra ayrı bir bölümde karşılaştırma yapılması bilimsel kriterlere uygun değildir. Bizim bu çalışmamızda ise Türkçe ve Arapça gramer konuları verilirken aynı anda hedef dille karşılaştırma yapılarak zıtlık ve benzerlikler bir arada gösterilecektir.

I.IV. DİLLERİN KARŞILAŞTIRILMA NEDENLERİ

Arapçaya göre Türkçe soldan seyreden trafik akışı gibidir. Bütün öğeleri neredeyse Arapça ile tam zıt yerlerde bulunmaktadır. Bu yüzden Arapça öğrenen bir Türk, ister istemez kural hatası yani anadilden hedef dile *olumsuz aktarım*¹² yapacaktır. Dil öğreniminde bu türlü hatalara düşmemek için yabancı dilden önce anadilin

¹² *Olumsuz aktarım*; anadilin hedef dil üzerindeki olumsuz etkisidir. *Olumlu aktarım*; anadilin hedef dil üzerindeki olumlu etkisidir. Lado, Robert (1964), *Language Teaching: A Scientific Approach*, McGraw-Hill, s. 2.

kurallarıyla birlikte bilinmesi gerekir. Hedef dili öğrenirken kendi dilini tam olarak kullanamayanlar dil öğreniminde zorlanacağı kanaatindeyiz. Bu yüzden dillerin karşılaştırılarak öğrenilmesi önemlidir.

Anadili iyi bilmek, bir veya birkaç yabancı dili iyi öğrenmeye vesile olabilir. Çünkü yeterli bir ana dil bilgisi üzerine bina edilecek yabancı dillerin, zihinde doğru karşılıkları olacağından öğrenilmeleri daha kolay olacaktır. Anadilini yeteri kadar bilmeyen öğrenciler hedef dili de kolayca öğrenemezler. Bunun en iyi örneği Avrupa'daki birinci ve ikinci nesil Türklerdir. Anadillerini yeteri kadar iyi bilmemelerinden dolayı kırk yıl kaldıkları ülkelerin dillerini istenen seviyede öğrenememişlerdir. Bu yüzden yabancı dil öğretiminde anadilden hareket edilmesi önemli bir konudur.

Türkiye'de öğretimi yapılan Arapça, neredeyse tamamen kendi kurallarından hareketle öğretilmeye çalışılmaktadır. Hatta Türkçe yazılmış Arapça dil kitapları bile bu yöntemle hazırlanmaktadır. Cumhuriyet döneminde açılan İmam-Hatip Liseleri, Yüksek İslâm Enstitüleri, İslâmî İlimler Fakülteleri, İlahiyat Fakülteleri ve Arap Dili Edebiyatı Bölümlerinde okutulan müfredat incelendiğinde anadilin fazla dikkate alınmadığı ve Arapça ile Türkçeyi karşılaştırma çalışması yapılmadığı görülmektedir.¹³ Bu çalışma ise anadili esas alarak hedef dilin öğrenilmesi ve öğretilmesini hedeflemektedir. Bu ve benzeri çalışmalar karşılaştırmalı dil konusunda bilimsel altyapı hazırlamak içindir. Ortaya çıkan bu bilimsel verilerden hareketle ders kitapları ve öğretim materyalleri hazırlanabilir.

¹³ Hasan Soyuppek, *İkinci Meşrutiyet'ten Günümüze Türkiye'de Arapça Öğretimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2004, s.2.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE KELİMELELERLE ARAPÇA KELİMELEİN KARŞILAŞTIRILMASI

1.1. DİLLERİ KARŞILAŞTIRMADA TEMEL KAVRAMLAR

1.1.1. Dil, Tanımı ve Kökeni

Dil: İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma ve lisandır.¹⁴

Sözlerle dış âlemde şekil bulan zihin suretleri, ‘anlam’ adını almaktadır. Anlamların beşeri oluşu karşısında sözler, millidir. Tek bir âmile bağlanamayacak olan dil ayrılıklarını, bu durumun çok mühim bir sonucu saymak gerekir.¹⁵

Bilgegil’e göre, dillerin birbirleriyle ilgilerini araştıran bilginler, iki ayrı görüş etrafında toplanmaktadır: birinci mektebe bağlı olanlar, dilleri birbirleriyle karşılaştırırken, ‘kök’leri hareket noktası sayıyorlar; ikinci mektebin temsilcileri ise, gramer şekillerinden yürüyorlar. Gramer esasına göre diller tek heceli (*monosyllabique*) diller, bükümlü (*iltisaki-aglutinant*) diller ve çekimli (*insirafi-a flexion*) diller olarak üçe ayırmışlardır. Türkçe bu grubun bükümlü sınıfına, Arapça ise çekimli sınıfına girmektedir.¹⁶

1.1.2. Yapı Bakımından Dünya Dilleri:

1.1.2.1. Tek Heceli Diller

Bu dillerdeki sözcüklerde çekim eki yoktur. Sözcükler ek almadan, büküme (çekime), değişime uğramadan kalmaktadır. Sözcükte vurgu hâkimdir. Cümle içerisinde sözcükler bulundukları yere ve başka sözcüklerle yan yana gelme durumuna göre anlam kazanır. Yerine göre kelime 10-15 anlam kazanabilir. Yeryüzünde Çince ile Vietnam dili ve bazı Himalaya ve Afrika dilleri ve Avrupa’da Bask dili bu gruba girer.

¹⁴ *Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Büyük Sözlük*, dil maddesi, TDK Yay., No: 525, Ankara 2000. s. 89

¹⁵ Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 5.

¹⁶ Bilgegil, s. 6.

1.1.2.2. Eklemlı (Bitişken) Diller

Bu dillerde bir veya daha çok heceli köklere yapım ve çekim ekleri eklenir. Getirilen ekler kökle kaynaşmışlardır. Köke getirilen yapım ekleriyle yeni sözcükler, yeni kavramlar türetilir. Yeni ekler ulandığında kökte bir değişiklik olmaz. Türkçeye yabancı dillerden giren bazı sözcük köklerine de ekler getirilerek yeni sözcükler türetilir. Bu dile en güzel rnek Türkçedir. Ayrıca Altay dilleri, (Moğolca, Mancu-Tunguz) küçük ayrımlarla Japonca; Ural dilleri (Fince, Macarca, Samoyete) ile bazı Asya ve Afrika dilleri bu gruba girer.¹⁷

Örnekler:

Gz – c ‘gözcü’

Gz – lk -  – lk ‘gözlükçülük’

Gz – le – mek ‘gözlemek’

1.1.2.3. ekimli (Bükümlü) Diller

Büküm, sözcüğün çekimi sırasında kökün özellikle kökteki ünlünün değişmesidir. Değişikliğe uğrayan, sözcüğün kök durumudur. ekim sırasında görülen değişikliklerle yeni sözcükler ve kavramlar ortaya çıkar.

Arapçada

كَالَ kle ‘dedi’ (geçmiş zaman)

يَقُولُ yeklu ‘der, söyler’ (geniş zaman)

كُلْ kul ‘de, söyle’ (emir)

Yukardaki örnekte eylem çekiminde sözcükte ünlüler değişmektedir. Eylem kökünde ‘’ olan ünlü, geniş zamanda uzun ‘’, emir kipinde kısa ‘u’ ya dönüşür.

şiir – eşr ‘şiirler’

¹⁷ Yusuf Sancak, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, Aktif Yay., İstanbul 2008 s. 34.

Âlim – ulemâ ‘bilginler’ vb.

1.1.3. Köken Bakımından Dünya Dilleri

Köken bakımından birbirine benzer diller, aynı kaynaktan çıkmış akraba dillerdir, dil aileleridir.

1.1.4. Yeryüzündeki Başlıca Dil Aileleri

1.1.4.1. Hint Avrupa Dilleri Ailesi

a. Asya Kolu:

Hintçe, Farsça, Ermenice

b. Avrupa Kolu:

1. **Germen (Cermen) Dilleri:** Almanca, İngilizce, Felemenkçe (Hollanda’da ve Belçika’nın bir kısmında kullanılan dil.)

2. **Romen Dilleri:** Latince, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca

3. **İslav Dilleri:** Rusça, Sırpça, Lehçe (Lehistan bölgesinde kullanılan dil.)

1.1.4.2. Hâmi-Sâmî Dilleri Ailesi

Akatça, Arapça, İbranice

1. **Bantu Dilleri Ailesi:** Orta ve Güney Afrika’da yaşayan Bantuların dilleri bu gruba girer.

2. **Çin Dilleri Ailesi:** Çince ve Tibetçe bu ailedendir.

3. Ural-Altay Dilleri Ailesi:

a. **Ural Kolu:** Fince, Macarca, Samoyetçe

b. **Altay Kolu:** Türkçe, Moğolca; Mançuca¹⁸

¹⁸ MEB Yayınları, *Dil ve Anlatım*, Ankara 2010, s. 17-19.

1.2. TÜRKÇE KELİMELELERLE ARAPÇA KELİMELELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkçede kelime, anlamı veya görevi bulunan ve tek başına kullanılabilen ses veya sesler topluluğu,¹⁹ anlamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük demektir.²⁰ Türkçede dokuz çeşit kelime vardır. Bunların yedi tanesi isim (ad) soylu, iki tanesi ise fiil soyludur.²¹ Arapçada kelime tekil sözdür. Sözlükte ise tam bir cümle ile ifade edilir. Tekil sözden maksat bağımsız bir anlama sahip olmasıdır.²² Arapçada isim, fiil ve harf şeklinde üç çeşit kelime vardır.²³ Türkçede isim, zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlemler ad soylu sayılırken fiillerle fiilimsiler eylem soylu sayılmaktadır. Arapçada fiillerle fiilimsiler yani fiilden türemiş müştakkat aynı sınıftan sayılırlar. Burada Arapça ile Türkçe arasında bir benzerlikten söz edilebilir. Türkçedeki isim fiiller Arapça mastar, sıfat fiiller ise ism-i fâil sayılır. Ancak sıfat-ı müşebbehe, mübalağalı ism-i fâil, ism-i tafdil, isim fiiller, zaman ve mekân isimleriyle alet isimleri kurallı ve çekimli bir şekilde Türkçede bulunmamaktadır.

İki dile ait kelime çeşitlerinin anlamları hakkında benzer bir tarif yapılabilir. İsim ve fiil bizzat, kendi lafızlarıyla bağımsız bir anlamı ve kavramı gösterirler. Dilbilimde *semantem* denen bu tanım adı geçen iki yapı hakkında kullanılmaktadır. Harflerin ise kendi başlarına müstakil bir anlamları olmamakla birlikte mânâ ifade etmeleri için başka kelime ve yapılara ihtiyaç vardır. Dilbilgisinde bu durum *morfem* kavramı ile ifade edilmektedir.²⁴

¹⁹ <http://www.cokbilgi.com/yazi/cumlede-anlam/> Erişim tarihi: 04.05.2014, saat: 00:56.

²⁰ (TDK), kelime maddesi; Nurettin Demir, Emine Yılmaz ve Tahir Nejat Gencan, *Türkçe Biçim Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 2370, Ankara 2013, s. 3.

²¹ <http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/cumledeanlam.html>, Erişim tarihi: 04.05.2014, saat: 00:59.

²² İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, (Thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut 1995, s. 17;

²³ Halil İbrahim Tanç, *Kur'an-ı Kerimde Edatlar*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 7.

²⁴ Sancak, s. 65.

Tablo 1.1. Türkçe ve Arapça kelime çeşitlerinin karşılaştırılması

Türkçe Kelime Çeşitleri	Arapça Kelime Çeşitleri
İSİM (AD) SOYLU KELİMELER	İSİMLER
A-Tam anlamı olanlar	A-Tam anlamı olanlar
1- Tek başlarına görev üstlenenler: İsim (Ad) Zamir	1- Tek başlarına görev üstlenenler: İsimler Munfasıl merfu ve mansub zamirler
2-Başka kelimelerle görev üstlenenler: Sıfat (Önad) Zarf (Belirteç) Durum zarfı Zaman zarfı Yer-yön zarfı Azlık-çokluk zarfı	2-Başka kelimelerle görev üstlenenler: Sıfatlar Zarflar Hâl Zarf-ı zaman Zarf-ı mekân Temyiz
B- Tam anlamı olmayanlar: Edat (İlgeç) Bağlaç Ünlem	B- Tek başına anlam taşımayanlar: Harf-i cerler Atıf harfleri Nidâ harfleri
Fiil (Eylem) Soylu Kelimeler	Fiiller ve Muştakkât
Fiiller Fiilimsiler İsim fiiller Sıfat fiiller Zarf fiiller (bağ-fiil-ulaç) Türkçede böyle bir isim yok Türkçede böyle bir isim yok Türkçede böyle bir isim yok Türkçede böyle bir isim yok Türkçede böyle bir isim yok	Fiiller Fiilimsiler (müştakkât) Masterlar İsm-i fâiller Arapçada böyle bir yapı yok İsim fiiller İsm-i tafdil Mübalağalı ism-i fâil İsm-i zaman ism-i mekân İsm-i âlet

1.2.1. İsim (Ad) Soylu Kelimeler Kelime (sözcük)

Cümlelerin anlamlı en küçük birimlerine ya da tek başına anlamı olmadığı hâlde cümle içinde anlam kazanan anlatım birimlerine kelime denir. Kelime, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan dilin anlamlı en küçük parçasıdır. Kelimelerin belirli bir düzen içerisinde bir araya getirilmesiyle anlaşma sağlanır.²⁵

²⁵ Nurettin Demir vd, s. 6.

Kelimede anlam: Kelimeler de dil gibi canlı varlıklardır. Sahip oldukları anlamların dışında zamanla yeni anlamlar kazanabildikleri gibi bir kelime birçok anlamda kullanılabilir. Bu özellikler hem kelimenin kendisine ait olabilir, hem de diğer kelimelerle olan anlam ilişkisini gösterebilir. Burada kelimelerin anlam özelliklerinin yanı sıra kelimeler arasındaki anlam ilişkileri de karşımıza çıkmaktadır. Kelimeler tek başlarına anlamlı olabildikleri gibi cümlede veya söz içinde kullanılışlarına göre yeni anlamlar da kazanabilirler, aralarında anlamdaşlık sesteşlik gibi ilişkiler de barındırabilirler.²⁶ Kelimenin ilk, asıl, konulmuş anlamına *temel*, kelimeye eklenen ve onun vasıtasıyla anlam bulan somut ve soyut kavramları ifade eden kısmına ise *yan anlam* denmektedir. Temel anlam, kavram ve anlamın çekirdeğidir.²⁷

1.2.1.1. Tam Anlamı Olanlar

1.2.1.2. Gerçek Anlam (temel anlam)

Kelimelerin taşıdıkları ilk ve genel anlama gerçek anlam denir. Kelimelerin sözlükteki ilk anlamıdır. Kelimenin gerçek anlamı, herkesçe bilinen yaygın anlamıdır. Buna "*temel anlam*" da denir. Meselâ, "ağız" dendiğinde akla ilk gelen, organ adıdır. "göz" kelimesi de öyle. *İnsanın bir ağız ve iki gözü vardır. لِّلْإِنْسَانِ فَمٌّ وَ عَيْنَانِ.*

²⁶ Enfel Doğan, *Türkçe Cümle Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yay. no: 2461, Eskişehir 2012, s. 5; Sancak, s. 84-94; <http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/kelimebilgisi.html>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:00.

²⁷ Sancak, s. 72. **Gerçek anlam:** Bir sözcüğün karşıladığı ilk anlamına "temel (gerçek) anlam" denir. Herkes tarafından bilinen anlamdır. Sözcük kullanıldığında herkesin zihninde aynı kavram canlanır.

Somit Ve Soyut Anlam: Sözcükler varlıkları ve kavramları karşılar. Varlık, madde olarak bulunan yani duyu organlarıyla algılanabilen bir nitelik taşır.

Terim Anlam: Herhangi bir bilim, sanat ya da meslekle ilgili özel bir kavramı karşılayan sözcüklere terim denir.

Genel-Özel Anlam: Aynı türden varlıkları anlatan sözcükler, genel. Aynı türden sadece bir tek varlığı tanıtan sözcükler, özel anlam ifade eder.

Eş Anlam: Aynı kavramı karşılayan farklı sözcükler eş anlamlıdır. Örneğin "ayakkabı" sözü ile "kundura" sözü aynı nesneyi karşıladıkları için eş anlamlı sayılır.

Karşıt (Zıt) Anlam: Sözcüklerin olumsuzları, o sözcüğün zıt anlamı sayılmaz. Örneğin; "gitmek" sözcüğünün olumsuzu "gitmemektir" tir; ama zıt anlamı "gelmek" tir. Birbirine karşıt kavramları karşılayan sözcüklerdir.

Deyim: En az iki sözcükten meydana gelen, sözcüklerden en az birisi mecaz anlamıyla kullanılan, cümlede eylem bildiren söz öbekleridir.

Bu cümledeki *ağız* ve *göz* kelimeleri gerçek anlamında kullanılmıştır. Bu iki kelime, iki dilde mecaz ve temel anlam bakımından aynı kullanıma sahiptirler.

1.2.1.3. Tek Başına Görev Üstlenenler

1.2.1.3.1. İsim (ad)

Varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. İsimlerle, karşıladıkları kavram ve nesneler arasında çok sıkı bir ilgi vardır. Bunlar daima birbirlerini çağırıştırır. Örneğin “kitap” sözü aklımızda hemen varlık olarak “kitap” nesnesini canlandırır. Ya da bir kitabı gördüğümüzde zihnimize hemen onu karşılayan isim gelir. Kavramlar için ise bu kadar belirgin bir ilişkinin varlığını söyleyemeyiz. Örneğin “dert” dendiğinde aklımızda bir nesne canlanmaz; ancak bunun insanı sıkıntıya sokan bir durum olduğu zihnimizde belirir.²⁸ Arapçada ise şöyle bir tanım yapılabilir:

الْإِسْمُ : مَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى مُسْتَقِلٍّ بِالْفَهْمِ وَلَيْسَ الزَّمَنُ جُزْئًا مِنْهُ مِثْلُ مُحَمَّدٍ وَكِتَابٍ وَقِرَاءَةٍ.

İsim: Müstakil bir mânâyâ işaret eden ve zamandan bağımsız şekilde anlaşılan sözdür.

Örnek: *Muhammed* (canlı ve akıllı varlık ismi), *Kitap* (eşya ismi), *Okuma* (soyut isim)²⁹

Bu örnekte Türkçe ile Arapça arasında benzerlik olduğu görülmektedir.

İsim değişik yönlerden incelenebilir.

1.2.1.3.2. Varlıklara Verilişlerine Göre

a. Cins İsmi: Aynı türden varlıkları karşılayan isimlerdir. Bu varlıkların benzerleri etrafta çoktur: ağaç, top, kitap vs.

b. Özel İsim: Tek olan, tam bir benzeri bulunmayan varlıkları karşılayan isimlerdir.

²⁸ Nurettin Demir vd, s. 20; Doğan, s. 94.

²⁹ Hafnî Bey Nâsif, Muhammed Bey Diyâb, Mustafa Tamûm ve Muhammed Bey Salih, *Kitabu'd-Duruusi 'n-Nahviyye* I-IV, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1911, II, 1.

Yer adları (Erzurum, Ağrıdağı...) Kişi adları (Ahmet, Mustafa...)

1.2.1.3.3. Karşıladığı Varlığın Sayısına Göre

a. Tekil İsim: Sayıca tek bir varlığı karşılayan isimlerdir: Kalem, silgi, ev...

b. Çoğul İsim: Sayıca birden çok varlığı karşılayan isimlerdir. İsimlere (-ler, -lar) eki getirilerek yapılır: Ağaçlar, evler, kitaplar...

c. Topluluk İsmi: Çoğul eki almadan birçok varlığı karşılayan isimlerdir: Toplum, halk, millet, ordu, bölük, sürü...

Tek başına anlamlı kelimeler: İsim, sıfat, zarf, zamir, fiil olan kelimelerdir.

Örnek: taş, sevgi, düşünce, çiçek, yürümek, yeşil...

Cümle içinde anlam kazanan kelimeler: Edat, bağlaç, ünlem olan kelimelerdir.

Örnek: ile, ya da, ve, ancak, gibi, için...³⁰

Arapçada ismin halleri: Arapçada Türkçedeki gibi ismin cümle içinde aldığı değişik şekilleri olmakla birlikte farklı olduğu yönleri de mevcuttur. Bu farklılıklar ismin çoğullarında, ikil (tesniye) şeklinde ve isimlerin cinsiyetinde görülür. Biz sadece farklı olanları vermekle yetineceğiz;

Çoğul şekilleri: Türkçede isimler, sadece -ler ve -lar ekleri ile çoğul yapılırken Arapçada genel olarak üç farklı çoğul şekli ile bunları çoğul yapmak için de üç ayrı i'rab şekli vardır:

Cemi müzekker-i sâlim: Akıllı eril varlıkları çoğul yapmak için bu isimlerin tekillerinin sonuna vav ile nun (و-ن) veya yâ ile nun (ي-ن) harfleri getirilir.³¹

مُعَلِّمٌ ج مُعَلِّمُونَ، مُعَلِّمًا ج مُعَلِّمِينَ، مُعَلِّمٌ ج مُعَلِّمِينَ

Bu örnekler, ayrıca adı geçen çoğulun cümle içinde alacağı i'rabı; ismin ref' yani yalın hali, nasb yani nesne olma hali ve cer yani dolaylı tümleç olma halleridir.

³⁰ <http://izzetkocak-tdn.blogspot.com.tr/2011/11/isim-ad.html> <http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/sozcukturleri.html>; <http://www.bilgicik.com/yazi/isim-ad/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:06.

³¹ Hafnî Bey Nâsîf vd, I, 5; II, 15; 29; III, 40; Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvi*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2004, s. 25.

Cemi müennes-i sâlim: Akıllı dişil varlıkların tekiline elif ve açık tâ (ا- ت) harflerinin ilavesi ile yapılan çoğul şeklidir.³²

مُعَلَّمَةٌ ج مُعَلَّمَاتٌ، مُعَلَّمَةٌ ج مُعَلَّمَاتٍ، مُعَلَّمَةٌ ج مُعَلَّمَاتٍ

Bu çoğul şeklinin ref hâli damme, nasb ve cer hâli kesra ileidir. Yani cemi müzekker-i sâlim'in i'rabı harf ile bunun i'rabı hareke ileidir.

Cemi mükesser: Kırık cemi, tekilinin değişmesi ile yapılan çoğul şeklidir.³³

سَفِينَةٌ ج سُفُنٌ، سَفِينَةٌ ج سُفُنًا، سَفِينَةٌ ج سُفُنٍ

Kırık ceminin cümledeki üç hâli tekil (müfred) isim gibidir. Ref hâli damme, nasb hâli fetha ve cer hâli kesra ileidir.³⁴

Tesniye (ikil) isimler: Arapçada ne tekil ne de çoğul olan bir çeşit isimdir. Türkçede iki ve üstü sayılar çoğul sayılırken Arapçada bir sayısı tekil (müfred), iki sayısı tesniye üç ve üçten sonrası çoğul sayılmaktadır. Tesniyenin ref hali elifle, nasb ve cer hali yâ ileidir.³⁵

Tablo 1.2. Türkçe ve Arapça isim çeşitlerinin karşılaştırılması

Türkçe isim çeşitleri	Arapça isim çeşitleri
Varlıklara verilişine göre; a- Cins isim; ağaç, kitap, insan... b- Özel isim; Ahmet, Erzurum...	Varlıklara verilişine göre; a- Cins isim; الْإِنْسَانُ، الْكِتَابُ، الشَّجَرُ b- Alem (özel) isim; أَحْمَدُ صَمُصُونُ
Karşıladığı varlığın sayısına göre; a- Tekil isim b- Çoğul isim c- Topluluk ismi	Karşıladığı varlığın sayısına göre; a- Müfred isim b- Tesniye isim (Türkçede yok) c- Cemi isimler (üç ayrı çoğul şekli)
Tek başına anlamlı kelimeler; İsim, sıfat, zarf, zamir ve fiil	Tek başına anlamlı kelimeler; İsim ve fiil
Cümle içinde anlam kazanan; İle, ya, da, ve, ancak, gibi, için...	Cümle içinde anlam kazanan; Harf-i cerler, edatlar, zarflar, nasb ve cezm edatları, nefy ve nehy edatları
Cinsiyetine göre isimler; Türkçede cinsiyet ayrımı yoktur.	Cinsiyetine göre isimler; Müzekker (eril) ve müennes (dişil) isimler.

³² Hafnî Bey Nâsif vd, I, 5; II, 15; 29; III, 40; Râcihi, s. 25.

³³ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 5; II, 15; 29; III, 40; Râcihi, s. 25.

³⁴ Ali Cârîm ve Mustafa Emin, *en-Nahvu 'l-Vâdih* I-III, Dâru'l-Meârif, Mısır 1965, III, 126.

³⁵ İbn Hişâm, s. 55.

1.2.1.3.4. Zamirler

Zamir: İsmi yerini geçici olarak tutabilen, isim gibi kullanılabilen, isim soylu kelimelerle bazı eklere **zamir** denir.³⁶

Ahmet'ten öğrendim > ondan öğrendim; Kitabı gördün mü? > bunu gördün mü?; Öğrenciler dışarı çıktı> hepsi/herkes dışarı çıktı.

1.2.1.3.5. Zamirlerin Özellikleri

1. İsim soyludur.
2. Bir ya da birden fazla ismin yerini tutarlar. Onları öğrenmek için de kullanılırlar.
3. Anlamdan çok görev yönü ağır basar.
4. İsimlerin yerini geçici olarak tutarlar.
5. İsim çekim eklerini (hâl, iyelik, çoğul ekleri) -genellikle- alabilirler.
6. Tekil ve çoğul şekilleri vardır.
7. Dolayısıyla cümlede isim gibi kullanılabilirler.
8. Cümlede tek başlarına görev üstlenebilirler.
9. Birçok sıfat, zamir olarak da kullanılabilir.³⁷

Arapça zamirlerin bazı özellikleri yukarıda sıralanan Türkçe zamirlerin özelliklerine benzemekle birlikte cinsiyet ayırımı, ikil (tesniye) ve kip sayısı bakımından da benzemez.

Örnek:

Türkçede sadece bir tek *sen* zamiri mevcut iken, Arapçada cinsiyete dayalı iki adet *sen* zamiri vardır: أَنْتَ – أَنْتِ Diğer zamirler de aynı şekilde bir ayırıma tabidirler.

1.2.1.3.6. Zamir Çeşitleri

Zamirler, isimlerin yerini tutma şekillerine ve yerini tuttıkları isimlere göre çeşitlere ayrılırlar:

³⁶ Nurettin Demir, vd, s. 80.

³⁷ Doğan, s. 54.

1. Şahıs zamirleri; ben, sen, o, biz, siz, onlar, bizler, sizler.
 2. Dönüşlülük zamiri; kendi.
 3. İşaret zamirleri; bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, bura, şura, ora, burası, şurası, orası, böylesi, şöylesi, öylesi
 4. Belgisiz zamirler; biri, birisi, hepsi, kimi, kimisi, hepsi, tamamı, herkes, kimse, hiç kimse, çoğu, bazısı, birkaçı, birazı, birçoğu, başkası, her biri, öteberi, şey
 5. Soru zamirleri; ne, kim, hangisi, nere, kaç
 6. İlgi zamiri; -ki
 7. İyelik zamiri; ³⁸ kitab-ım, kitab-ın, kitab-ı, kitab-ımız, kitab-ınız, kitap-ları
- Arapça zamir çeşitleri Türkçeden farklıdır. Munfasıl merfu', munfasıl mansub, muttasıl mansub ve mecrur, merfu' muttasıl şeklinde tasnif edilebilir.

1. Arapça şahıs zamirleri on dört siga olmasına karşılık Türkçede altı adettir.

أَنَا، أَنْتَ، نَحْنُ، هُوَ، هِيَ، هُمَا، هُمْ، هُنَّ

2. Arapça dönüşlülük zamiri diye bir zamir yoktur. Ancak “kendi” kelimesine شَخْصُهُ، عَيْنُهُ، نَفْسُهُ lafızları karşılık kullanılabilir.³⁹

3. Arapça işaret zamiri değil, işaret isimleri vardır. Kendi başına ayrı bir konudur.

هَذَا، هَذَانِ، هَؤُلَاءِ، هَذِهِ، هَاتَانِ، هَؤُلَاءِ، ذَلِكَ، تِلْكَ، أُولَئِكَ

4. Arapçada belgisiz zamir diye bir konu yoktur. Türkçede geçen bu tabirlerin Arapça karşılıkları; كُلُّ، بَعْضٌ، مَنْ، جَمِيعٌ، غَيْرٌ، كُلُّ وَاحِدٍ

5. Soru zamirlerinde Türkçe ile Arapça arasında benzerlik vardır; مَا، مَنْ، أَيُّ، أَيْنَ

Ancak Türkçede soru zamirine karşılık Arapçada soru ismi denmektedir.

³⁸ http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/zamir.html <http://www.bilgicik.com/yazi/zamir-adil/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:08.

³⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 49; III, 60; IV, 78.

6. Arapçada ilgi zamiri yoktur, fakat Türkçede –en, -an ekleriyle –ki zamirini ismi mevsulle ifade edebiliriz;... اَلَّذِي، اَلَّتِي

7. İyelik zamiri, Arapça ile aynıdır. İsmi sonuna gelen şahıs eki ile ifade edilir;⁴⁰

كِتَابِي، كِتَابُكَ، كِتَابُهُ، كِتَابُنَا، كِتَابُكُمْ، كِتَابُهُمْ

Tablo 1.3. Türkçe ve Arapça zamir çeşitlerinin karşılaştırılması

Türkçe zamirler	Arapça zamirler
1- Şahıs zamirleri; <i>ben, sen, o, biz...</i>	1- Munfasıl zamirler; اَنَا، أَنْتَ، هُوَ، نَحْنُ
2- Dönüşlük zamiri; <i>kendi</i>	2- Arapçada böyle bir zamir yok, ancak bu isimler te'kit konusu ile ilgilidir; نَفْسُهُ، عَيْنُهُ
3- İşaret zamirleri; <i>bu, şu, bunlar, onlar..</i>	3- İşaret zamiri değil, işaret ismi diye bağımsız bir konu var; هَذَا، هَذِهِ، هَذَانِ، هَآئَانِ
4- Belgisiz zamir; <i>hepsi, kimi, tamamı...</i>	4- Arapçada bu konu, zarf, edat, vb. ile ilgilidir; كُلُّهُ، أَيُّ، جَمِيعُ
5- Soru zamirleri; <i>ne, kim, hangisi, nere, kaç...</i>	5- Soru zamiri değil, aynı anlamda soru isimleri mevcuttur; مَا، مَنْ، أَيُّهُ، أَيْنَ، بِكُمْ
6- İlgi zamiri; <i>-ki</i>	6- İsmi mevsul; اَلَّذِي، اَلَّتِي، اَلَّذَيْنِ، اَلَّذَاتِي
7- İyelik zamiri; <i>kitabım, okulum vb.</i>	7- Muttasıl zamirler; كِتَابِي، مَدْرَسَتِي

1.2.1.4. Başka Kelimelerle Birlikte Görev Üstlenenler

1.2.1.4.1. Sıfat (Önad)

İsimleri niteleyen ya da belirten sözcüklerdir. Sıfatlar ancak varlıklarla ortaya çıkar. Bu nedenle tek başlarına kullanılamaz. Sıfat olarak kullanılan çoğu sözcük bazen

⁴⁰ Ali Cârîm vd, I. 134.

bir kavramın karşılığıdır.⁴¹ Örneğin “mavi”, bir renk ismidir, “iki”, bir sayı ismidir. Ancak bu sözcükler isimlerin özelliklerini bildirecek duruma gelirse sıfat olur. Yani; “Mavi gözlerine bayıldım.” cümlesinde “mavi” göz isminin rengini bildirdiğinden sıfattır. Ya da “iki” sözü; “İki kalemi vardı.” cümlesinde kalemlerin sayısını bildirdiğinden sıfat olmuştur.⁴²

Ancak sıfatın mutlaka isimden önce gelmesi gerekmez. Bazen bir ismin niteliğini bildirmesine rağmen isimden önce gelmediği de olur.

Arapçada sıfat na't, mevsuf menu't diye adlandırılır.⁴³ Ancak Türkçedeki sıfat hem niteleme hem de belirtmeyi ifade etme konusunda farklıdır. Burada temel bir fark vardır. Bu fark ise Arapçada niteleyen kelime sıfat, belirten ise haberdir.

Bu genel bilgilerden sonra, şimdi de sıfatların çeşitlerini görelim.

Niteleme Sıfatları: Varlıkların yapısal özelliklerini ortaya koyan sıfatlardır. Bunlar varlığın nasıl olduğunu bildirir ve isme sorulan “nasıl” sorusuna cevap verir.

“Kurumuş yapraklar yere döküldü.” cümlesindeki altı çizili sözcük, yaprağın nasıl olduğunu yani niteliğini bildiriyor. İsme “Nasıl yapraklar?” diye sorarsak cevap olarak “kurumuş” sözünün geldiğini görürüz.⁴⁴

Niteleme sıfatları açısından Arapça ile Türkçe arasında fark yoktur. Aynı yapıya sahiptirler. Tek farkları Türkçede sıfat yani önad mevsuftan önce gelir;

سَقَطَتِ الْأَوْرَاقُ الْيَابِسَةُ عَلَى الْأَرْضِ. Kurumuş yapraklar yere döküldü.

Sıfat mevsuf Sıfat mevsuf

Örnekte sıfat ile mevsuf aynı kelimeler olmasına karşılık bulundukları yerleri tamamen farklıdır. Arapçada önce mevsuf, Türkçede ise sıfat gelir.

Belirtme Sıfatları: Varlıkların diğer varlıklarla ilgileri sonucunda aldığı özellikleri belirten sıfatlardır. Kendi arasında dört gruba ayrılır.⁴⁵

İşaret Sıfatı: Varlıkların bulunduğu yerleri gösteren sıfatlardır. Söyleyen kişinin, sözünü ettiği nesneye uzaklığına göre değişir.

⁴¹ Nurettin Demir vd, s. 38; Doğan, s. 31.

⁴² http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/sifatlar.html; <http://www.bilgicik.com/yazi/sifat-onad/>
Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:10.

⁴³ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 46; III, 58; IV, 76; Racîhî, s. 430.

⁴⁴ Doğan, s. 30.

⁴⁵ Nurettin Demir vd, s. 39.

“Bu evi biz aldık.” cümlesinde evin yakın olduğu; “Şu evi biz aldık.” cümlesinde biraz uzak;

“O evi biz aldık.” cümlesinde çok uzak ya da, sözü edilen bir evin olduğu anlaşılır. Bu cümlelerde altı çizili sözcükler işaret sıfatıdır. Bu tür sıfatlar isme “hangi” sorusunun sorulmasıyla bulunur. “Hangi ev?”, “ “Bu ev” gibi...⁴⁶

إِشْتَرَيْنَا هَذَا الْبَيْتَ، إِشْتَرَيْنَا ذَلِكَ الْبَيْتَ. *Şu evi biz aldık. Bu evi biz aldık.*
Mevsuf Sıfat mevsuf Sıfat

Arapça ile Türkçe arasında fark yoktur. Yukarıdaki örneklerde ögelerin dizilişinin bir kullanımı Türkçeye uyumlu diğeri ise zıttır.

Örnek: هَذَا الْبَيْتُ da denebilir. هَذَا denemediği gibi.

Sayı Sıfatları: İsimlerin sayısal özelliklerini bildiren sıfatlardır. Birkaç türü vardır.

سَبْعَةُ تَلَامِيذٍ. *Sınıfta yedi öğrenci vardı.* Asıl sayı sıfatı: *Yedinci öğrenci gelsin.* سَبْعَةُ تَلَامِيذٍ. *Sıra sayı sıfatı: Yedişer kişi geldi.* جَاءُوا سُبَاعِيًّا سُبَاعِيًّا. *Kesir sayı sıfatı: Çeyrek ekmek aldı.* اشْتَرَى رُبْعَ الْخُبْزِ.

Sayı sıfatlarının Arapça karşılıkları, yukarıdaki cümlelerde sadece ikinci örnekle benzerliği vardır.⁴⁷ Diğerlerinde verilen sayı sıfatlarının Arapçadaki karşılıkları farklı cümle ögeleridir. Mesela birinci örnekteki sayı Arapça nakıs fiilin ismi, üçüncü örnekteki sayı hem te’kid hem de fâilin hâli ve dördüncü örnekteki sayı mefulü bihi ifade etmektedir. Türkçe karşılıkları sıfat olmasına karşılık Arapçada farklı görevde olmalarının nedeni Arapçada sayının sayılandan önce gelmesinden ileri gelmektedir.

Belgisiz Sıfat: İsimlerin nicelik yönüyle belirsizliklerini ifade eden sıfatlardır.

لَمْ يَجِئْ تَلَامِيذٌ. *Hiçbir öğrenci gelmemişti.*

⁴⁶ Nurettin Demir vd, s. 38; Doğan, s. 31.

⁴⁷ Hafî Bey Nâsif vd, III, 52; IV, 71; Racîhî, s. 454.

Soru Sıfatı: İsimlerin niteliğini, herhangi bir özelliğini soran sıfatlardır. Bu sözcüklerin yerine konan sözcükler de sıfattır. *Hangi soruyu çözemedi?* أَيَّ أَسْئَالَةٍ لَمْ يَتَحَلَّلْ؟

Adlaşmış Sıfat: Bazen kişinin tam olarak bilinmediği ya da niteliğinin vurgulanmak istendiği durumlarda isim söylenmeyip sıfat, ismin yerine geçirilebilir. Bu tür sözcüklere adlaşmış sıfat denir. Adlaşmış sıfatlar niteleme sıfatlarıyla yapılır.⁴⁸

Korkak insanların kendine güveni yoktur cümlesinde niteleme sıfatı olan *Korkak* sözcüğü gibi...

Arapçada bedel veya atfı beyan Türkçedeki adlaşmış sıfata veya açıklayıcı nesneye benzetilebilirler.

أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ، عُمَرُ الْفَارُوقُ

Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk, Ömer el-Fârûk. Bu iki ismin sonundaki es-Sıddîk ile el-Fârûk birer sıfattır.⁴⁹ Bu iki sıfat, temsil ettikleri isimlerin yerine söylenebilirler. Arapçada bu tür sıfatlara bedel veya atfı beyan denir.⁵⁰

Tablo 1.4. Türkçe ve Arapça sıfatların karşılaştırılması

Türkçe sıfatlar	Arapça sıfatlar
1- Sıfat (önad)	1-Arapçada sıfat önad değildir. Çünkü niteleyeceği isimden sonra gelir
a- Niteleme sıfatları, <i>Çalışkan öğrenci sınavı başardı.</i>	2- Arapçada niteleme bakımından sıfat, Türkçe ile aynıdır. Ancak nitelenen yani mevsuf niteleyenden önce gelir. الطَّالِبُ الْمُجْتَهِدُ بَجَحٍّ فِي الْإِمْتِحَانِ
b- Belirtme sıfatları dört tanedir: 1- Sayı sıfatları; <i>asıl, sıra, kesir ve üleştirme</i> sayılarıdır. <i>Üçüncü öğrenci geldi.</i>	3- Sayı sıfatları; sadece Türkçedeki <i>asıl sayı</i> sıfatı ile aynı durumdadır. Diğerleri Arapçada sıfat değil cümlede başka ögesi olurlar. جَاءَ الطَّالِبُ الثَّالِثُ

⁴⁸ Nurettin Demir vd, s. 47.

⁴⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 60; IV, 79.

⁵⁰ İbn Hişâm, s. 334.

Tablo 1.4.(devam)

Türkçe sıfatlar	Arapça sıfatlar
2- Belgisiz sıfat; <i>bir, hiçbir..</i>	4- Arapçada nekra sıfatla aynı sayılır; بَلَدٌ طَيِّبٌ
3- Soru sıfatı; <i>Hangi dersi tercih edersin?</i>	5- Arapçada soru ismi vardır ve cümlede mukaddem haber veya meful olur. أَيِّ دَرَسٍ تُفَضِّلُ؟
4- İşaret sıfatı; <i>Bu evi satın aldık.</i>	6- Arapça işaret isminin karşılığı Türkçe işaret sıfatı ile aynı olmayabilir. هَذَا بَيْتٌ وَ هَذَا الْبَيْتُ كَبِيرٌ Birinci örnekte mübteda ikincide sıfat olmuştur.
5- Adlaşmış sıfat; <i>kara adam</i> yerine <i>kara</i> denmesi gibi...	7- Adlaşmış sıfatlara Arapçada atf-ı beyan veya bedel denmektedir. أَفَاوُوقُ denince, Hz. Ömer'in anlaşıldığı gibi.

1.2.1.4.2. Zarf (Belirteç)

İsimler, varlıkları ya da kavramları karşılar, fiiller ise hareketleri, oluşları karşılar. Varlıkların nasıl belli nitelikleri varsa, fiillerin de belli nitelikleri vardır. İsmi niteliğini bildiren sözcüklere sıfat, fiillerin niteliğini bildiren sözcüklere de zarf denir.⁵¹

“Güzel bir evde oturmak istiyorum.” cümlesinde “güzel” sözcüğü “ev” isminin niteliğini bildiriyor, onun nasıl olduğunu açıklıyor. Öyle ise bu sözcük sıfat görevindedir.⁵²

Aynı sözcük; *Bu ev uzaktan daha güzel görünüyor.* cümlesinde “görünmek” fiilinin nasıl olduğunu bildiriyor. İşte bu durumda “güzel” sözü zarftır.

Kısaca zarflar fiillerle ilgili sözcüklerdir. Bunun dışında, sıfatın, adlaşmış sıfatın veya başka bir zarfın derecesini bildiren zarflar da vardır.

Türkçede zarflar, Arapçadaki hâl, zaman ve mekân zarfı ile temyize benzerler.

⁵¹ Doğan, s. 119; Nurettin Demir vd, s. 56.

⁵² http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/zarflar.html; <http://www.bilgicik.com/yazi/zarf-belirtec/>
Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:11.

Durum Zarfları: Fiilin durumunu yani nasıl yapıldığını bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan “nasıl” sorusuna cevap verir. O, hızlı koşardı. (Nasıl koşardı?) رَكَضَ مُسْرِعًا. Çok tatlı gülümsüyor. (Nasıl gülümsüyor?) يَبْتَسِمُ أَحْلَى التَّبَسُّمِ. Bu günler zor geçecek. (Nasıl geçecek?) تَمُرُّ هَذِهِ الْأَيَّامُ صَعْبَةً.

Cümlelerinde altı çizili sözler durum bildiren zarflardır. Bu sözcüklerden sonra isim gelseydi sözcükler sıfat olacaktı.

Türkçedeki durum zarfları hemen hemen Arapçadaki hâle benzer. Sadece Türkçedeki durum zarfı fiilin oluş şeklini, Arapçada hâl ise fâilin, mefulün veya her ikisinin birden durumunu bildirir.⁵³

Zaman Zarfı: Fiilin ne zaman yapıldığını bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan “ne zaman” sorusuna cevap verir.⁵⁴

Tatilden dün dönmüşler. Akşama bizde toplanıyoruz. Artık buradan gitmelisin.

Cümlelerinde altı çizili sözcükler fiilin zamanını bildirdiklerinden zarf görevindedirler.

Arapça ile Türkçe zaman zarfları benzer yapılardır. Türkçe ve Arapça örnek cümlelerde altı çizili kelimeler zaman zarfıdır.

عَادُوا مِنَ الْعُطْلَةِ أَمْسٍ، بُجْتَمِعُ فِي بَيْتِنَا مَسَاءً، لِتَذْهَبَ مِنْ هُنَا.

Yer-Yön Zarfı: Fiilin yöneldiği yeri bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan “nereye” sorusuna cevap verir ve ek almaz. Bu tür zarfların sayısı bellidir.

Geri geldi. Beri geldi; İleri gitti. Dışarı çıktı.

Cümlelerinde altı çizili sözcükler yer-yön zarfıdır, Arapçadaki karşılıkları mekân zarflarıdır. Bazıları mansub, bir kısmı da mecrurdur.

عَادَ إِلَى الْوَرَاءِ، جَاءَ هُنَا، ذَهَبَ إِلَى الْبَعِيدِ، خَرَجَ إِلَى الْخَارِجِ.

⁵³ İbn Hişâm, s. 254; Hafnî Bey Nâsif vd, III, 52; IV, 68; Racîhî, s. 284.

⁵⁴ Nurettin Demir vd, s. 58; Doğan, s. 104.

Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları: Zarflar içinde çok değişik özellikler gösteren sözcüklerdir bunlar. Fiilin, sıfatın, zarfın, adlaşmış sıfatın miktarlarını bildirebilen geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu zarflar “ne kadar” sorusuna cevap verir.⁵⁵

Cümlesinde “alabilir miyim” fiiline “Ne kadar” sorusunu sorarsak “biraz” cevabı gelir. İşte fiilin miktarını bildiren bu sözcük zarftır.

Türkçede azlık-çokluk zarfları Arapçadaki temyizle eşdeğerdir. Fiile veya sayılana *ne kadar* sorusu sorulunca verilecek cevap temyizdir.⁵⁶ هَلْ يُمَكِّنُ أَنْ آخِذًا مِنْ

كَعَكِيكَ قِطْعَةً. Pastadan biraz alabilir miyim?

Soru Zarfı: Cümlelerde zarfları bulmak için kullandığımız sorular vardır. Bunların hepsi – nereye hariç – soru zarflarıdır. *Nasıl bu kadar güzel konuşuyor? Gittiği yerden ne zaman dönecek?*⁵⁷

Türkçede soru zarfları Arapçada soru isimleridir. Soru isimleri Arapçada zarf değil, isim cümlelerinin mukaddem haberleri, fiil cümlelerinin yer veya zaman zarflarıdır.⁵⁸ كَيْفَ يَتَكَلَّمُ هَذَا التَّكَلَّمَ الْفَصِيحَ، مَتَى يَعُودُ مِنْ سَفَرِهِ

Tablo 1.5. Türkçe ve Arapça anlamlı zarfların karşılaştırılması

Türkçe anlamı olan zarflar (ilgeçler)	Arapça zarflar
1- Durum zarfları; <i>Gülerek geldi.</i> (Nasıl geldi?)	1- Durum zarfları, Arapça hâl konusuna benzetilebilir; جَاءَ ضَاحِكًا
2- Zaman zarfı; <i>Yarın</i> yolculuğa çıkacağım.	2- Zarf-ı zaman أَسَافِرُ غَدًا
3- Yer-yön zarfı; <i>Eve</i> döndü.	3- Zarf-ı mekân عَادَ إِلَى الْبَيْتِ
4- Azlık çokluk zarfı; <i>Beş kilo</i> elma satın aldım.	4- Arapça temyize benzetilebilir. اِشْتَرَيْتُ خَمْسَ كِيلُغَرَامَاتٍ ثِقَاةٍ
5- Soru zarfı; <i>Gittiği yerden ne zaman</i> dönecek	5- Arapçada soru ismi haber veya mefuldür. مَتَى يَعُودُ مِنْ سَفَرِهِ

⁵⁵ Doğan, s. 107; Nurettin Demir vd, s. 68.

⁵⁶ Hafî Bey Nâsîf vd, III, 52; IV, 69; İbn Hişâm, s. 258; Racîhî, s. 296.

⁵⁷ Nurettin Demir vd, s. 54; http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/zarflar.html;
<http://www.bilgicik.com/yazi/zarf-belirtec/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:26.

⁵⁸ İbn Hişâm, s. 273; Racîhî, s. 71.

Yukarıda verilen Türkçe soru zarfları, Arapçada geçtikleri fiil cümlesinde mef'ul yani nesne, isim cümlesinde haber olurlar.⁵⁹

1.2.1.5. Tam Anlamı Olmayan Kelimeler

1.2.1.5.1. Edat (İlgeç)

Türkçede ilgeç, tek başına bir anlam taşımayan, ancak kendinden önceki sözcükle birlikte kullanıldığında belirli bir anlamı olan sözcüklerdir. Edatlar çekim eki alırsa adlaşırlar. En çok kullanılan edatlar şunlardır:⁶⁰

Gibi: كَافُ التَّشْبِيهِ، كَانَ، كَانَ، كَانَ، كَأَنَّ، كَأَنَّمَا

Benzetme ilgisiyle ismi nitelerse sıfat öbeği, fiili nitelerse zarf öbeği kurar.

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik. (sıfat)

كَأَنَّ الشَّمْسَ مِصْبَاحَ وَالْقَمَرَ نُورًا، فَبَرَأَ كَانَ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ. *Sanki güneş bir lamba, ay ise*

*bir ı ışık gibidir. O, adeta hiç ağrısı kalmamış gibi iyileşti.*⁶¹

Arapçada ilgeçlere harf-i cer veya edat denir.⁶² Çünkü orada da bu yapıların tek başlarına bir anlam ifade etmeleri mümkün değildir. Ancak cümlelerin diğer öğeleri ile birlikte anlam ifade edebilirler.

İçin: لَأَمْ التَّغْلِيلِ، لِأَنَّ، مِنْ أَجْلِ

“-dik için” şeklinde neden- sonuç “-mek için” şeklinde amaç – sonuç ilişkisi kurar.

⁵⁹ http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/zarflar.html; <http://www.bilgicik.com/yazi/zarf-belirtec/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:28.

⁶⁰ <http://www.bilgicik.com/yazi/edat-ilgec/>; http://www.turkceciler.com/sozcuk_turleri/edatlar.html; Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:29; Nurettin Demir vd, s. 97.

⁶¹ Selami Bakırcı, M. Sadi Çögenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü* (1. baskı), Bakanlar Matbaacılık, Erzurum 2000, s. 145.

⁶² İbn Hişâm, s. 49; Hafnî Bey Nâsif vd, I, 30; II, 2; III, 3-4; IV, 92-101.

حَضَرَ إِلَى مِصْرَ (لِيَدْرُسَ)، (niteleme sıfatı) *Yağmur yağdığı için pikniğe gidemedik.*

⁶³ *Arıpça öğrenmek için Mısır'a gitti.* كَيْ يَدْرُسَ، حَتَّى يَدْرُسَ، مِنْ أَجْلِ أَنْ يَدْرُسَ (العَرَبِيَّةَ).

İle (-la, -le): مَعَ وَ الْبَاءُ :

Birliktelik, araç, durum ve sebep ilgisi kurar:

Köye dolmuşla gidebilirsin. (araç) . أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ، نَعْمَلُ بِاسْتِقَامَةٍ وَاخْلَاصٍ.

*Sen sevdiğinle beraberisin. Doğruluk ve samimiyetle çalışıyoruz.*⁶⁴

Kadar: كَافُ التَّشْبِيهِ، بِمَا أَنَّ، وَمُقْدَارَ

Benzerlik ve karşılaştırma ilgisi kurar: *Adana, cennet kadar güzel bir yerdir.* (benzerlik)

Mesafe sınırı: *Yapılacak dünya kadar işim var.*

*Bu şehirde, yolu bildiğin kadar bize rehberlik yap.*⁶⁵ بِمَا أَنَّكَ تَعْرِفُ الطَّرِيقَ فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ فَكُنْ دَلِيلَنَا.

Karşı: يَدْوَنَ، يَدْوَنَ، يَدْوَنَ Yön ve zaman ilgisi kurar. –e karşı biçiminde kullanılırsa edat olur. Yalın halde kullanılırsa ya da bir ek alırsa edat olmaktan çıkar isimleşir.⁶⁶

Denize karşı bir ev yaptı. (yön) . بَنَى بَيْتًا خَوَّ الْبَحْرِ. *Ben vatanıma karşı görevimi yerine getirirm.*⁶⁷ أَنَا أَقُومُ بِوَاحِي خَوَّ الْوَطَنِ.

Göre: عِنْدَ، لَدَى، نَظَرًا لِأَنَّ... ف

⁶³ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arıpçada Bağlaçlar*, Emin Yayınları (2. Baskı), Bursa 2009, s. 117.

⁶⁴ Bakırcı ve Çögenli, s. 63 ve 199.

⁶⁵ Emrullah İşler ve Musa Yıldız, *Arıpça Çeviri Kılavuzu*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2002, s. 170.

⁶⁶ İbn Hişâm, s. 49; Hafnî Bey Nâsif vd, I, 30; II, 2; III, 3-4; IV, 92-101.

⁶⁷ Bakırcı ve Çögenli, s. 212.

Görüş, düşünce, uygun olma anlamları katar: *Bulunduğun ortama göre konuşacaksın.* (uygun)

GAP projesinin نَظَرًا لِّتَنْفِيزِ مَشْرُوع "غاب" فَقَدْ اَزْدَادَتِ الْأَرْضِي الرِّعَائِيَّةُ فِي مَدِينَةِ أُورْفَا. gerçekleştirilmesine göre (sebebiyle) Urfa şehrinde tarım arazileri arttı.⁶⁸

Üzere: عَلَى، وَالْمَقْصِدُ، وَفَوْقَ، لِكَيْ

Koşul ve amaç ilgisi kurar: *Konuşmak üzere kürsüye çıktı.* (amaç) Yaklaşık olma, gibi şekilde... anlamları katar: *Hemen eve dönelim, akşam olmak üzere.* (yaklaşık)⁶⁹

Başbakan, ekonomi قَابِلُ الرَّئِيسِ وَزِيرِ الْاِقْتِصَادِ لِكَيْ يُنَاقِشَ مَعَهُ الْخُطَّةَ الَّتِي وَضَعَهَا الْوَزِيرُ. bakanının önerdiği projeyi müzakere etmek üzere bakanla bir araya geldi.⁷⁰

Doğru: نَحْوُ، إِلَى،

Yön ve zaman ilgisi kurar: *Eve doğru yürüyorum.* (yön)

İsmi nitelerse sıfat, fiili nitelerse zarf öbeği oluşturur: *Eğri oturup doğru konuşalım.* (zarf)

كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوُ. Bineğinin üstünde doğruya doğru namaz kılıyordu. الْمَشْرِقِ.

زُرْتُهُ نَحْوُ السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ. Onu saat sekize doğru ziyaret ettim.⁷¹

⁶⁸ İşler ve Yıldız, s. 170.

⁶⁹ Nurettin Demir vd, s. 97.

⁷⁰ Günday ve Şahin, s. 116.

⁷¹ Bakırcı ve Çögenli, s. 212.

Tablo 1.6. Türkçe ve Arapçada tek başına anlam olmayan edatların karşılaştırılması

Türkçe ilgeçler	Arapça ilgeçler
1- Gibi: Benzetme ilgisi ile ismi niteler. <i>Bin atlı o gün dev <u>gibi</u> bir orduyu yendik.</i>	1- Benzetme edatları: كَافُ التَّشْبِيهِ كَأَنَّكَ شَمْسٌ وَالْمُلُوكُ كَوَاكِبُ <i>Sen sanki güneşsin, kaşındaki krallar yıldız!</i>
2- İçin: -dık için, -mek için ilişkisi kurar. <i>Yağmur yağdığı <u>için</u> pikniğe gidemedik.</i>	2- Sebep bildiren edatlar: لَامُ التَّعْلِيلِ فُتُّ لِلتَّعْظِيمِ <i>Saygıdan dolayı ayağa kalktum.</i>
3- İle (-la, -le): Birliktelik, araç, durum ve sebep ilgisi kurar. <i>Köye <u>dolmuşla</u> gidebilirsin.</i>	3- Birliktelik, vasıta vb. edatlar: مَعَ وَالْبَاءُ أَمْسَكْتُ بِالْقَلَمِ لِلْكِتَابَةِ <i>Yazı yazmak için kalemi (tuttum) elime aldım.</i>
4- Kadar: Benzerlik ve karşılaştırma ilgisi kurar. <i>Yapılacak dünya <u>kadar</u> işim var.</i>	4- Benzerlik ve tafdil edatları: مِثْلُ، قَدْرُ، كَ الْكَسْعِيُّ لِلْعِلْمِ كَالْجِهَادِ <i>İlim için çalışma cihat gibidir.</i>
5- Karşı: Yön ve zaman ilgisi kurar. <i>Eve <u>karşı</u> yürüyorum.</i>	5- Yön ve zaman edatları: نَحْوُ، إِلَى نَحْوُ الْمَشْرِقِ كَأَسَدٍ يَنْأَعِقُهُ <i>Denize doğru, aslanla kucaklaşır gibi yürüdü.</i>
6- Göre: Görüş, düşünce, uygun olma ilgisi kurar. <i>Burası eski evimize <u>göre</u> daha büyük.</i>	6- Görüş, düşünce edatları: لَدَى، عِنْدَ الظُّلُمُ عِنْدَ اللَّهِ قَبِيحٌ <i>Zulüm, Allah katında çirkindir.</i>
7- Üzere: Koşul ve amaç ilgisi kurar. <i>Konuşmak <u>üzere</u> kürsüye çıktı.</i>	7- Şart ve maksat edatları: عَلَى، إِنْ، مَنْ الْكَدَّاسَةُ وَاجِبَةٌ عَلَى طَالِبِ الْعِلْمِ <i>İlim isteyene okumak şarttır.</i>
8- Doğru: Yön ve zaman ilgisi kurar. <i>Eve <u>doğru</u> yürüyorum.</i>	8- Yön ve zaman edatları: قُرْبُ، نَحْوُ، جَزَاءُ عُدْتُ مِنَ السَّفَرِ نَحْوَ الظُّهْرِ <i>Yolculuktan öğleye doğru döndüm.</i>

İlgeçler, Türkçede ifade ettikleri anlam açısından Arapçadaki karşılıklarına benzerler. Ancak cümle içinde birer yan öge olarak aldıkları isimler farklıdır. Bunlara harf-i cer, edat vb. isimler verilir.

1.2.1.5.2. Bağlaç

Cümleleri veya aynı görevdeki sözcükleri birbirine bağlayarak aralarında anlam ilgisi kuran sözcüklere denir.⁷² Bağlama grubu diye de bilinen bu yapı iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.⁷³

“ile” – “ve” bağlaçları وَأَوَّ الْعَطْفِ وَ مَعَ Aynı görevdeki sözcükleri birbirine bağlar:

Evin ve bahçenin kapısı açıldı.

كَانَ بَابَا الْبَيْتِ وَ الْحَدِيقَةِ مَفْتُوحَيْنِ.

“De” Bağlacı⁷⁴ لَكِنَّ Şaşma, inat, sebep, korkutma anlamı katar:

Kardeşin de mi bizimle gelecek? (Şaşma)! هَلْ أَخَوُكَ يَذْهَبُ مَعَنَا

Ümitsizlik gerçek ölümdür. Hem de nasıl bir ölüm! أَلَيْسَ مَوْتُ حَقِيقَتِي، أَيَّ مَوْتٍ.

Ama, fakat anlamında kullanılır: Pansiyona kaydını yaptı da yerleşmedi.

إِلْتَحَقَ بِالْعِمَارَةِ وَلَكِنَّ لَمْ يَسْكُنْ فِيهَا.

“Ama” , “Fakat” Bağlacı لَكِنَّ وَ بَلْ Karşıt anlamı iki cümleyi birbirine bağlar:

Her sabah spor yapıyor ama zayıflıyamıyordu. يُدَرِّبُ كُلَّ صَبَاحٍ وَلَكِنَّ لَمْ يُخَفِّفْ.

Koşul, pekiştirme anlamı katar: Seninle sinemaya gelirim ama işim olmazsa.

أَذْهَبُ مَعَكَ إِلَى سِينَمَا وَلَكِنَّ إِذَا مَا عِنْدِي عَمَلٌ.

⁷² Nurettin Demir vd, s. 100; Doğan, s. 83.

⁷³ Karahan, s. 30.

⁷⁴ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 33; II, 48; III, 59; IV, 77.

“Ancak” ,“Yalnız” Bağlac Ama, fakat anlamında kullanılıyorsa bağlaç: *Ali gelmedi fakat Ahmet geldi.* مَا جَاءَ عَلَيَّ لَكِنْ أَحْمَدُ لَكِنْ، فَقَطْ، إِلَّا، إِذَا.

Bir tek, sadece anlamında kullanılıyorsa edat: *Ali'den başkası gelmedi (Sadece Ali geldi.)* مَا جَاءَ إِلَّا عَلَيَّ Önündeki ismi niteliyorsa sıfat: (Arapçada istisna konusu)

Fiili niteliyorsa zarftır: *Geziye yalnız bizim sınıf katıldı.* (edat) لَمْ يَشْتَرِكِ الرَّحْلَةَ إِلَّا صَفُنَا.

—“Ki” Bağlacı الَّذِي-الَّتِي Özneyi pekiştirir: *Sen, yolculukta bana eşlik edensin.* نَدَن-سَوْنُ وَارْدَر: *Benim Rabbim O'dur ki, yaşatır ve öldürür.*⁷⁵ رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ.

Tablo 1.7. Türkçe ve Arapça bağlaçların karşılaştırılması

Türkçe bağlaçlar	Arapça bağlaçlar
1- ile-ve bağlacı: <i>Evin <u>ve</u> bahçenin kapısını açtı.</i>	مَعَ- وَ -1 فَتَحَ بَابِي الْبَيْتِ وَالْحَدِيقَةِ
2- de bağlacı: <i>O filmi ben <u>de</u> seyrettim.</i>	وَأُو الْمَعِيَّة-2 وَ أَنَا أَيْضًا أَشَاهِدُ تِلْكَ الْفِيلْمَ
3- Ama-Fakat bağlacı <i>Seninle okula gelirim <u>ama</u> işim olmazsa.</i>	لَكِنْ-بَلْ-إِذَا-3 أَمْشِي مَعَكَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ إِذَا لَمْ يَكُنْ عِنْدِي شَعْلٌ
4- Ancak-Yalnız bağlacı: <i>Geriye <u>yalnız</u> bizim sınıf kaldı.</i>	فَقَطْ-إِلَّا-إِذَا-4 مَا بَقِيَ إِلَّا صَفُنَا
5- Ki bağlacı: <i>Ben <u>ki</u> yedi iklimin padişahıyım.</i>	الَّذِي-الَّتِي-5 أَنَا الَّذِي يَمْلِكُ سَبْعَ أَقَالِيمَ

⁷⁵ Bakara 2/258.

1.2.1.5.3. Ünlem

Ünlemler, sözdizim içinde yer alan belli kalıptaki sözcüklerdir. Bunların da edat ve bağlaçlar gibi belli bir anlamları yoktur. Öyleyken, tek başlarına kullanıldıklarında bile cümle değeri taşırlar. Ama çoğunlukla, kendilerini açıklayan bir cümlenin başında ya da sonunda yer alarak söz konusu cümleye belli bir duygu anlamı katarlar.⁷⁶

Ünlem türündeki sözcüklerle, genellikle, belli durumlar karşısında gösterdiğimiz anlık tepkilerimizi dile getiririz : “Şaşırma, korkma, uyarı, sevinme, üzülme, istemeye istemeye kabul etme, bıkkınlık, rahatlama, isteklendirme, aşırı beğenme, aşırı beğenmeme, onaylama, sesleniş, ayıplama, alay, küçümseme, özlem, anımsama, acıma, yakınma” yalnızca ünlem kullanarak dile getirebileceğimiz anlamların bazılarıdır.⁷⁷

Ünlemleri ses ve sözcük halinde olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz:

Ses halinde olan ünlemler :

Ses halinde olan ünlemlerin başlıcaları şunlardır : A!(aaa!), e!(ee!), O! (Ooo!), Of!(Off...!), Ufl, Ah!, Ha!, Hay!, Tu!, Tü!, Eh!, Ay!, Ya!, Oh!, Tüh!, Üfl...

Örnek: O! Nereye böyle? (şaşma, şakınlık)

Ooo! Hoş geldin Ayşeciğim. (Beklenmezlikle birlikte sevinme)

Vah zavallı adam!... (Acıma)

Haa..! Unutmuşum yahu! (Hatırlama)

Arapçada ünlem harflerine hurûfu'n-nidâ denir. Bunlar: يَا، أَيَا، هَيَا، أَيَّ، أَهْمَزَةٌ

harfleridir.⁷⁸ Adı geçen harflerden sonra gelen ve ünlenen isme münâdâ denmektedir. Münâdânın da kendine has i'rabı bulunmaktadır. Nidâ harfinden sonra gelen özel isimler ve nekre-i maksûde damme üzere mebnî', terkip halindekiyle nekre-i gayrı maksûdeler fetha ile mansub münâdâdır. Türkçede ünlenen isimler, ismin bütün hallerini alabilirler.

⁷⁶ Nurettin Demir vd, s. 111; Doğan, s. 77.

⁷⁷ Nurettin Demir vd, s. 111; Doğan, s. 77.

⁷⁸ Abdullah b. Hamid el-Hamid (Editör), *Silsiletu Ta'limi'l-Luğati'l-Arabiyye, en-Nahv I-IV* Emin Yayınları Bursa 2004, IV., 148.

Örnek: Alem (özel isim) olan münâdâ: يَا مُحَمَّدُ اسْتَيْقِظْ! *Muhammed! uyan.* Alem ismin terkip hâli olan münâdâ: يَا كَثِيرَ الْأَلْطَافِ بَنَّا مِمَّا نَخَافُ. *Ey lütfu çok! Bizi korktuklarımızdan kurtar.* Nekre-i maksûde münâdâ: يَا جُنُودُ اسْتَمِعُوا إِلَيَّ مَا أَقُولُ. *Askerler! Dediklerime kulak verin.* Nekre-i gayri maksûde münâdâ:⁷⁹ يَا مَاشِيًا ابْتَعدْ عَنِ النَّارِ. *Ey yürüyen! Ateşten uzaklaş.*

Yukarıdaki Arapça örnekler, Türkçedeki bütün ünlem harflerini karşılamaz. Karşılaştırma yapıldığında taaccüb, medh, zemm ve muzari isim fiilleri için kullanılan harfler de ünlem harfleri kapsamına girebilir.

Sözcük halinde olan ünlemler:

Sözcük halinde olan ünlemlerin başlıcaları şunlardır : Aman!, Aman tanrım!, Eyvah!, Haydi!, Bravo!, Yazık!, Sakın!, Yaşa!, Allah!, Yarabbi!, Örnek: Eyvah, cüzdanım yok! (şaşkınlık, korku)

Arapçada taaccüb, medh, zemm ve isim fiiller sözcük halindeki ünlemleri karşılayabilir. Ancak birebir örtüşmeleri söz konusu değildir. İki dilin de kendine has tabirleri ve kalıpları vardır.

Örnek: Taaccüb kipleri: مَا أَجْمَلُ الرَّبِّيعِ! أَجْمَلُ بِالرَّبِّيعِ! *Bahar mevsimi ne güzel!*

Medh ve zemm kipleri:⁸⁰ نَعَمْ الصَّوْمُ صَوْمٌ دَاوُدَ، يَسَّ الرَّجُلُ أَبُو هَبٍ، حَبْدًا الصَّبْرُ، لَحَبْدًا *Hz. Davud'un orucu ne güzel oruçtur. Ebu Leheb ne kötü adamdır. Sabır ne güzeldir. İnsanlara zarar vermek ne kötüdür.*

⁷⁹ El-Hamîd, IV, 147-152.

⁸⁰ El-Hamîd, IV, 194-195.

İsim fiiller:⁸¹ اَسْمَاءُ الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ: قَدْ، قَطُ (بِمَعْنَى يَكْفِي)، زَهْ، بَخْ (بِمَعْنَى اَسْتَحْسِنُ وَ اَرْضَى)، وَا، وَاَهَا، وَى (بِمَعْنَى اَلْتَهِفُ وَ اَتَعَجَّبُ)

Arapça taaccüb kipleri, güzel bir şeyi takdir etmek için getirilir: “*Bahar ne kadar güzel!*” Medh ve zem, övgü ve yergi ifade eder: “*Davud orucu ne güzel oruçtur. Ebu Leheb ne kötü bir adamdır!*” İsim fiiller ise onay, kabul vb. durumları bildirirler: “*Eh! Tamam! Hayret! Güzel!*” gibi.

1.2.2. Fiil (Eylem) Soylu Kelimeler

1.2.2.1. Fiiller (Eylemler)

Fiiller, kalıcı kavram ya da varlıkları karşılamaz. Bunlar hareketleri, oluşları, durumları karşılar. Master halinde bir hareketin adı olurlar: “yürümek, olmak, düşünmek vs.”⁸²

Eylem, bir oluşu, bir durumu veya bir kılışı kip ve kişiye bağlayarak anlatan sözcüklere denir.

Pratik olarak ismi fiilden ayırmak için –me, -ma olumsuzluk ekini ya da –mak ,-mek master ekini kullanırız. Eğer bir kelimenin sonuna –ma ,-me olumsuzluk ekini ya da –mak ,-mek master ekini getirebiliyorsak o kelime fiil demektir. Getiremiyorsak o kelime isim soylu bir kelimedir.⁸³

Örnek: Geldi- gelmedi, gelmek

Görüldüğü gibi yukarıdaki kelimeye –ma,-me ve –mak,-mek getirebilmekteyiz. Öyleyse bu kelime fiildir.

Örnek: Kitap- kitapma, kitapmak

Yukarıdaki ‘kitap’ sözcüğüne ise bu ekleri getiremiyoruz. Öyleyse bu kelime isimdir.

⁸¹ Ali Cârîm vd, I, 42.

⁸² Nurettin Demir vd, s. 120; Doğan, s. 115.

⁸³ Nurettin Demir vd, s. 21; Doğan, s. 95.

Tablo 1.8. Türkçe ve Arapçada isim ile fiil arasındaki farklılık ve benzerlikler

Türkçe fiille isim arasındaki farklar		Arapça fiille isim arasındaki farklar	
1. Fiiller, -mek, -mak mastar eki alırlar.	1. İsimler bu ekleri aldıklarında anlamsız olurlar.	1. Fiiller mastar-ı müevvel eki (أَنَّ) alırlar.	1. İsimler bu eki almazlar. Fakat isimlerin mastar şekilleri fazladır.
2. Fiiller, -me, -ma olumsuzluk eki alırlar.	2. İsimler olumsuzluk eki almazlar. İsimleri olumsuz yapan <i>Var</i> , <i>yok</i> gibi kelimeler vardır.	2. Fiillere ait olumsuzluk edatları: لَمْ، لَمْأ، لَنْ	2. İsimlere ait olumsuzluk edatları: لَا، لَيْسَ، مَا
		3. Fiiller tenvin almazlar.	3. İsimler tenvin alırlar.
		4. Fiiller cezm edatları ile meczum olurlar.	4. İsimler cer harfleri ile mecrur olurlar
		5. Fiiller yuvarlak ta harfi almazlar.	5. İsimler yuvarlak ta harfi alırlar.
		6. Fiiller (أل) harf-i ta'rif almazlar.	6. İsimler (أل) harf-i ta'rif alırlar.
		7. Fiiller merfu' olurlar.	7. İsimler de merfu' olurlar.

1.2.2.2. Fiilimsiler

Fiillerden türemiş olmakla birlikte bir fiil gibi çekimlenemeyen olumlu, olumsuz şekilleri yapılabilen ve cümlede isim, sıfat, zarf gibi görevlerde kullanılan sözcüklerdir.⁸⁴ Aslında fiil oldukları halde cümle içinde çekimli halde bulunmayan, fiile benzeyen, ama fiillerin görevini yapmayan kelimelere **fiilimsi** denir. Bir cümlede ne kadar fiilimsi varsa o kadar cümlecik vardır. Çünkü her fiilimsi bir yan cümlecik oluşturur. Çekimli fiilin bulunduğu gruptaki kelimeler temel cümlecikçi meydana getirirler. Fiilimsiler üç grupta incelenir.

1.2.2.3. İsim-Fiiller (Ad-Eylem)

Fiillere “-mak, -mek” , “-ma, -me”, “-ış, -iş, -uş, -üş” eklerinin getirilmesiyle yapılır. Fiil kök ve gövdelerine eklenen “-me, -mek, -iş” ekleri sonucu meydana gelirler.

⁸⁴ Nurettin Demir vd, s. 158; Doğan, s. 100.

Fiillerin isim gibi kullanılabilen şekilleridir. İsim – fiiller; hem bir eylemin adı oldukları için isim, hem de özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir. “O *şimdi romanını bitirmekle meşguldür.*” هُوَ مَشْغُولٌ الْآنَ بِإِتْمَامِ قِصَّتِهِ. “Size *gelmeyi ben de çok istemiştim.*” قَدْ كُنْتُ أَرْغَبُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَيْكُمْ.

Cümlelerinde altı çizili sözler isim-fiildir. Bu ekleri benzer eklerle karıştırmamak gerekir.

“Sana, bir daha buraya *gelme*, demiştim.” cümlesinde altı çizili sözcükteki ek isim-fiil eki değil, olumsuzluk ekidir.

Arapça mastar çeşitleri, isim fiilin görevlerini üstlenebilir. Zaten Türkçe isim fiilin tam karşılığı Arapça mastardır. Türkçe isim fiiller birer yan cümle sayıldıkları gibi Arapça mastarlar da aynı görevi üstlenebilirler. Çünkü Arapça mastarlar hem tekil olarak hem de cümle şeklinde ifade edilebilirler.

1.2.2.4. Sıfat-Fiiller (Ortaç)

Fiillere “-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş” eklerinin getirilmesiyle yapılır. Çoğu zaman sıfat görevinde kullanılır. Varlıkları niteledikleri için sıfat, yan cümlecik kurdukları için de fiil sayılan kelimelerdir.⁸⁵

Arapça ismi fâille aynı fonksiyona sahip olan ortaçlar tıpkı ismi fâiller gibi yüklem görevi üstlenirler. Fiilleri gibi nesne alırlar. Fakat Türkçe ortaçlar bazen Arapça ismi meful ve mastar gibi de gelebilirler.

“Kışta *açan* çiçeklerin ömrü az olur.” “Senin ne *bitmez* çilen varmış böyle.” “Buralarda bir *akar* çeşme yok galiba.” “Size biraz *bilinmedik* fıkralar anlatayım.”

Yukarıda altı çizili isimlerin Arapça karşılığı: Açan (ismi fâil) مُفْتَبِحٌ biten (ismi fâil): فَاتِحٌ, akar (ismi fâil): الْجَارِي, bilinmeyen (ismi meful): مَعْدُومٌ

⁸⁵ Doğan, s. 102; Nurettin Demir vd, s. 162.

Sıfat-fiil eklerinden “-dik” ve “-ecek” ekleri çoğu zaman kendinden sonra iyelik eki olarak kullanılır. “*Çözdüğüm soruları niçin soruyorsun?*” لِمَاذَا تَسْأَلُ الْأَسْئَلَةَ الَّتِي *Gideceğin gün belli mi?*” هَلْ تَعَيَّنَ يَوْمٌ سَفَرُكَ؟ “*Çözdüğün soruları niçin soruyorsun?*” لِمَاذَا تَسْأَلُ الْأَسْئَلَةَ الَّتِي

Cümlelerinde altı çizili sıfat-fiiller iyelik eki almıştır.

Son iki örnekte, Türkçe ortaçların ilki Arapça sıla cümlesi veya ismi meful, ikncisi ise mastar olarak ifade edilebilir.

Bu ekler aynı zamanda sıfatla hiç ilgisi olmayan kullanımlarda da görülür. Bu, daha çok dolaylı anlatımda karşımıza çıkar.⁸⁶ “*Kitabımı sana verdiğimi unutmuşum.*” نَسِيتُ إِعْطَاءَكَ كِتَابِي (mastar)

1.2.2.5. Zarf-Fiiller (Bağ-Fiil, Ulaç)

Fiillere, bağ-fiil eki dediğimiz eklerin getirilmesiyle yapılır; cümlede daima zarf olarak kullanılır. Birleşik bir cümlede iki cümleyi bağladıkları için bağlaç; özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil sayılan kelimelerdir. Bağ fiillere “ulaç” da denir. Çekim ekleri almazlar. Cümlede zarf olarak kullanılırlar.⁸⁷

“*Kapıyı açınca* karşımda onu gördüm.” “*Soruları çözdükçe* konuyu daha iyi anlıyorum.” “*Bize haber vermeden* gitmeyin sakın.” “*Bu kağıdı müdüre imzalatıp* geri getirin.” “*Televizyon seyrederken* çoğu kez uyuyakalırdı.”

“*Ders çalışmaksızın* sınavı kazanacağını mı sanıyorsun?” cümlelerinde altı çizili sözcükler bağ-fiildir. Görüldüğü gibi yüklem durumunu ya da zamanını bildirerek onun zarfı olmuşlardır.

Bunlar arasında yapı bakımından diğerlerine benzemeyen bağfiil eki “-ken” ekidir. “-ken” eki Arapça hâl sayılabilir. Çünkü fâil veya mefulün durumunu bildiren bir ektir.

Bu ek diğer fiilimsi eklerinin aksine kendinden önce bir çekim eki olarak kullanılır. Bunun nedeni “-ken” ekinin, ekfiilin bir bağ-fiil eki olmasındandır. Hatta bu

⁸⁶ <http://www.turkceciler.com/zarf-fiil-grubu.html> <http://www.bilgicik.com/yazi/fiilimsiler-eylemsiler/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:31.

⁸⁷ Doğan, s. 104; Nurettin Demir vd, s. 163.

özelliğinden dolayı isimleri bile zarf yapabilir. *Ben çocukken burada yaşlı bir ağaç vardı.* كَانَتْ هُنَاكَ شَجَرَةٌ مُسِنَّةٌ وَأَنَا صَبِيٌّ.

Cümlesinde “-ken” eki “çocuk” ismini zarf yapmıştır. Elbette bu, bir fiilimsi değildir. Çünkü fiilimsiler fiillerden türeyen sözcüklerdir.

Bağ-fiil eklerinin diğer fiilimsi eklerinden önemli bir farkı vardır. Diğer fiilimsilerden sonra isim çekim ekleri kullanılabildiği halde bağ-fiillerden sonra hiçbir çekim eki kullanılamaz.⁸⁸

Arapçada Türkçedeki gibi çekim ekleri olmadığından bir kelimenin hem bağlaç hem de fiil sayılması mümkün değildir. Bundan dolayı bağ-fiil olarak bilinen yapıyı cümledeki konumuna göre değerlendirmek gereklidir.

Tablo 1.9. Türkçe fiilimsilerle Arapça müştakkâtın karşılaştırılması

Türkçede fiilimsiler	Arapçada müştakkât
1- İsim fiiller: -me, -ma, -iş ekleri sonucu meydana gelen yapılardır. <i>O şimdi romanını bitirm<u>ekle</u> meşgul.</i>	1- Mastarlar: *Mastar-ı müevvel أَنْ تَصُومُوا *Sülâsi mastarlar صَوِّمًا *Mezid mastarlar تَكْرِيماً
2- Sıfat fiiller: -an, -ası, -mez, -ar eklerinin gelmesi ile yapılır. <i>Kışta aç<u>an</u> çiçeklerin ömrü az olur.</i>	2- İsm-i fâiller: *Sülâsi ismi fâiller صَائِمٌ *Mezid ism-i fâiller مُكْرِمٌ
3- Zarf fiiller (Bağ-fiil,ulaç): Fiillerin oluş şekillerini belirten fiilimsi yapılardır. <i>Ben <u>çocukken</u> burada yaşlı bir çınar ağacı vardı.</i>	3- Hâl: Fiil cümlesinde fâilin, mefulün veya her ikisinin eylem esnasındaki durumlarını bildiren müştak yapılardır. سَافِرٌ صَائِمًا

⁸⁸ <http://www.turkceciler.com/zarf-fiil-grubu.html> <http://www.bilgicik.com/yazi/fiilimsiler-eylemsiler>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:32.

1.3. ARAPÇA KELİMELERİN TÜRKÇE KELİMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Arapçada üç türlü kelime vardır: İsim, fiil ve harf. Türkçede ise dokuz çeşit kelime vardır. Bunların yedi tanesi isim (ad) soylu, iki tanesi ise fiil soyludur.⁸⁹ Arapça kelimeler şu şekilde tasnif edilebilir:

Kelime: Müfret bir mânâya delâlet eden lafızdır.

İsim: Müstakil bir mânâya işaret eden, zamandan bağımsız ve varlıklara ad olan kelimedir.

Fiil: Bağımsız bir eylemi, iş ve oluşu gösteren ve zamanla kayıtlı sözdür.

Harf: Kendisine has bir anlamı olmayan ancak diğer cümle ögeleri ile anlam kazanan lafızdır.⁹⁰

Lügatte kelime, tam bir cümle olarak ifade edilir. Arapça cümle ise, kelimelerin birbiriyle anlamlı ilişki kurdukları nahiv ilminin uygulama alanıdır. Yukarıdaki kelime çeşitleri, kendilerine uygun yerlerde gelmekle cümle anlam kazanır.⁹¹

1.3.1. Arapça İsimler

Arapçada isimler, mu'reb, mebni, müştak, camid, marife ve nekra şeklinde tasnife tabi tutulabilirler.

1.3.1.1. İ'rab Bakımından İsimler

İ'rab: İsim veya fiilin son harekelerinin cümle içinde aldığı değişik şekillerdir. Mu'reb isim, cümledeki durumuna göre son harekesi değişen, mebni ise değişmeyendir.⁹² Arapçada isimlerin az bir kısmı mebni çoğu mu'rebdir. Etkilemek suretiyle değişikliği meydana getiren cümle ögesine âmil denir. Âmiller lafzi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılırlar. Lafzi olanlar fiil, harfi cer gibi i'rab etkisi açık ögelerdir.

⁸⁹ <http://www.bilgicik.com/yazi/isim-ad/>; Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:33; Nurettin Demir vd, s. 8; Doğan, s. 3.

⁹⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 1; II, 2; III, 4; Râcihî, ss. 13-21.

⁹¹ Râcihî, s. 13; İbn Hişâm, s. 17.

⁹² Hafnî Bey Nâsif vd, I, 11; II, 12; III, 24; Râcihî, s. 11; İbn Hişâm, s. 18.

Manevi âmillere ise mübteda ile merfu' muzari fiili ref' eden gizli âmildir. Âmil etkileyen, ma'mül etkilenendir. Mu'reb isimlerin üç i'rab şekli vardır:

Mu'reb isimlerin ref' hâli: Bu isimlerde aslolan (ـ) damme ile merfu' olmalarıdır. Ancak tesniye yani ikil isim (أ) elif, cemi müzekker-i sâlim ile beş isim (و) vav ile merfu' olurlar.⁹³ Bunların dışında kalan diğer isimler ise damme ile merfu' olurlar.

Müfred ismin ref' hâli: الله Allah birdir. أَحَدٌ.

Tesniyenin ref' hâli: لِلْإِنْسَانِ عَيْنَانِ وَ أذْنَانِ وَ رِجْلَانِ وَ يَدَانِ İnsanın iki gözü, iki kulağı, iki ayağı ve iki eli vardır.

Cemi müzekker-i sâlimin ref' hâli: الْمُسْلِمُونَ مُخْلِصُونَ فِي عَمَلِهِمْ Müslümanlar işlerinde samimidirler.

Cemi müennes-i sâlimin ref' hâli: الْمُؤْمِنَاتُ مُؤَدَّبَاتٌ Mümine hanımlar edeplidirler.

Cemi teksirin ref' hâli: الْكَفُّ رَفَعَتْ عَلَمًا Gemiler bayraklarını çekti.

Beş ismin ref' hâli: أَبُوبَكْرٍ أَكْبَرُ صَحَابَةٍ Hz. Ebubekir, en büyük sahabelerdendir.

Merfu' isimler (Merfuât): Fâil, naibü'l-fâil, mübteda, haber, kâne'nin ismi, inne'nin haberidir.

Mu'reb isimlerin nasb hâli: Bu isimlerde aslolan (ـ) fetha ile mansub olmalarıdır. Ancak tesniye yani ikil isimle cemi müzekker-i sâlim (ي) yâ, beş isim (أ) elif, cemi müennes-i sâlim (ـ) kesra ile mansub olurlar.

Müfred ismin nasb hâli: رَأَيْتُ اللهَ عَمَّوًا Allah'ın bağışlayıcı olduğunu düşünüyorum.

Tesniyenin nasb hâli: اللهُ أَعْطَى الْإِنْسَانَ عَيْنَيْنِ وَ أذْنَيْنِ وَ رِجْلَيْنِ وَ يَدَيْنِ Allah, insana iki göz, iki kulak, iki ayak ve iki el verdi.

Cemi müzekker-i sâlimin nasb hâli: أَطْنُ الْمُسْلِمِينَ مُخْلِصُونَ فِي عَمَلِهِمْ Müslümanların işlerinde samimi olduklarını zannediyorum.

⁹³ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İfav Yayınları, İstanbul 2011, s. 15; İbn Hişâm, s. 19; Hafnî Bey Nâsif vd, I, 42.

Cemi müennes-i sâlimin nasb hâli: رَأَيْتُ الْمُؤْمِنَاتِ مُؤَدَّبَاتٍ *Mümin hanımların edepli olduklarını gördüm.*

Cemi teksirin nasb hâli: رَفَعْتُ عَلْمَهَا *Gemilerin bayraklarını çektiklerini gördüm.*

Beş ismin nasb hâli: أَرَى أَبَا بَكْرٍ أَكْبَرَ صَحَابَةٍ *Haz. Ebubekir'in büyük sahabelerden olduğunu düşünürüm.*

Mansub isimler (mansubât): Mefûlü bih, mefûlü fih, mefûlü mutlak, mefûlü leh, mefûlü maah, (إِلَّا) ile müstesna isim, hâl, temyiz, münâdâ, kâne'nin haberi ve inne'nin ismidir.

Mu'reb isimlerin cer hâli: Bu isimlerde aslolan (ـ) kesra ile mecrur olmalarıdır.

Ancak tesniye, cemi müzekker-i sâlimle beş isim (ي) yâ, cemi müennes-i sâlim (ـ) kesra, gayrı munsarîf yani çekimsiz isimler fetha ile mecrur olurlar.⁹⁴

Müfred ismin cer hâli: أُقْسِمُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ *Yüce Allah'a yemin ederim.*

Tesniyenin cer hâli: الْإِنْسَانُ يُبْصِرُ بَعَيْنَيْهِ وَيَسْمَعُ بِأُذُنَيْنِ *İnsan iki gözü ile görür, iki kulağı ile işitir.*

Cemi müzekker-i sâlimin cer hâli: لِلْمُسْلِمِينَ إِخْلَاصٌ فِي عَمَلِهِمْ *Müslümanların işlerinde samimiyet vardır.*

Cemi müennes-i sâlimin cer hâli: لِلْمُؤْمِنَاتِ جُهْدٌ عَظِيمٌ *Mümine hanımların büyük gayretleri vardır.*

Cemi teksirin cer hâli: مَرَزْتُ بِالسُّنَنِ الَّتِي رَفَعْتُ عَلَمَهَا *Bayraklarını çekmiş gemilere uğradım.*

Beş ismin cer hâli: مَرَّ عُمَرُ الْقَارِوُ بِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ *Haz. Ömer, Haz. Ebubekir'e uğradı.*

Mecrur isimler (mecrurât): Kendilerinden önce cer harfî ve muzafın gelmesiyle mecrûr veya muzafu ileyh olan isimlerdir.⁹⁵

⁹⁴ İbn Hişâm, s. 19; Hafnî Bey Nâsif vd, I, 42.

⁹⁵ Çörtü, s. 19; İbn Hişâm, s. 25; Hafnî Bey Nâsif vd, I, 42; II, 21; III, 32.

Tablo 1.10. Mu'reb isimlerin i'rabı

Arapça Mu'reb İsimlerin İ'rab Tablosu			
	Ref' hâli	Nasb hâli	Cer hâli
Müfred (tekil) isim	Damme	Fetha	Kesra
Cemi mükesser (kırık çoğul)	Damme	Fetha	Kesra
Cemi müen. Sâlim (çekimli dişil isim)	Damme	Kesra	Kesra
Cemi müz. Sâlim (çekimli eril isim)	Vav	Yâ	Yâ
Tesniye (ikil) isim	Elif	Yâ	Yâ
Beş isim	Vav	Elif	Yâ
Garyı muns. (çekimsiz) isim	Damme	Fetha	Fetha

Bu tabloya göre müfred isimle cemi mükesser yani kırık çoğul aynı irabı alırlar. Müfred, c. mükesser, c. müennes-i sâlim, gayr-ı munsarîf isimler *hareke* ile c. müzekker-i sâlim, tesniye ve beş isim ise *harf* ile i'rab edilirler.

Türkçede Arapçadaki i'rab kuralları olmadığından karşılaştırma imkânı bulunmamaktadır. Yukarıdaki tabloya göre çoğul isimler, sadece –ler ve –lar ekleri alan, tekil ise sadece adı geçen ekleri almayan isimler olacaktır. Yine Türkçede isimlerde cinsiyet farkı olmadığından dolayı Arapça ile karşılaştırılacak bir durum söz konusu değildir.

Türkçede Arapça i'rabın karşılığı çekim ekleridir.⁹⁶ Arapça harekeye karşılık Türkçede sesli harfler vardır. Arapçada i'rab yani hareke olmadan kelimeler anlam kazanmadığı gibi Türkçede sesli harfler olmadan sessiz harflerden kelime türetmek mümkün değildir. Türkçede hangi kelime olursa olsun çekim eki ile istenen maksadı ifade edebilir. Arapçada anlamlı olması için kelimeye harf ilave edilmez, anlamı i'rab belirler. Bu yüzden kelimenin hangi durumda nasıl bir hareke alacağını bilmek önemlidir.

Mebnî isimler: Arapçada i'rabı yani son harekesi değişmeyen mebnî kelimelerin aldığı dört hareke çeşidi vardır: Sükûn, damme, fetha ve kesra.

⁹⁶ Nurettin Demir vd, s. 6.

Kelimenin son harekesi her zaman sükûn ise buna sükûn üzere, damme ise damme üzere, fetha ise fetha üzere ve kesra ise kesra üzere mebnî denir.⁹⁷

Sükûn üzere mebni olanlar: مَ، لَنْ، مَنْ، عَنْ، فِي

Damme üzere mebni olanlar: حَيْثُ، نَحْنُ، مُنْذُ

Fetha üzere mebni olanlar: أَيْنَ، لَيْتَ، تُمْ

Kesra üzere mebni olanlar: الْبَاءُ وَاللَّامُ فِي قَوْلِكَ اتَّقَدْ بِالْإِجْتِهَادِ وَلِكُلِّ مُجْتَهِدٍ نَصِيبٌ.

Arapçada bir ismin hangi şekilde ve nasıl mebni olacağına dair bir kural yoktur. Bu, tamamen güvenilir nahiv kitaplardan öğrenmeye ve bilenlerin ağzından işitmeye bağlıdır.⁹⁸

Mebni kelime grupları:

Harfler: Yapısındaki harf sayısı bakımından beş çeşit harf vardır.

Bir harften oluşanlar: (أَحَادِيَّةٌ) أَهْمَزُهُ، أَلْبَاءُ، أَلْتَاءُ، أَلْسَيْنُ، أَلْفَاءُ، أَلَلَامُ، أَلْوَاؤُ

İki harften oluşanlar: (ثَنَائِيَّةٌ) أَلْ، أَمْ، أُنْ، إِنْ، بَلْ، قَدْ، لَوْ، هَلْ

Üç harften oluşanlar: (ثَلَاثِيَّةٌ) إِذَا، أَلَا، إِلَى، إِنْ، سَوْفَ، عَلَى، لَيْتَ، نَعَمْ

Dört harften oluşanlar: (رُبَاعِيَّةٌ) إِذْمَا، إِلَّا، أَمَّا، إِمَّا، حَتَّى، كَأَنَّ، لَعَلَّ

Beş harften oluşanlar: (خُمْسِيَّةٌ) إِنْمَّا، أَمَّا، لَكِنَّ

Muzari fiilin dışındaki mebni fiiller:

Mazi fiil iki yerde fetha, bir yerde damme ve diğer sîğalarında sükûn üzere mebnidir.

Emir fiil sükûn üzere mebnidir.

⁹⁷ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 8; II, 26; III, 40.

⁹⁸ İbn Hişâm, s. 19.

Muzari fiile te'kid nun'u ile nun'u nisve yani müenneslik nun'nu bitiştiğinde fetha üzere mebni olur. Bunun dışındaki sıgalarında mu'rebdir.

Zamirler: Arapçada zamirlerin herbiri kendine ait harekeleriyle mebnidirler.

Munfasıl merfu' zamirler: أَنَا، نَحْنُ، أَنْتَ، أَنْتِ، أَنْتُمَا، أَنْتُمْ، أَنْتُنَّ، هُوَ، هِيَ، هُمَا، هُمْ،

Munfasıl mansub zamirler: إِيَّايَ، إِيَّانَا، إِيَّاكَ، إِيَّاكِ، إِيَّاكُمَا، إِيَّاكُمُ،

إِيَّاهُ، إِيَّاهَا، إِيَّاهُمَا، إِيَّاهُمْ، إِيَّاهُنَّ،

Fiile bitişen zamirler: كَتَبْتُمْ، كَتَبْتُنَّ، كَتَبْنَا، كَتَبْتِ، كَتَبْتُ، كَتَبْتُمَا،

كَتَبَ، كَتَبْتَ، كَتَبَا، كَتَبْتِ، كَتَبْتُ، كَتَبْتُمَا، كَتَبْتُنَّ،

Fiile veya isme bitişen muttasıl zamirler: عَلَّمَنِي كِتَابِي، عَلَّمَنَا كِتَابَنَا، عَلَّمَكَ كِتَابَكَ،

عَلَّمَكِ كِتَابَكِ، عَلَّمَكُنْ كِتَابَكُنْ، عَلَّمَهُ كِتَابَهُ، عَلَّمَهَا كِتَابَهَا، عَلَّمَهُمَا كِتَابَهُمَا،

كِتَابَهُمَا كِتَابَهُمْ، عَلَّمَهُنَّ كِتَابَهُنَّ، عَلَّمَكُم كِتَابَكُم، عَلَّمَكُمَا كِتَابَكُمَا،

İsim mevsuller: الَّذِي، الَّتِي، الَّذَانِ، اللَّتَانِ، الَّذِينَ، اللَّاتِي

İsm-i işaretler: هَذَا، هَذِهِ، هَذَانِ، هَاتَانِ، هَؤُلَاءِ

Şart isimleri: مَنْ، مَا، مَهْمَا، مَتَى، أَيَّانَ، أَيْنَ، أَيْنَ، حَيْثُمَا، كَيْفَمَا، أَيُّ

Tablo 1.11. Arapça mebni isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması

1- Hareke Bakımından Mebni Kelimeler		
Sükûn üzere mebni olanlar	لَمْ، لَنْ، مَنْ، عَنْ، فِي	Türkçe benzer bir edat yok
Damme üzere mebni olanlar	حَيْثُ، نَحْنُ، مِنْذُ	Türkçe benzer bir edat yok
Fetha üzere mebni olanlar	أَيْنَ، لَيْتَ، ثُمَّ	Türkçe benzer bir edat yok
Kesra üzere mebni olanlar	الْبَاءُ وَاللَّامُ	Türkçe benzer bir edat yok
2- Yapı Bakımından Mebni Kelimeler		
Harfler	أَلْهَمْزَةُ، أَلْ، أَمْ، أَنْ، إِذَا	Türkçede harfler, Arapçadaki hurufu'l-hica'nın karşılığıdır.
Emir ve mazi fiiller	كُتِبَ، أُكْتُبُ، كَتَبَ، كَتَبْتَ، أُكْتُبُوا، أُكْتُبَا	Türkçede emir ve geçmiş zaman kipleri olmakla birlikte mebni diye bir kural yoktur.
Zamirler	أَنَا، نَحْنُ، أَنْتَ، أَنْتِ، أَنْتُمْ، أَنْتُمْ	Zamirler iki dilde aynıdır.
İsmi mevsuller	الَّذِي، الَّتِي، الَّذَانِ، اللَّانِ	İsmi mevsulü Türkçede –ki –en, -an ekleri karşılayabilir.
İsmi işaretler	هَذَا، هَذِهِ، هَذَانِ، هَاتَانِ	Türkçede işaret zamirleri ile aynıdır.
Şart isimleri	مَنْ، مَا، مَهْمَا، مَتَى، أَيَّانَ	Türkçede şart ekleri vardır

Yukarıdaki tablonun iki türlü tasnifi yapılabilir. Birincisi mebni kelimelerin aldığı hareke şekli yani Arapçaya ait i'rab yapısı, ikincisi de mebni kelimelerin çeşitleridir. Adı geçen kelimeler sükûn, damme, fetha ve kesra üzere mebni olmalarının yanında yapı olarak da harfler, zamirler, bir kısım fiiller, işaret isimleri, ismi mevsuller ve şart isimleri şeklinde kısımlara ayrılmaktadırlar.⁹⁹

Türkçede birinci kısımdaki kelimelerin aldığı hareke ve i'rab şekli bulunmamakla birlikte ikinci kısımdaki kelimelerle benzer yapılar mevcuttur.

⁹⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 8; II, 26; III, 40.

1.3.1.2. Sayı Bakımından İsimler

Arapçada isimler tekil, ikil ve çoğul şeklinde sınıflandırılır. Tekil isme müfred, ikile tesniye ve çoğula cemi' denir.

Müfred isimler: Tek bir varlığa ad olan sözcük. Bu varlık eşya, canlı veya soyut bir nesne olabilir. مُحَمَّدٌ، كِتَابٌ، قِرَاءَةٌ

Tesniye isim: Sadece iki varlığa ad olan kelimedir. Müfred isme (أ-ن) elif-nun veya مُحَمَّدَانِ، مُحَمَّدَيْنِ - كِتَابَانِ، كِتَابَيْنِ - قِرَاءَتَانِ، قِرَاءَتَيْنِ yâ-nun ilavesi ile tesniye yapılır.

Cemi isimler: İki den fazla varlığa ad olan kelimelerdir. Kendi aralarında cem'u teksir ve cem'u tashih diye ikiye ayrılırlar.

Cem'u't-teksir: İki den fazla varlığa işaret eden çoğullardır. Müfredi değiştirilerek yapılan çoğullardır. Adı geçen çoğul şekli, bazen harf eksiltmekle, bazen harf ekleyerek bazen de hareke değişiklikleriyle yapılır.

عِلْمٌ جَ عُلُومٌ، نَفْسٌ جَ أَنْفُسٌ، زَهْرَةٌ جَ أَزْهَارٌ، كِتَابٌ جَ كُتُبٌ

Cem'u't-tashih: Cemi müzekker-i sâlim ve cemi müennes-i sâlim şeklinde ikiye ayrılır.

Cemi müzekker-i sâlim: Akıllı müzekker yani eril varlıkların çoğuludur. İsmi tekiline (و-ن) vav-nun veya (ي-ن) yâ-nun ilavesi ile yapılır.¹⁰⁰

نَاصِحٌ جَ نَاصِحُونَ - نَاصِحِينَ، مُسْلِمٌ جَ مُسْلِمُونَ - مُسْلِمِينَ

Cemi müennes-i sâlim: Akıllı müennes yani dişil varlıkların çoğuludur. Tekil isme (أ-ت) elif ile açık ta harf ilave edilerek yapılır. مُسْلِمَةٌ جَ مُسْلِمَاتٌ، مُؤْمِنَةٌ جَ مُؤْمِنَاتٌ

¹⁰⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, I. 4; II, 16; III, 26.

Tablo 1.12. Arapça ve Türkçe isimlerin sayı bakımından karşılaştırılması

İsimler	Arapça	Türkçe
Tekil isimler	Müfred	Tekil
İkil isimler	Tesniye	Türkçe karşılığı yok
Çoğul isimler	Cemu't-tashîh (kurallı çoğul) iki türlüdür	Çoğul
	1- Cemi müzekker-i sâlim	Türkçe karşılığı yok
	2- Cemi müennes-i sâlim	Türkçe karşılığı yok

Arapça isimler üçten fazla olunca çoğul sayılır. İki sayısı çoğul sayılmayan kendi başına ayrı bir yapıdır. Türkçede tesniye diye bir sayı olmadığı gibi bunu ifade eden isim şekli de yoktur. İki veya çift demek mümkün olmakla beraber Türkçede Arapçadaki gibi kurallı ve çekimli ikil (tesniye) yoktur.

1.3.1.3. Cinsiyet Bakımından İsimler

Arapça isimlerin tamamı bir cinsiyete sahip olma durumundadır. Bu isim eşya, canlı, cansız, insan veya mücerret bir isim olsa da böyledir. İsimler müzekker ve müennes olarak ikiye ayrılır. Müzekker eril, müennes dişil isimler için kullanılan tabirlerdir. **Müzekker isim:** Eril bir varlığa ad olan kelimedir. **Müennes isim:** Dişil bir varlığa ad olan kelimedir.¹⁰¹

Arapça bir ismin müzekker veya müennes olduğunu anlamak için ikisinin de özelliklerine bakmak lazımdır. Müennes isimler sonunda yuvarlak te, elif-i maksure ve memdude gelmesi ile bilinir. Müzekker isimlerde bu özellikleri yoktur. Bazen manevi alametlerle yani adı geçen özelliklere sahip olmadan da bir isim müennes olabilir. Müzekkerlik özellikleri taşıdığı halde müennes, müenneslik özellikleri olduğu halde müzekker olan isimler de vardır.¹⁰² Müenneslik özelliği olmadığı halde müennes olan isimler zamirlerinden ve iyelik eklerinden anlaşılır. Mesela *nefs* kelimesinin müenneslik âlâmeti olmadığı halde müennes olduğunu onu anlatan fiilin müennes olmasından

¹⁰¹ Ali Cârîm vd, I, 65; Racîhî, s. 25; Emrullah İşler vd., s. 41.

¹⁰² Hafnî Bey Nâsîf vd, I, 4; II, 17; III, 33.

anlaşılır. يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ayetinde olduğu gibi müzekker gibi *nefs* kelimesinin sıfatı müennes olarak gelmiştir.

Tablo 1.13. Cinsiyet bakımından isimlerin karşılaştırılması

Müennes İsimler	Müzekker İsimler
1. Müenneslik alameti taşıyan isimler: فَاضِلَةٌ، عَائِشَةُ، حُبْلَى، حَسَنَاءُ	1. Müzekkerlik alameti taşıyan isimler: فَاضِلٌ، مُحَمَّدٌ، عَلِيٌّ
2. Akıllı müennes varlıklar: a. Müenneslik alameti taşıyanlar: عَائِشَةُ، فَاطِمَةُ، خَدِيجَةُ b. Müenneslik alameti taşımayanlar: رَيْنَبُ، مَرْيَمُ، سَعَادُ	2. Akıllı müzekker varlıklar: a. Müzekkerlik alameti taşıyanlar: مُحَمَّدٌ، عُمَرُ، عُثْمَانُ b. Müzekkerlik alameti taşımayanlar: حَمْرُؤُ، خَلِيفَةُ، زَكْرِيَّا
3. Akılsız ve cansız müennes varlıklar: a. Müenneslik alameti taşıyanlar: تُفَاحَةٌ، وَرْدَةٌ، شَجَرَةٌ b. Müenneslik alameti taşımayanlar: شَمْسٌ، نَارٌ، حَامِلٌ، رَاضِعٌ، طَالِقٌ	3. Akılsız ve cansız müzekker varlıklar: قَمَرٌ، كِتَابٌ، دَفْتَرٌ

Tabloda görüldüğü gibi Arapça isimler birer cinsiyete sahiptirler. Müenneslik alâmeti olan müennes isimler olduğu gibi müzekkerlik alâmeti aldığı halde hakiki müennes olan isimler ve müenneslik alâmeti aldığı halde hakiki müzekker isimler mevcuttur. Bu tür farklılıkları öğrenmenin yolu sözlüklere ve nahiv kitaplarına müracaat etmekle mümkün olur. Türkçede isimlerde cinsiyet ayrımı yoktur. Ancak bazı kadın isimleri İslâmi olmasından dolayı Arapça kaynaklıdır ve müennesliği açıktır. Fakat Türkçe gramerde böyle bir ayırım olmadığından isimlerin Arapçaya göre müennes olması cinsiyet farklılığı sayılmamaktadır. Çünkü fiil çekimleri, zamirler vb. dilbilgisi konularında cinsiyete dayalı bir yöntem mevcut değildir.¹⁰³

¹⁰³ Doğan, s. 95; Nurettin Demir vd, s. 20.

1.3.1.4. İsimlerin Marife ve Nekra Olması

Türkçede olduğu gibi Arapçada da isimler belirtili (marife) veya belirtilsiz (nekra) olarak gelirler. Arapça ve Türkçede bir ismin marife veya nekra olması belli kriterlere bağlıdır.

Marife isim: Belli ve bilinen bir varlığı gösteren isimlerdir. Arapçada yedi çeşit marife isim vardır. Bunlar: Zamirler, özel isimler, işaret isimleri, ismi mevsuller, (ال) takısı alan isimler, bu isimlerden birine muzaf olan isimlerle münâdâdır.¹⁰⁴ Bunlara nekire-i maksudeyi ilave edenler de vardır.¹⁰⁵

Nekre isim: Belirsiz ve bilinmeyen bir varlığı gösteren isimlerdir.¹⁰⁶ Marife sayılan yedi sınıfın dışında kalan isimler nekredir. Türkçede *bir adam* belirsiz, *adam* ifadesi ise belirli bir isimdir. Arapça isimler de aynı şekilde marife ve nekre olurlar. Örnekten yola çıkarak (رَجُلٌ) *bir adam* nekre, (الرَّجُلُ) *adam* ise marifedir. Aralarındaki fark ise Türkçede bir sayısı açıkça geldiği halde Arapçada i'rabdan anlaşıldığı için gizlidir. Ayrıca Arapçada bir ile iki sayılarının temyizi kendileri olmalarından dolayı açıkça getirilmez.¹⁰⁷

Tablo 1.14. Arapça marife ve nekre isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması

Arapça Marife İsimler	Nekre İsimler	Türkçe Karşılıkları
Zamirler	Her iki dilde de bilinmeyen belirsiz isimdir.	Zamirler (adıllar) belirlidir.
Özel isimler (alem)		Özel isimler belirlidir.
İsm-i işaretler		İşaret zamirleri bilineni işaret ettiğinden belirlidir.
İsm-i mevsuller		-ki bağlacı bilinen bir ismi yan cümleyle açıklar.
(ال) takısı alan isimler.		Belirli isimlerin aldığı ekler vardır.
Belirli isimlere muzaf olan isimler.		Türkçede aynıdır.
Münâdâ		Ünlenilen isim belirlidir.

¹⁰⁴ Ali Cârîm vd, III, 133.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, s. 109.

¹⁰⁶ Hafnî Bey Nâsîf vd, II, 19; III, 34.

¹⁰⁷ Râcîhî, s. 454.

1.3.1.5. Câmîd ve Müştak İsimler

Türkçede bütün isimlerin çekim ve yapım eki almasına karşılık Arapçada bazı isimler câmîd yani başka isimlerden türetilmeyen bazıları da müştak yani türetilen isimlerdir.

Tablo 1.15. Arapça câmîd ve müştak isimlerin Türkçe ile karşılaştırılması

Câmîd İsimler	Türkçe Karşılığı	Müştak İsimler	Türkçe Karşılığı
1- Zât isimleri	Somut isimler	1- İsm-i fâil	-an, -cı, -ar vb. ek alan isimler.
2- Ma'na isimleri Soyut isimler	Soyut isimler	2- İsm-i meful	-len, -lan, -nen vb. ek alan isimler
a- Bütün fiillerin mastarları	-mek ve -mak eki alan bütün soyut fiilimsiler	3-Sıfat-ı müşebbehe	Türkçede sürekli bir arızayı ifade eden kör, topal, sağır vb. isimler.
b- Merre ve hey'et mastarları	Türkçede <i>bir öğün yemek</i> ve <i>açgözün yiyişi</i> gibi.	4- İsm-i tafdil	Üstünlük bildiren en, daha vb. edat alan isimler
c- Mastar-ı mîmî	Mastar eki alan fiilimsiler.	5- Zaman isimleri	Türkçedeki zaman zarfı gibi...
d- İsm-i mastar, Arapçada mastarın eksik harflerle aynı anlamı ifade etmesidir.	Türkçedeki <i>okuma(k)</i> ve <i>anlama(k)</i> gibi son harfin düştüğü mastarlar.	6- Mekân isimleri	Türkçedeki mekân zarfları gibi...
		7- Âlet isimleri	Çekimli ve kurallı karşılığı olmasa da keser, bıçak, vb. âlet isimleri.

Câmîd isimler: Zât ve ma'na isimleri şeklinde ikiye ayrılırlar. Zât isimleri, *insan*, *aslan* vb. somut varlıkları, ma'na isimleri ise *anlama*, *kahramanlık* vb. soyut isimleri ifade eder. Aynı zamanda ma'na isimlerinden iştikak yapılır. İştikak, bir kelimenin aralarındaki anlam ve lafız münasebetinden dolayı mastarından veya fiilinden yeni bir kelime elde edilmesidir.¹⁰⁸ Arapçada meşhur görüşe göre bütün müştak isimler mastardan türetilmiştir.¹⁰⁹ Mastar, zamandan ve geçici eylemlemlerden soyutlanmış bir kavram olarak bütün türemiş isimlere kaynaklık eder. Bir mastarın amel etmesi yani fiil

¹⁰⁸ Hafnî Bey Nâsîf vd, IV, 28; İbn Dureyd (Ebu Bekir Muhammed b. Hasan), *Kitabu İştikâk*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1979, s. 26.

¹⁰⁹ Abduhu er-Râcihî, *et-Tatbiku's-Sarfiyyu*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004, s. 66.

gibi işlem görmesi için sekiz şart gerekir.¹¹⁰ Amel eden mastarlar, fâili veya mefulüne muzaf olan, tenvin alan ve (ل) harfi't-ta'rifle marifelik kazanan üç çeşitten ibarettir.

Câmid ma'na isimleri: Bütün fiillere kaynaklık eden mastarlar, merre ve hey'et mastarları, mastar-ı mîmî ve mastar ismi'nden meydana gelirler.

Müştak isimler: Câmid ma'na isimlerinin amel şartlarını gerektirmeden fiil gibi amel eden yedi isimdir. Bunlar; ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, zaman ve mekân isimleri ile âlet isimleridirler.

1.3.2. Arapçada Fiiller

Fiil, bir iş, oluş ve eylem bildiren kelimelerdir. Çekimli bir dil olan Arapçada fiil konusu önemli bir yer tutar. Bu yüzden fiillerin yapılışını ve çekimlerini sarf (*morfoloji*) ilmi inceler. Türkçeye göre zaman kipleri az olan bu dil, şahıs ve yapı kipleri bakımından daha zengindir.

1.3.2.1. Zaman Bakımından Fiiller

Arapçada mâzi, muzari ve emir şeklinde üç fiil vardır. Mâzi, geçmiş zamanı, muzari, şimdiki, geniş ve gelecek zamanı ifade eder. Emir fiil Türkçedeki dilek ve emir kipine karşılar.

Mâzi fiil: Bir eylemin konuşulan zamandan önce meydana geldiğini bildirir. En önemli özelliği (كَتَبْتُ - كَتَبْتُ) fâil ve te'nis tâ'sı almasıdır.¹¹¹ Türkçede duyulan ve görülen geçmiş zamana karşılık Arapçada mâzi fiili gelmektedir. Ancak -miş ve -dı eklerinin ifade ettiği anlamı yardımcı fiillerle sağlamak mümkündür. *Gittim* fiili ile *gitmiştim* fiili arasındaki fark Arapça edat ve nakıs fiillerle aşağıda verilen örnekteki gibi olur.

دَهَبْتُ - كُنْتُ قَدْ دَهَبْتُ

Muzari fiil: Şimdiki, geniş ve gelecek zamanı ifade eder. Kendisine has harfleri vardır. Muzaraat adı verilen (أَنْتِ) harfleri mazi fiili muzariye çevirir. Gelecek zamanı

¹¹⁰ İbn Hişâm, ss. 283-290.

¹¹¹ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 5.

ifade etmesi için (س، ثُمَّ، سَوْفَ، لَنْ) harfleri gerekir. Başına (إِنْ، مَنْ، مَتَى، أَيْنَ) vb. şart edatları geldiğinde muzari şart ve cevap fiillerinin ikisi de meczum olur. (لَمْ) cezm edatı muzariyi cezmederek anlamını olumsuz mâziye çevirir. (أَنْ، لَنْ، كَيْ، إِذَا) gibi nasb edatlarını almakla mastar anlamı kazanır.¹¹²

Emir fiil: Konuşma anından sonra muhataptan bir şeyi yapmasını veya bir işin olmasını talep etmektir.¹¹³ Olumlu bir eylemin yapılmasını istemek emr-i hazır, bir işin veya eylemin yapılmamasını istemeye de nehy-i hazır denir ve (لَا) nehiy harfinin emir fiilin önüne gelmesi ile yapılır. Emir gâipte ise muzari fiilin başına (لِ) harfi ceri getirilerek yapılır.¹¹⁴

Tablo 1.16. Arapça ve Türkçe fiillerin karşılaştırılması

Arapça fiiller	Türkçe fiiller
1- Mâzi fiil	1- Geçmiş zaman
2- Kesinlik bildiren edatlarla aynı anlamı verir. Mesela (قَدْ) gibi. Muzari fiilin başına (لَمْ، لَمَّا) getirilince olumsuz mâzi olur.	a- Görülen geçmiş zaman
3- Nakıs fiil ve bazı edatlarla aynı anlamı verebilir. (قَدْ كَانَ) gibi.	b- Duyulan geçmiş zaman <i>olmuştun</i>
4- Arapçada hâl ifade eden (الآنَ) gibi zarflarla ve (مَا) türü olumsuzluk edatlarıyla şimdiki zamanı ifade edilebilir.	2- Şimdiki zaman
5- (لَا) nefy harfi ve muzari fiilin kendisi ile, meselâ: لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ “Siz, ne zulmedersiniz ne de zulme uğrarsınız” ayetinde olduğu gibi.	3- Geniş zaman
6- (س، ثُمَّ، سَوْفَ، لَنْ) edatlarla gelecek zaman ifade edilir.	4- Gelecek zaman

¹¹² R. Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 285.

¹¹³ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 7.

¹¹⁴ el-Hamîd, III, 139.

Arapça fiil kipleri Türkçe ile karşılaştırıldığında Türkçede altı ayrı zamana karşılık Arapçada üç fiil kipi bulunmaktadır. Bu kipler birbirlerini tam olarak karşılayamazlar. Bu farklılıklar dillerin kendine ait yapıları ile giderilmiştir. Mesela Arapça muzari fiilin Türkçesinde gelecek zamanı ifade etmesi için (س، ثُمَّ، سَوْفَ، لَنْ) harflerini alması gerektiği gibi.

1.3.2.2. Biçim Bakımından Fiiller

Arapça fiillerin kök harf sayısına göre sınıflandırılmaları mümkündür. Bir fiilin asıl kök harf sayısı üç ise sülasi mücerred, dört ise rübai mücerred diye isimlendirilir. Bu iki kök yapısına birer ikişer veya üçer harf eklenerek elde edilen fiillere ise mezîd fiiller denir. Bu fiil gruplarının tamamı yaklaşık otuz beş bâbtır. Her bir bâbın da kendine ait çekim şekli vardır.¹¹⁵

Mücerred fiiller (الْأَفْعَالُ الْمُجَرَّرَةُ): Genel olarak üç bazen de dört harften oluşan bu fiillerden üçlü olanların altı çekim kalıbı vardır. Mazi ve muzari kiplerinde aynu'l-fiil yani fiilin ortasındaki harfin harekesinin farklılaşmasıyla değişiklik meydana gelir.¹¹⁶

Tablo 1.17. Altı sülasi mücerred fiil tablosu

كَتَبَ-يَكْتُبُ	فَعَلَ-يَفْعُلُ
جَلَسَ-يَجْلِسُ	فَعَلَ-يَفْعِلُ
فَتَحَ-يَفْتَحُ	فَعَلَ-يَفْعَلُ
عَلِمَ-يَعْلَمُ	فَعَلَ-يَفْعَلُ
كَرَّمَ-يَكْرُمُ	فَعَلَ-يَفْعَلُ
حَسِبَ-يَحْسِبُ	فَعَلَ-يَفْعَلُ

Mezid fiiller, mücerred fiillere yapılan eklerle yapılırlar. Yapılan ilavelerin harf sayısına göre fiilin sınıfı belirlenir. Bir harf ilavesi ile yapılan üç, iki harf ilavesi ile yapılan beş, üç harf ilavesi ile yapılan dört fiil çeşidi vardır.

¹¹⁵ Sadi Çögenli, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Sarf*, Cantaş Yay., İstanbul 2012, s. 19.

¹¹⁶ Emrullah İşler vd, *Arapça Cümle Kuruluşu*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s. 24.

Tablo 1.18. Bir harf ilaveli mezid fiiller

أَكْرَمَ	أَفْعَلَ
عَلَّمَ	فَعَّلَ
قَاتَلَ	فَاعَلَ

Tablo 1.19. İki harf ilaveli mezid fiil tablosu

إِنكَسَرَ	إِنفَعَلَ
اجْتَمَعَ	إِفْتَعَلَ
إِحْمَرَ	إِفْعَلَ
تَعَلَّمَ	تَفَعَّلَ
تَعَاوَنَ	تَفَاعَلَ

Tablo 1.20. Üç harf ilaveli mezid fiil tablosu

إِسْتَعْفَرَ	إِسْتَفْعَلَ
إِحْمَارًا	إِفْعَالَ
إِخْدَوْدَبَ	إِفْعُوْعَلَ
إِجْلَوْدَ	إِفْعُوْلَ

Arapça mücerred rübai yani asıl kök harfleri dörtlü olan fiillere bir harf ilave ile bir (تَفَعَّلَ-تَدَخَّرَ), iki harf ilave ile ise iki kalıp (إِفْعَلَّ-إِفْشَعَّرَ) şekli vardır.¹¹⁷

Arapça fiillerin, sadece kök harflerinden oluşan mücerred kısmı ile asıl harflerin dışında harf alan mezid fiillerin benzeri Türkçede yoktur. Aynı anlamı veren karşılıkları olmakla beraber sistemli bir mücerred ve mezid fiil şekli mevcut değildir. Türkçede fiillerin köklerine yapılan eklerle kip ve anlamları değişir. Adı geçen ekler yine Arapçanın tersine fiilin sonuna eklenerek değişiklik oluşturulur. Aynı zamanda Arapça

¹¹⁷ Çögenli, s. 21.

fiillerin harf sayısının artması ve bablarının değişmesiyle anlamları değişir ve farklılaşır. تَعَلَّمَ Öğrendi, عَلَّمَ öğretti; مَرَضَ hastalandı, تَمَارَضَ hasta gibi görünmeye çalıştı...

Tablo 1.21. Türkçe eylem çekim tablosu

Duyulan geçm.	Görülen geçm.	Şimdiki zaman	Geniş zaman	Gelecek zaman
Görmüşüm	Gördüm	Görüyorum	Görürüm	Göreceğim
Görmüşün	Gördün	Görüyorsun	Görürsün	Göreceksin
Görmüşü	Gördü	Görüyor	Görür	Görecek
Görmüşük	Gördük	Görüyoruz	Görürüz	Göreceğiz
Görmüşünüz	Gördünüz	Görüyorsunuz	Görürsünüz	Göreceksiniz
Görmüşüler	Gördüler	Görüyorlar	Görürler	Görecekler

Yukarıdaki Türkçe fiil çekim tablosu, görüldüğü gibi beş fiil ve altı şahıs kipinden oluşmaktadır.

1.3.2.3. Yapı Bakımından Fiiller

Arapçada fiilleri oluşturan harfler farklı yapıda olabilirler. İlet harfleri (و، ي، ا) ile gelen fiiller olduğu gibi adı geçen harfleri almadan gelenler de vardır. Bazı fiillerin iki harfi aynı cinsten ve yanyana gelebildiği gibi bazılarının bu harfleri ayrı ayrı gelebilmektedir. Bu yapı Arapçaya has bir durumdur. Fiili oluşturan harflerin illetli olup olmama durumuna göre yedi gruba (الْأَفْسَامُ السَّبْعَةُ) ayrılır.

1. Sahîh Fiiller: Asli harfleri içinde illet harfi bulunmayan fiillerdir. Kendi aralarında üçe ayrılırlar.

a. Mudaaf: İçinde aynı cinsten iki harf bulunan fiillerdir. $\text{مَدَّ-مَدَدَ، عَضَّ-عَضَضَ،}$

فَرَزَ-فَرَزَر

b. Mehmûz: İçinde hemze bulunan fiillerdir. Hemze fiilin başında bulunursa mehmûzu'l-fâ, ortasında olursa mehmûzu'l-‘ayn ve sonda geldiğinde mehmûzu'l-lâm diye adlandırılır. $\text{أَخَذَ، سَأَلَ، بَدَأَ}$

c. Sâlim: İçinde şedde ve hemze bulunmayan fiillerdir. خَلَقَ، جَعَلَ

2. İletli Fiiller: İçinde illet harfleri (أ، ي، و) bulunan fiillerdir. Bunlar da kendi aralarında dörde ayrılırlar.

a. Misâl: İlk harfî, illet harflerinden vav veya yâ'dan biri olan fiillerdir. Yâ ile başlayan fiile misâl-i yâî, vav ile başlayana ise misâl-i vavî denir. وَصَلَ، يَسُرُّ

b. Ecvef: Aynu'l fiili (ortadaki harfi) vav veya yâ olan fiillerdir. Ecvefin vavlı veya yalı fiillerden olduğu mastarından veya muzârisinden anlaşılır. بَاعَ-بَيَّعَ، قَالَ-قَوْلَ

c. Nâkıs: Lâmu'l fiili (son harfi) illet harflerinden birisi olan fiillerdir.¹¹⁸ تَلَا، رَمَى

d. Lefif: İki illet harfinin birlikte bulunduğu fiillerdir. Adı geçen harfler yanyana gelirlerse lefif-i makrûn, ayrı ayrı gelirlerse lefif-i mefrûk diye isimlendirilir. طَوَى، وَعَى،

Tablo 1.22. Aksâm-ı seba' fiilleri tablosu

Sahih fiiller	İletli fiiller
1- Sâlim fiil, bünyesinde illet harfi bulunmayan fiildir: فَطَرَ، فَتَحَ، مَنَعَ، دَفَعَ	1- Misâl fiil, ilk harfî yâ veya vav harflerinden biri olan fiildir: وَرِثَ، يَقْطُ
2- Mehmûz fiil, içinde hemze bulunan fiildir: قَرَأَ، سَأَلَ، أَكَلَ، بَدَأَ، كَلَا	2- Ecvef fiil, ortadaki harfi illetli olanıdır: عَادَ-عَوَدَ، كَالَ-كَيْلَ
3- Mudaaf fiil, kendisinde aynı cinsten iki harf bulunan fiildir: عَضَّ، مَدَّ، شَدَّ، فَرَّ، شَدَّ:عَضَضَ، مَدَدَ،	3- Nâkıs fiil, son harfî illetli olanıdır: سَعَى، رَمَى، غَزَا، بَدَا
	4- Lefif fiil, iki harfî birden illetli olan fiildir: طَوَى، وَعَى، شَوَى

Arapça fiillerin bünyesindeki harflere göre taksimi kendisine has bir kuraldır. Çünkü i'rab ya harfle ya da hareke ile olur. İlet harfleri hareke gibi kelimelerin anlam

¹¹⁸ Çögenli, s. 14; Emrullah İşler vd, s. 26; Ali Cârîm vd, I. 46; Hafnî Bey Nâsîf vd, II, 5; III, 12; IV, 11.

ve ses vurgusu için kullanılır. Hatta çoğu zaman harekeden daha öncelikli oldukları durumlar mevcuttur. Bu yüzden Arapça illetli fiiller, öğrenilmesi gereken öncelikli konulardandır. Türkçede sesli-sessiz harf ayrımı olduğundan bu tür konulara yer yoktur. Çünkü harenin veya illet harfinin sağlayacağı ses ve anlamı sesli harfler vermektedir. Burada karşılaştırılacak ortak nokta bile bulunmamaktadır.

1.3.2.4. Geçişlilik-Geçişsizlik Bakımından Fiiller

Arapça müteaddi fiile Türkçede geçişli fiil denmektedir. Arapça lâzım fiil ise Türkçe geçişsiz fiildir.

a. Müteaddi fiil: Arapçada meful alan fiillere denir. Bir meful alan müteaddi fiil olduğu gibi üç meful alanı da vardır. Bu durum fiilin anlamıyla yakından ilgilidir. Yapılan eylem bir nesneyi gerektiriyorsa bir, iki veya üç nesne istiyorsa o kadar nesne alır. Bir nesne alan fiiller: كَتَبَ الدَّرْسَ وَ فَهِمَ الْمَسْأَلَةَ. *Dersi yazdı. Soruyu anladı.*

İki nesne alan fiiller: Bunlar aslı mübteda ve haber olan iki ismi kendilerine meful yapan fiillerdir. Kendi aralarında Rüchan, Yakîn ve Tahvil şeklinde üç kısma ayrılırlar. Yine iki meful alan fakat bu mefullerin aslı mübteda ve haber olmayan fiiller de söz konusudur.¹¹⁹

Rüchan fiilleri: ظَنَّ، خَالَ، حَسِبَ، زَعَمَ، جَعَلَ، عَدَّ، حَجَا، هَبَّ

لَا تَحْسَبْ نَيْلَ الْعُلَى سَهْلًا، زَعَمْتُ الشَّمْسُ مُنْكَسِفَةً. *Yükseğe ulaşmanın kolay olduğunu sanma! Güneşin tutulduğunu zannettim.*

Yakîn fiilleri: رَأَى، عَلِمَ، وَجَدَ، أَلْفَى، دَرَى، تَعَلَّمَ

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ. *Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin.*¹²⁰

¹¹⁹ Ali Cârîm vd, I. 103; Çögenli, s. 12; Emrullah İşler vd, s. 27; Hafnî Bey Nâsîf vd, III, 13-14; IV, 16.

¹²⁰ Mümtahine 60/10.

Tahvîl fiilleri: صَيَّرَ، رَدَّ، تَرَكَ، تَخَذَ، إِتَّخَذَ، جَعَلَ، وَهَبَ

صَيَّرْتُ الدُّهْنَ شَمْعًا، رَدَدْتُ الطِّينَ أَجْرًا. *Yağı ışığa, çamuru kerpiçe çevirdim.*

Mübteda haber olmayan iki mefulü alan fiiller: أَعْطَى، سَأَلَ، مَنَعَ، مَنَعَ، كَسَا، أَلْبَسَ

أَعْطَيْتُ الْمُعَلِّمَ كِتَابًا، مَنَحْتُ الْمُجْتَهِدَ جَائِزَةً. *Öğretmene bir kitap, çalışkana ise bir*

ödül verdim.

Üç meful alan fiiller: أَرَى، أَعْلَمُ، أَنْبَأَ، نَبَأَ، أَخْبَرَ، خَبَّرَ، حَدَّثَ

أَخْبَرَهُمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسْرَاتٍ عَلَيْهِمْ. *Allah onlara, amellerinin, kendileri hakkında*

hüsran olacağını gösterecektir.

Türkçede nesneyi bulmak için eyleme “Neyi”, “Kimi” sorularından biri sorulur. Sorulardan biri uygun düşer, soruya yanıt alınırsa eylem geçişlidir. Sorular uygun düşmez, yanıt alınmazsa geçişsizdir.¹²¹

Şu örneklerde deneyelim:

Dinleyiniz.	Neyi?	Dersi, konferansı...	Kimi? Beni...
Gördüler.	Neyi?	Evi, odayı, ağacı...	Kimi? Orhan'ı...
Yazacak.	Neyi?	Şiiri, ödevi...	

Yukarıda verilen örneklerde sorulan sorulara yanıt alınıyor, eylemler geçişlidir.¹²²

Oysa;

Geldik.	Neyi geldik?	Kimi geldik?
Durunuz.	Neyi durunuz?	Kimi durunuz?
Gülmek.	Neyi gülmek?	Kimi gülmek?

¹²¹ Doğan, s. 115.

¹²² <http://www.turkceciler.com/fiiller/fiiller.html>; <http://www.bilgicik.com/yazi/fiiller/>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:36.

Yukarıda verilen örneklerde ise sorulan sorulara yanıt alınamıyor; eylemler geçişsizdir.¹²³ Arapça ile benzer gibi görünse de mefulü bulmak için bu iki soru hem yetersizdir hem de hep aynı maksatla sorulmaz.

b. Lâzım fiiller: Meful almaya gerek duymayan, fiil ve fâili ile yetinen fiillerdir.¹²⁴ Bu bakımdan Türkçeki geçişsiz fiillere benzerler. Aşağıdaki örnekler Arapça olduğu halde Türkçe ile tam uygunluk arz etmektedir.

Örnek: خَرَجَ، فَرِحَ، جَاءَ Geldi, sevindi, çıktı...

Arapçada lâzım bir fiili müteaddi yapmak için üç harfli fiilin başına hemze getirmek veya orta harfini şeddeli yapmak gerekir.¹²⁵

Örnek: أَذْهَبَ gitti أَذْهَبَ sevindirdi، فَرِحَ sevindi، أَخْرَجَ çıkardı، خَرَجَ çıktı götürdü, giderdi.

Türkçede buna *geçişsiz eylemlerin ekle çatı değiştirmesi* denir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi geçişsiz eylemler geçişli duruma gelebilir:

Üşümek, geçişsizdir; *üşü-t-mek*, -t ile geçişli olmuştur.

Yatmak, geçişsizdir; *yat-ır-mak*, -ır ile geçişli olmuştur.

Ötmek, geçişsizdir; *öt-tür-mek*, -dır ile geçişli olmuştur.

Dalmak, geçişsizdir; *dal-dır-mak*, -dır ile geçişli olmuştur.

Örnekler gösteriyor ki geçişsiz bir eylemin kök ya da gövdesine uyuma göre -t, -ır, -dır eklerinden biri gelirse eylem geçişli olur. Bu şekilde oluşan eylemlere **oldurgan eylemler** denir.¹²⁶ Şekil bakımından Arapçaya benzemese de anlam ve yapı bakımından aynı sayılır.

¹²³ Nurettin Demir vd, s. 146.

¹²⁴ Ali Cârîm vd, I, 103; Çögenli, s. 12; Emrullah İşler vd, s. 27; Hafnî Bey Nâsif, vd, III, 13; IV, 16.

¹²⁵ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 14.

¹²⁶ Nurettin Demir vd, s. 146.

Tablo 1.23. Geçişli ve geçişsiz fiil tablosu

Arapça müteaddi fiiller	Arapça lâzım fiiller	Türkçe geçişli fiiller	Türkçe geçişsiz fiiller
1- Bir meful alan fiiller. كَتَبَ الدَّرْسَ	Meful almayan bütün fiiller.	Kimi ve neyi sorusuna uygun cevap alındığı zaman fiil geçişli sayılır.	Kimi ve neyi sorusuna uygun cevap alınmadığı zaman fiil geçişsizdir.
2- İki meful alan fiiller:			
a- Mübteda haber olmayan iki meful alanlar.			
b- Mübteda ve haber olan mefuller.			
3 Üç meful alanlar.			

1.3.2.5. Fâilleri Açısından Fiiller

Arapçada fiil cümlelerinin birer fâili vardır. Eğer bir işi yapan belli ise fâili açıkça zikredilir. Fâili belli olmayan cümlelerde nâibü'l-fâil yani sözde özne getirilir. Kısaca Arapçada ister açık isterse gizli olsun mutlaka her fiil cümlesinde fâil mevcuttur. Türkçede eylemi yapan öznedir. Fiili yapan belli değilse sözde özne getirilir. Özne sadece çekim ekinden belli oluyorsa gizli özne sözkonusudur. Bu üç özne şeklinin dışında bir de öznesiz cümleler mevcuttur. Bu özne şekli, Türkçe yasal uyarılar vb. yerlerde kullanılmaktadır.

Örnek: *Bu iş yerinde sigara içilmez.* Kim tarafından içilmez, belli değil.

Ma'lum fiiller: Arapçada öznesi belli olan fiillerdir.

سَمِعْتُ النَّصْحَ وَرَعَيْتُهُ، قُلِ الْحَقَّ وَتَمَسَّكَ بِهِ، تَمَسَّكْتُ مِنَ الشَّرِيعَةِ بِأَدَائِهَا (فَاعِلُ الْجُمْلَةِ: أَنَا، أَنْتَ)

Öğütü işittim ve ona uydum. Doğruyu söyle ve ona sarıl. Dini âdâbıyla yaşa!
(Cümlelerin öznesi: ben ve sen)

Arapça cümlelerde, her cümlenin bir fâili var. Bu fâiller şahıs zamirleri şeklinde gelmiş olsa da açık ve bellidir.¹²⁷

Meçhûl fiiller: Arapçada fâil açıkça söylenmediği zaman, meful nâibü'l-fâil adı ile onun yerini alır. Daha önce mansub olan harekesi de merfu' olur. Mefulün müennes olması durumunda fiil de aynı cinsiyette olur.

قَرَأَ مُحَمَّدٌ الْكِتَابَ = قَرَأَ الْكِتَابُ، كَتَبَ الْأُسْتَاذُ الْمَقَالَةَ = كُتِبَتِ الْمَقَالَةُ.

1.3.2.6. Çekim Bakımından Fiiller

Arapçada çekim açısından iki türlü fiil vardır.

a. Çekimli Fiiller. Bu fiiller de kendi aralarında ikiye ayrılırlar.

Eksik Çekimli Fiiller: Bunların sadece mâzi ve muzari çekimleri vardır.

مَا زَالَ، مَا بَرَحَ، مَا فَيْتَى، مَا انْفَكَّ، كَادَ، أَوْشَكَ

Tam Çekimli Fiiller: Mâzi, muzari ve emir sigaları çekilebilen fiillerdir.

عَبَدَ يَعْبُدُ أُعْبُدُ — دَعَا يَدْعُو أُدْعُ — عَلِمَ يَعْلَمُ إِعْلَمُ

b. Çekimsiz Fiiller: Bu fiiller ikiye ayrılır.

Sadece Mâzi'si Çekilen Fiiller:

لَيْسَ، مَا دَامَ، كَرِبَ، عَسَى، حَرَى، إِخْلَوَقَ، نِعَمَ، بَشَسَ، حَبَّدَا

Sadece Emri Çekilen Fiiller:¹²⁸

هَبْ (بِمَعْنَى أَفْرِضْ)، تَعَلَّمْ (بِمَعْنَى إِعْلَمْ)

¹²⁷ Ali Cârîm vd, III, 88.

¹²⁸ Emrullah İşler vd, s. 28.

1.3.3. Arapça Harfler

Arapçada harfler sadece hurûfu'l-hicâ veya diğer bir ifade ile hurufu'l-mebâni harflerinden ibaret değildir. Birkaç çeşit harf mevcuttur: Harfleri bünyelerindeki harf sayılarına göre tasnif edebileceğimiz gibi fonksiyonları itibariyle de ayırma tabi tutabiliriz. Harfler, kendi başlarına bağımsız bir anlamları olmamakla birlikte cümlenin diğer öğeleri ile anlam kazanan yapılardır.¹²⁹ Harflerin cümleye birkaç etkisi vardır; sadece anlamı etkileyen, lafızla birlikte i'rabı değiştiren fakat anlamı değiştirmeyen, hem lafzı hem de mânâyı değiştiren ve lafız ve mânâyı etkilemeyen harfler şeklinde sınıflandırılabilir.¹³⁰

1.3.3.1. Harf Sayılarına Göre Harfler

Arapçada harfler bir tek eleman olabildiği gibi beş elemandan oluşan harfler de mevcuttur. Her harfın kendine has görevleri vardır. Çoğu fiillerin birkaç harfi ceri olabildiği gibi her harfle de farklı bir mânâ kazanabilir.

Bir harften oluşanlar: (أَحَادِيَّةٌ) اَلْهَمْزَةُ، اَلْبَاءُ، اَلتَّاءُ، اَلسَّيْنُ، اَلْفَاءُ، اَللَّامُ، اَلْوَاوُ

İki harften oluşanlar: (تُنَائِيَّةٌ) اَلْأَمُّ، اَلْأَنْ، اَلْإِنْ، اَلْبَلَّ، قَدْ، لَوْ، هَلَّ

Üç harften oluşanlar: (ثَلَاثِيَّةٌ) إِذَا، أَلَا، إِلَى، إِنَّ، سَوْفَ، عَلَى، لَيْتَ، نَعَمْ

Dört harften oluşanlar: (رُبَاعِيَّةٌ) إِذْمَا، إِلَّا، أَمَّا، إِمَّا، حَتَّى، كَأَنَّ، لَعَلَّ

Beş harften oluşanlar: (خُمْاسِيَّةٌ) اَلْأَمَّا، اَلْأَمَّا، لَكِنَّ

1.3.3.2. Görevleri Bakımından Harfler

Olumsuzluk Harfleri:

(أَحْرَفُ النَّفْيِ) وَهِيَ لَمْ وَ لَمَّا وَ لَنْ وَ مَا وَ لَا وَ لَاتَ وَ إِنْ

¹²⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 2; III, 2-4; IV, 92-101.

¹³⁰ Tanç, s. 9-10.

Şart Harfleri:

(أَحْرَفُ الشَّرْطِ) وَهِيَ إِنْ وَ إِدْمَا وَ لَوْ وَ لَوْلَا وَ لَوْمَّا وَ أَمَّا

Tahsis Harfleri:

(أَحْرَفُ التَّخْصِصِ) وَهِيَ أَلَا وَ أَلَّا وَ هَلَّا وَ لَوْلَا وَ لَوْمَّا

Mastar Harfleri:

(أَحْرَفُ الْمَصْدَرِيَّةِ) وَهِيَ أَنَّ وَ أَنْ وَ كَيْ وَ لَوْ وَ مَا

Gelecek Zaman Harfleri:

(أَحْرَفُ الْإِسْتِقْبَالِ) وَهِيَ السَّيِّئُ وَ سَوْفَ وَ أَنْ وَ إِنْ وَ لَنْ

Cevap harfleri:

(أَحْرَفُ الْجَوَابِ) وَهِيَ لَا وَ نَعَمْ وَ بَلَى وَ إِي وَ أَجَلْ وَ جَلَلْ وَ جَيْرْ

Olumlu ve olumsuz sekiz cevap edatı vardır: إِنَّ، جَيْرْ، إِجْلْ، جَلَلْ، إِي، أَجَلْ، بَلَى، لَا، نَعَمْ، بَلَى، إِي، أَجَلْ، جَلَلْ، جَيْرْ، إِنَّ.

قَالُوا أَتَصْبِرُ؟ قُلْتُ لَا / قَالُوا أَتُؤَيِّ بِعَهْدِ الْوُدِّ؟ قُلْتُ نَعَمْ / قُلْتُ أَلَسْتَ ابْنَ جَلَا؟ قَالَ بَلَى.

Dediler ki, sabreder misin? **Hayır**, dedim. Dediler ki, dostluk anlaşmasına uyacak mısın? **Evet**, dedim. Dedim ki, sen yüce kişinin oğlu değil misin? **Bilakis**, dedi.

‘O azap gerçek mi?’ Diye sana soruyorlar. De ki;

‘**Evet** Rabbim hakkı için o kesin bir gerçektir.’¹³¹

وَيَقُولُونَ صِفْهَا أَنْتَ بِوصفِهَا خَيْرٌ أَجَلْ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ.

Diyorlar ki onu vasf etmede uzman olduğundan, onu vasfet, **evet** bende onun vasfıyla ilgili bilgi var.

¹³¹ Yûnus 10/53.

أَتَقْتَحِمُ الْمُنُونَ فَقُلْتُ جَيْرٌ.

*Ölümlere hızla atılabilir misin? Dedim ki **evet** memnuniyetle.*

قَالُوا أَخْوَضُ عِمَارِ الْمَوْتِ؟ قُلْتُ جَلَلٌ.

*Ölüm meydanlarına dalabilir misin? Dedimki **evet** cömertçe...*

وَيَقُولُنَّ شَيْبٌ قَدْ عَلَاكَ وَقَدْ كَبُرْتَ فَقُلْتُ إِنَّهُ.

*Bayanlar, yaşlanmış kocalmışsın dediler. **Evet**, öyle dedim.*

Altı çizili cevap edatları, bu nükte ve şiirlerde geçen cevap harfleridir.¹³²

Türkçede, yukarıda geçen harflere karşılık farklı yapılar söz konusudur. Edatlar, ilgeçler, ünlemler, zarf ve bağlaçlar Arapçadaki harflere eşdeğer sayılabilir. Türkçedeki sıralama ve sınıflandırma farklı bir kategoride yapılmaktadır. Mesela *gibi, için, ile, kadar* ilgeç, *ah, of, uf* ünlem, *ile, ve, de, ama, fakat* birer bağlaçtır. Adı geçen harfleri Arapçada çok daha farklı sınıflandırma yapmak mümkündür. Bu yüzden anlam bakımından benzemelerine karşılık yapıları farklıdır.

¹³² Hafnî Bey Nâsif vd, III, 2.

İKİNCİ BÖLÜM

CÜMLE ÖGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. TÜRKÇE CÜMLE ÖGELERİNİN ARAPÇA CÜMLE ÖGELELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Cümle: Cümle diğer adıyla tümce, bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı halinde anlatan kelime grubudur. Cümlelerin varlığı için asgari şart bir çekimli fiil veya ek fiilden oluşan yüklemidir.¹³³ Söz dizimi-tümce bilgisi düzenleme; bir araya getirme şeklinde de ifade edilmiştir.¹³⁴

Arapça cümle; bir müsnet ve müsnedi ileyhten oluşan ve bir ifadeyi ortaya koyan söz grubudur. Müsned fiil, haber vb. ögeler,¹³⁵ müsnedi ileyh ise mübteda ve fâil gibi elemanlardır. Gramer açısından ‘Kelam, tam bir cümle’ ile ifade edilir.¹³⁶ Kelam müstakil bağımsız cümleye denir.

أَحْمَدُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ müstakil cümle olduğu için kelimadır يَأْكُلُ الطَّعَامَ cümlesi ise أَحْمَدُ

mübtedasının haberi olduğundan yani müstakil olmadığından kelam değildir. Bundan dolayı kelama “cümle-i müfide” الْجُمْلَةُ الْمُفِيدَةُ denir. İbni Fâris, bir gramer terimi olarak kelâm; “aralarında isnâd bulunmak kaydıyla iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen, hem söyleyen hem de dinleyen tarafından yeterli görülen anlamlı söz”dür demiştir.

Zemahşeri, kelam ve cümle terimlerini aynı anlamda kullanmasına karşılık İbn Mâlik Elfiyye’inde كَلَامُنَا لَفْظٌ مُفِيدٌ كَأَسْتَقِمَّ. “dosdoğru ol” cümlesinde olduğu gibi “kelamımız anlamlı sözdür” diyerek; sıla, haber, hâl ve na’t cümlelerini başkalarına

¹³³ (TDK), Cümle maddesi, s. 65.

¹³⁴ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 343

¹³⁵ <http://www.turkceciler.com/cumle-bilgisi.html> Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 01:38, Öge: Sözcüklerin cümlede tek başlarına veya öbekleşerek eleman olarak yaptıkları göreve öge denir.

¹³⁶ Salah b. Muhammed, *en-Necmu’s-Sâkib Şerhu Kâfiyetibni Hâcib*, (Thk. M. Cuma Hasan Nab’a), Müessesetu’l-‘İmârâti Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, San’a 2003; İbn Hişâm, s. 228.

bağlı olmalarından dolayı “kelam” saymamıştır.¹³⁷ Arap dilcileri arasında kelime, kelam ve cümle kavramları üzerinde hayli tartışmalar yaşanmıştır.

2.1.1. Türkçede Cümlenin Asıl Ögeleri

2.1.1.1. Özne

Bir cümlede, bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fâil, süje¹³⁸ ve cümlenin fiilden sonra ikinci unsurudur. Daima yalın halde bulunur; cümlenin çekimsiz ögesidir.¹³⁹ Ayrıca özneyi, yüklem anlamı kendisiyle gerçekleşen bir öge diye tanımlayabiliriz.¹⁴⁰ Özne, tek bir isim olabileceği gibi bir söz öbeğinden de oluşabilir. Fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur. Edilgen cümlelerde ise özne bulunmaz, onun yerine nesne, sözde özne olarak kullanılır.¹⁴¹

2.1.1.2. Özne İle İlgili Bazı Ayrıntılar

a) Özne bir varlık veya kişidir. Özne ve nesne, varlık adlarından oluşur. Özne olarak şunlar kullanılabilir:

- 1) İsim: **Pencere** gıcırdıyor; **Bekir**, işi terk etti.
- 2) Zamir: **Sen** bizi unutma; **Siz**, devlete güvenmiyorsunuz.
- 3) Sayı adı: **Üç**, ikiden büyüktür.
- 4) Söz öbeği: **Dağların ardından boy gösteren güneş**, toprağın üzerindeki beyaz örtüyü kovmaya çalışıyordu.
- 5) Fiilimsi: **Ne zaman olacağını bilmek**, zordu.; **Onları kurtarmayı düşünmek** gerekir.

b) Özne yalın haledir. Özne, yükleme yalın halle bağlanan tek ögedir; çokluk veya iyelik ekleri dışında, her hangi bir çekim eki almadan yükleme bağlanır.

¹³⁷ Zübeyd Nalçakan, *Arapça ve Türkçede İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Üniversitesi, Kahramanmaraş Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 53.

¹³⁸ (TDK), Özne maddesi, s. 340.

¹³⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004, s. 399.

¹⁴⁰ Bilgegil, s.20.

¹⁴¹ Ergin, s. 399.

c) Yükleme isim olan isim cümleleri ile edilgen fiilli cümlelerde, özne, olandır; etken ve ettirgen çatılı yüklemlerde, özne, yapandır.

Tablo 2.1. Türkçe etken ve edilgen fiillerin özne ve nesne şekilleri

Eylem	Özne	Nesne
Eylem cümlesi		
1. Etken eylem	Etken özne	Nesneli
2. Edilgen eylem	Edilgen özne	Nesnesiz
3. Dönüşlü eylem	Etken özne	Nesnesiz
4. İşteş eylem	Etken özne	Nesneli+siz
5. Ettirgen eylem	Etken özne	Nesneli
6. Oldurgen eylem	Etken özne	Nesneli
7. Bilinmez eylem	Bilinmez özne	Nesnesiz
Ad cümlesi		
1. Bildirici eylem	Durağan özne	Nesnesiz

d) Özne, bir söz, söz öbeği veya isim muamelesi görmüş bir cümle, yani bir fiilimsi olabilir: *Bir şeyi gerçekten bilmek onu anlatmakla olur; Hatayı açıkça görmek, insanı harekete geçirir.*

e) Bir cümlede, üçüncü kişiler dışında, aynı kişi kümesinden olmamak kaydıyla, birden fazla özne bulunabilir.

f) Ünlem ögeleri ve ünlem öbekleri, her dilde, cümlede kalan, cümleler arası, yani metin ögeleri oldukları için ve yükleme bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı ögelerdir. : *Şair! Sen üzüldükçe ve öldükçe yaşarsın.*

g) Özne, bazı cümlelerde bir söz veya söz öbeği olarak yer almadığı gibi, bir zamir olarak da bulunmayabilir; çünkü Türkçe, cümlesinde iki kişi göstergesi kullanan bir dildir. Bu iki şahıs göstergesi arasında kendiliğinden bulunması gereken uyumun özne-yüklem uyumu biçiminde adlandırılmasını anlamak ise, epeyce zordur. Bu durumda, cümlede özne, yüklem taşıdığı şahıs ekinden anlaşılır.¹⁴²

¹⁴² Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011 s. 229-230.

Tablo 2.2. Türkçe özne ile Arapça mübteda ve fâilin karşılaştırılması

11	Türkçe özne, yüklem belirtiği işi-oluşu yapandır. Arapçada mübteda ile fâil aynı konumdadırlar.
22	Türkçe özne yüklemden sonra cümledeki ikinci asıl ögesidir. Arapçada mübteda isim cümlesinin birinci, fâil de fiil cümlesinin ikinci ögesidir.
33	Türkçe özne, cümlede, çekim veya yapım eki almadan yalın halde bulunur. Arapçada fâil ile mübteda aynı konumda merfu' halde bulunurlar.
44	Türkçe özne, özne grubu denen elemanlardan tekil isim, isim tamlaması, sıfat tamlaması vb. birisinden olabilir. Arapçada hem mübteda hem de fâil aynı gruptan bir elemandan olabilir.
55	Türkçe ile Arapça özneyi bulmak için yükleme, insan için kim (مَنْ), diğer varlıklar için ne (مَا) soruları sorularak bulunur.
66	Türkçe özne ismin iyelik halleri olan -i, -e, -de, -den biriyle gelebilir. Arapçada mübteda ile fâil merfu' yani yalın halde bulunurlar, ek alarak gelmezler, edat veya zarf benzeri ilavelerle gelen haber olabilir.
77	Türkçe ile Arapça cümlelerde özne, sorulara verilen cevaplarda olduğu gibi bazen düşebilir.
8	Türkçede yüklemi isim olan cümlelerin öznesi ile pasif yani meçhul cümlelerin öznesi olan , diğer cümlelerde yapandır . Arapçada mübteda olan, fâil ise eylemi yapandır. Bu ikisi Arapçada özneye karşılık gelir.
99	Bir cümlede birden fazla özne bulunabilir. Arapçada ise cümlede tek fâil ile tek mübteda olur.
110	Türkçede özne, bazen şahıs ekinden anlaşılır ki buna gizli özne denir. Arapçada mübtedanın açıkça gelmesine karşılık fâil bazen gizli gelebilir.
111	Türkçede hitap (ünlem) unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil, cümle dışı unsurlardır. Arapçada bu tür unsurlar i'rabda mahalli olmayan öğelerdir.
112	Türkçe cümlede, her zaman özne ile yüklem arasında teklik-çokluk uygunluğu aranmaz. Özne ile yüklem cinsiyeti ne fiilden ne de zamirden anlaşılır. Çünkü Türkçede cinsiyet ayrımı yoktur. Arapçada akıllı varlıklar söz konusu olduğu ve cümle isim cümlesi olduğu sürece uyum gerekir. Akılsız ve cansız varlıklarda uyum aranmaz. Cinsiyet, hem fiil hem de zamir çekimlerinde gereklidir.
113	Türkçede malum (etken, dönüşlü/işteş çatılı/fiilimsi) cümlelerin öznesi <i>gerçek özne</i> , edilgen çatılı ile fiilimsilerde ise <i>sözde özne</i> olur. Arapça malum fiilin fâili, meçhul fiilin nâibu'l-fâili olur. İsim cümlesinin mübtedası varoluşu ifade ettiğinden bu kurala uymaz.

Tablo1.2'deki kuralların örneklerle anlatımı;

1. Türkçede özne, eylemin belirttiği işi-eylemi yapandır.¹⁴³

*Yuvayı **dişi kuş** yapar.*

Bu durum fiil cümlelerinde söz konusudur. İsim cümlelerinde özne, olandır.

Sabırın sonu selamettir. 'Her iki örnek de, Türk Atalar Sözü'¹⁴⁴

Arapçada özneye karşılık iki ayrı öge söz konusudur.

İsim cümlesinde mübtada:

*الله خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ. **Allah**, her şeyi yaratandır.*¹⁴⁵

Fiil cümlesinde eylemi yapan öznedir:

*يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ. **O** (Allah) dilediğini rahmetine koyar.*¹⁴⁶

2. Türkçede eylem birinci, özne ikinci unsurdur. Cümlelerin asıl ögesi olan eylem en sonda, yardımcı ögeleri başta gelirler. Bu durum Arapçada tam tersinedir. Asıl öge olan mübtada ile fiil cümlelerin başında, ikinci temel öge olan haberle fâil daha sonra gelirler.

Türkçeye örnek:

*Her zaman gemicinin istediği rüzgâr **esmez**. ; Sanat gerçeği yansıtan bir aynadır.*¹⁴⁷

Arapçada:

*والله يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِيمٌ أَنْ لَنْ تُخْصَوْهُ. **Allah** gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bilir.*¹⁴⁸

¹⁴³ Raşit Keskin, *Türkçe Dilbilgisi-Kelime ve Cümle Tahlilleri*, Çizgi Yayınları, Konya 2003, s. 201-207

¹⁴⁴ Ediskun, s. 332.

¹⁴⁵ Zümer 39/62.

¹⁴⁶ İnsan 76/31.

¹⁴⁷ Sıddık Akbayır, *Cümle ve Metin Bilgisi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2013, s. 27.

¹⁴⁸ Müzemmil 73/20.

Bu iki cümlenin birincisinin isim cümlesi olması hasebiyle öznesi (mübteda) başta, ikincisi fiil cümlesi olduğundan asıl öge olan fiil yine başta gelmiştir. Arapça ile Türkçenin temel dil farklılıklarından olan bu durum ayrıca ele alınacaktır.

3. Özne, Türkçe cümlede çekim veya yapım eki almadan yalın halde bulunur.¹⁴⁹

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetti.

Arapçada fâil ile mübteda merfu' halde bulunurlar ki bu da yalın hale karşılık gelmektedir.

Muhammed (s.a.s) **Allah'ın elçisidir.**¹⁵⁰

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى.

*Şehrin en uzak yerinden **bir adam** koşarak geldi.*¹⁵¹

4. Özne, özne grubu denen bir yapının her birinden olabilir.

Köprü altında balık tutanlar bezgin değildi. (Özne: Sıfat-fiil grubu)¹⁵²

Arapça ile Türkçe bu konuda büyük ölçüde benzerlik gösterirler. Özne (Fail/Mübteda), sıfat tamlaması, isim tamlaması, tekil isim, cümle şeklinde gelebilirler. .

Örnek; رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْعَفَّارُ.

Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi (olan Allah) **üstündür, çok bağışlayıcıdır.**¹⁵³

Bu ayet-i Kerimedeki mübteda (özne) bir isim tamlamasıdır.

5. Her iki dilde insan olan özneyi bulmak için kim (مَنْ), insanın dışındaki varlıklar için ne (مَا) sorusu sorulur.

¹⁴⁹ (TDK), s. 320: Yapım eki: Kelime kök veya gövdesine getirilerek kelimenin yeni bir anlam kazanmasını sağlayan ek; -lik (gözlük); -ci (ev-ci); -li(ev-li); -inç(sev-inç) vb. Çekim eki: Fiil, ad veya gövdelerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre kelimeler arasında durum (hal), iyelik, çokluk, zaman, kişi ilişkisi kuran birim; ev-e, ev-im, ev-ler, gel-di, gel-dim, gel-di-ler vb.

¹⁵⁰ Fetih 48/29.

¹⁵¹ Yâsîn 36/20.

¹⁵² Karahan, s. 46.

¹⁵³ Sâd 38/66.

Yol onun, varlık onun/ Gerisi hep angarya. N. Fazıl Kısakürek.

Bu dizede yol kimin, gerisi nedir diye sorulunca özneler bulunur.¹⁵⁴

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ.

*O (Allah), gökleri ve yeri hak ile yarattı*¹⁵⁵

‘Kim yarattı?’ Sorusunun cevabı, Allah’tır.

نَزَلَ الْمَطَرُ.

Yağmur yağdı. Bu cümlenin öznesi, ne yağdı sorusu ile tespit edilir.

6. Özne, ismin iyelik halleri olan –i, -e, -de, -den biriyle gelebilir. Arapçada özne ek alarak başta gelmez, ek veya zarf benzeri ilavelerle gelen öge haber olabilir.

‘*Aklım sonradan geldi*’ cümlesinde özne ‘aklım’ kelimesidir ki, ‘akıl’ ismiyle ‘ım’ iyelik ekinden meydana gelmiştir.¹⁵⁶ Özne grupları, sıfat ve isim tamlaması vb. ögelerden olabilirler. Bu tür yapılar genellikle bir iyelik veya çoğul ekiyle özne olabilirler. Arapçada mübteda olsun fâil olsun izafet şekilleri ve çoğul halleriyle gelebilirler.

أَسْعَدَنِي أَنَّكَ نَاجِحٌ.

*Başarılı olman beni mutlu etti.*¹⁵⁷

Bu cümlenin fâili (öznesi) belirtili isim tamlamasıdır. Tamlama eki almıştır. Bunlar, başarılı ‘olması’, ‘olmaları’, ‘olmanız’ şeklinde gelebilir. Ancak ismin diğer halleri isim cümlesinin yüklemine (haber) olabilir. Çünkü malum fiil cümlelerinin fâili ile isim cümlelerinin mübtedası bu duruma müsait değildir. İsmi bir kısım halleri ref halini engeller. Bu konu yeri geldiğinde ayrıca örnekleriyle açıklanacaktır.

7. Türkçe ve Arapçada özne düşebilir. Bir soruda zikredilen öznenin, cevapta tekrarına lüzum yoktur:

¹⁵⁴ Karahan, s. 43.

¹⁵⁵ Zümer 39/5.

¹⁵⁶ Bilgegil, s. 21.

¹⁵⁷ Râcihi, s. 202.

- *Haydar Diriöz nerde?*

-*İstanbul'da.*

Yüklemin tahsisinde, özne söylenmez: ‘Bahardı’ sözü, ‘mevsim bahardı’; ‘Sabahtı’ sözü, ‘vakit sabahtı’ anlamındadır.¹⁵⁸ Kaya Bilgegil birkaç alt başlıkta bu konuyu açıklamaktadır.¹⁵⁹ Arapçada nâkıs fiil (yardımcı fiil)’in ismi (öznesi) söylenmeden sadece haberi (yüklemi) ile yetinilebilir.

وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا.

*Hem bu (Hz. İsa’nın babasız doğma mucizesi) karara bağlanmış bir iştir.*¹⁶⁰

Bu ayeti kerimede sadece haber (yüklem) vardır. Parantez içinde gösterilen özne (isim) düşmüştür. Şu cümlede; (أَيْنَ وَالِدُكَ؟) ‘Baban nerede?’ sorusuna yalnız فِي الْبَيْتِ (‘Evde’) diye haberle karşılık verilir. İkinci bir örnek:

(شَمْتُ رِيحًا، الْمِسْكُ وَاللّٰهُ) *Bir koku kokladım. Misktir vallahi*

Burada mübteda, haber durumunda bulunan (الْمِسْكُ) kelimesinden hemen önce düşürülmüş durumda bulunan (هُوَ) kelimesidir.¹⁶¹

8. Yüklemi isim olan cümlelerle edilgen fiilli cümlelerde özne **olan**, diğer cümlelerde **yapan** unsurdur.

Hava durgundu. (Özne: Olan)

Muayene odasının kapısı açılır. (Özne: Olan)

Cevdet Bey, bahçeyi suluyordu. (Özne: Yapan)¹⁶²

Mübteda ile naibü’l-fâil **olan**, fâil ise **yapan**dır. Bu üçü öge, Türkçede özneye karşılıktır.

¹⁵⁸ Bilgegil, s. 27.

¹⁵⁹ Bilgegil, s. 17-19.

¹⁶⁰ Meryem 19/21.

¹⁶¹ Yusuf Uralgiray, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yayınları, İstanbul 1990, s. 115.

¹⁶² Karahan, s. 45.

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ.

girdiler.¹⁶³ ('Gelme' ve 'girme' eylemini özne olan Yusuf'un kardeşleri yapmıştır.)

İsim ve meçhul cümlelerde özne **olandır**;

دُوسْتُنْ سِنِنْ اَيْنَانْدِرْ. خَلِيلُكَ مَرَاتَا.

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا. Ve insan zayıf olarak yaratıldı.¹⁶⁴

Bu iki örnekte özne **olandır**. Ancak meçhul fiil cümlesinin tercümesinin Türkçe karşılığında zorluk vardır.

9. Türkçede bir cümlede birden fazla özne bulunabilir.

Etrafa hoş ve olgun bir koku,/ yeni kesilmiş geçkince bir karpuz kokusu yayıldı.¹⁶⁵

Bu cümlede iki özne birden bulunmaktadır.

Arapçada atıf yapılmadan fâil tekrarlanmaz. Dolayısıyla her bir fiilin bir fâili olması gerekir.¹⁶⁶ Fâilin çoğul olması bu kuralı bozmaz;

هَوَا جَاءَ الْأُسْتَاذُ / الْأُسْتَاذُ جَاءَ.

هَوَا جَاءَ الْأَسَاتِذَةُ / الْأَسَاتِذَةُ جَاءُوا.

Arapça isim ve fiil cümlelerinin hem cümle dizini hem de şekil olarak birbirinden farklıdır. Her iki cümlede özne tek sözcükten oluşmaktadır.

10. Özne, bazen şahıs ekinden anlaşılır ki buna gizli özne denir. Arapçada muzmar veya zâhir olur.

Türkçe cümleler iki öznelidir; daha açık bir ifadeyle, Türkçe cümlelerde iki özne göstergesi vardır: Varlık adı veya zamir ile şahıs eki. Bu yüzden, Türkçede, özne-

¹⁶³ Yûsuf 12/58.

¹⁶⁴ Nisâ 4/28.

¹⁶⁵ Karahan, s.46.

¹⁶⁶ Uralgiray, s. 138.

yüklem uygunluğu diye bilinen konu, gerçekte, bir özne-özne (zamir/varlık ile şahıs eki) uygunluğudur. **(Ben)** *seni okulda gördüm*.¹⁶⁷ Fiile eklenen çekim eki gerçek öznedir. Baştaki zamiri (adılı) söylemeden de maksat hâsıl olur.

Arapçada bu şekildeki cümlelerin benzerleri, haberlerinin fiil cümlesi olduğu isim cümleleridir. Baştaki zamir atılınca fiil cümlesi olur.

. نَزَّلْنَا الذِّكْرَ. *Zikri (Kur'anı) biz indirdik*.¹⁶⁸

Türkçeye fiil cümlesi şeklinde tercüme edilse de şeklen isim cümlesidir.

Arapçada fâilin hazfedilmesi mümkün değildir. Ya cevâzen ya da vucûben gizli olur. Zorunlu olarak cümleden düşmesi bir tek yerde olur: Bu da muzari fiile çoğul vav'ı veya muhataba ya'sı bitiştiği ve te'kid nunu eklendiğinde olur;

. لَتَنْجَحَنَّ أَيُّهَا الْمُجِدُّونَ. Cümlede, her zaman özne ile yüklem arasında teklik-

çokluk uygunluğu aranmaz. Arapçada akıllı varlıklar söz konusu olduğu ve cümle isim cümlesi olduğu sürece uyum gerekir. Akılsız ve cansız varlıklarda uyum aranmaz

أَصْلُ الْفِعْلِ: لَتَنْجَحُونَ+نَ / لَتَنْجَحَنَّ أَيُّهَا الْمُجِدَّةُ.

Fiilden nun düşünce iki sakın harfin bir araya gelmesi söz konusu. Muzari fiildeki fâil vavı ile birinci nun sakın olmalarından dolayı çoğul vavı düşer ve ilk yazıldığı şekilde yazılır.¹⁶⁹

Arapçada diğer fâiller birinci maddede gösterildiği gibi zâhir bir isim olunca ref' alameti damme olur.

Fâilin cümle oluşu:

يَخْزِيْنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ *Onu götürmeniz beni üzer*.

Cemi müzekker sâlim ile beş isimde vav ref' alametidir.

¹⁶⁷ Karaağaç, s. 226.

¹⁶⁸ Hicr 15/9.

¹⁶⁹ Râcihi, s. 204.

يُرِيّ الْمُسْلِمُونَ أَوْلَادَهُمْ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ.

*Müslümanlar çocuklarını Allah'a itaat üzere yetiştirir.*¹⁷⁰

Fâil esmau'l-hamse/beş isimden biri ise bu durumda ref' alameti vav olur.

كَارْدَهِشِ الْتَحَقَّ أَخُوكَ بِالْجَيْشِ. *Kardeşin askere gitti.*

Kırık cemi ile cemi müennesi sâlimin i'rabı hareke ile olup ref' alameti dammedir.

بَايَانِ إِضْرَبَتِ الْعَامِلَاتُ عَنِ الْعَمَلِ. *Bayan işçiler grev yaptı.*

تُورِستِ إِشْتَرَكِ السَّيَّاحُ فِي الرِّحْلَةِ. *Turistler geziye katıldı.*

Arapça tesniye isimlerde, fâilin ref alameti eliftir.

إِكِي بَاكَانِ، يَنْي فَاَبْرِكَايَ زِيَارَتِ عَتْتِ. *İki bakan, yeni fabrikayı ziyaret etti.*¹⁷¹

Mâzi, muzari fiillerde fâiller iki yerde cevazen, diğerlerinde vücûben müstetir zamir olurlar.

Emir fiillerin tüm sigalarında vücûben müstetir olur. Birinci eril ve dişil gaib sigalar cevâzen, diğerleri vücûben müstetirdirler.

Tablo 2.3. Arapça fiillerdeki gizli fâiller tablosu

Emirde	Muzaride	Mazide	
إِفْتَحَا	يَفْتَحَانِ	فَتَحَا	أَلِفُ التَّنْبِيَةِ (- ا)
إِفْتَحُوا	يَفْتَحُونَ	فَتَحُوا	وَإِوُ الْجَمَاعَةِ (- و)
إِفْتَحْنَ	يَفْتَحْنَ	فَتَحْنَ	نُونُ النِّسْوَةِ (- ن)
إِفْتَحِي	تَفْتَحِينَ		يَاءُ الْمُخَاطَبَةِ (ي)
-----	-----	كَتَبَتْ	تَاءُ الْفَاعِلِ (ت)
-----	-----	كَتَبْنَا	نَا لِلْفَاعِلِ (نَا)

¹⁷⁰ Mahmûd İsmâil es-Sînî, İbrahim Yusuf es-Seyyid ve Muhammed er-Rifâi eş-Şeyh, *el-Kavâidu 'l-'Arabîyyeti 'l-Müeyyessere*, Emin Yayınları, Bursa 2004, s. 212.

¹⁷¹ Emrullah İşler vd, s. 101-102.

Yukarıda verilen gizli fâillerin çekimli fiillerdeki remizleri olan harfler sağ sütundaki parantez içindeki harflerdir. Türkçede çekim ekleri olan –im, -in, -i, -iz, -niz, -lar şeklindeki yapılara karşılık Arapçada yukarıdaki harfler verilebilir.

Tablo 2.4. Munfasıl zamirlerin fiillerde gizli fâil olma durumu

Emirde	Muzaride	Mazide	
	خَالِدٌ يَذْهَبُ	خَالِدٌ ذَهَبَ	هُوَ
	الْمَرْأَةُ تَجِيءُ	الْمَرْأَةُ جَاءَتْ	هِيَ
إِجْلِسْ	تَجْلِسُ		أَنْتَ
	أَقْرَأُ		أَنَا
	نَفْرَحُ		نَحْنُ

Arapçada her bir fiilin bir fâili vardır. Ancak bazen fâil, gizli gelir. Bu gizlilik tamamen kaybolmak demek değildir. Fâilin kim olduğuna dair işaretler her zaman bulunur.¹⁷²

Cümle Dışı Ögeler

1. Hitap unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil, cümle dışı unsurlardır. Arapçada nida harfleri, i'rabda mahalli olmayan ögelerdir. Nida cümleleri isnadı açık olamayan fakat anlamı tam olan cümlelerdir.

Ünlem öbekleri: Türkçede bütün ünlemler ve ünlem öbekleri, cümle dışı ögelerdir. Ünlem öbeği, cümle içinde, sonunda, önünde bulunabilir; fakat içinde, önünde veya sonunda bulunduğu cümle ile ilgisi yoktur. *'Hayattan korkmayın çocuklar!'*¹⁷³

Arapçada sadece nida harflerinin irapta mahalli yoktur. Genel bir kanaat olarak 'isnadî olmayan cümle' (müsned ve müsnedün ileyh) kabul edilmiştir. Sadece cümlenin

¹⁷² Çörtü, s. 41.

¹⁷³ Karaağaç, s. 237.

bütün özellikleri olmadığından böyle söylenmiştir. Aksine ünlem cümlelerinin anlam bakımından tam cümlelerden farkı yoktur.¹⁷⁴

2. Türkçe cümlede, her zaman özne ile yüklem arasında teklik-çokluk uygunluğu aranmaz. Arapçada akıllı varlıklar söz konusu olduğu ve cümle isim cümlesi olduğu sürece uyum gerekir. Akılsız ve cansız varlıklarda uyum aranmaz.

Türkçede nicelik ve kişi bakımından uygunluk aranır. Bu durum uygulamada farklılık gösterir. Saygı ve azamet için kullanılabildiği gibi, övünme, böbürlenme amacıyla, biz ya da bizler zamiri kullanılabilir. O zaman, yüklem de çoğul olur:

*Şartım filan yok. **Biz** teslim olanın canına kıymayız.* (Ömer Seyfettin)

Cümlede özne kişi zamiri ise, yüklemde kişi eki de o zamiri gösterir:

*- Yok baba. **Ben**, yürümek istiyorum.* (Reşat Nuri Güntekin)¹⁷⁵

Arapçada fiil, fâiline keyfiyet bakımından uymak zorundadır. Örneği: (جاءَ حسنٌ) *Hasan geldi*). (حَكَّتْ فَاطِمَةُ) *Fatma anlattı*. Ancak gerçek müennes olan faille fiilin arasına, üslupta yabancı bir kelime girerse veya (إِشْتَدَّتِ الرِّيحُ) *Rüzgâr şiddetlendi*, gibi müennes mecâzi olan fâillerde bahis konusu fiilin keyfiyet bakımından fâile göre uygulanması zorunluluğu ortadan kalkar:

(حَضَرَ إِلَيْهِ التَّلْمِيذَةُ) veya (حَضَرَتْ إِلَيْهِ التَّلْمِيذَةُ) / (جَاءَكَ طَالِيَاتٌ) veya (جَاءَتْكَ طَالِيَاتٌ)

(نَامَ الْبَقْرَةُ) veya (نَامَتِ الْبَقْرَةُ)¹⁷⁶

Taü't-te'nis iki yerde fiile vucuben bitişmesi gerekir.

1. Fâil, hakiki müennes olup fiilden hemen sonra gelirse; حَضَرَتْ فَاطِمَةُ.

2. Fâil müstetir zamir olup hakiki veya mecâzi müennese dönünce;¹⁷⁷ فَاطِمَةُ حَضَرَتْ.

1. Türkçede birkaç çeşit özne vardır.

¹⁷⁴ Râcihî, s. 319.

¹⁷⁵ Ediskun, s. 334-35.

¹⁷⁶ Uralgiray, s. 140.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, s. 199.

Gerçek özne: İsim cümlelerinin ya da etken dönüşlü ve işteş çatılı fiil ya da fiilimsilerle kurulmuş fiil cümle ya da cümleciklerinin öznelerine denir: '**Postacı geldi**' - '**Çocuk giyindi**' - '**Horozlar dövüşüyor**'... vb.¹⁷⁸

Sözde özne: Edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi '**sözde özne**'dir.

Örnek:

Bulaşıklar yıkandı.

Sözde özne Yüklem

(‘yıkamak ‘ edilgen olduğundan, işi yapan değil; işten etkilenen öge (nesne) özne olmuştur.)

*Kitap **okundu**; Hırsızlar **yakaland**; Bir miktar para **bulundu**.*¹⁷⁹

Öznesiz cümleler: Öğüt amaçlı, -meli, -malı ile kurulan cümleler.

Edilgen üçüncü kişi eylemlerle kurulan tümceler:

İnsanı işte böyle utandırırılar; Suç işleyenleri cezasız bırakmazlar.

Genel amaçla başa alınan *diyorlar ki* eylemine nesne olan tümceler:

Diyorlar ki savaş çabuk bitecek; Diyorlar ki kış sert geçecek.

Herhangi bir şekilde öznesi anlaşılabilen tümceler:

(*Elma ister misiniz?*) tümcesine cevap (*istememez*.)¹⁸⁰

Türkçedeki bu özneler karşılık Arapçada gerçek özne aynı şekilde gelir.

Özne, fiili yapan gerçek bir isim olabileceği gibi, bir masdar-ı müevvel de olabilir.

*يَسُودُ الْمَرْءُ بِالْإِحْسَانِ إِلَى قَوْمِهِ. **Kişi**, kavmine iyilik yapmakla saygın olur.*

¹⁷⁸ Ediskun, s. 333.

¹⁷⁹ Keskin, s. 203.

¹⁸⁰ Eker, s.356.

Masdar-ı müevvele örnek: *يَجِبُ أَنْ تُذَكِّرَ لِنَجْحٍ* Başarılı olman için **çalışman** gerekir.

Nâibu'l-fâil (sözde özne): *أَعْلَمْتُ الطَّالِبَ الحُضُورَ مُهِمًّا – أَعْلِمَ الطَّالِبُ الحُضُورَ مُهِمًّا.*

Öğrenciye gelmenin önemli olduğunu bildirdim.- Öğrenciye gelmenin önemli olduğu bildirildi.

Bu son örnekte, edilgen (meçhul) fiilin nasıl yapıldığını ve hangi mefulden naibu'l-fail (sözde özne) yapıldığı gösterilmiş oldu.¹⁸¹

Arapçada isim cümlesinin öznesi mübtedadır;

خَيْرُ الْمَالِ مَا اسْتَرْقَ حُرًّا وَخَيْرُ الْأَعْمَالِ مَا اسْتَحَقَّ شُكْرًا. **'Malın hayırlısı** kişiyi (gönlünü)

*incelten, amelin hayırlısı şükürü hak edendir.*¹⁸²

İki dil arasında temelde bir ayrılık olmamakla beraber, Türkçede öznesiz cümleye karşılık Arapçada mutlaka fâilin veya nâibu'l-fâilin olması gerekir.

2.1.1.3. Yüklem

Gerek fiil ve gerekse isim cümlelerinde özneye yükletilen işi, oluşu veya hali gösteren fiil yahut koşaçlı isimdir.¹⁸³ Cümlelerin aynı zamanda bütün öğeleri onun sayesinde varlık kazanırlar, bu yüzden söze yüklemden başlamak gerekir.¹⁸⁴ Arapçada yüklem çoğunlukla cümlelerin başında bulunur. Türkçede ise genellikle cümlelerin sonunda bulunmaktadır. Bu temel farklılık iki dilin bütün alanlarında geçerlidir. Türkçede bazen yüklem düşer. Bunun için bazı şartlar gereklidir. Sorulara verilen cevaplarda tekrardan kaçınmak için eylem tekrar edilmez.

Bu imtihana kimler girmedir? Ali ile Hasan. (girmediler)

¹⁸¹ Râcihî, s. 215.

¹⁸² Hafnî Bey Nâsif vd, III, 46.

¹⁸³ (TDK), Yüklem maddesi, s. 411: **Koşaç** isim cümlelerinde özne ile yüklemi birleştiren, yükleme güçlü ihtimal, olumluluk, olumsuzluk, süreklilik, kesinlik kavramları veren -dır / -dir eki veya değil kelimesidir.

¹⁸⁴ Bilgegil, s.13.

Tahminde bulunmak veya keşif yapmak için yanımızdaki insana ‘*kavga var*’ yerine ‘*kavga!*’ dememiz gibi.

Ortak yüklemli cümlelerde öznelerin çokluğuna karşılık yüklem tek olarak getirilebilir. Örneğin;

*-Sizi Haydar Bey, Şükrü Bey, Fevziye Hanım imtihan etti.*¹⁸⁵

2.1.1.4. Yüklem İle İlgili Bazı Ayrıntılar

a. Yüklem olan öge, fiil cümlesinde çekimli bir fiil, isim cümlesinde yardımcı fiille çekimlenmiş bir söz veya söz öbeğidir.

b. Hem fiil hem de isim cümlesinde yüklem, kurallı olarak cümlede sonunda bulunur.

c. Bir cümlede cümle öğelerinin hepsi, birden çok olabilir; yalnızca yüklem tekdir. Ne kadar yüklem varsa, o kadar cümle vardır.

d. İsim cümlesinin yüklemi, her türden söz ve söz öbeği olabilir:

Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu; Dönülmez akşamın ufkundayız.

Tablo 2.5. Türkçe ve Arapça yüklemelerin karşılaştırılması

11	Türkçe yüklem , cümleyi bir yargıya sonuca hazırlayan ya da cümleyi sonuca bağlayan kelime öbeğidir; kelime niteliğinde bir hece ya da harftir. Yüklem cümlede temel ögesidir. Arapçada iki türlü yüklem vardır, fiil ve haber. Müştak (türemiş) isimler de fiil gibi amel eder.
22	Türkçede yüklem olan unsur, çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimdir. Arapçada çekim ve zaman fiilin ayrılmaz parçalarıdır. Temel ayrım; Türkçede bütün cümlelerin yüklemi olmasına karşılık Arapçada isim cümlesinin yüklemi isim anlamında bir tek isim olabileceği gibi isim veya fiil cümlesi olabilir.
33	Türkçede genel olarak yüklem, cümlede sonunda bulunur. Günlük konuşmalarda atasözlerinde ve şiir dilinde yüklemde yeri değişebilir. Arapçayla Türkçenin en açık farkı, Arapça yüklemde fiil cümlesinde cümlede başında, isim vb. cümlelerde sonda olmasıdır

¹⁸⁵ Bilgegil, s.17.

Tablo 2.5. (devam)

44	Türkçe bir ifadede ne kadar fiil varsa o kadar cümle vardır. Arapçada atıf harfleriyle birleştirilmek kaydıyla aynı durum söz konusudur.
55	Türkçe isim cümlesinin yüklemi: Ana yardımcı fiille kurulan bildirme yüklemidir. Bu yüklem, bir olma veya yapma değil, yalnızca bir var oluş bildirir. Arapçada isim cümlesinin, nakıs fiillerin ve nevasih denen harflerin haberleri de oluş bildirirler.
66	Türkçe cümleden yüklem düşmesi; yazıda olsun, konuşmada olsun, kimi cümlelerin anlamları, yüklem gerektirmeyecek kadar açık olabilir. Bu sebeple, yüklem söylenmeyebilir. Böyle cümlelere yüklemi gizli cümle diyebiliriz. Arapçada yüklem, manası anlaşılmak kaydıyla düşebilir.
77	Türkçede fiil cümlesinin yüklemi, ya tek sözden oluşan bir fiil ya da birleşik fiildir. Arapça fiil cümlesinde bir tek kelime olsa bile içinde gizli özne ile beraber en az iki öge vardır.
88	Türkçe yüklem, cümlelerde olumlu, olumsuz, olumlu-soru, olumsuz soru gibi dört biçimde bulunabilir ve bu biçimlere göre de anlam değişiklikleri gösterirler. Arapçada fiil, Türkçedeki dört şekilde gelebilir. Ancak fiil alacağı biçime göre ek yerine edat veya i'rab alır.

e. Fiil cümlesinin yüklemi, ya tek sözden oluşan bir fiil ya da birleşik fiildir.

*Sesini duyunca biraz durakladım; Uykusu gelen bebeğin göz kapakları düşüverdi.*¹⁸⁶ 1. Yüklem, cümleyi bir yargıya sonuca hazırlayan ya da cümleyi sonuca bağlayan kelime öbeğidir; kelime niteliğinde bir hece ya da harftir. Yüklem cümlelerin temel ögesidir. Arapçada iki türlü yüklem vardır, fiil ve haber. Müştak (türemiş) isimler de fiil gibi amel eder.

Yüklemler, her iki dilde de cümleyi yargıya sonuca hazırlayan temel öge şekilleridir;

Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç. (yüklem: isim tamlaması)

Akdenizin esatir yuvası nihayetsiz ufuklarına bakan küçük tepe, mini mini bir çiçek ormanı gibiydi. (yüklem: edat grubu)

Bedbahtlar, ölümü düşünmeğe vakit bulanlardır. (yüklem: sıfat fiil grubu)¹⁸⁷

¹⁸⁶ Karaağaç, s.225-26.

¹⁸⁷ Karahan, s. 44.

Birinci örnek aynı zamanda çekimli bir isimdir. Bu, Arapçada olmayan bir durumdur. Arapçada isimler sayı ve i'raba göre çekilirler, fakat bu çekim eylem ifade etmez.

Arapçada yükleme karşılık isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil gelir;

الْحَقُّ قَاطِعٌ سَيْفُهُ الْبَاطِلَ. *Hakkın kılıcı batılı keser (kesendir)* (yüklem: haber)

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاخِيهِمْ وَ تَوَادِّهِمْ وَ تَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ. *Sen, mü'minleri birbirlerine merhamet etmede, sevmeye ve iyilik yapmada bir tek vücut gibi olduklarını görürsün.* (Hadis-i Şerif)¹⁸⁸ (yüklem: fiil)

Türkçede, yüklem mäsned, özne mäsnedün ileyhtir.¹⁸⁹ Şimdiye kadar anlatılan konuların ve verilen örneklerin bu durumu izah etmede yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Arapçada mübteda ile fiil mäsnedün ileyh, fail ve haber mäsnettir.

2. Yüklem olan unsur, çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimdir. Arapçada çekim ve zaman fiilin ayrılmaz parçasıdır. Temel ayrım: Türkçede bütün cümlelerin yüklemi var, Arapçada isim cümlesinin yüklemi isim anlamında bir tek isim veya yapıdır.

Türkçe eylemlerde zamanlara göre çekim üç türdür:

I. Geçmiş zaman: İş (edim), anlatıştan önce yapılmıştır. *Sizi aradık.*

II. Geniş zaman: İşin yapılmakta olduğunu bildiren zamandır. *Siz dinliyorsunuz.*

III. Gelecek zaman: İşin söylendikten sonra yapılan zamandır. *Uluslar yükselecek. Biz de yükseleceğiz.*¹⁹⁰

Arapça fiillerde üç türlü zaman vardır; mâzi, muzari ve emir.

I. Mâzi: Bir şeyin, konuşmadan önceki zamanda meydana geldiğini gösteren eylemdir. Özelliğı: Fâil tâ'sı ve müenneslik tâ'sı almasıdır.

قَرَأْتُ - قَرَأْتُ Okudum-okudu gibi.

¹⁸⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 15.

¹⁸⁹ Bilgegil, s. 13.

¹⁹⁰ Nurettin Demir vd, s. 121.

II. Muzari: Bir olayın veya işin, konuşma anında veya sonrasında meydana geldiğini gösteren eylemdir. يَفْرَأُ *Okuyor* gibi.

Muzari fiil, belirleyici bir işaret olmadığı sürece, hem şimdiki zamana hem de gelecek ve geniş zamana uygulanabilecek bir fiil çeşididir.

Şimdiki zamanı ifade etmesi için te'kid lamı alır: إِنَّ مُحَمَّدًا لَيَفْرَأُ. *Muhammed kesinlikle okuyor.*

Gelecek zaman için sin veya sevfe edatları alması gerekir. سَيَفْرَأُ وَسَوْفَ يَفْرَأُ *Okuyacak veya Daha sonra okuyacak.*

Muzari fiilin, أَنَيْتُ diye bilinen muzaraat harflerinden biriyle başlaması gerekir: Hemze (أ- اُكْتُبُ), kişinin kendi eylemini söylemesini, nun (ن- نَكْتُبُ), konuşanın başkasıyla birlikte yaptığı eylemi, yâ (ي- يَكْتُبُ-يَكْتُبَانِ-يَكْتُبُونَ-يَكْتُبْنَ) tekil, ikil ve çoğul müzekker ile çoğul müennes öznelerin eylemini, tâ (ت- تَكْتُبُ-تَكْتُبَانِ) muhatabın, müennes tekil ve ikil öznenin eylemini ifade eder.

III. Emir: Bir şeyin, konuşma anından sonra yapılmasını istemektir. اِفْرَأْ 'Oku' gibi.

Emir fiilin en önemli özelliği, talep ifade eden te'kid nun'u almasıdır: اِذْهَبْ.

Kesinlikle git. ¹⁹¹

Bu üç çekimli fiilin yanında müştak (türemiş) isimler, isim fiiller de eylem ifade ederler:

a. İsim fiil: Emir anlamında صَهْ *Sus*, mazi anlamında هَيَّاهَتْ *uzak oldu-vakit geçti*, muzari anlamında اَوْءْ *acı çekiyor*.

¹⁹¹ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 5-6.

b. İsmi fâil: هَذَا رَجُلٌ مُجِدُّ ابْنُهُ. Bu, oğlu *çalışkan* olan bir adamdır.

c. İsmi fâil mübalağa sığası: هَذَا رَجُلٌ كَرِيمٌ خُلُقُهُ. Bu, ahlakı güzel olan bir adamdır.

d. Sıfat-ı müşebbehe: هَذَا طَالِبٌ حَسَنٌ عَمَلُهُ. Bu, işi *güzel* olan bir öğrencidir.

e. Câmit isim olmakla beraber müştak isim gibi amel edenler: هَذَا رَجُلٌ عَشْرَةُ أَبْنَائِهِ. Bu, on oğlu olan bir adamdır.¹⁹²

Türkçede eylemin kipi ile şahıs zamirleri şu şekildedir:

Birinci kişi: Hem birinci tekil, hem de birinci çoğul; *getirdim, söyleyeceğim; okuyoruz, yazabildik, yardım edelim.*

İkinci kişi: Hem ikinci tekil, hem de ikinci çoğul; *getirdin, söyleyeceksin; okudunuz, anlatabilirsiniz.*

Üçüncü kişi: Hem üçüncü tekil, hem de üçüncü çoğul; *getirdi, söyleyecek, okusun, sorabilir; anlatıyorlar, başarmalılar.*¹⁹³

Yukarıdaki altı şahıs ve kip Türkçenin her alanında geçerli bir kalıptır. Halbuki Arapçada mazi, muzari ve zamirlerin bütün çeşitlerinde on dört sığa (çekim kipi) vardır.¹⁹⁴ Bu fark, Türkçede cinsiyet farkı ve ikil isim olmamasından ileri gelmektedir.

3. Türkçede genel olarak yüklem, cümlenin sonunda bulunur. Günlük konuşmalarda atasözlerinde ve şiir dilinde yüklem yeri değişebilir. Arapçada en açık fark, yüklem fiil cümlesinde cümlenin başında, isim vb. cümlelerde sonda olmasıdır.

Her iki dildeki isim cümlelerinin kuruluşu benzerlik göstermekle birlikte, Türkçe isim cümlesinin yüklemi çekim eki alır, Arapçada isim cümlesinin yüklemi olan haber çekim eki almaz. Bunun yerine ref' alameti olan damme vb. bir i'rab alır.

¹⁹² Râcihî, s. 205.

¹⁹³ Nurettin Demir vd, s. 122.

¹⁹⁴ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 21.

مَبْدَأُ رَأْيِ الْعَاقِلِ غَايَةُ رَأْيِ الْجَاهِلِ. *Akıllının fikrinin başlangıcı, cahilin düşüncesinin*

zirvesidir.

أُولَى النَّاسِ بِالْعَفْوِ أَقْدَرُهُمْ عَلَى الْعُقُوبَةِ. *İnsanlardan, affetmeye en layık olan,*

*cezalandırmaya **gücü yetendir.***¹⁹⁵

Arapçada isim cümlesinin yüklemi sadece harekesi ile belli olur.

Türkçede ise isim türünden yüklem; *Burada böyle biri **yok***. Tümcesinde yüklem, ‘yok’ kelimesidir.

Yine Türkçede fiil türünden olan yüklem; *Millet hâkimiyetini **almıştır***. Yüklem *almıştır* kelimesidir.¹⁹⁶

Arapçada fiilin, cümle başında, haberin ise cümle sonunda olması genel bir kaidedir.

Türkçede fiilin ve diğer isim türünden eylemlerin cümlelerin sonunda olması da normal bir durumdur.

Ancak Türkçede şiir ve atasözü gibi yapılarda yüklem yeri değişebilir. Arapçada öğelerin yeri vurgu, hasr, kasr vb. durumlarda değişir. Bu arada cümlede vurgu her iki dilde farklı kurallara tabidirler.

Türkçede devrik cümle ile Arapçadaki vurgu ifade eden cümle yapıları, yüklem veya haber gibi öğelerin cümlelerin baş kısmına gelmesiyle olur.

***Yürüyorum** kimsesiz bir sokak ortasında.* (N. F. Kısakürek)

Birden ***kapandı*** birbiri ardınca perdeler. ***Düşmez*** bir damla yağmur, ***kavrulur*** toprak. Ve çıplak ayaklar ***basamaz*** yere.¹⁹⁷

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ. *‘Mü’minler, sadece Allah’a dayanıp güvensinler.*¹⁹⁸

¹⁹⁵ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 56.

¹⁹⁶ Süer, s. 335.

¹⁹⁷ Karahan, s.43.

¹⁹⁸ Âl-i İmrân 3/160.

Bu ayet-i kerime bir fiil cümlesidir. Arapçada fiil+fail+meful şeklinde fiil cümlesi kurulmasına karşılık bu cümle; meful+fiil+fâil biçiminde gelmiştir. Türkçedeki düz tümlece karşılık gelmeyen bu meful (bihi gayri sarîh) cümlelerin başında gelmekle, ayeti kerimeye *sadece* anlamı katmıştır.

4. Bir ifadede ne kadar fiil varsa o kadar cümle vardır. Arapçada atıf harfleriyle birleştirilmek kaydıyla aynı durum söz konusudur.

Türkçe bir cümlede birden fazla, özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı bulunabilir. Ancak yüklem, tektir. Bir söz dizisi içindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir.¹⁹⁹

Keskin bir sigara dumanı ***vardı, tıkanı, öksürdü***. (3 cümle)

Cümlede yüklem tek olması hem gerekli hem de yeterlidir.²⁰⁰

Türkçede atıf harfleri yerine virgül (,) kullanılmasına karşılık Arapçada atıf harfleri denen belli harf ve edatlarla atıf yapılır. Fiil cümleleri fiil cümlelerine, isim cümleleri isim cümlelerine ve tekil isimler de birbirine atfedilir.

يَسُودُ الْمَرْءُ بِالْعِلْمِ وَالْأَدَبِ. 'Kişi, ***ilim ve edebi ile saygın olur***'

وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ. ***İnanır ve takvalı olursanız,***

mükâfatınız verilir ve mallarınızın hesabı sorulmaz.²⁰¹

Arapçada her fiil bir cümledir. Yukarıdaki ilk örnekte iki tekil ismin birbirine atfedilmesinin cümle olmadığı açıktır. Fakat ikinci örnekte şart cümlesinin şart kısmında, inanma ile takva, cevap kısmında mükâfatın verilmesi ile malların hesabının sorulmaması birbirine atfedilmiştir.

5. Türkçede isim cümlesinin yüklemi: Ana yardımcı fiille kurulan bildirme yüklemidir. Bu yüklem, bir olma veya yapma değil, yalnızca bir var oluş bildirir. Arapçada hem isim cümlesinin, hem nâkıs fiillerin hem de nevâsih denen harflerin haberleri aynı fonksiyonu icra ederler.

Türkçede isim soyundan olumsuz yüklem: Bu, bizim için de ***mümkün değil***.

¹⁹⁹ Karahan, s.43

²⁰⁰ Karaağaç, s. 225.

²⁰¹ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 78; Muhammed 47/36.

İsim soyundan olumlu yüklem: *Fakat yüreğim kuvvetlidir.*

İsim soyundan olumlu soru biçimindeki yüklem: *Peki, o köyün adı neymiş?*

İsim soyundan olumsuz soru biçimindeki yüklem: *Vatan, bayrağın dalgalandığı yer değil midir?*²⁰²

Arapçada isim cümlesinin haberinin üç şekli vardır:

a. Tekil isim olan haber, cümle olmama şeklinde anlaşılmalıdır. Cümle olmadıktan sonra, ikil veya çoğul vb. isim olabilir.

وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكٍ (Evlenme açısından) bir mümin köle, bir müşrikten daha hayırlıdır.²⁰³ (Yüklem: tekil isim)

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. Sulh (barış-anlaşma), daha hayırlıdır.²⁰⁴ (Yüklem: tekil isim)

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. Rablerinden bir hidayet üzere olanlarla gerçekten kurtuluşa erenler, işte bunlardır.²⁰⁵ (Yüklem: çoğul isim)

b. Cümle şeklindeki haber; bu cümle ister fiil, isterse isim cümlesi olsun fark etmez. Burada problem, fiil cümlesi olan haberin Türkçeye fiil mi, isim mi olarak çevrileceğidir.

إِكْ يَظْلُنُ الْإِلَهِ فِي وَجْهِهِ. İk yüzünün Allah katında yüzü olmaz. (Yüklem: fiil cümlesi)

نَحْنُ الْمُهَاجِرِينَ أَوَّلُ النَّاسِ إِسْلَامًا. Biz muhacirler, insanların ilk Müslüman olanlarıyız. Hz. Ebu Bekir (r.a)'in hutbesinden. (Yüklem: isim cümlesi)

c. Şibih cümle (cümlecik), zarf-edat veya harfi cerle başlayan cümleler.

تَفَاضُلُ الرِّجَالِ بِالْأَعْمَالِ. 'Kişilerin üstünlüğü işleri ile dir.' (Yüklem: şibih cümle)²⁰⁶

²⁰² Ediskun, s.330

²⁰³ İbn Hişâm, s. 129; Bakara 2/221.

²⁰⁴ Nisâ 4/128.

²⁰⁵ Bakara 2/5.

²⁰⁶ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 8.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. ²⁰⁷ *'Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır.* (Yüklem: şibih cümle)

Bu ayette haber لِلَّهِ Allah lafzıdır. *Âlemlerin Rabbi* ifadesi, isim tamlamasıdır. *Rabbi* ifadesi ise لِلَّهِ *Allah'adır* dan bedeldir.²⁰⁸

Arapçada isim cümlesinde, olmayı ifade eden isim soyundan haberin üç ayrı şekli vardır:

a. Haberi tekil isim olan isim cümlesi. أَلْعَاقِلُ مَنْ اشْتَغَلَ بِعَيْبِهِ عَنْ غُيُوبِ النَّاسِ.

Akıllı kimse, başkalarının ayıplarını bırakıp kendi ayıbı ile uğraşandır.

İsim cümlesinin haberi مَنْ'dir. Ondan sonra gelen cümle sıla cümlesidir ve cümlelerin temel ögesi olmadığından i'rapta mahalli yoktur.²⁰⁹

خَيْرُ الْمَوَائِبِ الْعَقْلُ وَشَرُّ الْمَصَائِبِ الْجَهْلُ. *Nimetlerin en hayırlısı akıl, musibetlerin en şerlisi cehalettir.*²¹⁰

b. Kâne ve benzerleri isim cümlesinin başına gelir, mübtedayı kendine isim, haberi de kendisine haber yaparlar. Bu cümle tipi i'rab bakımından isim cümlesinden farklıdır; bunların ismi, isim cümlesinin mübtedası gibi merfu', haberi ise mansuptur.

كُنْ شَكُورًا عَلَى النِّعْمَةِ صَبُورًا فِي الشَّدَّةِ. *Nimete şükreden, sıkıntıya sabreden ol.*

وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ. *Mü'minlere yardım üzerimize bir haktır.*²¹¹

c. Nevâsih (inne ve benzerleri) ile başlayan, öznesi mansup, haberi merfu' olan cümledir.

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ. *Şüphesiz sen yüce bir ahlaka sahipsin.*²¹²

²⁰⁷ Fâtiha 1/1.

²⁰⁸ İbn Hişâm, s. 130.

²⁰⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 8.

²¹⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 45.

²¹¹ Râcihî, s. 146; Rum 30/47.

²¹² Kalem 68/4

.إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına **korku yoktur; onlar üzülmeceklerdir de.**²¹³

Tekil isim olan haber, kâne ve inne cümlelerinin olmayı ifade eden haberleridir.

6. Türkçede cümleden yüklem düşmesi; yazıda olsun, konuşmada olsun, bazı cümlelerin anlamları, yüklem gerektirmeyecek kadar açık olabilir. Bu sebeple, yüklem söylenmeyebilir. Böyle cümlelere yüklemi gizli cümle diyebiliriz. Arapçada yüklem, manası anlaşılmak kaydıyla düşebilir.

Türkçede yüklem söylenmeyebileceği cümlelere **yüklemi gizli cümle** denir. ‘- Nereye devam ediyorsunuz?’

-Telgrafhaneye.’ (**Devam ediyorum** yüklemi söylenmemiştir.)²¹⁴

Bazı cümlelerde yüklem tasarruf edilir; cümle yüklemi, metnin bütünü içinde dinleyici veya okuyucu tarafından tamamlanır. Bu yapı, çoğu kez bir estetik birim olarak kullanılır. Bunlara *kesik cümleler* denir.

*Yerin altından garip sesler, ürpertici gürültüler geldi. Sonra, korkunç bir sessizlik... Bilmiyorum aradan ne kadar zaman geçti. Belki sekiz ay... Belki bir yıl.*²¹⁵

Bu son iki cümleden ‘geçti’ eylemi düşmüştür.

*Yukarıdakiler biraz kibarlıklarından, aşağıdakiler biraz avamlıklarından sıyrılıyorlar.*²¹⁶

Cümlesinde ise, yüklem olan ‘sıyrılıyor’ kelimesinin ‘kibarlıklarından’ sonra kullanılmadığını görüyoruz.²¹⁷

Arapçada isim cümlesinin haberi ile fiil cümlesinin eylemi şeklinde iki çeşit yüklem vardır;

İsim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiilin hazfedilmesi mümkündür.

Haberin düşürülmesi:

²¹³ Yûnus 10/62.

²¹⁴ Ediskun, s. 330.

²¹⁵ Karaağaç, s. 226.

²¹⁶ Cenap Şehabettin, *Nesr-i Harb Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, 1334, s. 70

²¹⁷ Bilgegil, s. 17.

a. (وَلَا) Edatından sonra açıkça haber gelmez ve zorunlu olarak hazfedilir.

Misâl: (وَلَا دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ)

*Allah, insanları birbiriyle savup gidermeseydi yeryüzü mutlaka bozulurdu.*²¹⁸

Ayet-i kerimesinde görülen (النَّاسَ) kelimesinden sonra bulunması gereken (مَوْجُودٌ) haberi hazfedilmiştir yani gizlidir.

b. (لَعَنَّاكَ لَا كَرَمَنَّكَ) *Yemin ederim ki, sana ikramda bulunacağım.* Cümlesinde yeminin yani (لَعَنَّاكَ)'nın haberi olan (يَمِينِي) kelmesi, yeminin cevabı olan (لَا كَرَمَنَّكَ)'den önce hazfedilmiştir.

c. Mübteda mastar olup ondan sonra gelen ve haberin yerini tutan kelime hâl olursa o takdirde haber cümleden zorunlu olarak düşürülür.

Örneği şöyledir: (إِحْتِرَامِي التَّلْمِيذَ مُهَذَّبًا) *Öğrenciye saygım, terbiyeli olduğu haldedir.*

Bu aslında (إِحْتِرَامِي التَّلْمِيذَ إِذْ كَانَ مُهَذَّبًا) *Öğrenciye saygım, terbiyeli olduğu sürecidir* şeklindedir.

d. Mübtedadadan sonra maiyyet (birliktelik) vavı getirildiği takdirde bu vav'dan önce gelmesi gereken haber, zorunlu olarak düşürülür.

Örneği: (كُلُّ إِنْسَانٍ وَعَمَلُهُ) *'Her adam, yaptığı işiyle adamdır'* derken bu üslubun aslı (كُلُّ رَجُلٍ مَقْرُونٌ مَعَ عَمَلِهِ) *'Herkes yaptığı işle beraber anılır'* şeklindedir.

e. Lüzumsuz yere tekrarlanmaması için (مَنْ قَامَ) *'Kim kalktı?'* Diye sorulan bir soruya karşılık olarak yalnız (مُحَمَّدٌ) diye mübtedayı zikretmek suretiyle cevap veririz.²¹⁹

Arapça fiil cümlesinde fiilin düşürülmesi:

²¹⁸ Bakara 2/251.

²¹⁹ Uralgiray, s. 118.

Cümlede karine bulunduğu takdirde fâilin âmili düşürülebilir.

Örneği: (مَنْ حَفِظَ الْأَنْشُدَةَ؟)

‘Şarkıyı kim ezberledi?’ diye bir soru sorulduğunda (حَفِظَهَا عَلَيَّ) diye cevap verileceği gibi, yalnız (عَلَيَّ) diye de cevaplandırılabilir. Burada âmil düşürülmüş olur.

Bazen (نَعَمْ، هَلْ سَافَرَ أَخُوكَ؟) ‘Kardeşin seyahat etti mi?’ Sorusuna cevap olarak (نَعَمْ) ‘evet’ diye cevap verilebilir ve bu takdirde hem âmil, hem de fâil düşürülmüş demektir.²²⁰

7. Türkçede fiil cümlesi yüklemi, ya tek sözden oluşan bir fiil ya da birleşik fiildir. Arapçada bir tek kelime olsa bile içinde gizli özne ile beraber en az iki ögeden oluşur.

Sesini duyunca biraz **durakladım**; Uykusu gelen bebeğin göz kapakları **düşüverdi**; Okulumuz **güzel oldu**.²²¹

Birinci cümlede tek sözden oluşan çekimli fiil, ikincide birleşik bir fiil ve üçüncüde sıfat-fiilden oluşmaktadır.

Arapçada fiil cümlesi yüklemi bir fiil, fiile çevrilebilen masdar-ı müevvel veya türemiş (müştak) bir isimden olabilir.

وَمَآ أَرَّ بَعْدَ الدِّينِ خَيْرًا مِّنَ الْغِنَى * وَمَآ أَرَّ بَعْدَ الْكُفْرِ شَرًّا مِّنَ الْفَقْرِ. *Dinden sonra zenginlikten daha hayırlısını, küfürden sonra fakirlikten daha kötüsünü **görmedim**.*

Bu şiirde iki defa ‘görmek’ fiili geçmektedir. Normal çekiminden farklı olarak başına (لَمْ) cezm edatı gelmiştir. Bu edat, muzari fiilin anlamını maziye çevirir. Bundan dolayı Arapça fiillerin birçok çekim türüne göre çekilmeleri olağandır.²²²

Masdarın fiil gibi amel etmesi mümkündür.

²²⁰ Uralgiray, s. 139.

²²¹ Karaağaç, s. 225.

²²² Hafî Bey Nâsîf vd, III, 22.

ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا. (Bu), Rabbinin kulu Zekeriyya 'yı **anmasıdır**.²²³

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ...

Bunlar, tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, ruku' ve secde edenler, iyiliği **emredip** kötülüğü **yasaklayanlar** ve Allah'ın koyduğu sınırları **koruyanlar**. İşte bu inanmış kişileri müjdele!.²²⁴

Ayette geçen, emredenler, yasaklayanlar ve koruyanlar ism-i fail olmakla birlikte meful almışlardır.

8. Türkçede yüklem, cümlelerde olumlu, olumsuz, olumlu-soru, olumsuz soru gibi dört biçimde bulunabilir ve bu biçimlere göre de anlam değişiklikleri gösterirler. Arapçada fiil, kendisinden önce gelen edat, harf türü yapılarla olumsuz yapılır. Türkçede yüklem çeşitleri:

Olumlu yüklem: *Sırların sırrına ermek için sende anahtar **vardır***. (S. Karakoç)

225

Olumsuz yüklem: *Ben sadece onu sevdiğimi söylemekle kalmayacağım; Dedikodu etmeyenlerden **hoşlanmam***... (N. Ataç)²²⁶

Olumlu soru cümlesi: *'Bizimle **yürüyebilir misiniz?***' (Yaşar Kemal)

Olumsuz soru yüklemi: *'Buralara kuş **düşmez mi?***' (M. Yesari)²²⁷

Arapça fiiller, zaman kiplerinin dışında kök harf sayılarına, harflerin illetli olup olmamalarına ve eylemin geçişli olup olmamasına göre farklı tasnife tabi tutulurlar. Burada Türkçe yüklemlemlerle kısaca kıyaslama yapılacaktır:

Olumlu yüklem: *يَطْلُبُكَ الرَّزْقُ كَمَا تَطْلُبُهُ. Sen rızkını aradığın gibi o da seni **arar**.*

²²³ Meryem 19/1.

²²⁴ Tevbe 9/112.

²²⁵ Keskin, s. 200.

²²⁶ Bilgegil, s. 20.

²²⁷ Ediskun, s. 328.

وَضَعُ الْإِحْسَانَ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ ظُلْمٌ. *İyiliğin uygun olmayan yere yapılması zülümdür.*²²⁸

Arapçada cümleler olumlu da olsa, Türkçede gaip zamirlere göre çekilir:

وَ إِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ. *Eğer (her şeye rağmen, karı-koca) boşanırlarsa, Allah onların her birini rahmetiyle birbirinden müstağni kılar(birini diğerine muhtaç etmez).*²²⁹

Bu ayette geçen (يَتَفَرَّقَا) fiilinin sonundaki elif tesniyeye delalet eden zamir olup fâildir. Tesniye isim ve fiil aynı harfle yani elifle irab edilirler. Ref' halinde elif harfi hem fiil hem de isimde bulunur. İsmi nasp ve cer halinde ise elif yâ harfine dönüşür.

Olumsuz fiil:

Arapçada olumsuzluk, Türkçedeki gibi fiilin iç bünyesinde olmaz. Türkçenin dâhil olduğu Ural-Altay dil grubu eklemli dil ailesinden olduğu için kendi bünyesinde birçok ek alabilir; bunlar yapım, çekim, olumsuzluk vb. eklerdir. Halbûki Arapça çekimli dil grubundan olduğundan adı geçen ekleri bünyesine dâhil etmeksizin öncesinde alır. Bununla ilgili örnekler aşağıda verilenlerdir:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ. *Biz senin göğsünü yarmadık mı?* (fiil: olumsuz soru)

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ. *Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin*²³⁰ (fiil: olumsuz emir)

Arapçada olumsuzluk ifade eden edatlar: لَمْ، لَنْ، مَا، لَا، لَاتْ، إِنْ لَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا.

Yeryüzünde hiçbir şey baki kalmayacaktır.

²²⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 46.

²²⁹ Nisâ 4/130.

²³⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 3; Zümer 39/53; İnşirah 94/1

Bu edatlar tamamen kelimenin içine girmeden ve bitişmeden olumsuz yapan edatlardır. Her birinin ayrı ayrı kullanım yerleri vardır.

Olumlu soru fiili:

Bunun için de bazı edatlar bulunmakta ve yine fiilden önce, bünyesine dâhil olmadan gelmektedirler. Bunlar aşağıdaki edatlardır:²³¹

أَيُّ، مَنْ، مَا، أَيْنَ، مَتَى، كَيْفَ، كَمْ

عَلَى أَيِّ شَاطِئٍ تَقْضِي الصَّيْفَ؟

Hangi sahilde yaz tatilini geçiriyorsun?

مَنْ حَضَرَ مِنَ الزُّمَلَاءِ؟

Arkadaşlardan hangisi geldi?

مَا الَّذِي تَسْتَفِيدُهُ مِنَ الْمَكْتَبَةِ؟

Kütüphaneden nasıl yararlanıyorsun?

أَيْنَ تَسْكُنُ؟

Nerede oturuyorsun?

مَتَى تَصِلُ الطَّائِرَةُ؟

Uçak ne zaman varır?

كَيْفَ تُعَامِلُ أَصْدِقَائَكَ؟

Arkadaşlarına nasıl davranırsın?

كَمْ يَوْمًا فِي الشَّهْرِ؟

Bir ayda kaç gün vardır?

Bu misaller, olumlu soru cümlelerinin, soru edat ve isimlerini bünyelerine katmadan ve sadece cümlenin başında gelmek suretiyle kurulan cümlelere ait birkaç örnektir.²³²

2.1.1.5. Nesne

Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemnin etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelimedir. Örnek:

-Abdullah Efendi gecenin sükûneti içinde bu **manzarayı** doya doya seyretti.²³³

Nesne terimi, nesne kelimesinden çok geniş bir kapsamla karşımıza çıkıyor. Zira bu görevi taşıyan cümle ögesi, maddi ve manevi her varlık ve niteliğe delalet eden söz olabiliyor. Mesela, 'Ben Allah'ı severim' cümlesini tahlil eden, Allah'ı sözünü nesne

²³¹ Râcihî, s. 77.

²³² Hafnî Bey Nâsif vd, III, 2.

²³³ (TDK), Nesne maddesi, s. 145.

terimiyle ifade edecektir. Halbûki Allah nesne değildir. Kısaca bu terim çok geniş bir anlam ve kapsamı içermektedir.²³⁴

Tablo 2.6. Türkçe nesne çizelge tablosu

Çeşidi	Aldığı ek	Bulunması için sorulacak soru	Örnek
Belirtili	-i	Kimi?	Öğretmeni selamladım.
		Neyi?	Ekini ekim.
Belirtisiz	Yalın	Fiil kök veya gövdesi	Bulut gördüm.

Türkçede nesne iki türdür:

1. Belirtili Nesne: Ekli olan yapma hali ile bildirilen nesne, belirtili nesnedir: *Ali camı kırdı; Ayağını yorganına göre uzat.*

2. Belirtisiz Nesne: Eksiz olan yama hali ile bildirilen nesne, belirtisiz nesnedir: *Ali cam kırdı; İyileşmek için ilaç kullanıyorum.*

2.1.1.6. Nesne ile İlgili Bazı Ayrıntılar

a. Nesne, bir varlık veya bir kişidir. Özne ve nesne, varlık adlarından oluşur. Varlık adı oldukları için, bütün sözlük ve söz dizimi birimleri, nesne olabilir. Nesne olarak şunlar kullanılabilir:

1. İsim: *Sorma halimi; O, işini pek seviyor.*
2. Zamir: *Bizi unutma; Seni okulda görmüştük.*
3. Sayı adı: *Yine birini gördü; Sayılardan altıyı severim.*
4. Söz öbeği. *Ona zeytin dalı uzattım; Dalgalar, denizin dibini görmeyi engelliyordu.*
5. Fiilimsi: *Ne zaman olacağını sordu; Onları kurtarmayı düşünemedim.*

a. Belirtili nesnenin cümle içinde belli bir yeri yoktur. Belirtisiz nesne, daima yüklemle belirtisiz nesne arasına *da, de, dahi, bile* gibi

²³⁴ Bilgegil, s. 31-32.

kuvvetlendirme edatları dışında başka bir öge giremez: *Bunu bana bir çocuk anlattı. Ardahan'da ceylan bile gördüm; Çarşıdan elma da almışlar.*

b. Nesne, söz, söz öbeği veya fiilimsi olabilir: *Her doğan günün bir dert olduğunu –İnsan bu yaşa gelince anlarmış; Siyah ve beyaz renkleri çok seviyorsun.*

c. İsim cümlesi, bir bildirme cümlesi olduğundan, bu cümlede bir olma veya yapma söz konusu olmadığı için nesnesizdir. Bazı yapma hali öbekleri, yanlışlıkla nesne olarak anlaşılabilir da nesne değildir. *Akıllı oluşuna borçludur; Bu dünya hayatını terk, her şeyin sonu değildir.*

d. Olma bildiren edilgen çatılı eylemle kurulmuş cümlelerde de nesnelilik hal söz konusu olamaz. İsim cümlesi gibi bu tür cümlelerde de nesne bulunmaz.

e. Yapma bildiren etken ve ettirgen çatılı eylemlerle kurulan bütün cümlelerde nesne vardır. Bu cümlelerde özne, eden, ettiren ve olduran durumunda olduğu için bir edilen veya ettirilene, yani nesneye gerek vardır: *Dün pencereyi açtım.*²³⁵

Tablo 2.7. Türkçe ve Arapça cümlelerde nesnelerin karşılaştırılması

1	Türkçede tümleç; nesne, tümleç diye ikiye ayrılır. Arapçada beş ayrı mefûl vardır.
2	Türkçede nesne, kendi içinde; belirtili, belirtisiz şeklinde ikiye ayrılır. Arapçada belirtili-belirtisiz diye bir ayırım yoktur. Türkçedeki nesne her zaman Arapçadaki mefule karşılık gelmez. Belirtili konumdaki ismin farklı durumu söz konusu olabilir.
3	Türkçede tümleç, kendi içinde; dolaylı, zarf, edat tümleçleri tarzında üç çeşittir. Arapçada zaman-mekân zarfları, gayri sarîh mefuller ve fiille birlikte kullanılan özel harfî cerlerden söz edilebilir.
4	Türkçede geçişli fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsuru nesnedir. Arapçada lâzım-müteaddî ayırımı vardır. Müteaddî fiilde fâilin eylemi mefûl üzerinde gerçekleşir.
5	Türkçede nesnenin ekli-eksiz iki hali geçişli fiillerde olmayı ifade eder. Ek alma durumu sadece Türkçeye has bir ifadedir. Arapçada isimler, ekleri sondan değil, önden alırlar. Her ek alan nesne meful olmaz.

²³⁵ Karaağaç, s. 231-33.

Tablo 2.7. (devam)

6	Türkçede belirtili nesnenin cümlede belli bir yeri yoktur. Belirtisiz nesne ise daima yüklem önündedir. Arapçada mefûller fiilden sonra gelirler. Ancak cümlede mefûle vurgu varsa önce gelebilir. Fiilinden önce gelmesi mefûlun marife olmasına bağlı değildir.
7	Türkçe cümlede birden fazla nesne, ayrı cinsten olsalar da belirtili-belirtisiz bir şekilde aynı cümlede bulunabilirler. Arapçada müteaddi fiiller birer, ikişer ve üçer meful alabilirler. Fiillerin birden fazla mefûl almaları mefullerin ma'rife veya nekre olmasına bağlı değildir.
8	Türkçede açıklayıcı nesne; tümcenin nesnesini daha belirgin duruma getirmek, nitelemek veya pekiştirmek amacıyla kullanılan ve yine nesne durumunda olan sözcük veya sözcük grubu olan açıklayıcı nesnelerden söz edilebilir. Arapçada açıklayıcı meful kavramı yoktur. Kapalı bir ifadeyi açıklayan cümle ögeleri; temyiz, sıfat, bedel, hâl ve te'kit olabilirler.
9	Türkçede Edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne, sözde özne görevindedir; bu sebeple edilgen çatılı cümlelerde nesne bulunmaz. Arapça ile en yakın benzerlik bu konudur. Meçhûl fiiller, mefullerini fâilin yerine geçen nâibu'l-fâil olarak alabilirler.
10	Türkçede Özel isimler, anlamca belirtili sayıldıklarından belirtme hal eki almasalar bile belirtili nesne kabul edilirler. Arapçada özel isimlerin ayrıca bir ek almalarına gerek yoktur. Ancak nesne olma durumunda mansub (fethalı) olmaları gerekir.

Türkçe ile Arapça nesnelerin karşılaştırılması;

1. Türkçede tümleç; nesne, tümleç diye ikiye ayrılır. Arapçada beş ayrı meful vardır.

Her iki dilde de bu yapılar cümlelerin yardımcı ögeleridir.

Türkçede nesne, fiil cümle ya da cümleciklerinde öznenin eyleminden, yani bağımsız, temel ya da yan yargıların sonuçlarından etkilenen kelimedir. *(O) bir pire için bir yorgan yakar.* (O, öznedir. Öznenin yaptığı **yakma** işinden, yani cümledeki yargı sonucundan etkilenen **yorgan** kelimesi **nesnedir**.)²³⁶

Tümleçler, cümleleri çeşitli anlam ilgileriyle tamamlayan kelimelerdir.

Tümleçler üçe ayrılır:

a. Dolaylı tümleçler. b. Zarf tümleçleri. c. Edat tümleçleri.²³⁷ Dolaylı tümleç (Yer tamlayıcısı)

²³⁶ Ediskun, s. 349.

²³⁷ Ediskun, s. 352.

Cümlede yüklem bildirdiği, iş veya oluşun yerini belirten kelime ve kelime gruplarıdır. Yüklem anlamını, ‘-e, -de, -den’ hal eklerini alarak yönelme, bulunma ve çıkma yönleriyle tamamlar. Dolaylı tümleş, yükleme sorulan ‘**neye, nede, neden** (‘niçin’ anlamındaki ‘neden’ değil.) **nereye, nerede, nereden, kime, kimde, kimden**’ sorularının cevabıdır. İsim cinsinden bütün kelimeler ve kelime grupları dolaylı tümleş olabilir.

Örnek:

Çocuklar ağaçlara çıkıyordu.

Özne D.T

Yüklem

*Yağmur **bağda** lale bitirir, **çorak yerde** çerçöp. (Sa’di Şirazi, *Gülistan*)²³⁸*

Arapçada dolaylı tümleş, benzer sorularla tespit edilebilen yapılardır. Adı geçen soru isimleri aşağıdaki edatlardır:

لِمَاذَا، فِيمَ، إِلَى أَيْنَ، أَيْنَ، مِنْ أَيْنَ، لِمَنْ، فِيمَنْ

Bu sorularla, her zaman yer tamlayıcısı (dolaylı tümleş) ortaya çıkmayabilir. Meselâ, *niçin* sorusu Arapçada mefulü bihi gayri sârih denilen yapıların oluşmasına sebep olur. *لِمَاذَا تَأَخَّرْتَ عَنِ الدَّرْسِ؟ لِأَنَّ الْحَافِلَةَ قَدْ تَأَخَّرَتْ. Neden derse geç kaldın? Çünkü otobüs gecikti...*

Zarf tümleci

Türkçe yüklem anlamını zaman, miktar, yön, tarz, vasıta, şart, sebep, birliktelik yönlerinden tamamlayan kelime ve kelime gruplarıdır. Zarf tümlecini bulmak için yükleme ‘**nasıl, ne zaman, niçin, ne kadar, nereye (hangi yöne), kiminle, kim tarafından, neyle, neden (ne sebeple), niye** soruları sorulur.

Örnek:

Sana geldim **ayaklarına kapanmaya** geldim,

D.T Yüklem Z.T (niçin)

Yüklem

²³⁸ Keskin, s. 210.

Af dilemeye geldim affa layık olmasam da.

Z.T (niçin) Yüklem Cümle Dışı Unsur

(Sezai Karakoç, *Sürgün Ülke*)²³⁹

Arapçada zarf tümleci, soru ismi, zarf, edat vb. gibi yapılarla ifade edilebilecek bir yapıdır. *Nasıl* sorusu Arapçada hâl, *ne kadar* sorusu temyiz, *ne zaman* sorusu zaman zarfı olur. Türkçede geçen zarf tümleçleri Arapça ile tam olarak uyuşmasa da aşağıdaki yapılarla karşılanabilirler:

كَيْفَ، مَتَى، لِمَاذَا، كَمْ، إِلَى أَيْنَ، مَعَ مَنْ، مِمَّنْ، بِمَ، لِمَاذَا

كَيْفَ أَكَلْتُ الطَّعَامَ؟ أَكَلْتُ الطَّعَامَ حَارًّا، كَمْ كِتَابًا قَرَأْتُ؟ قَرَأْتُ خَمْسَةَ كُتُبٍ.

Edat tümleci:

Cümleye çeşitli anlam ilgisi getiren **yardımcı öğelere edat tümleci** diyoruz.

Acaba ya da **acep**, edat tümlecidir. Bu tümleç, soru cümlelerine şu anlam ilgisini getirir:

Merak ilgisi: **Acaba** kim geldi? Kararsızlık ilgisi: **Acaba** sinemaya gitsek mi, otursak mı?

Edat tümleci, anlam ilgisi bakımından; bâri; bile; gel (gel de); evet; hayır; hele... vb. anlamlarda kullanılabilir.²⁴⁰

Edat tümleci Arapçada her biri başlı başına farklı harf veya edat olan yapılarla ifade edilebilir. Cümledeki karşılığı da buna uygun olarak değişik olacaktır. *Acaba* ve *acep* edatlarının Arapçada tam karşılığı yoktur. Ancak soru isimleri veya harfleri ile bir fiilin birlikte oluşturacakları yapı ile ifade edilebilir. هَلْ يُمَكِّنُ أَنْ وَ يُمَكِّنُ أَنْ

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılan; nesne, Arapçadaki mefûlû bih gibi direkt fâilin fiilinden etkilenen kelime anlamına gelmekle birlikte tümleç; harfî cerli mefûl, zaman-mekân zarfı vb. işlevlere sahip olabilir.

²³⁹ Keskin, s. 213.

²⁴⁰ Ediskun, s. 362.

Arapçada: Mefûlü bih, mefûlü mutlak, mefûlü lieclih veya leh, mefûlü fih ve mefûlü maah diye beş çeşittir. En çok kullanılanı ise mefûlü bihtir.²⁴¹

Mefûlü bih: Fiil, mefûlün bihi doğrudan doğruya harfî çersiz alıyorsa, böyle mefûllere Mefûlün Bihi Sarîh denir. Türkçedeki nesne ile benzerliği var sayılabilir.

رَمَى الصَّيَّادُ الشَّكَّةَ. *Avcı ağını attı.*

يَبِيعُ الْقَصَّابُ اللَّحْمَ. *Kasap et satar.*

يُحِبُّ اللَّهُ الْمُتَّقِينَ عَمَلَهُ. *Allah, işine özen göstereni sever.*

Harfî cerli mefûlün bihlere **Mefûlün Bihi Gayri Sarîh** denir. Türkçedeki dolaylı tümlecin aldığı eklerle benzer ekler almakla aralarında ilişki kurulabilir.

تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ. *Allaha tevekkül ettim.*

آمَنَّا بِحَدِيثِهِ بِأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ.

(Hz.) Hatice Hz. Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın rasulü olduğuna iman etti.²⁴²

Mefûlü mutlak: Fiilin manasını güçlendirmek, türünü açıklamak veya sayısını ifade etmek üzere getirilen ve fiilin kendi kökünden türemiş mastardır.

كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا. *Allah Musa ile doğrudan konuştu.*²⁴³

Mefûlü leh (Li eclih): Fiilin oluş sebebini ve nedenini bildiren mefûldür. Mefûlün lieclihi'ye **Mefûlün Leh** (الْمَفْعُولُ لَهُ) de denir.

Türkçede *için*, *-den dolayı*, *sebebiyle*, *-sın diye*, *ta ki*, *zira*, *maksadıyla*, *uğruna*, *yüzünden* gibi manalara gelir.

²⁴¹ Antovan ed-Dahdah, *Mu'cemu Kavâidi'l-'Arabiyeti'l-'Âmme*, Thk. Mitri Abdü'l-Mesih, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1990, s. 156.

²⁴² Çörtü, s. 45.

²⁴³ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 48; Nisâ 4/164.

Türkçede, daha önce ifade edildiği bu tür mefûller dolaylı tümleçle aynı fonksiyona sahip görülmektedir. Fiilin oluş sebebi, dolaylı tümlecin varlık sebeplerinden birisidir.

*Babalarımıza hürmet için itaat ettik.*²⁴⁴ أَطَعْنَا آبَاءَنَا إِحْتِرَامًا لَهُمْ.

Mefûlü fih: Bu mefûl zarf diye de bilinir. Eylemin gerçekleştiği yeri ve zamanı bildiren –çoğu zaman- mansub bir isimdir.

صُمْتُ رَمَضَانَ/جَلَسْتُ أَمَامَكَ.

*Ramazanı (ayının orucunu) tuttum/Önünde oturdum.*²⁴⁵

Türkçedeki yer tamlayıcısı bu mefûlü karşılayabilir. Aralarındaki önemli fark; genel olarak Arapçada zaman-mekân vb. edatlar fiilden sonra, Türkçede ise önce gelir. Arapçada bazen adı geçen edatlar fiilden önce de gelebilir.

Mefûlü maah: Fiilin oluşundaki birlikteliği ifade eder. Bu mefûlle beraber eşzamanlılığı ifade eden bir vav ve ondan önce de cümledeki fiili bulunur.²⁴⁶ Sanki adı geçen nesne, özneyle birlikte hareket ediyormuş gibi olur. Türkçeye ‘boyunca’ gibi bir mânâ ile çevrilebilecek olan bu nesne edebi bir ifadedir. Bu mefûl de dolaylı bir ifade olmasından dolayı yer tamlayıcısı kabul edilebilir. Türkçe karşılığı tam olarak bulunmamaktadır.

سِرْتُ وَالنَّيْلَ/أَنَا سَائِرَ وَالشَّاطِئِ.

Nil boyunca yürüdüm/Ben, sokak boyunca yürüdüm.

2. Türkçede nesne, kendi içinde; belirtili, belirtisiz şeklinde ikiye ayrılır. Arapçada belirtili-belirtisiz diye bir ayırım yoktur. Türkçedeki nesne her zaman Arapçadaki mefûle karşılık gelmeyebilir. Belirtili konumdaki ismin farklı durumu söz konusu olabilir.

Türkçede belirtili nesne; ‘-i hali’ eki alan nesnelerdir. Yükleme ‘kimi’, ‘neyi’ soruları sorularak bulunur.

²⁴⁴ Çörtü, s. 53.

²⁴⁵ İbn Hişâm, s. 219.

²⁴⁶ Râcihi, s. 280.

Örnek:

Korkularınızı bir kenara bırakın. (neyi?) Ahmet'i yanınıza gönderiyorum.
(kimi?)²⁴⁷

İsmi bu haline Almancada 'Akkusativ' denir. Aynı şekilde ismin –i halini ifade eder. Fakat isimlerin aldığı artikellere (tanımlık) göre sadece –der artikeli alan isimler –i halinde –den şeklinde değişir. Almancada isimler tanımlıkları (artikel) değiştirilmek suretiyle –i haline sokulur, ismin kendisinde ise hiçbir değişiklik yapılmaz.²⁴⁸

Arapçada nesneye mefûl denir. İki dilin arasındaki farkı Türkçede harf, Arapçada hareke belirler. Arapçada nasb haline karşılık Türkçede –i hali esas alınır. Arapçada kelime/isim -Almancadaki gibi- değişmeden meful olur. Sadece sonundaki hareke fetha olur.

Örnek:

الْأَصْلُ فِي الْمَفْعُولِ بِهِ أَنْ يُؤَخَّرَ عَنِ الْفَاعِلِ مَا مُمْ يُقْضَى تَأْخِيرُهُ عَنْهُ إِلَى إِخْلَالِ لَفْظِيٍّ أَوْ مَعْنَوِيٍّ،
فَتَقَدَّمَ عَلَيْهِ وَجُوبًا. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ جَارَ الْأَمْرَانِ كَتَبَ سَلِيمٌ الدَّرْسَ / كَتَبَ الدَّرْسَ سَلِيمٌ.

Arapçada aslolan –Türkçenin aksine- mefulün fiilden sonra gelmesidir. Lafzi/manevi bir âmil gelip de durumu değiştirmedikçe bu böyledir. Adı geçen âmiller gelince mefulün fiilden önce gelmesi zaruri olur. Böyle bir durum yoksa örnekte geçtiği gibi önce de sonra da gelmesinde sakınca yoktur.²⁴⁹

Türkçede belirtisiz nesne: Eksiz olan yapma haliyle bildirilen nesne, belirtisiz nesnedir.

*Ali cam kırdı; İyileşmek için ilaç kullanıyorum; Görünen köy kılavuz istemez.*²⁵⁰

Arapça ve Almancada belirtisiz tekil isimler hangi konumda olurlarsa olsunlar 'bir' sayı sıfatını ya açık ya da zımnen alırlar.

²⁴⁷ Keskin, s. 209.

²⁴⁸ *Deutsche Gramatik, Almanca Dilbilgisi*, Fono Yayınları: 065, İstanbul 2009, s. 51; Tahir Deveci, *Temel Almanca Dilbilgisi*, Pelikan Yayınları, Ankara 2012, s. 22; Erdem Karabulut, *Almanca Dilbilgisi*, Pelikan Yayınları, Ankara 2011, s. 4.

²⁴⁹ ed-Dahdah, s. 157.

²⁵⁰ Karağaç, s. 232.

Der Vater liest eine Zeitung/Der Vater liest die Zeitung

*Baba bir gazete okuyor/Baba gazeteyi okuyor.*²⁵¹

Arapçada isimler nekre / marife diye ikiye ayrılır. Marife altı çeşit isimden oluşur. Bunlar; özel isimler, işaret isimleri, zamirler, (Harfi't-Ta'rif: ال) takısı alan isimler, ismi mavsuller ve bunlardan birine muzaf olan nekre isimlerdir.²⁵²

رَأَيْتُ الرَّجُلَ/رَأَيْتُ رَجُلًا.

Bir adam gördüm/Adamı gördüm.

Yukarıdaki iki örnek, belirtili/belirtisiz nesneye örnektir. Birinci örnekte mefûlün başında harfi't-ta'rif olmamakla bitlikte sonu da tenvinlidir. İkinci (sağdaki) mefûlün başında harfi't-ta'rif var ve sonu tenvinli değildir. Ancak her tenvinli, mansub ve nekre olan isim meful olmaz. Arapçada bu tür isimler istisna, hal, temyiz, kâne'nin haberi ve inne'nin ismi olabilirler.

Müstesnaya örnek:

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ إِلَّا الْمَوْتَ. Ölüm hariç, her derdin devası vardır.

Hale örnek:

تَكَلَّمَ صَادِقًا وَأَنْقَلَ الْخَبَرَ صَحِيحًا. Doğru (bir şekilde) konuş, haberi de doğru olarak

aktar.

Temyize örnek:

إِشْتَرَيْتُ رِطْلًا مِسْكَ. Bir rıtl misk satın aldım.²⁵³

3. Tümleç, kendi içinde; dolaylı, zarf, edat tümleçleri tarzında üç çeşittir. buna karşılık Arapçada zaman-mekân zarfları, gayri sarîh mefuller ve fiille birlikte kullanılan özel harfi cerlerden söz edilebilir.

²⁵¹ Fono Yayınları, s. 23.

²⁵² Mahmûd İsmail es-Sînî vd, s. 169.

²⁵³ Hafnî Bey Nâsîf vd, IV, 68.

Türkçede tümleç konusu ve çeşitleri bu konunun birinci bölümünde işlenilmiştir. Arapça zaman-mekân zarfları kısmen Türkçe ile benzerlik göstermesine karşılık temelde daha farklı yapısal farklılıklar mevcuttur.

Türkçede bağlaçlar, çoğu fiillerle kullanılmalarına rağmen Arapçada her fiilin kendine has harfi ceri veya edatı vardır. Dolaylı tümleçler, cümlelerde ismin –e, -de, -den hallerinde bulunurlar.²⁵⁴ Bu ifadeye göre bütün isimler, isim sıfatlar, fiilimsiler vb. kelimeler adı geçen ismin hallerini alabilirler. Arapçada ismin halleri harflerle sağlanır. Harfler de birli, ikili, üçlü, dördü, beşli şeklinde beş gruba ayrılırlar. Arapçada ekler Türkçedeki gibi isme bitişmezler. İsimden önce bağımsız bir şekilde bulunurlar. Dolayısıyla Türkçedeki ismin halleri Arapçada harflerle ifade edilir.

Örnek:

Arapça bâ (الْبَاءِ) harfi, Türkçeye **ile** anlamında çevrilir çoğu zaman. Şimdi sıra ile bu farkları görelim:

İlsak (Tutmak-Yapışmak) anlamında;

أَمْسَكْتُ بِأَخِي. *Kardeşimi tuttum.*

Sebep anlamında,

فِيمَا نَقَضْتَهُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ. *Verdikleri sözleri bozmaları sebebiyledir ki onları*

*lanetledik.*²⁵⁵

Kasem (yemin) anlamında,

أُقْسِمُ بِاللَّهِ وَآيَاتِهِ. *Allaha, onun ayetlerine yemin ederim*

İstiane (Yardım alma) anlamında,

كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ. *Kalemle (vasıtası ile) yazdım.*²⁵⁶

²⁵⁴ Ediskun, s. 353.

²⁵⁵ Mâide 5/13.

²⁵⁶ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 92.

Fiillerin harfî cer alıp alamamalarına örnek;

قَامَ fiili harfi cersiz, ayağa kalkmak, dikilmek, kalkmak, -ortaya/meydana çıkmak,-başlamak,...yapılmaya başlanılmak, -bir yerde olmak, bulunmak, yer almak anlamına gelmekle birlikte harf-i cer aldığı anda aşağıdaki gibi farklı anlamlara gelebilir;

-(ب) i yapmak, uygulamak, yerine getirmek,

-(ب) ...değerinde olmak, ...kadar etmek,

-(ب) i desteklemek...²⁵⁷

Bunun gibi daha birçok örnek verebiliriz. Hatta yukarıdaki fiil, başka harfî cerle farklı bir anlam kazanabilir. Kısaca harf almadan **ayağa kalkmak** anlamına gelen bu fiil, bâ harfî alınca **yerine getirmek** şeklinde farklı bir mânâ kazanabiliyor.

4. Geçişli fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsuru nesnedir. Arapçada fiillerin lâzım-müteaddi taksimi, Türkçedeki geçişli-geçişsiz şeklindeki ayırıma karşılık gelir. Dolayısıyla müteaddi/geçişli fiillerde fâilin eylemi meful/nesne üzerinde gerçekleşir.

Bu konuda benzerlik mevcuttur. Tıpkı Arapça gibi Türkçe de geçişli fiillerde nesne almaktadır. Lâzım fiiller nesneye ihtiyaç duymazlar. Türkçede meçhul fiiller nesne almazlar. Çünkü nesne olan öge sözde özne olarak cümledeki yerini aldığından ortada nesne kalmaz. Arapçada birden fazla mefûl alan fiillerde, birinci mefûl naibu'l-fâil olur. Diğerleri yine mefûl olarak kalırlar:

Bir meful alana örnek,

حَفِظَ مُحَمَّدٌ الْكِتَابَ / حَفِظَ الْكِتَابَ. Muhammed kitabı ezberledi/Kitap

ezberlendi

يَطْلُبُ الْعَاقِلُ الْعِلْمَ / يَطْلُبُ الْعِلْمَ. Akıllı kimse ilmi arar/İlim istenir (aranır).²⁵⁸

Mefûl tek olunca, meçhul yapılan cümlede nâibu'l-fâil olur.

²⁵⁷ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2011, s. 987.

²⁵⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, I, 19.

İki veya daha fazla mefûl alanlar,

أَعْطَيْتُ الْفَقِيرَ دِرْهَمًا / أَعْطَيْتُ الْفَقِيرَ دِرْهَمًا Fakire bir dirhem verdim / Fakire bir

dirhem verildi.

İkinci meful yine aynı görevde, birincisi ise nâibu'l-fâil olmuştur.

5. Nesnenin ekli-eksiz iki hali geçişli fiillerde olmayı ifade eder. Ek durumu sadece Türkçeye has bir ifadedir. Arapçada isimler, ekleri sonndan değil, önden alırlar. Her ek alan nesne mefûl olmaz.

Türkçede belirtili nesneler ek alırlar: *O, şimdi **beni** düşünüyordur.* Belirtisiz nesneler ek almazlar: ***Bahçe duvarı** yıkıldı.*²⁵⁹

Bu anlatılanlara ilave olarak şöyle bir izah yapılabilir; Arapçada nesne olan isimler hem harfî cer alırlar hem de sonlarındaki harekeleri değişir. Kısaca isimler ve fiiller başlarına gelen âmillerin etkisiyle sonlarında değişiklik (i'rab) meydana gelir. Değişikliği kabul eden isimlere mu'reb veya mütemekkin isim adı verilir. Sonları i'rab bakımından değişmeyenlere ise gayrı mütemekkin veya mebnî isimler denir.²⁶⁰

مَازِي دَهَبَ مُحَمَّدٌ إِلَى الْمَدِينَةِ صَبَاحًا Muhammed, sabahleyin şehre gitti. مَازِي

fiil olmasından dolayı fetha üzere mebnîdir. Harekesi değişmez ve aynı zamanda âmildir. مُحَمَّدٌ Fâildir, merfu'dur, mu'rebdir ve buradaki konumu bunu gerektirir. إِلَى

Harfî cer ve âmildir, başına geldiği ismin son harekesini kesra yapar. الْمَدِينَةِ Cer harfî ile açık bir şekilde mecur olmuştur, ma'mûldür. صَبَاحًا Zaman zarfı (mefûlü fih) olmasından dolayı son harekesi fetha olmuştur.

Yukarıda sözü edilen durum en açık biçimde الْمَدِينَةِ kelimesinde gerçekleşmiştir.

Normalde الْمَدِينَةُ olan bu isim öncesinde harfin gelmesiyle sonu açık bir şekilde değişmiştir.

²⁵⁹ Ediskun, s. 350.

²⁶⁰ Râcihi, s. 20.

6. Türkçede belirtili nesnenin cümlede belli bir yeri yoktur. Belirtisiz nesne ise daima yüklemın önündedir. Arapçada mefûller fiilden sonra gelebildikleri gibi cümlede mefûle vurgu vb. bir durum varsa önce de gelebilir. Bu durum mefûlün marife veya nekra olmasına bağılı değildir.

Türkçede belirtili nesnenin belirli bir yeri yoktur. Ancak belirtisiz nesne fiilin önünde bulunur. Fiille belirtisiz nesnenin arasına *da, de, dahi, bile* gibi kuvvetlendirme edatları dışında başka bir öge giremez:

*Bunu bana **bir çocuk** anlattı; Ardahan'da **ceylan bile** gördüm; Çarşıdan **elma da almışlar**.*²⁶¹

Arapçada fiil âmîl olarak fâili ref' ettiği gibi, meful, hal temyiz gibi cümle dışı unsurları nasbeder. Arapçada müteaddi fiil cümlesinde genel kural: cümle öğelerinin fiil+fail+meful şeklinde gelmesidir.

يُحِبُّ اللهُ الْمُتَّقِينَ عَمَلَهُ. Allah, işine özen göstereni sever.²⁶² Bu cümle,

fiil+fâil+mefûl+(mefûl olan ism-i fâilin amel etmesi sonucu aldığı mefûl)

Cümlede vurgu, hasr vb. durumlarda meful cümlemin başında gelebilir.

أَيُّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.

*Allah'ı hangi ismiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur.*²⁶³

Bu ayeti kerimede meful cümlemin başında gelmiştir. Vurgu Allah'ın güzel isimlerine (Esmâu'l-Hüsnâya) yapılmıştır. Ayetin başında *ister Allah de istersen Rahman de* ifadesi geçmektedir. Hangisini istersen söyle anlamında, öncelik seçilecek nesneye verilmiştir. Bu durumu İbn Hişâm aşağıdaki gibi ifade etmiştir. Ona göre nesne olan (يَا) şart anlamındadır ve şartın öncelik hakkı vardır. Ardından gelen muzari fiil o şartla meczum olmuştur.²⁶⁴

²⁶¹ Karaağaç, s. 233.

²⁶² Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 64.

²⁶³ İsrâ 117/118.

²⁶⁴ İbn Hişâm, s. 203.

وَقَدْ يَكُونُ تَقْدِيمُهُ وَاجِبًا، كَقَوْلِهِ تَعَالَى : (أَيُّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) فَأَيًُّا: مَفْعُولٌ لِّتَدْعُوا مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ وَجُوبًا، لِأَنَّهُ شَرْطٌ، وَالشَّرْطُ لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ، وَتَدْعُوا: مَجْزُومٌ بِهِ.

Mefûlün belli bir yeri –bu anlamda- yoktur.

7. Türkçe cümlede birden fazla nesne bulunabilir. Ancak aynı cinsten nesneler (belirtili-belirtisiz) bir cümlede bulunabilir. Arapçada müteaddi fiiller birer, ikişer ve üçer meful alabilirler.

Türkçe cümlede birden fazla nesne bulunabilir. Ancak bu nesneler belirtili veya belirtisiz aynı cinsten olmalıdır. Belirtili ve belirtisiz nesneler aynı cümle içinde yer alamaz. Bazı cümlelerde ikinci nesne, birinci nesnenin açıklayıcısıdır.

*Gurbette duyduğum sonu gelmez hüznüleri/Yaprakların döküldüğü hicranlı günleri/Andım birer birer acıdım kendi halime.*²⁶⁵

Arapçada mefûller, ya atıf (bağlaç) yoluyla birbirlerine bağlanarak birden fazla olurlar ya da fiil yapısı gereği birkaç mefûl alabilir.

İki mefûl alan fiiller:

أَعْطَيْتُ الْمُعَلَّمَ كِتَابًا وَ مَنَحْتُ الْمُحْتَنِدَ جَائِزَةً.

Çalışkana bir ödül, Öğretmene bir kitap verdim.

Üç mefûl alan fiiller:

يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ.

*Böylece Allah onlara amellerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir.*²⁶⁶

Atıf yoluyla birbirine bağlanan mefuller:

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكَيْتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ...

²⁶⁵ Karahan, s. 52.

²⁶⁶ Bakara 2/167.

*Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene inandı, mü'minler de (inandı). Onların her biri, Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır.*²⁶⁷ Yukarıdaki örneklerde aynı cümledeki bazı mefûllerin ma'rife bazılarının nekra olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkçedeki nesne ile Arapçadaki mefûl kavramları tam olarak birbirlerini karşılayamazlar.

8. Türkçede açıklayıcı nesne; tümcenin nesnesini daha belirgin duruma getirmek, nitelemek veya pekiştirmek amacıyla kullanılan ve yine nesne durumunda olan sözcük veya sözcük grubu olan açıklayıcı nesnelerden söz edilebilir. Açıklayıcı nesne Arapçada bazen bedel, bazen te'kit vb. kurallara karşılık gelebilir.

Türkçede nesneler birbirini açıklayabilirler: *Türkiye'nin başkenti Ankara'da oturuyor. Türkiye'nin başkentini, Ankara* kelimesi açıklamış olur.

Arapçada bu kuralın karşılığı bedel veya atfı beyandır. Bedel kendinden önce geçen bir kelimeyi daha da tanınır hale getiren ve mübdelün minhin (bedeli olduğu kelime) irabını alan kelimedir. Atfı beyan ise özel isimlerden sonra gelerek onları açıklayan lakap, sıfat veya künye gibi kelimelerdir. İ'rabları, açıkladıkları ismin irabını alır.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِلْأَبِيهِ آزرَ اتَّخِذْ أَصْنَامًا آلِهَةً.

*Hani İbrahim babası Âzere, sen putları ilah mı ediniyorsun, dediğini hatırla!*²⁶⁸

Bu ayette Âzer ismi, babanın atfı beyanı veya ondan bedeldir.

الْفَارُوقُ عُمَرُ دُو الْفَضْلِ الْمَعْرُوفِ.

*Ömeru'l-Faruk, bilinen fazilet sahibidir.*²⁶⁹

Ömer dediğimiz zaman birçok kişinin isminin anlaşılması mümkündür. Fakat *el-Fârûk* ile birlikte getirilince artık başka birinin anlaşılması imkânsız olur. Çünkü bu sıfat sadece Hz. Ömer'e aittir.

9. Türkçede edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne, sözde özne görevindedir; bu sebeple edilgen çatılı cümlelerde nesne bulunmaz. Arapça ile en yakın

²⁶⁷ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, s. 77; Bakara 2/286.

²⁶⁸ En'am 6/74.

²⁶⁹ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, s. 66.

benzerlik bu konudadır. Meçhul fiiller, ancak mefûllerini nâibu'l-fâil olarak alabilirler. Bu tür fiillerin fâili bulunmaz.

Türkçede edilgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi **sözde özne**dir.

Örnek:

Bulaşıklar yıkandı.
Sözde Özne Yüklem

Yıkanmak edilgen olduğundan, işi yapan değil; işten etkilenen öge özne olmuştur.²⁷⁰

Arapçada fâil gizlendiğinde veya söylenmediğinde mefûl onun yerine *Nâibü'l-Fâil* olur.

Misal:

فَهُمْ مُحَمَّدٌ الدَّرْسُ. *Muhammed dersi anladı.*

فُهُم الدَّرْسُ. *Ders anlaşıldı.*

Ders kelimesi kaldırılan fâilin yerine geçen nesnedir. Ancak daha önce yardımcı öge iken burada cümlemin asıl ögesi olmuştur. Harekesi, mefûl iken fetha, nâibu'l-fâil olunca damme olmuştur.²⁷¹

10. Türkçede özel isimler, anlamca belirtili sayıldıklarından belirtme hal eki almasalar bile belirtili nesne kabul edilirler. Arapçada özel isimler ref' halinde merfu' olmalarına karşılık mefûl olduklarında mansûb, bunun dışındaki durumlarda mecrûr olabilirler.

Türkçede özel isimler ek almadan bile belirtili sayılabilirler:

Örnek:

*Bu akşam Münir Nurettin Selçuk dinleyeceğim. Tolstoy okuyorum.*²⁷²

Arapçada alem isimler, hiçbir ek almadan marife sayılırlar. Ancak nesne olduklarında mansûb olurlar. Türkçede ismin şekli bozulmadan nesne olmasına karşılık,

²⁷⁰ Keskin, s. 203.

²⁷¹ er-Râcihi, s. 213.

²⁷² Keskin, s. 209.

Arapçada i'rab isimler bakımından değişir. Yukarıdaki örnekte *Selçuk'u* şeklinde sonuna ek getirilerek okunabilir.

رَأَيْتُ اللَّهَ أَكْبَرَ كُلِّ شَيْءٍ مُحَاوَلَةً، وَأَكْثَرَهُمْ جُنُودًا.

*Allah'ın, her şeyi değiştirmede en yüce ve ordularının en fazla olduğunu düşünüyorum.*²⁷³

Burada *Allah* ismi celilinin son harekesi değişerek mefûl olmuştur.

2.1.1.7. Yer Tamlayıcısı

Cümlede, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bir yüklemın özne ile şekil ve zaman özelliğinden sonra, en önemli özelliği yerdir. Yer tamlayıcısı, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek eylemi niteleyen ögedir; bu yüzden, cümlelerde, yer ve zaman zarflarıyla aynı görevi üstlenirler. *Evin içine girdiler; Okul içinde iyi davrandım; Arabanın içinden çıktılar.*

Yer tamlayıcısı, yükleme yaklaşma (-a/-e), bulunma (-da/-de/-ta/-te), uzaklaşma (-dan/-den/-tan/-ten) ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubudur. Yer tamlayıcısı, mutlaka bu eklerden birini taşımalıdır.

Başucumdaki lambayı yakıp *saate* baktım. *Hafız'ın kabri olan bahçede* bir gül varmış. *Bir büyük boşlukta* bozuldu büyü. *Sağ taraftan* çingirak sesleri geliyordu. *Körfezdeki durgun suya* bir bak göreceksin.²⁷⁴

2.1.1.8. Yer Tamlayıcısı ile İlgili Bazı Ayrıntılar

a. Bu cümle ögesi, yükleme, yaklaşma (-a/-e), bulunma (-da/-de/-ta/-te) ve uzaklaşma (-dan/-den/-tan/-ten) ekleriyle yükleme bağlanan bir söz veya söz öbeğidir. Yer tamlayıcısı, mutlaka bu eklerden birini taşımalıdır: *Okulda baştan ayağa onun giyimine baktım; Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin- Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde.*

²⁷³ İbn Hişâm, s.186.

²⁷⁴ Karahan, s. 52.

b. Bütün söz ve söz öbekleri, gereken çekimlere girdikleri sürece, cümlede yer tamlayıcısı görevi yapabilir: *Nerede oturduğunu ve nereden geldiğini bize söyler misin?; Onu okul bahçesinde gördüm.*

c. Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir: *Dereden tepeden, köprülerden, uçurumlardan düzlüğe inerek orada yerleşti; Okuldan eve yürüdü.*

d. Yaklaşma ve uzaklaşma çekimli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde bulunamaz. İsim cümlesinde bir eylem söz konusu olmadığı için, isim cümlesinin bildirdiği var oluş bilgisinin yaklaşma ve uzaklaşma bilgilerine ihtiyacı olmadığı için, bu haller kullanılmaz. Var oluş, bulunma hali için geçerli olduğundan, isim cümlelerinde, ancak bulunma hali ekli yer tamlayıcıları bulunabilir. *Sergide, en sevdiği kitaplar vardı; Az önce konuştuğum kişinin yanında, şehir dışından biri vardı.*

e. Yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma eki taşıyan tarz, zaman ve miktar zarflarının yer tamlayıcısı olmadıkları, yer tamlayıcısı yapısında hal zaman zarfları oldukları unutulmamalıdır: *Birden yanıma geldi; Düinden beri ağzına bir lokma koymamıştı.*²⁷⁵

Cümlenin ana ögeleri, yardımcı ögeler olmadan anlaşılamazlar. Bu, bütün dillerde böyledir. Temel ögeler harçsız tuğlaların üst üste konarak ev yapılmasına benzer. Yardımcı ögeler, dil sarayının sıvası, boyası, süsü ve nakışlarıdır. En zor anlaşılan ve uygulanan kısım da bunlardır. Yer tamlayıcısı yüklemnin oluş şeklini, yönünü, konumunu bildirir.

Eski kitaplarda mefûl-u minh terimlerinden biriyle ifade edilen bu çeşit tümleçler, genel olarak –den (-ablatif) halindeki sözlerden meydana gelir. Genel olarak dedik; çünkü –den halindeki sözler, *Erkenden yola çıktık*. Cümlesinde yer alan *erkenden* kelimesinde olduğu gibi başlangıç anlamını zaman için muhafaza etmek suretiyle zarf tümleci oluyor.²⁷⁶

Yukarıdaki örnek sadece çıkma durumunu ifade eder. Ancak -e, -de, -den hal eklerini alan bütün kelimeler dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı) değildir:

²⁷⁵ Karaağaç, s. 233-35

²⁷⁶ Bilgegil, s. 37.

Örnek: Sevinçten ağılıyordu; Bizleri ayakta karşıladı.
 B.li N Z.T Yüklem Z.T Yüklem

Sınav olduğunda çok çalışır.
 Z.T Z.T Yüklem

Sıradan insanlar, olağanüstü eserler meydana getiremezler.²⁷⁷
 Özne Bel.siz N Yüklem

Arapçada bu şekilde Türkçedeki gibi ismin sonuna özel ekler gelmez, belki hareketleri değişir. Buna karşılık bu halleri ifade eden edat ve harfî cerler mevcuttur.

Yönelme durumu; أَحْسَنْتُ إِلَى جِرَانِي. gibi harf ve edatlarla sağlanır:

أَحْسَنْتُ إِلَى جِرَانِي. Komşularıma iyilikte bulundum, çünkü onlar bunu hak ediyorlar.²⁷⁸

(عَلَى) –e yönelmek, ... قَبْلَ يَقْبَلُ قَبْلًا –e doğru yönelmek, gitmek, kast etmek. (نَحْو)

ile meşgul olmak.²⁷⁹ Bulunma durumu; عِنْدَ، فِي içinde, yanında gibi anlamlara gelen (فِي) ...de, ...in içinde, ...in üstünde. (عِنْدَ) ...da, ...yanında, yakınında, ...dığı zaman²⁸⁰

Yer tamlayıcısını (cümlede) bulmak için: kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden soruları sorulur.

Kabirde **böceklerle** ezberletirim güzelliğini. (Neye ezberletirim?)

Sabahları, **cıvıldayan tarla kuşlarının saklandığı ekin deryaları içinde** yürüdü. (Nerede yürüdü?)

Doktor sardığı sigarayı, doğrulup **mumdan** yaktı. (Neden yaktı)²⁸¹

²⁷⁷ Keskin, s. 212.

²⁷⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 3.

²⁷⁹ Güneş, s. 924.

²⁸⁰ Güneş, s. 819.

²⁸¹ Karahan, s. 55.

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen Alsancak/ Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

Adlaşan bütün söz dizimsel yapılar dolaylı tümleş olabilir.

2.1.1.9.Zarf

Fiilin, sıfatın, başka bir zarfın veya bir ifadenin anlamını sınırlandıran veya niteleyen kelime;²⁸² Sıfatların, eylemlerin ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını belirten ya da kısım sınırlayan sözcüklere *belirteç (zarf)* denir.

Belirteçler, görevleri bakımından gruplara ayrılırlar:

Zaman belirteçleri: Geçmiş zaman, iş önce anlatış sonra. Arapça'da mazi fiil.

Şimdiki zaman, işle anlatış birlikte. Arapçada muzari fiil.

Gelecek zaman, anlatış önce iş sonra. Arapça bazı eklerle muzari fiil.

Bir cümlede aynı veya ayrı türden birden fazla zarf bulunabilir. Aynı cinsten zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır.

Ankara'ya geldiği zaman, Hacı Bayram'ı *müritleriyle ovada mahsul toplarken* gördü.

Mağlupken ordu, / yaşlı dururken bütün vatan

Rüyama girdi *her gece* bir fâti'hâne zan.²⁸³

Bu örneklerde verilen zarfların bir kısmı Arapça ile aynı olmasına karşılık, bazıları hâl'e benzemektedirler. –ken, –iken gibi ekler alan isimler Arapçada hâl sayılır.

Zarfa örnek: *لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَأَتُخَلِّفُ الْمِيعَادَ.* Bizi, *kıyamet günü* mahzun etme. *Çünkü sen verdiğin sözden dönmezsın.*²⁸⁴

²⁸² (TDK), Zarf maddesi, s. 456.

²⁸³ Karahan, s. 56.

²⁸⁴ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, s. 127; Âl-i İmrân 3/149

Hâle örnek: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا *Ey Peygamber! Biz seni, **bir şahit, bir müjdeci, bir uyarıcı** olarak gönderdik.*²⁸⁵

Yer-yön belirteçleri: Yer ve yön anlamlı *üst, alt, ön, arka, art, sağ, sol, yakın, uzak* vb. türü sözcüklerdir. Arapçada bu tür yapılara zaman-mekân zarfları denir.

Mekân zarfı: Eylemin içinde olduğu mekânı açıklayan mansûb isimdir.

Zaman zarfı: Zarfı zaman diye adlandırılır. Buna mefûlû fih de denir. *Sağda, solda, boyunca, arasında, üstünde, altında* gibi kelimeler mekân-zaman zarfıdır.²⁸⁶

Arapçada zaman ve mekân zarfları:

قَبْلَ، بَعْدَ، وَرَاءَ، أَمَامَ، تَحْتَ، فَوْقَ، عِنْدَ، يَمِينًا، شِمَالًا، سَاعَةً، عَصْرًا، خِلَالِ...

Durum belirteçleri: Eylemin nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu belirten sözcüklerdir; çok ve çeşitlidir. Arapçada hâl'e en yakın dilbilgisi kuralıdır.

وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءَ يَبْكُونَ. *Akşam babalarına **ağlayarak** geldiler.*²⁸⁷

Babalarına nasıl geldiler? Sorusuna Arapçada verilecek cevap 'hâl' dir. Türkçede durum belirteci ile anlam bakımından aynı olabilir.

Azlık-çokluk belirteçleri: Sıfatları, eylemleri ve kendi cinsinden olanları nicelik, azlık-çokluk bakımından kısan ya da pekiştiren sözcüklerdir. Arapçada, ismi tafdîl ile temyiz bu görevi yerine getirir. *إِزْدَحَمَتِ الشُّوَارِعُ نَاسًا. Sokaklar **insanlarla** doldu.*

İnsanlarla ifadesi Arapçada temyizdir. Ne ile veya ne bakımdan doldu sorusu sorulduğunda alınacak cevap temyizdir. Çünkü dolmak fiilindeki kapalılığı gidermiş oluyor.²⁸⁸

Türkçe'de ise sokakların insanlarla dolu olması, fiili sınırlayan belirteç (zarf)'tır.

²⁸⁵ Ahzâb 33/45.

²⁸⁶ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, s. 126.

²⁸⁷ Yûsuf 12/16.

²⁸⁸ Râcihi, s. 299.

Soru belirteçleri: Soru belirteçleri, yüklemeleri ve sıfatları soru yoluyla kısın ya da pekiştiren sözcüklerdir. Arapçada soru harf ve isimleri aynı görevi yerine getirir.

Arapçada sorunun iki görevi vardır: -Onaylanmayı beklemek, Bir şeyin betimlenmesini istemektir. *أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنَّهُ يَجْمَعُ عِظَامَهُ. İnsan, bizim onun kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi zannediyor?*²⁸⁹

Koşul belirteçleri: *Eğer* koşulu yüklemeleri pekiştirir. Konuşma dilinde *şayet* sözcüğünün de bu anlamda kullanıldığı görülür. Arapçada şart edatları aynı görevi eda ederler.

*Eğer demokrasiye inanıyorsak ve memlekette bir hürriyet rejimi kararlaştırmasını istiyorsak bir şeref terbiyesine ihtiyacımız vardır.*²⁹⁰

Arapçada belli sayıda şart edatı vardır. Bu edatlar aşağıda verilen altı edat ve benzerleridir: *إِنْ، إِذْمَا، لَوْ، لَوْلَا، لَوْمًا، أَمَّا* Bunların bir kısmı fiilleri cezmederek şart anlamı verirler. *وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ. Eğer sen, katı kalpli kaba birisi olsaydın, hemen etrafından dağılır giderlerdi. (Al-i İmran/159)*²⁹¹

Türkçede varlık ile varlığın gerçekleştirdiği eylemler, farklı özellikler taşırlar; bir varlığın sahip olduğu özellikler, birbirinden bütünüyle ayrı olgulardır. Varlıkta hacim, renk, koku, biçim ve görünüş, temel özellikler olarak ortaya çıkarken; eylemlerde, yer, zaman, yön, hal, azlık-çokluk, vb. özellikler görülür. Dolayısıyla bir cümlede, yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta, şart, vb. bildirilerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır. Yapma ve olmaları niteleyen her türlü söz ve yapı, zarftır; zarf, eylemin sıfatıdır.²⁹²

1. Sözlükte Zarf: Sözlerin gramerlik tasnifinde eylemlerin niteliklerini belirten sözlerin asıl öbeğine gönderme yapmak için kullanılan bir terimdir. Eylemlerin, yani her türden yapma ve olmaların taşıdıkları özelliklerin başlıcaları olan yer, zaman, yön, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk adlarıdır.

²⁸⁹ Râcihî, s. 350; Kiyâme 75/3.

²⁹⁰ Nurettin Demir Vd, s. 57.

²⁹¹ Hafnî Bey Nâsif Vd, III, 4.

²⁹² Nurettin Demir Vd, s. 123.

2. Söz Diziminde Zarf: Dünyada yalnız bir özelliğe sahip olan hiçbir varlık veya eylem yoktur. Bütün varlıkların ve bütün eylemlerin pek çok özellikleri vardır. Eylem adları da varlık adları gibi, birer genelleştirilmiş kavram oldukları için, eylemleri tanımlamaz, onlara yalnızca işaret eder. Bu yüzden, eylemlerin özelliklerini tanımlayan, yani onları niteleyen sözlere gerek vardır. Bu sözler, zarflardır. Ve eylemlerin özelliklerine ad olan her türlü söz, söz öbeği veya cümle (zarf-fiil), zarf olarak kullanılabilir.

Arapçada fiiller ya değişik harfi cerlerle ya da harfi cersiz gelirler. Her harfi cer fiile ayrı bir anlam katar. Yani Türkçedeki zarfın görevini harfi cerler veya edatlar yerine getirir. Mesela, قَرُبَ fiili مِنْ harfi ceri ile بَعُدَ fiili de عَنْ harfi ceri ile birlikte kullanılır. Bu iki fiilden birincisi kendine ait harfi cerle *bir şeye yakın olmayı*, ikincisi ise *bir şeyden uzak olmayı* ifade eder.

2.1.1.10. Zarf İle İlgili Bazı Ayrıntılar

a. Yer, zaman, yön, hal, azlık-çokluk isimleri, çekim eki almadan; bunlar dışındaki her türden söz ve söz öbeği, isim hâl ekleri veya çekim edatlarıyla; fiiller de zarf-fiil ekleriyle zarf görevi yaparlar: *O zaman yükselerek ayağa kalktı; O her zaman çok konuşur.*

b. Bir cümlede birden fazla zarf bulunabilir; bu zarflar, aynı veya ayrı tür zarflar olabilir: *Dikkatli ders dinlemesine güvenerek, o gece hiç çalışmadan, korkusuzca sınava girdi; Ali, bomboş gözlerle, yorgun ve çaresiz bakakaldı.*

c. Şart cümlesi, her zaman yardımcı cümledir ve ana cümle zarfıdır. Bu yardımcı cümle, ana cümleyi, şart, zaman, sebep, benzetme vb. anlamlarla tamamlar: *Çalışırsa kazanır.*²⁹³

Eylemin zamanını, miktarını vb. durumlarını bildiren zarftır:

Gönlünü Şirin'in aşkı sarınca
Z.T (ne zaman)

²⁹³ Karaağaç, s.235-36.

Yol almış hayatın ufuklarınca
Yüklem Z.T (ne kadar)

O hızla dağları Ferhat yarınca
Z.T (ne zaman)

Başlamış akmağa çoban çeşmesi.
Yüklem(akmağa başlamak Özne

(Faruk Nafiz Çamlıbel, Çoban Çeşmesi) ²⁹⁴

Arapçada zarf sayılan kelimeler:

1- (إِذْ) Çoğu kullanımlarında mâzi olarak kabul edilir. Cümleye muzaf olur.

Muzaf olduğunda zarftır. Muzafı ileyh olduğunda zarf olmaz.

كَمْ سَعِدْنَا إِذْ نَحْنُ أَطْفَالٌ. *Biz çocukken ne çok yardım ederdik.*

Muzafı ileyh olduğunda tenvin alır: حِينَئِذٍ، وَقْتِئِذٍ، سَاعَتِئِذٍ

Bu edat, genelde eylemin zarfı olmak kaydıyla mefûlü fih olur. Eylemden bağımsız olursa mefûl olmaz.

Kur'an-ı Kerimde bu çeşit kullanımlar çoktur: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي

الْأَرْضِ خَلِيفَةً... *O zamanı hatırla ki, Rabbin meleklerle, ben yeryüzünde bir halife*

yaratacağım demişti. ²⁹⁵ Bu ayette geçen (إِذْ), gizli (أُذْكُرُ) fiilinin mefulü fihi olur.

2- (إِذَا) Gelecek zamanın zarfı olur. Çoğu kullanımları şartiye şeklindedir.

Şartın cevabı (إِذَا) 'nın meful olmasını sağlayan amildir. Şart cümlesine muzaf olur.

خَافِضٌ لِّشَرْطِهِ مَنصُوبٌ بِجَوَابِهِ.

²⁹⁴ Keskin, s. 213.

²⁹⁵ Bakara 2/30.

Bazen *وَلَّيْلٍ إِذَا يُعْشَى . Ortalı büürüdüğü zaman geceye andolsun.*²⁹⁶

Ayetinde olduğu gibi şartiye değil sadece meful olur.

3- (الآن) Fetha üzere mebnidir, mefulü fih-zaman zarfı olur.

4- (أمس) Kesra üzere mebnidir. Bütün irapları takdiridir.

5- (بعد) Mu'rab olan bir zaman zarfıdır. Amel etmesi için muzaf olması gerekir.

زَيْدٌ بَعْدَ الظُّهْرِ . Zeyd öğleden sonra geldi gibi

6- (مع) Muzaf olduğu kelimeye göre zaman/mekân zarfı olabilen mu'reb bir edattır.

سَافَرَ عَلِيٌّ بَدَلَ زَيْدٍ . Zeydin yerine Ali yolculuk yaptı gibi.

7- (بين) Genellikle mekân zarfıdır. Bazen zamana da delalet eden mu'reb bir edattır.

8- (حيث) Her zaman mebni bir zarftır. Muzaf olmayı gerektirir. Ona muzaf ileyh olan cümle olur.

9- (رَبِّ) Mebni zarfı zaman olarak kullanılır. Genellikle zait bir (ما)'ya birleşir.

10- (ذات) Kendisine muzaf olduğu ismin durumuna göre zarf olarak kullanılır.

فَابْتُلْتُ ذَاتَ يَوْمٍ . Günlerden bir gün onunla karşılaştım.

²⁹⁶ Leyl 92/1.

11- (عِنْدَ) Mu'reb olan bir mekân zarfıdır.

(قَطُّ) Maziyi kapsayan zaman zarfıdır. Olumsuzluk edatıyla kullanılan mebni bir edattır. *لَمْ يَكْذِبْ عَلَيَّ قَطُّ. Ali hiç yalan söylemedi.*

(أَبَدًا) Mu'reb zaman zarfıdır. Eylemin gelecekte de devam edeceğini bildirir.

Hem isbat hem de nefiyde kullanılır. *خَالِدِينَ فِيهِ أَبَدًا. Orada ebedi olarak.*

12- (لَدُنْ) Her zaman mebni olan zaman-mekân zarfıdır. Tekil isme veya cümleye muzaf olur.

13- (لَدَى) manasında mu'reb bir mekân zarfıdır. *كِتَابٌ لَدَى زَيْدٍ. Kitap Zeyd'in yanındadır.*

Zamire muzaf olduğunda kendisinde bulunan elif ya'ya dönüşür. *كِتَابٌ لَدَيْكَ أَوْ. Kitap sende, bende veya ondadır.*

(لَمَّا) İki cümle arasını birleştiren mebni zaman zarfıdır. Birinci cümle muzafun ileyhi, ikinci cümle (إِذَا) gibi kendisini nasbeden amil olur. Genellikle bu iki cümle mazi kipinden olur. *لَمَّا حَضَرَ زَيْدٌ خَرَجَ أَهْلُهُ لِاسْتِقْبَالِهِ. Zeyd gelince, ailesi onu karşılamak üzere çıktı.*

14- (مُنْذُ وَ مُنْذُ) İki mebni zaman zarfıdır. Hem isim hem de fiil cümlelerine muzaf olurlar. Daha fazla fiil cümlelerine... Bunlara âmil olan, mâzi fiildir.

حَضَرْتُ مُنْذُ سَافَرِ زَيْدٍ.

Bu sıralanan zamirlerin kendi başlarına bağımsız bir anlamları yoktur. Ancak cümle içinde kullanılınca anlam kazanırlar.²⁹⁷

Zarflar her iki dilde anlam bakımından benzerlik göstermelerine rağmen, çoğu zaman iki dildeki isim ve fonksiyonları farklı olabiliyor.

2.1.1.11. Türkçede Cümle Dışı Ögeler

Cümlelerin kuruluşuna katılmayan; fakat cümle ögeleri ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnin oluşmasını sağlayan ögeler, cümle dışı ögelerdir. Cümle dışı ögeler, cümleler arası metin ögeleridir; bu yüzden, metindeki her hangi bir yüklemle ilişkilendirilemezler. Ünlemler ve ünlem öbekleri ile her türden bağlama edatları böyle ögelerdir: *Hey!; baksana!; Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!.*

2.1.1.12. Cümle Dışı Öge ile İlgili Bazı Ayrıntılar

a. Bağlayıcılar: Bütün bağlayıcılar cümle dışı ögelerdir. Cümleler, aralarındaki sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, açıklama, sebep, sonuçlandırma, onama, ret vb. ilişkilerle birbirlerine bağlıdır. Bu bağlantıyı sağlayarak metni oluşturan edatlar, cümleler arası ögeler, yani metin ögeleri oldukları için cümle dışı ögedirler: *Başarısız oldum; çünkü çalışmamıştım.*

b. Ünlem Öbekleri: Bütün ünlemler ve ünlem öbekleri, cümle dışı ögelerdir. Ünlem öbeği cümle içinde, sonunda, önünde bulunabilir; fakat içinde, önünde veya sonunda bulunduğu cümle ile bir ilgisi yoktur. Kendi başına bir cümle oluşturamayan ünlem öbeği, cümle değil, dil kullanıcısının cümlede söz konusu olan olay hakkındaki, görüşünü ya da duygusunu bildiren cümleler arası bir ögedir; bu yüzden, metindeki hiçbir yükleme bağlanamayan cümle dışı ögedir:

*Hayattan korkmayın çocuklar; iyi ve doğru bir şeyler yaptığımız zaman hayat öyle güzel ki...; Ayşe! Buraya gel.*²⁹⁸

Ara cümleler bağımsız cümle özelliği gösterdiklerinden cümle dışı unsur olarak kabul edilirler. Öge çözümlemeleri kendi içlerinde yapılır. Kelime ve kelime

²⁹⁷ Râcihî, s. 277.

²⁹⁸ Karaağaç, s.236-37

gruplarından oluşan ‘ara sözler’ ise cümlede herhangi bir ögenin açıklayıcısı olurlar ve açıklayıcısı oldukları ögeyle birlikte değerlendirilirler. Ara sözler ve ara cümleler, iki virgül arasında, parantez içinde ya da iki kısa çizgi arasında gösterilirler.

Örnek:

Ahmet Bey –bizim doktor- yarın geliyor. (ara söz özne görevinde)
Özne Z.T Yükleme

Bu kitabı bir arkadaşşıma (askerlik arkadaşşıma) göndereceğim.²⁹⁹
B.li N D.T Yükleme
(ara söz, dolaylı tümleç görevinde)

2.2. ARAPÇA CÜMLE ÖGELERİNİN TÜRKÇE CÜMLE ÖGELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

2.2.1. İsim Cümlesinin Asıl Ögeleri

Cümle, içinde *umde* denen iki esas ögenin *isnad* denen bağ ile birbirine bağlanmaları ile meydana gelen yapıdır. Adı geçen elemanlar, gramer açısından önemli kavramlardır. Haber mübtedaya, fiil fâile veya nâibü’l-fâile dayanır yani isnad eder. Kısaca haberle fiil müsned, mübtada, fâil ve nâibü’l-fâil müsnedün ileyh’tir.³⁰⁰

2.2.1.1. Mübtada

Kendisi ile söze başlanılan bir isim ve isim cümlesinde cümleye kendisiyle başlanılan ögedir. Hüküm mübtada üzerine kurulur. Cümlenin öznesi konumundadır. Mübtada genellikle marife olur. (Marife olmadığı durumlar da vardır.) Sözelimi مُحَمَّدٌ *Muhammed öğrencidir* cümlesi isimle başladığı için bir isim cümlesidir. Bu cümlenin ilk kelimesi olan مُحَمَّدٌ /*Muhammed* mübtadadır. *Öğrencidir* hükmünün

²⁹⁹ Keskin, s. 215.

³⁰⁰ Râcihi, s. 94.

üzerinde gerçekleştiği öge ^{مُحَمَّدٌ} / *Muhammed*'dir. Mübteda, merfu (dammeli/ötreli) olur.

Merfuluk alametleri ise kelimenin yapısına göre çeşitli olur ^{مُحَمَّدٌ} Kelimesinin sonundaki

ötre/damme merfuluk alametidir. Mübteda kendisinden söz edilen anlamında ^{الْمُحَدَّثُ}

^{عَنْهُ}dur. Bu öge bütün lafzi amillerden soyutlanmıştır. Mübteda cümle olamaz, o her

zaman tek bir kelimedenden veya tekil yapıdan oluşur.³⁰¹

Mübteda olan bir kısım yapılar cümle benzeri olsa da, buna Türkçede bir şey için *söz konusu* demek gibi olur.

Örnek: ^{لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَبَرُ مَا يَقُولُ مُؤْمِنٌ.} *La ilahe illallah mü'minin söylediği*

haberdir. Türkçede özne olan mübteda bu cümlede, cümle benzeridir ama cümle değildir. Tevhidin hikâyesidir.³⁰²

2.2.1.2. Haber

Mübteda ile birlikte cümlelerin anlamı kendisi ile tamamlandığı isimdir. Cümlelerin yüklemi konumundadır. Haber genellikle nekire bir isimdir. Bazı durumlarda ise marife de gelebilir. ^{الْعِلْمُ نَافِعٌ} *ilim yararlıdır* cümlesinde haber mübtedadan ^{الْعِلْمُ} sonra gelmiş

olan ^{نَافِعٌ} kelimesidir. Görüldüğü üzere ^{نَافِعٌ} kelimesi nekira/belirsiz ve merfu

(dambeli/ötreli) / dur. ^{نَافِعٌ} kelimesinin sonundaki ötre/damme merfuluk alametidir.

Tablo 2.8. Mübteda- haber tablosu

^{نَافِعٌ}	^{الْعِلْمُ}
^{الْخَبَرُ}	^{الْمُبْتَدَأُ}

³⁰¹ Musa Yıldız, Nurettin Ceviz ve Soner Gündüzöz, *İlahiyat Fakülteleri İçin Arapça'ya Giriş*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.101; Ed. Abdullah b. Hamîd el-Hamîd, *Silsiletu Ta'limi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Emin Yayınları, Bursa 2012, II, 88; Hafnî Bey Nâsif vd, III, 43, İbn Hişâm, s.128, Râcihi, s. 97.

³⁰² Râcihi, s. 97.

Mübteda ile haber cinsiyette birbirine uyarlar; mübteda müzekker ise, haber de müzekker, müennes ise haber de müennes olur.

Tablo 2.9. Mübteda ve haberin uyum tablosu

الْجَوُّ حَارٌّ (Hava sıcaktır)	Mübteda+haber	Eril+eril
الْعُرْفَةُ وَاسِعَةٌ (Oda geniştir)	Mübteda+haber	Dişil+dişil

Haber, isim cümlesinin temel öğelerinden biri olarak mübteda ile birlikte anlamı tamamlarlar. Haber kendisi ile haber verilen anlamında بِمُحَدَّثٍ 'dir. Bu öge, mânânın kendisi ile tamamlandığı el musnedu bihdir.³⁰³

Haber, Türkçede isim cümlesinin ad soylu yüklemidir. Dolayısıyla cümledeki yargı çekim eki almış yüklemle sağlanır. Arapça cümlede, haberin hüküm ifade etmesi için nekra ve merfu' olması gerekir. Haber nekra olmazsa sıfat olur ve hüküm ifade etmez. Merfu' olması ile yargı ifade eder. Merfu' tabirinin Türkçe karşılığı koşaç terimidir. Koşaç, -dır, dir, vardır, yoktur vb. hüküm ifade eden yapılardır. Böylece haberle koşac'ın benzer oldukları söylenebilir. Türkçe ad soylu yüklemle Arapça isim cümlesinin haberi arasındaki en açık fark, haber fiil cümlesi olursa tercümede Türkçedeki fiil cümlesi olur ve isim cümlesi olmaktan çıkar. Çünkü eylem bildiren tüm kelimeler Türkçede fiildir.

Örnek: *Sabah rüzgârı doğan güneşin titreyen dudaklarıdır.* Bu bir isim cümlesidir. Bir bulunmayı, olguyu anlatır. İçinde herhangi bir eylem yoktur.³⁰⁴ Öznesi *sabah rüzgârı*, yüklemi *dudaklarıdır*. Arapçada haber olan isim çekime uğramaz. Dolayısıyla hüküm ifade eden '-dır' ekini almaz, onun yerine ref âlâmeti olan damme vb. i'rab şekillerinden birini alır: السَّابِقُ فَائِزٌ / السَّابِقَانِ فَائِزَانِ / السَّابِقُونَ فَائِزُونَ Yarışmacı başarılıdır/İki yarışmacı başarılıdır/Yarışmacılar başarılıdır.

³⁰³ Musa Yıldız vd, s. 101-102; Hafnî Bey Nâsif vd, III, 43; İbn Hişâm, s.128; Râcihi, s. 97.

³⁰⁴ Karahan, s. 69.

Yukarıdaki örneklerde, sadece mübteda ile haber vardır.³⁰⁵ Türkçede yüklemın karşılığı olan haber –dır çekim eki yerine ref’ âlâmetlerinden birini alır. Türkçede –dır, -dir, -dur, -tur, tür vb. olan ref’ âlâmetleri Arapçada her isim grubuna ait ayrı bir şekilde sağlanır. Adı geçen ref’ âlâmetleri yukarıdaki örneklerde olduğu gibi müfred isimle kırık cemide damme, ikilde elif ve cemi müzekker-i sâlimle beş isimde vav’dır.

2.2.1.3. Mübteda İle İlgili Ayrıntılar

Mübteda, iki şekilde gelir. *Birincisi*, belirli yani ma’rife olarak; çünkü ifadeden maksat, dinleyene, bilinen bir özne ile bilgi aktarmaktır. (الْمُؤَاطُونُ مُسْلِمُونَ) ifadesi kullanıldığı zaman belirli vatandaşlar anlaşılmaktadır. *İkincisi*, mübtedanın belirsiz yani nekra olarak bir sıfat, soru edatı, olumsuzluk edatı, veya haberin mübtedadan önce getirilmesi ile sağlanır. Sırayla örnekleri verip açıklayalım;

a. Bir sıfatla kullanıldığına örnek: عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ *Akıllı bir düşman, akılsız dosttan daha iyidir.* Burada (عَدُوٌّ) sözcüğü, belirsizdir. Belli bir mânâ ifade etmediğinden böyle bir kelime ile isim cümlesine başlanamaz. Bu yüzden, adı geçen ismi (عَاقِلٌ) kelimesi ile nitelenmiş, böylelikle her hangi bir düşmandan farklı olmuş ve mübteda olma özelliği kazanmıştır. Mübtedayı niteleyen sıfat bazan da manevi olur ve bu durumdaki bir nekra, yani belirsiz bir kelime ile cümleye başlanılabilir. Örneği; رَجُلٌ عِنْدَنَا *Bir erkekçik huzurumuzdadır.* Yani küçücük bir erkek huzurumuzda demektir.

b. Belirsiz bir kelimenin başına soru edatı getirmek suretiyle cümleye başlanılabilir. Örnek: أَلَا إِلَهَ مَعَ اللَّهِ *Allah ile birlikte başka Tanrı mı vardır?*³⁰⁶ gibi ki (إِلَهٌ) kelimesi, burada başına soru edatı getirildiği için mübteda olmağa ehliyet kazanmıştır.

³⁰⁵ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 43.

³⁰⁶ Neml 27/60.

c. Belirsiz bir kelimenin başına olumsuzluk edatı getirilirse o kelime mubteda olarak kullanılabilir. Örnek: مَا أَحَدٌ أَحْسَنُ مِنْكَ. *Hiçbir kimse senden daha iyi değildir.*

Olumsuzluk edatından sonra gelen belirsiz isimler, burada manaca istisnasız olarak bütün fertleri kapsar ve bu niteliği ile nekra olan bir kelime, mubtedadır.

d. Belirsiz mubteda'dan önce şibh-i cümle halinde haber gelirse mubteda, belirsiz olarak kullanılabilir. Örnek: (فِي الْبَيْتِ) *Evde bir adam var.* şibh-i cümlesinden sonra söylenecek şey, evde bulunabilecek bir husustur. Böylece o şey, nitelenmiş bir nesne hükmünü alır ve nekra olduğu halde onunla cümleye başlayabilmek mümkün olur.

e. Belirsiz bir kelime kendisinden sonraki kelimeye amil durumunda olursa o kelime ile mubteda olarak cümleye başlamak kabildir. Örnek: أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ. *İyilik yapma işi, bir sadakadır.* Burada (أَمْرٌ) kelimesi, (الْمَعْرُوفِ) sözcüğüne (بِ) harf-i ceri ile âmil olur.

f. Birbirine atfedilmiş belirsiz iki kelime bulunduğu takdirde birincisini mubteda, ikincisini de ma'tuf yapmak suretiyle cümleye nekra olan bir mubteda ile başlanılabilir. Örnek: طَاعَةٌ وَ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ يَكُونُ بِهِمَا الْإِنْسَانُ مَثَلًا لِّغَيْرِهِ. *İnsan, itaat ve iyi sözle başkasına örnek olur.*

g. Belirsiz bir kelime سَلَامٌ عَلَيْكُمْ *Selam üzerinize olsun* ifadesinde olduğu gibi dua için olursa, veya طُوبَى لِلصَّالِحِ *İyi amelli insana ne mutlu!* Cümlesinde olduğu gibi belirsiz kelime hayranlık bildirirse veya وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ *Helak, ölçüye ve tartıya hile katanların cezasıdır* gibi belirsiz kelime tehdit ifade ederse veya بَقَرَةٌ تَكَلَّمَتْ *Bir inek konuştu* ifadesinde olduğu gibi belirsiz bir kelime olağanüstü bir husus bildirirse o kelime ile mubteda olarak cümleye başlanılabilir.

h. Belirsiz kelime objektif olarak kesin bir hakikat bildiriyorsa mubteda olabilir.

Örnek: *ذَهَبٌ أَثْمَرُ مِنْ فِضَّةٍ*. Altın gümüşten daha kıymetlidir gibi.

ı. Belirsiz kelime (لَوْلَا)'dan sonra gelirse mubteda olabilir. Örnek: *لَوْلَا صَبْرٌ وَ إِيْمَانٌ*

لَقَتَلُ الْحَزِينُ نَفْسَهُ. Sabır ve iman olamasaydı, kederli kendini öldürebilirdi.

i. Belirsiz yani nekra bir kelime çeşitleri anlatmakta kullanılırsa mubteda olabilir.

Örnek: *رَأَيْتُ الْأَزْهَارَ، فَبَعْضُ أَبْيَضُ وَبَعْضُ أَحْمَرُ*.

Çiçekleri gördüm. Bazıları beyaz, bazıları da kırmızıdır.

j. Gerek (وَ) ile gerekse (وَلَوْ) siz kullanılan hâl cümlesinde belirsiz yan nekra

kelime mubteda olabilir. Örnek: *سَرَيْنَا وَنَجْمٌ قَدْ لَمَعَ*. Yıldız parladığı halde geceleyin yürüdük.

k. Belirli bir isim üzerine atfedilen nekra kelime mubteda olabilir. Örnek: *مُحَمَّدٌ*

قَدْ دَهَبَا. Muhammed ile bir adam gittiler.

l. Belirsiz bir sıfat üzerine atfedilen nekra isimle cümleye başlanabilir. Örnek:

تَمِيمِيٌّ وَ رَجُلٌ عِنْدَنَا. Bir Temimi ile bir adam huzurumuzdadır.

m. Nekra olduğu kastedilen bir isim mubteda olabilir. Örnek: *بَطْلٌ عِنْدَنَا*. Bir

kahraman, yanımızdadır.

n. (فَ) Şartın cevabı olan fâ ile başlayan nekra bir isim mubteda olabilir.

Örnek: *مَطَالِبُ الطُّلَّابِ كَثِيرَةٌ إِنْ تَيْسَّرَ بَعْضُ فَبَعْضٌ لَا يَتَيْسَّرُ*. Öğrencilerin istekleri çoktur.

Bazılarının tahakkukuna imkân varsa diğer bazılarınıninkinin tahakkukuna imkân yoktur.

o. (لَ) Başlama lâmu'ı (Lâmu'l-ibtida)'dan sonra gelen belirsiz bir isim muhteda olabilir. Örnek: لَرَجُلٌ قَائِمٌ. *Bir adam, ayaktaadır.*

p. (إِذَا) İza'l-fucaiiyye'den sonra gelen belirsiz isim, muhteda olur. Örnek: خَرَجْتُ. *Fakülleden çıktım. Bir de ne göreyim! Bir araba beni bekliyordu.*

r. (كَمْ) Kemu'l-Haberiye'den sonra gelen belirsiz isim muhteda olabilir. Örnek: كَمْ صَدِيقٌ زُرْتُهُ فِي الْكُلِّيَّةِ فَأَقَانِي كَثِيرًا. *Fakültede ne kadar çok arkadaş ziyaret ettim, bana çok yardımında bulundular.*

s. (رُبَّ) Rubb'ından sonra gelen belirsiz bir isim muhteda olabilir. Örnek: رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ. *Nice oruçlu vardır ki onlara tuttukları oruçta, açlıktan başka bir şey isabet etmez.*³⁰⁷

t. Tam mânâsıyla mânânın her ferdini kapsayan belirsiz bir isim muhteda olabilir. Örnek: كُلُّ يَمُوتُ. *Her kişi ölür.*

u. Sorulan sorunun cevabı olan belirsiz bir isim muhteda olabilir. Örnek: مَاذَا فِي. *Orada bir kitap var. Çantada ne var? الحَقِيبَةُ؟*

v. İsim sayılan bir şart edatı muhteda olabilir. Örnek: مَنْ يَعْمَلْ خَيْرًا يَجِدْ خَيْرًا. *Kim hayır yaparsa, hayır bulur.*

w. Edat-ı hasırdan, kısıtlama edatından sonra gelen belirsiz bir isim muhteda olabilir. Örnek: إِنَّمَا رَجُلٌ مُسَافِرٌ. *Ancak bir tek adam seyahat eder.*

³⁰⁷ Abdullah ibni Mübârek, *Müşned*, Hadis no:77 İslâmweb.net, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:02.

y. Sınırları belli bir isim mubteda olabilir. Örnek: حَدِثْتُ قَدْ دَعَاهُ لِلسَّفَرِ الْمُفَاجِئِ.

Bir hadise, onu ansızın seyahata çıkmaya itmiştir.

z. Kem soru edatı mubteda olabilir. Örnek: كَمْ أَوْلَادُكَ؟ Kaç evladın var?

zz. Belirsiz bir ismin başına (كَانَ) grubundan veya (إِنَّ) grubundan birisi getirilirse nâsihin, yani (إِنَّ veya كَانَ)'nin ismi olarak cümleye başlanılabilir. Örnek : كَانَ إِحْسَانٌ رِعَايَةَ الضَّعِيفِ إِنَّ يَدًا أَنْ تَتَذَكَّرُوا الْغَائِبَ. *İhsan, zayıfı korumak demektir. Bir yardım eli uzatmak, hazır bulunmayı hatırlamak demektir.*³⁰⁸

Mubteda, umumilik veya hususilik ifade ettiğinde nekra olarak gelir.

2.2.1.4. Mubtedanın Umûmîlik İfade Etmesi

1. İfade ettiği nesnenin tamamını kapsadığında: *İnsan (* إِنْسَانٌ خَيْرٌ مِنْ بَهِيمَةٍ *) bütün insanlar) hayvandan üstündür*
2. Nefy edatından sonra bulunduğu: *Aramızda (hiç) cahil yoktur.* مَا جَاهِلٌ بَيْنَنَا.
3. Soru edatından sonra bulunduğu: *Pazarda (hiç) kimse var mı?* هَلْ أَحَدٌ فِي السُّوقِ؟

2.2.1.5. Mubtedanın Husûsîlik Kazanması

1. Sıfatla olur: *Zarar veren hak, sevindiren batıldan hayırlıdır.* حَقٌّ يَضُرُّ خَيْرٌ مِنْ بَاطِلٍ يَسُرُّ.
2. İzafetle olur: *Hayrın çoğu hayırlıdır.* زِيَادَةُ خَيْرٍ خَيْرٌ.

³⁰⁸ Uralgiray, s. 100-113.

3. Şibh'i izafetle olur: *عَلَّمَ بِاللَّهِ خَيْرٌ. Allah'ı bilmek hayırlıdır.*

4. Mübtedanın nekra olmasının başka sebepleride vardır:

Umûmîyetle haber nekra olur ve mübtedadan sonra gelir. Ancak bazı durumlarda haberin öne geçmesi zorunludur. *دُنْيَا (yeryüzü) yuvarlaktır. الْأَرْضُ مُسْتَدِيرَةٌ. Bal tatlıdır*

الْعَسَلُ حُلْوٌ.

2.2.1.6. Haberin Öne Geçmesi Gereken Yerler

1. Mübteda nekra, haber de şibih cümle olduğunda yani zarf veya harf-i cer ile mecrurundan meydana gelince: *أَرَامُزْدَا بَنِينَ أَوْلَادٌ. Cebimde bir tarak vardır. فِي جَيْبِي مِشْطٌ.*

2. Haber soru ismi olduğunda: *كَيْفَ أَنْتَ؟ Nasılsın? مَنْ هُوَ؟ O kimdir?*

3. Mübtedada habere ait bir zamir bulunduğu: *بَاهْجَدَا سَاهِبِي Vardır.*

فِي الْبُسْتَانِ صَاحِبُهُ.

4. Mübteda hasr yani özelliğin veya hükmün kendisine ait olması kast edilince:

Ancak Allah adildir. مَاعَادِلٌ إِلَّا اللَّهُ. Haber, müfret olarak geldiği gibi, cümle olarak da gelir.

Müfred Haber, müfred isim, sıfat ve izafetten yani cümle olamayan terkiplerden, şibh'i izafetten ve şibh'i fiillerden oluşur: *دُنْيَا كُرْوِيَّةٌ. Dünya yuvarlaktır.*

هَذَا أَبُو عَلِيٍّ. Bu Ali'nin babasıdır. أَحْمَدٌ وَلَدٌ صَغِيرٌ. Ahmet küçük bir çocuktur.

Türkçede yüklemın öne geçmesine devrik cümle denir. Yüklemın önce gelmesi Arapça ile benzerlik gösterir.

Kişinin Müslümanlığının güzelliğindendir, مَنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرَكَّهُ مَا لَا يَغْنِيهِ.

kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi. (Tirmizi)

Yukarıdaki tercüme yazıldığı gibi yapılmıştır. Arapçada devrik cümle birebir Türkçeye çevrildi. Doğrusu şöyle olması gerekir:

Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, Müslümanlığının güzelliğindendir.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ.

*Yerin ve göklerin hükümranlığı Allah'ındır ve dönüş de Allah'adır.*³⁰⁹

Bu ayeti kerimede haber, öne geçmiş ve başında harfî cer bulunan Allah lafzıdır. Mübteda ise haberin öne geçmesinden dolayı sonra gelmiş yani taahhur etmiştir. Türkçedeki gibi çekim eki alması mümkün değildir. Onun yerine i'rap yani hareke getirilmiştir.

2.2.1.7. Haberin Cümle Şeklinde Gelmesi

1. İsim cümlesi olur: *Halid'in babası köylüdür. خَالِدٌ أَبُوهُ قَرْوِيٌّ.*

2. Fiil cümlesi olur: *Müslüman daima doğru söyler. الْمُسْلِمُ يَصْدُقُ دَائِمًا.*

3. Şart cümlesi olur: *Cömert kimseye ikram edersen o da sana ikram eder. الْكَرِيمُ*

إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ.

4. Şibhi cümle yani zarf-ı mustakarr olur:

a. Zarfla: *Ahmet yanındadır. أَحْمَدُ عِنْدَكَ.*

b. Harf-i cer ve mecruruyla: *Müminler cennettedir. الْمُؤْمِنُونَ فِي الْجَنَّةِ.*

³⁰⁹ Nûr 24/42.

Şibh-i cümleye **zarfiye** de denir.³¹⁰

Türkçe yüklem, ister isim cümlesi olsun isterse fiil cümlesi olsun çekim eki alacaktır. Arapçanın aksine çekim eki almadan hüküm ifade etmesi mümkün değildir.

Şu gelen Ahmet Bey'dir.

Özne Yüklem (Unvan Grubu)

Mustafa sabaha kadar çalıştı.³¹¹

Özne Z.T

Yüklem

Bu iki örneğin yüklemi Arapçadaki haberi karşılamaktadır. Fakat Türkçede olmayı bildiren *Bey'dir* kelimesi Arapçanın aksine çekimli bir isimdir. İkinci cümlede ise eylemin oluşunu bildiren *çalıştı* fiilidir.

زَيْدٌ خُلُقُهُ كَرِيمٌ / عَلِيٌّ يَتَحَدَّثُ الْفَرَنْسِيَّةَ. Zeyd, ahlakı güzel olandır /Ali Fransızca

konusuyor.³¹²

Biri isim diğeri fiil cümlesi olan iki haber cümlesi; *Güzel olandır* bir isim cümlesi, *konusuyor* ifadesi ise fiil cümlesinin çekimli fiilidir. Bu iki haberin Türkçedeki fiil gibi hüküm ifade edebilmesi için çekim eki almaları mümkün değildir. Bunun yerine ya zahiren ya da mahallen merfu' olmaları gerekir.

2.2.1.8. Mübteda-Haber Uygunluğu

1- Haber müştak yani ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe vb. kelimelerden olursa, ma'rife-nekre olma dışında sıfat gibi her bakımdan mübtedaya uyar: *Dünya fanidir.* الشَّارِعُ نَظِيفٌ. Cadde temizdir. الدُّنْيَا فَانِيَةٌ.

Dünya kelimesi müennes olduğundan *faniye* haberi de müennes gelmiştir. Aynı şekilde *cadde* kelimesi Arapçada müzekker bir isim olduğundan haberi olan *nazîf* de müzekker olarak gelmiştir. Türkçe sıfat gibi düşünülebilir. Ancak bu yapı Arapçada

³¹⁰ Çörtü, s. 37-40.

³¹¹ Keskin, s. 199-201.

³¹² Râcihi, s. 112.

isim cümlesinin iki ögesidirler ve sıfat-mavsuf değildirler. Sıfat mavsuf uygunluğu için dört yerde birbirlerine uymaları gerekir ki bunlar; marifelik nekrelilik, sayı, i'rap ve cinsiyettir.

Not: Haber müştak olup, mübtedanın da gayr-ı akıl cemi' yani hayvan veya cansız varlık olması durumunda umumiyetle haber müfret müennes gelir: *Meyveler tatlıdır.* الفَوَاكِهُ لَذِيذَةٌ.

2- Haber müştak (türemiş) olmazsa mutabakat aranmaz:

Cümle أَفْعِدْتُهُمْ هَوَاءً. Kalpleri bomboştur. الكَلِمَةُ قَوْلٌ مُفْرَدٌ. Kelime tek bir sözdür.

³¹³ الْجُمْلَةُ قِسْمَانِ. *iki kısımdır.*

Tablo 2.10. Mübteda ile haberin siğalardaki uyum şeması

فِعْلٌ HABER	İSİM HABER	CİNSİYET-SAYI
الْمُعَلِّمُ يَقِفُ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمُ وَاقِفٌ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	مفرد مذکر Tekil-Eril
Öğretmen tahtanın önünde	Duruyor (cinsiyet farkı yok)	
الْمُعَلِّمَةُ تَقِفُ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمَةُ وَاقِفَةٌ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	مفرد مؤنث Tekil-Dışıl
Öğretmen tahtanın önünde	duruyor.	
الْمُعَلِّمَانِ يَقِفَانِ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمَانِ وَاقِفَانِ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	مثنى مذکر İkil-Eril
İki öğretmen tahtanın	önünde duruyor.	
الْمُعَلِّمَتَانِ تَقِفَانِ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمَتَانِ وَاقِفَتَانِ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	مثنى مؤنث İkil-Dışıl
İki öğretmen tahtanın	önünde duruyor.	
الْمُعَلِّمُونَ يَقِفُونَ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمُونَ وَاقِفُونَ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	جمع مذکر Çoğul-Eril
Öğretmenler tahtanın	önünde duruyorlar.	
الْمُعَلِّمَاتُ يَقِفْنَ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	الْمُعَلِّمَاتُ وَاقِفَاتُ أَمَامَ السَّبُّورَةِ	جمع مؤنث Çoğul-Dışıl
Öğretmenler tahtanın	önünde duruyorlar.	

³¹³ Çörtü, s. 40.

Yukarıdaki kurallı ve çekimli isimlerin yer aldığı tablo; mübtedanın başta geldiği, haberin onu takip ettiği akıllı varlıklara ait isim cümleleridir. Haberin önce geldiği, mübtedanın nekre olarak sonra geldiği değişik mübteda ve haber dizilişleri de söz konusudur.³¹⁴ *وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عِلْمٌ* Evde bir adam vardır. *فِي الدَّارِ رَجُلٌ*³¹⁵ Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.³¹⁵

Haberin zarf veya harfî cerle başladığı ve mübtedanın nekre olduğu durumlarda haberin önce gelmesi gerekir. Arapçada da Türkçedeki gibi her zaman basit ve düz cümle bulunmaz. Cümledeki vurgu ve önem sırasına göre öğelerin yerleri değişebilir.

Türkçede ‘özne-yüklem’ uygunluğu için bazı kurallar vardır:

2.2.1.9. Türkçede Olumluluk-Olumsuzluk Uyumu

a. Özne olumlu ise yüklem de olumlu; özne olumsuz ise yüklem de olumsuzdur.

Örnek: Herkes buraya gelsin. **İşçilerin hepsi çalışıyor.** Buraya **kimse** gelmedi. **Hiçbiri** senin kadar **başarılı değil**.³¹⁶

Arapçada öznenin olumsuz olması diye bir kural yoktur. Olumsuzluk ekleri değil, edat veya harfleri vardır. O harf ve edatlar ne yükleme ne de özneye bitişirler. Bağımsız yazılırlar. Ancak olumsuzluk harf veya edatları fiillerin sonunu hareke yönünden değiştirirler: *لَا تَسْعَ فِي شَرٍّ / لَا تَذْهَبْ / لَا يَتَخَلَّفْ أَحَدٌ مِنْكُمْ عَنْ أَدَاءِ الْوَاجِبِ* **Sizden hiç kimse** ödevini yapmaktan **geri kalmasın./Gitme./Şer (işlerde) çalışma!**³¹⁷

Bu örneklerdeki (لَا) olumsuzluk harfi, kelimelerin bünyesine katılmadan ve ayrıca cümleye olumsuz ekler getirilmeden kullanılmıştır. Emr-i gâibin (لَا)’ı muzari fiile bitişerek yazılır fakat kelimenin içine girmez. *لَا يَكْتُبُ زَيْدٌ وَلَيْتَقَنَّ كِتَابَهُ* Zeyd, **yazsın** ve **yazısına özen göstersiz**.³¹⁸

5. Özne, *kimse*, *hiç kimse*, *hiçbiri* kelimelerinden biriye yüklem olumsuz olur.

³¹⁴ Musa Yıldız vd, s.53.

³¹⁵ Yûsuf 12/76.

³¹⁶ Keskin, s. 205.

³¹⁷ Râcihi, s. 343.

³¹⁸ Râcihi, s. 342.

Örnek: Burayı **kimse bilmiyor**. Sana **hiç kimse yardım edemez**.

Bu son örneklerdeki gibi hem **kimse-hiç kimse** hem de **bilmiyor-yardım edemez** kuralı ile olumsuz yapılan cümlelerin benzerleri Arapçada yoktur. Arapçada olumsuzluk edatlarının dışında (فَطُّ، أَصْلًا، غَيْرُ مُمَكِّنٍ، مُحَالٌ) kelimeleri getirilebilir. Ancak bu kelimeler te'kidin dışında genel bir kullanımları söz konusu değildir.

2.2.1.10. Türkçede Tekillik-Çoğulluk Uyumu

Özne tekilse yüklem de tekil; özne çoğulsa yüklem de çoğul olur.

Örnek: O, bütün gün tarlada **çalıştı**. Biz, hava kararınca kadar dışarıda oynardık. **Ömer'le Ziya** şimdi **neredeler**? **Burhan** eve **geldi mi**?

5. Bitki, hayvan, vücut organı, cansız varlık, kavramlar, isim fiiller, zaman isimleri, topluluk isimleri özne olduğunda yüklem tekil olur.

Örnek:

Güller bu mevsim **açar**. **İnekler** tek tek ahıra **girdi**. **Kulakları** iyi **işitmiyormuş**. **Kapılar** saat on ikide **kapalıdır**.

6. Öznenin insan cinsinden ve çoğul olduğu durumlarda; özneyi oluşturan fertler tek tek düşünülüyorsa, yüklem çoğul olur; ancak özneyi oluşturan fertler toplu olarak düşünülüyorsa, genelleme yapılıyorsa yüklem tekil olur.

Örnek: **Sanatçılar toplandılar**. **Bizimkiler kaybettiler**. **Ali, Kemal ve Ahmet** İstanbul'a **gitti**. **Çocuklar süt içer**.

7. Özne 1. Ve 2. Şahıs; 1. Ve 3. Şahıs; 1., 2. Ve 3. Şahıs ise yüklem 1. Çoğul şahıstır.

Örnek: **Kemal ve ben** asker arkadaşınız. **Sen, ben ve Ramazan** yarın **gidiyoruz**. **Sen ve ben**, gözyaşıyla ıslanmış **hamurdanız**. (*Necip Fazıl Kısakürek, Sakarya Türküsü*)

8. Özne 2. Ve 3. Şahıs ise yüklem 2. Çoğul şahıs olur. **Örnek:** **Sen ve o**, bu problemi **hallededeceksiniz**.

9. Öznenin üçüncü tekil şahıs olduğu bazı durumlarda saygı ya da alay anlamı katmak için yüklem çoğul yapılır.

Örnek: Cumhurbaşkanı henüz konuşmadılar. (saygı), Şakir bey bugün gelmediler mi? (alay)

10. Sayı sıfatı ya da *birkaç, birçok* gibi belgisiz sıfatıyla kurulmuş sıfat tamlamalarının özne olduğunu cümlelerde; yüklem, tekil olur.

Örnek: Yolda birkaç dilenci vardı. Bugün yedi kişi iş için başvurdu. Bu iş için iki adam geldi.³¹⁹

2.2.1.11. Arapçada Mübteda-Haber Uyumu

Arapçada tekillik-çoğulluk oldukça farklıdır. Türkçede bir şey ya tekildir ya da çoğuldur. Çoğul yapmak için -ler, -lar eklerinin kelimelere eklenmesi yeterlidir. Arapçada ise harf ile çoğul yapılan isimler kendi aralarında ikiye ayrılırlar: (ن - و) ilavesi ile yapılan *cemi müzekkeri salim* ve (ت - ا) ilavesi ile yapılan *cemi münnesi salim*. Bir de tekil şekli bozularak yapılan *cemi mükesser* olmak üzere üç çeşittir.

Bunun dışında Arapça hem sayılan varlığın cinsiyeti hem de Arapçaya has tesniye yani iki varlığa ad olan yapı bakımından Türkçeden tamamen farklıdır.

Aşağıda verilen örneklerden anlaşılaacağı üzere, akıllı varlıklarda mübteda-haber uyumu; cinsiyette, sayıda ve marife olmada aranır. Haber akılsız ve cansız varlıklardan olursa uyum aranmaz.

Haber, fiil veya isim olursa kemiyet ve keyfiyet bakımından kendisiyle mübteda arasında zorunlu olarak tam bir uyumun olması gerekir.

Örnek:

Fiil cümlecığı durumunda gelen haberler:

1 - زَيْدٌ يَتَعَلَّمُ، 2 - الزَّيْدَانِ يَتَعَلَّمَانِ، 3 - الزَّيْدُونَ يَتَعَلَّمُونَ.

1 - عَائِشَةُ تَتَعَلَّمُ، 2 - الْعَائِشَتَانِ تَتَعَلَّمَانِ، 3 - الْعَائِشَاتُ يَتَعَلَّمْنَ.

³¹⁹ Keskin, s. 205-207.

Müfret halinde, sıfat durumunda gelen haberler:

1- زَيْدٌ مُتَعَلِّمٌ، 2- الْزَيْدَانِ مُتَعَلِّمَانِ، 3- الْزَيْدُونَ مُتَعَلِّمُونَ.

1- عَائِشَةُ مُتَعَلِّمَةٌ، 2- الْعَائِشَتَانِ مُتَعَلِّمَتَانِ، 3- الْعَائِشَاتُ مُتَعَلِّمَاتٌ.

Yukarıdaki mübteda-haber uyumu, genel olarak akıllı varlıklardaki sayı, cinsiyet, i'rab bakımından olan uyumdur.³²⁰

Mübteda-haberin birbirine uymadığı yerler:

a. Camid, yani türememiş isim formundaki haber için, mübtedaya sayıca uyma şartı devam ederken, cinsiyet yönünden uyma zorunluluğu ortadan kalkar.

Örnek A.1:

أَحْمَدُ ذَهَبٌ : *Ahmet altındır.* Mübteda Müfred Müzekker, Haber Müfred

Müzekker

مَرْيَمُ ذَهَبٌ : *Meryem altındır.* Mübteda Müfred Müennes, Haber Müfred

Müzekker

مَرْيَمُ وَزَيْنَبُ ذَهَبَانِ : *Meryem ve Zeynep iki altındır.* Mübteda Müsenna Müennes,

Haber Müsenna Müzekker

b. Haber ismu't-tafdil olup marifeye mudaf değilse, mübtedanın cinsiyeti ve sayısı ne olursa olsun daima müfret-müzekker, yani tekil ve eril olur.

Örnek:

أَحْمَدُ أَكْبَرُ مِنْ زُحَلٍ : *Ahmet Zühal'den daha büyüktür.* Mübteda Müfret

Müzekker, Haber Müfret Müzekker

مَرْيَمُ أَكْبَرُ مِنْ زُحَلٍ : *Meryem Zühal'den daha büyüktür.* Mübteda Müfret

Müennes, Haber Müfret Müzekker

³²⁰ Uralgiray, s. 115.

Meryem ve Zeynep Zühal'den daha büyüktür. Mübteda

Müsenna Müennes, Haber Müfret Müzekker

c. Haber ismu't-tafdil olup marifeye muadil ise, tekil olarak gelme veya mübtedaya cinsiyet ve sayıca uyma seçenekleri arasında serbesttir.

Örnek:

مَرْيَمُ أُنْجَحَ الطُّلَّابُ فِي الْجَامِعَةِ / أُنْجَحَى الطُّلَّابُ فِي الْجَامِعَةِ.

Meryem üniversitedeki öğrencilerin en başarılısıdır. Haber hem müzekker hem de müennes. Babalar insanların saygıya أَلْأَبَاءُ أَجْدَرُ النَّاسِ بِالْإِحْتِرَامِ / أَجْدَرُ النَّاسِ بِالْإِحْتِرَامِ. *en layık olanlarıdır. Haber hem müfret hem de cemi.*

d. Haber, görünürde öncesindeki mübtedanın, gerçekte ise devamındaki failin yüklemi görevinde **sebebi haber ise**, sayıca tekil gelirken, cinsiyet yönünden devamındaki faile uyar.

Örnek:

مَرْيَمُ ابْنُهَا طَالِبٌ فِي الْجَامِعَةِ / مَرْيَمُ وَ عَلِيٌّ ابْنُهُمَا طَالِبٌ فِي الْجَامِعَةِ.

Meryem'in oğlu üniversitede öğrencidir/Meryem'le Ali'nin oğulları üniversitede öğrencidir.

Birinci cümlede mübteda müfret müennes, haber müfret müzekker çünkü fâili müzekker, ikinci cümlede yine mübteda müfret müennes, haber müfret müzekker çünkü fâili müzekker gelmiştir.

e. Haber, şibhu'l-cümle formunda ise, mübtedanın cinsiyet ve sayısı ne olursa olsun, daima aynı formatta gelir.

Örnek:

الْوَلَدُ فِي الْبَيْتِ / الْوَلَدَانِ فِي الْبَيْتِ / الْأَوْلَادُ فِي الْبَيْتِ / الْبَنَاتُ فِي الْبَيْتِ / الْبَنَاتَانِ فِي الْبَيْتِ.

Bu örneklerin tamamında haber şibhu'l-cümle (zarf) olduğundan, mübteda değişse de onlar değişmiyor.³²¹

Her iki dilde de öznenin yüklemle uyduğu yerlerin çok olmasına karşılık, uymadığı yerler de mevcuttur. Saygı, tevazu, alay vb. maksatlarla tekil özneye çoğul yüklem, çoğul özneye tekil yüklem getirildiği görülür. Arapçada belagat konuları arasında hayli örneği olan bu mesele Kur'an-ı Kerimde; hem zamir, hem de işaret isimlerinde görülmektedir. Uzaktaki bir kişiye yakın işaret ismiyle, yakındakine uzak işaretle hitap edilmesi, tekil iken çoğul zamirle ifade etmek gibi...

Özellikle Cenab-ı Allah, azamet ve yüceliğini ifade etmek üzere **biz** zahirini getirir: *Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an-ı) biz indirdik. Onun koruyucuları da gerçekten biz olacağız.*³²²

Muhatap için kullanılan ifade üçüncü şahıs kipine dönebiliyor. Belagatte buna **iltifat sanatı** deniyor. Kur'an-ı Kerimde örnekleri hayli fazla olan bu üslup Âl-i İmran 3/9. ayette şöyledir:

*Rabbimiz muhakkak ki sen, geleceğinde şüphe bulunmayan günde insanları toplayarsın. Şüphe yok ki Allah vaadinden dönmez.*³²³

Bu ayetin başında muhatap Cenab-ı Allah iken ikinci cümlede üçüncü şahıs oluyor. Belagatte buna üslûb-ı kelâm denir:

Üslûb-ı kelâm: Üç söz üslûbu vardır: Söz söyleme **tekellüm**, **hitab**, üçüncü şahıs **gaybet**. Yani özne ya birinci, ya ikinci, ya üçüncü şahıstır. Bunların her biri birer üslûptur. Bir üslûpta konuşurken diğer üslûba geçmeye **iltifat** adı verilir.³²⁴

2.2.2. Nevâsih (İsim Cümlesini Etkileyen Yapılar)

Nevâsih; yardımcı fiil görevi gören nakıs fiillerle nakıs fiil gibi amel eden harflerden oluşan bir yapıdır. İsim cümlesinin başına gelerek yapısını ve hükmünü

³²¹ Musa Yıldız vd, s. 53-55.

³²² Hicr 15/9.

³²³ Âl-i İmrân 3/9.

³²⁴ Rıza Filizok, *Belagat Sözlüğü*, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=703>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:00.

değiştirdiklerinden dolayı kendilerine **değiştirenler** anlamında **nevasih** denmiştir.³²⁵

Bunlara kısaca, **كَانَ وَ أَخَوَاتُهَا وَ إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا** Kâne ve benzerleriyle inne ve benzerleri denir. Türkçede zarf ve edatlar fiil gibi çekim eki alırlar. Arapçada ise harfler fiil gibi amel edebilirler. Buna en iyi örnek inne ve benzerleri konusudur.

İsim cümlesinin başına gelen nevâsîh yani kâne ve benzerleriyle inne ve benzerleri anlamın vurgulu olmasını sağlar. Sadece Arapçaya ait olan bu yapının Türkçe anlamı mevcut olsa da kurallı ve çekimli şekli bulunmamaktadır. **إِنِّي طَالِبٌ فِي الْكَلْبَةِ**.

Ben fakültede öğrenciyim. Bu cümlede geçen (إِنَّ)'nin açık bir etkisi görülmemektedir.³²⁶

2.2.2.1. Kâne ve Benzerleri (كَانَ وَ أَخَوَاتُهَا)

İsim cümlesinin başına gelen, anlamını ve şeklini değiştiren bir yapıdır. İsim cümlesinin mübteda ve haberi normal şartlarda merfu'dur. Halbûki kâne ve benzerleri isim cümlesinin başına geldiklerinde, mübteda merfu' olarak kâne'nin ismi, haber ise mansub olarak kâne'nin haberi olur. Bu değişim aşağıdaki gibidir: Mesela: **الْجَوُّ صَحْوٌ**.

Hava açıktır.

Cümlesi bir isim cümlesidir ve bir bulunma halini ifade etmektedir. Halbûki başına **كَانَ** geldiğinde, **كَانَ الْجَوُّ صَحْوًا** *Hava güzeldi.*

Şeklinde geçmiş zamana bağlı veya gelecek zamanı da kapsamı uygun olan bir anlam değişikliği meydana geldi.³²⁷

Kâne ve benzerlerinin muadilleri diğer dillerde mevcuttur. Mesela, Almancada sein, İngilizcede to be fiilleri bu konumdadır. Adı geçen fiiller kendi dillerinde yardımcı fiil (**hilsverben**) diye adlandırılırlar. Almancada, **haben, sein, werden** diye üç yardımcı

³²⁵ Râcihî, s. 128.

³²⁶ Musa Yıldız vd, s. 123.

³²⁷ el-Hamîd, III, 188-89.

fiil vardır. Adlarından da belli olduğu gibi, cümle içinde veya herhangi bir yerde tek başlarına kullanılmazlar. Tüm yardımcı fiiller mutlaka başka bir tam fiille gelmek zorundadır.

Almancada yardımcı fiillerin ikinci önemli özelliği ise, tek başlarına bir anlamlarının bulunmayışıdır. Tam fiillerin aksine bunların sözlük anlamı yoktur. Türkçeye doğrudan çevrilmeleri mümkün değildir. Yardımcı fiillerin temel görevi, birlikte kullanıldıkları tam fiillerin anlamlarını değiştirmek veya di’li geçmiş zaman, miş’li geçmiş zaman gibi zamanların meydana getirilmesini sağlamaktır. Bu görevleri nedeniyle doğrudan Türkçeye çevrilmeleri imkânsızdır.³²⁸

Türkçede yardımcı fiiller daha farklı bir yapıya sahiptirler. Dört veya beş adet olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.

2.2.2.2. Türkçe Yardımcı Fiiller

En az iki sözcüğün, birleşerek veya öbekleşerek oluşturduğu eylemlerdir. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller:

Etmek, eylemek, olmak ve kılmak yardımcı fiilleri ad soylu bir sözcükle bir eylemi birlikte ifade edecek şekilde öbekleşir, birleşik fiil oluştururlar. (fiil+ara ses+fiil) şeklinde kurulurlar

En önemli özellikleri bitişik yazılmalarıdır. Belli bazı anlamları ifade ederler.

Sürerlik (Süreklilik) Birleşik Fiilleri: -edurmak, -ekalmak, -egelmek eylemleri getirilerek yapılır. Eylemin gerçekleşmesindeki sürekliliği ifade eder.

*Siz şu yazıyı **inceleyedurun** biraz sonra ben de size katılırim.*

Tezlik fiili: -ivermek fiiliyle yapılır. Eylemin çabucak, kısa zamanda; bazen de umulmadık zamanda aniden gerçekleşiverdiğini ifade eder.

*Bardak elimden **düşüverdi**.*

³²⁸ Deutsche Grammatik, Fono Almanca Dilbilgisi, s. 135.

Yeterlik (yeterlilik) fiili: **-ebilmek** fiiliyle yapılır. Fiile *gücü yetme başarma* anlamı katar. İzin isteme, izin verme, olasılık gibi anlamlar da katabilir. *Arabayı tek başıma **itebilirim***. (Gücü yetme)

Yaklaşma fiili: **-eyazmak** fiiliyle yapılır. Eylemin gerçekleşmediğini; ancak gerçekleşmeye yaklaştığını ifade eder. *Adam korkudan **bayılayazdı***.³²⁹

Türkçe ve Almancadan verilen yardımcı fiiller hem kendi aralarında hem de Arapça ile bazı benzerlikler gösterebilir de çoğu yerde farklılık arz ederler. Bu da bize, dillerin maksadı ifade etmede farklı yollarla aynı gayeyi gerçekleştirdiklerini gösterir.

Arapçada tam fiillerle kurulan cümleler, lazım olurlarsa failleriyle tam anlam ifade ederler. Müteaddi fiillerde mefulleriyle birlikte tam anlam ifade eder. Nakıs fiillerin anlamı tek merfu isimle tamamlanmaz, mutlaka mansub bir haberin gelmesi gerekir. Zaten bu fiillere nakıs denmesinin sebebi, yapıda tam fiillerden farklı ve anlamda eksik kalmasından dolayıdır.

Ef'al-i nakısa'dan en çok kullanılanları (كَانَ، صَارَ وَ لَيْسَ) fiilleridir. Bu grup fiillere ef'ali nakısa denmesinin sebebi, bunların merfu'larıyla (isim) ifadenin tamamlanmamasıdır. Bunlarda zaman vardır, fakat fiil, iş yoktur. Bu nedenle tam fiillerde olduğu gibi bunların anlamları merfu' isimleriyle tamamlanmaz.

(الْوَلَدُ) (Çocuk sevindi) gibi tam bir fiilli cümlede kullandığımız zaman

kelimesiyle birlikte mana tamamlanmış olur. Fakat (كَانَ الْجَوُّ ...) denildiği zaman her ne kadar (Hava oldu) diye eksik bir mana ifade etse de ikinci ismini yani mansubunu (haberini) almadıkça neyin olup neyin olmadığı belli değildir. Mânâ eksik kalır. İşte bu fiillere nakıs denmesinin esas sebebi budur.³³⁰

Bu tür fiillerin ortak anlamları **oldu** şeklindedir. Her birinin özel anlamları olmakla birlikte, Türkçe isim cümlesinde olduğu gibi bulunmayı, olmayı ifade ederler.

³²⁹ <http://edebiyatforum.com/fiiller-ve-fiilimsiler/fiillerde-eylemlerde-yapi.html>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:04.

³³⁰ Uralgiray, s. 180.

³³¹ *Doktor hazır değildir.* لَيْسَ الطَّبِيبُ مُسْتَعِدًّا.

³³² Arapça (مُسْتَعِدًّا) haberidir, (الطَّبِيبُ) ismi, (لَيْسَ) nâkıs fiil,

Türkçede ise *doktor* özne, *değildir* isim cümlesinin yüklemidir. Olumsuz nâkıs Arapça cümle ile Türkçe karşılığı isim cümlesi **olmak** bakımından benzerler. Fakat öğelerin dizilişi ile adlandırılmaları tamamen farklıdır. Birinde *isim* olan diğerinde *özne*, birinde *haber* olan diğerinde *yüklem* olur. الْأَفْعَالُ النَّاسِخَةُ/ النَّاقِصَةُ.

Tablo 2.11. Arapça nâkıs ve nâsih fiiller tablosu

ظَنَّ وَ أَخَوَاتُهَا	كَادَ وَ أَخَوَاتُهَا	كَانَ وَ أَخَوَاتُهَا
أَفْعَالُ التَّصْيِيرِ وَالتَّحْوِيلِ	أَفْعَالُ الرَّجَاءِ	مَا دَامَ
أَفْعَالُ الرَّجَاءِ	أَفْعَالُ الْمُقَارَنَةِ	مَا زَالَ وَأَخَوَاتُهَا
أَفْعَالُ الْيَقِينِ	أَفْعَالُ الشُّرُوعِ وَالْإِنْشَاءِ	

2.2.2.3. Kâne Ve Benzerleri (كَانَ وَ أَخَوَاتُهَا) ile İlgili Ayrıntılar

İsim cümlesini kendi zaman ve eylem anlamlarıyla yeniden kuran şu fiillerdir: (ظَلَّ، أَضْحَى، أَصْبَحَ، كَانَ، أَمْسَى، صَارَ، بَاتَ، مَا زَالَ، لَيْسَ، مَا دَامَ، مَا انْفَلَكَ، مَا بَرَحَ، مَا فَتِيَ) Bu fiiller, ifade ettikleri anlam bakımından kendi aralarında iki farklı gruba ayrılırlar

a) Mâzâle ve Benzerleri (مَا زَالَ وَأَخَوَاتُهَا): Başına olumsuzluk (مَا)'sı gelen ve isim cümlesini kendi anlamlarıyla yeniden kuran şu dört (مَا فَتِيَ، مَا انْفَلَكَ، مَا بَرَحَ، مَا زَالَ) fiildir.

³³¹ Musa Yıldız vd, s. 127.

³³² Candemir Doğan, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandırılan 'Âmiller*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, S. 139-140.

b) Mâdâme (مَادَامَ): Bu fiil, kâne ve benzerleri grubunun sadece farklı yapısal özellikler gösteren tek (مَادَامَ) fiilidir.

Kâde ve Benzerleri (كَادَ وَ أَخَوَاتُهَا): Yapısal işlevleri aynı olan bu fiiller, farklı üç anlam grubuna ayrılırlar.

a) Mukarebe fiilleri (أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ): Haberin ifade ettiği anlamın gerçekleşmek üzere olduğunu ifade eden şu üç (كَادَ، أَوْشَكَ، كَرُبَ) fiildir.

b) Ümit Fiilleri (أَفْعَالُ الرَّجَاءِ): İsim ve haberle ifade edilen anlamın meydana gelmesinin arzu edilip beklendiğini ifade eden şu üç (حَرَى، عَسَى، إِخْلَوْلَقَ) fiildir.

c) Başlama Fiilleri (أَفْعَالُ الشَّرُوعِ وَالْإِنْشَاءِ): Haberin ifade ettiği anlamın gerçekleşmeye başladığını ifade eden şu on üç (أَخَذَ، طَفِقَ، أَنْشَأَ، شَرَعَ، هَلْهَلْ، قَامَ، هَبَ، قَامَ) (أَخَذَ، طَفِقَ، أَنْشَأَ، شَرَعَ، هَلْهَلْ، قَامَ، هَبَ، قَامَ) fiildir.

Zanne ve Benzerleri (ظَنَّ وَ أَخَوَاتُهَا): Düşünce, kesin bilgi, tercih ve başkalaşım anlamı ifade eden nakıs fiiller grubudur. Zanne ve benzerleri kendi aralarında şu iki gruba ayrılırlar.

a) Efulu'l-Kulûb (أَفْعَالُ الْكُلُوبِ): Bilgi ve düşünce gibi soyut (أَفْعَالُ الْكُلُوبِ) eylemleri ifade eden şu fiillerdir. Efulu'l-Kulûb da kendi aralarında kesinlik ve üstünlük ifade eden fiiller olmak üzere iki gruba ayrılırlar. (عَلِمَ، رَأَى، دَرَى، وَجَدَ، أَلْفَى، تَعَلَّمَ، ظَنَّ، خَالَ، حَسِبَ، جَعَلَ، حَجَا، عَدَّ، زَعَمَ، هَبَ)

• Kesinlik İfade Eden Fiiller (أَفْعَالُ الْيَقِينِ): İfade ettikleri soyut eylemlerin kesin oluşunu anlatan şu fiillerdir: (رَأَى، عَلِمَ، دَرَى، وَجَدَ، تَعَلَّمَ). Bunlarda (رَأَى ve عَلِمَ) fiillerinin kesinlik ifade etmeleri için (الْقَسَمُ غَيْرُ الصَّرِيحِ) anlamında kullanılmış olmaları, (تَعَلَّمَ) fiilinin de (إِعْلَمَ) anlamında (أَمُرٌ جَامِدٌ) çekimsiz emir fiil anlamında kullanılması gerekir.

• Üstünlük ifade eden fiiller (أَفْعَالُ الرَّجْحَانِ): Anlamların tercih edildiğini ifade eden şu fiillerdir (زَعَمَ، عَدَّ، حَجَا، جَعَلَ، حَسِبَ، خَالَ، ظَنَّ، هَبَّ، أَلْفَى):

• Değişim ve Başkalaşım Fiilleri (أَفْعَالُ التَّصْيِيرِ وَالتَّحْوِيلِ): Hal ve durum değişikliği ifade eden şu fiillerdir (تَرَكَ، اِتَّخَذَ، تَخَذَ، وَهَبَ، جَعَلَ، صَيَّرَ، رَدَّ).

Nâkıs fiillerde hem tam fiil fem de nâkıs fiil olarak kullanılan fiiller şunlardır:

Tablo 2.12 Tam ve nâkıs fiil tablosu

الْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ وَالَّتَامَّةُ						
أَمْسَى	أَصْبَحَ	أَضْحَى	بَاتَ	صَارَ	بَرِحَ	كَانَ

Nâkıs fiiller genel olarak isim ve haber almakla birlikte içlerinden bir kısmı; yani yukarıdaki dokuz fiil aynı zamanda tam fiil gibi fail de alabilmektedirler.

Eğer borçlu darlık وَ إِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ (كَانَ فِعْلٌ مَاضٍ وَفَاعِلُهُ: ذُو)

*içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin.*³³³ Bu ve benzeri örneklerde görüleceği gibi aslında nâkıs fiil olmakla birlikte bazen bu fiillerin tam fiil gibi amel ettikleri görülmektedir.

³³³ Doğan, s. 143; Bakara 2/280.

2.2.2.4. İnne ve Benzerleri (إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا)

Arapçada isim cümlesinin fiil cümlesinden daha vurgulu bir anlam ifade etmesi, onun daha yaygın kullanılan bir cümle türü olmasına sebep olmuştur. Ancak bazen isim cümlesinin daha vurgulu anlatımının yeterli görülmediği ve anlamın daha da vurgulu bir hale getirilmesi veya farklı anlamlar ifade etmesi istenebilir. Bu durumda isim cümlesinin yapısı da farklı olur ve *hükümü kaldıran edatlar* (النَّوَاسِخُ الحَرْفِيَّةُ) olarak bilinen *inne ve benzerleri* (إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا) isim cümlesinin başına getirilerek yeni bir yapıyla kurulur. Sadece isim cümlesinin başına gelen bu edatlar çoğunlukla *inne ve benzerleri* (إِنَّ وَ أَخَوَاتُهَا), *fiile benzeyen edatlar* (أَلَا حَرْفُ الْمُسَبِّحَةِ بِالْفِعْلِ) veya *hükümü kaldıran edatlar* (أَلَا حَرْفُ النَّاسِخَةِ) gibi adlarla anılırlar.

İnne ve benzerleri, isim cümlesinin hem anlamını hem de yapısını (kâne ve benzerleri gibi) değiştirir. Aşağıda gelen tabloda isim cümlesinin öğelerinin değişim sonrası aldıkları isimler gösterilmiştir.

Tablo 2.13. Nâsîh harflerin isim cümlesine katılması

خَبَرٌ	+	مُبْتَدَأٌ	الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ
خَبَرٌ إِنَّ	+	إِسْمٌ إِنَّ	الْجُمْلَةُ الْمَنْسُوخَةُ

İnne ve benzerleri, isim cümlesinin başına gelir ve var olan anlamı pekiştirerek; *ki*, *-mesi*, *-ması* anlamlı bir bağlantı, *sanki* veya *gibi* anlamlı benzetme, *fakat* veya *ama* anlamlı ifadede düzeltme, *keşke* anlamlı pişmanlık ve *umulur ki* anlamlı ihtimal ifadesi katar. Değişiklik anlamla sınırlı kalmaz, cümleyi farklı yapıda irapla yeniden kurar.

İnne ve benzerleri, isim cümlesini anlam ve yapı olarak değiştirir. Cümleye bir derece fiil anlamını sezdirenen eylemsi anlam katar. Örneğin (إِنَّ) ile (أَنَّ) edatlar (أَوْكَدُ) fiili, (كَأَنَّ) edatı (أَشَبَّهُ) fiili, (لَكِنَّ) edatı (أَسْتَدْرِكُ) fiili, (لَيْتَ) edatı (أَتَمَنَّى) fiili anlamını ve

(لَعَلَّ) edatı da (أَرْجُو أَوْ أَشْفِقُ) fiillerinin anlamını çağrıştıran fiilimsi anlam katar.

Anlamları fiile benzediğinden bu edatlara (الْحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ) fiile benzeyen edatlar denir.

İsim cümlesini yapısal olarak değiştiren anlamsal olarak pekiştiren ‘inne ve benzerleri’ (إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا) ve kullandıkları başlıca anlamlar gelen tabloda gösterilmiştir.³³⁴

Tablo 2.14. Nâsîh harflerin anlam tablosu

مَعَانِي إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا				
لَعَلَّ	لَيْتَ	كَأَنَّ	لَكِنَّ	إِنَّ/أَنَّ
الترجي	التمني	التشبيه	الاستدراك	التوكيد

Bu tabloda inne ve benzerlerinin; kısaca kelime anlamları belirtilmektedir.

Türkçeye, **İnne ve Benzerleri**; cümlelerin anlamını pekiştiren ve *şüphesiz, doğrusu, kuşkusuz, gerçekten, muhakkak* anlamında çevrilebilir. Ancak çeviri yaparken her zaman Türkçeye tercüme edilmesi gerekmez. Bir başka deyişle doğrudan cümleyi çevirmek yeterlidir.³³⁵ *مُؤَدِّرٌ فِي مَكْتَبِهِ. إِنَّ الْمُدِيرَ فِي مَكْتَبِهِ. Müdür bürosundadır.*

Bu cümledeki *inne* tercümede görülmüyor. Doğrudan cümleyi çevirmek, bu edatın anlamını içerebilir.

Türkçede *inne ve benzerleri*, belirteç (zarf) konusu içerisinde **Kesinlik Belirteçleri** diye işlenen bir konudur: **Elbet, elbette** belirteçleri: **Elbette gider gelen cihana.** (Fuzuli, XVI)

³³⁴ Doğan, s. 19-20.

³³⁵ Musa Yıldız vd, s. 123.

Açılur elbet nesim-i Nevbahar essün hele, Bend-i dil muhkem değil bend-i nikabından senin. (Nedim, XVIII.) **Elbette** olur ev yıkanın hanesi viran. (Ziya Paşa, XIX)

Mutlaka, şüphesiz, kuşkusuz belirteçleri: **Mutlaka** gitmeliyim. **Şüphesiz** hepimizden büyüktür.

Asla, eylemlerdeki olumsuzluk anlamını pekiştirmek ve kesinleştirmek için kullanılır: Kimseye **asla** minnet etmez. Kurnazlık ediyor **asla** sezdirmiyor. **Hiç**, olumsuzluğu pekiştirmek ve kesinleştirmek için kullanılır: *Doğduğumdan beridir aşıkım istiklâle, Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.*³³⁶ (Mehmet Akif Ersoy)

Bu örneklerdeki belirteçler **inne ve benzerleri** ile tam benzer değildirler. Belki her birisi için ayrı bir Arapça edat vb. bir belirteç getirmek gerekebilir. Bunun nedeni **inne**'nin sadece isim cümlelerinin başına gelmesindendir. Fiil cümlelerinin kesinlik ifade etmesi için (قَدْ، لَقَدْ، لَ) gibi edatlar ve harfler getirilir.

2.2.2.5. Kâne ve İnne'nin Haberleri

Her iki yapının haberi olmayı, bulunmayı, olguyu ifade eder. İsim cümlesinde haber hangi hükümlere bağlı ise bunların haberleri de aynı kurallara göre cümlede bulunurlar. Ancak hem isim cümlesi hem de nevâsih yapılarının haberi fiil cümlesi olduğunda bir hareket ve eylemi ifade eder. Bu yüzden haberi fiil cümlesi olan isim cümleleri Türkçeye fiil cümlesi şeklinde tercüme edilebilirler.

2.2.2.5.1. Fiil Cümlesi Olan Haber

إِنَّ الصَّلَاةَ كَأَنَّ الشُّرْطِيَّ يَسْتَعِدُّ لِلْإِقَافِ. Sanki polis trafiği durdurmaya **hazırlanıyor**.

تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten **alıkoyar**.³³⁷

³³⁶ Nurettin Demir vd, s. 67.

³³⁷ Ankebut 29/45.

İnne'nin haberi fiil cümlesi olunca, Türkçeye bir olgu veya oluş şeklinde çevrilemez. Yukarıdaki iki örnekte açıkça görüldüğü gibi inne ve benzerlerinin haberi fiil cümlesi olunca Türkçeye fiil şeklinde tercüme edilir.

لَا يَزَالُ الْأَوْلَادُ يَلْعَبُونَ فِي الْحَدِيثَةِ. Öğrenciler hâlâ ders **çalışıyor**. مَا زَالَ الطُّلَّابُ يَدْرُسُونَ

Çocuklar hâlâ bahçede oynuyorlar.

Türkçe ile Arapça arasındaki en belirgin ayrılıklardan birisi de kâne ve benzerlerinin haberi fiil cümlesi olunca anlamlarının da fiil olmasıdır.³³⁸

2.2.2.5.2. İsim Cümlesi Olan Haber

İsim ve isim cümlesi haber olduğunda olma-oluş bildirirler. Haber olan isim, tekil, ikil ve çoğul olduğunda da böyledir. İsim cümlesine gelince, mübteda ile haberdan oluşan bir yapıdır. Başına kâne ve benzerleri geldiğinde yapısı değişir. Mübteda nâkıs fiile merfu' isim, haber ise mansub olarak haber olur.³³⁹ وَمِنْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

*Ve o, müşriklerden **olmadı**.*³⁴⁰ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ. Siz insanlar için

*çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz.*³⁴¹

Kâne ve benzerlerinin haberi isim cümlesi olduğunda oluş bildirir, aynı durum inne ve benzerleri için de geçerlidir.

إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ. Şüphesiz Allah, kullarına çok **lütûfkârdır**. إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ.

³⁴² *Senin duan onlar için **sükûnettir** (onları yatıştırır).*³⁴³

³³⁸ Musa Yıldız vd, s. 128.

³³⁹ Râcihi, s. 128-29.

³⁴⁰ Nahl 16/120.

³⁴¹ Âl-i İmrân 3/110.

³⁴² Ed. Muhammed b. Abdurrahman Âl-i eş-Şeyh, *el-'Arabiyyetu Beyne Yedeyk* I-IV, Tekin Yayınevi, 2012 Konya, III, 18.

³⁴³ Tevbe 9/103.

Tekil isim olan haber:

Üzüm **tatlandı**.³⁴⁵ صار العنب حُلُوا. ³⁴⁴ Allah çok **bilendir**. كَانَ اللهُ عَلِيمًا.

İsimler haber olduklarında yine *olmak* anlamındadırlar.

2.2.2.5.3. Zarf Olan Haber

Araba evin **önü**ndeydi, **şimdi** ise bahçenin **içerisinde**/dir.

*önü*ndeydi, *şimdi* ise bahçenin *içerisinde*/dir.

İsim cümlesinde olduğu gibi mübteda nekra, haber şibhi cümle ise; haber önce mübteda sonra gelir. Mukaddem haber denen bu cümle yapısı bütün tam ve nâkıs fiilli cümlelerde böyledir.

Köyde **bir cami** oldu;³⁴⁶ لَيْسَ بِالْمَنْزِلِ هَاتِفٌ. Evde **bir telefon** yoktur;

Sanki **gemi** **bir** **dağ**dır.³⁴⁷ كَانَ السَّفِينَةَ جَبَلٌ. Din **kolaylıktır**; إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ.

2.3.3. Arapçada Fiil Cümlesinin Asıl Öğeleri

Arapça cümlelerde asıl öğeler: fiil, fâil, mübteda ve haberdur. Bunlara aynı zamanda **umde** denmektedir ki cümlelerin ana omurgasını oluşturmaktadırlar. İsim cümlesi ve öğelerinden sonra fiil cümlesi ve öğeleri anlatılacaktır.

2.3.3.1. Fiil

Tanımı: Bağımsız bir anlamı olan kelimeyi oluş zamanıyla birlikte ifade eden lafız, eylem.³⁴⁸ Burada bağımsız bir anlamı olan, fakat zamanla da kayıtlı bulunan bir

³⁴⁴ Nisa 4/92.

³⁴⁵ Âl-i eş-Şeyh, III, s. 8.

³⁴⁶ Musa Yıldız vd, s. 127.

³⁴⁷ Âl-i eş-Şeyh, III, 17.

³⁴⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 1.

kelimeden söz edilmektedir. Arapçada zamandan bağımsız bir eylem söz konusu değildir. Üç temel fiilden söz etmek mümkündür; mâzi, muzari ve emir.

Fiillerin en önemli özellikleri çekime uğramalarıdır. Arapçada buna çekim anlamına gelen **tasrif** denir. Bu ilim dalına sarf **morfoloji** adı verilmektedir ki Arapça kelimelerin kuruluşu, yapıları, çekimleri bununla sağlanır. Nahiv (dilbilgisi) cümleyi, sarf da kelimeyi konu alır.³⁴⁹ Şimdi bu fiilleri kısaca görelim:

2.3.3.1.1. Mâzi Fiil (Geçmiş Zaman)

Bir eylemin, konuşulan zamandan önce meydana gelişini ifade eden fiildir.³⁵⁰ Fiiller de isimler gibi ya mu'reb yani son harekesi değişen ya da mebni son harekesi değişmeyen şeklinde ikiye ayrılırlar. Mâzi fiil fetha, sükûn ve damme üzere üç şekilde mebni olur yani harekesi değişmez.

Fetha üzere mebni olması: Mâzi fiile, tesniye elifi ve taü't-te'nis bitiştğinde fetha üzere mebni olur.

فَهُمُ الطَّالِبُ / فَهَمْتُ الطَّالِبَةَ / فَهَمَا الطَّالِبَانِ / فَهَمَّا الطَّالِبَتَانِ

Sükûn üzere mebni: Müteharrik ref' zamiri bitiştğinde, mâzi fiil sükûn üzere mebni olur.

Adı geçen zamirler: Mütekellim, muhâtap ve muhâtaba için ta'ül-fâil, tesniye muhâtabın, mütekellim çoğulların, çoğul muhâtabların, müennes çoğulların ve nun-u nisvenin zamirleridir.

فَهْمْتُ / فَهَمْتَ / فَهَمْتُمَا / فَهَمْتُمَا / فَهْمْتُكُمْ / فَهَمْتُمْ

Damme üzere mebni: Cemi vav'ına bitiştğinde damme üzere mebni olur.³⁵¹

الْأَوْلَادُ مَشَوْا / هُمْ دَعَوْا إِلَى الْخَيْرِ.

³⁴⁹ 'Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku 's-Sarfi*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyyeti, Beyrut 2004, s. 7.

³⁵⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 3; Ed. Abdullah b. Hamîd el-Hamîd, II, 42; İbn Hişâm, s. 32; H. İbrahim Kaçar, Ali Bulut ve Yılmaz Özdemir, *el-Kavâ'idu'l-Muşaccia* (I.Kitap), İfav Yayınları, İstanbul 2012, s. 26.

³⁵¹ Râcihi, s. 38-40.

Türkçede mazi fiile karşılık iki eylem kipi vardır. Di’li geçmiş zaman: Buna **görülen geçmiş zaman**, miş’li geçmiş zaman: buna da **duyulan geçmiş zaman** diyoruz. Aşağıda her iki kipe de örnekler verilmiştir:

*Yağız atlar **kişnedi**, meşin kırbaç **şakladı** Bir dakika araba yerinde **durakladı**.*

(Han Duvarları, Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Başladım uyku taharrisine, lakin ne gezer? **Sızmışım** bir aralık neyse **yorulmuş** da meğer, Ortalık **açmış** uyandım; dedim, artık **gideyim**. (Seyfi Baba, Mehmet Akif Ersoy)³⁵²*

2.3.3.1.2. Muzari Fiil

Şimdiki, geniş ve gelecek zaman: Bir eylemin konuşma zamanında ya da çeşitli zaman dilimlerinde sürekli olarak yapıldığını gösteren fiildir. Muzari fiil, mâzi fiilin başına (أ، ي، ت، ن) harflerinden biri getirilerek elde edilir.³⁵³

Muzari fiilin i’rab (öğelerin dizilişi) aşağıdaki gibidir:

Te’kid nun’u veya nun-u nisveye bitişmemiş muzari fiil damme ile merfu’dur. Adı geçen iki nun bitiştiğinde ise sükûn üzere mebnidir.

Bu konuda i’rab kısaca şöyledir:

Ref’ alameti damme, يَقْرَأُ مُحَمَّدٌ كِتَابًا.

Bu cümlede fiilin ve fâilin son harekeleri dammeli olduğundan, bunlara damme ile merfu’ denir.

Nasb alameti fetha: لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونَهُ إِلَّا. Biz asla ondan başkasına yalvarıp yakarmayız. (Kehf/14)³⁵⁴

Bu ayette geçen muzari fiili, nasbeden (لَنْ) edatıyla mansub olmuştur. Ayet-i kerimede fiilin son harekesi normal halde damme iken fethalı gelmiştir.

³⁵² Nurettin Demir vd, s. 123.

³⁵³ Musa Yıldız vd, s. 22.

³⁵⁴ Kehf 18/14.

Cer alameti kesra: Fiiller mecrur olmaz, cer alameti isme aittir.

يَقْرَأُ مُحَمَّدٌ فِي الْبَيْتِ كِتَابَ النُّحُو.

Bu örnekte iki tane mecrur kelime var (فِي الْبَيْتِ / كِتَابَ النُّحُو) , bunlara kesra ile mecrur denir. Cer alâmetine sebep olan âmiller cer harfi ile izafet durumudur. Adı geçen alâmetlere cer, onlardan etkilenen kelimelere mecrur denir.

Cezm alameti sükûn:

مَنْ يَعْمَلْ سُوءً يُجْزَ بِهِ. *Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır.*³⁵⁵

Bu ayette şart ve cevabından oluşan iki meczum muzari vardır.³⁵⁶

Meczum fiil, son harekesi sakin olan muzari fiildir. Türkçede bu şekilde bir kural bulunmamasına karşılık Arapça isim ve fiiller cümledeki durumlarına göre meczum olabilirler. Ancak cezmeden ve meczum olan isimle fiilin anlam bakımından karşılıkları vardır. Muzari fiile karşılık Türkçede, şimdiki, gelecek ve geniş zaman kipleri gelmektedir. Türkçede bütün kipleri oluşturan temel iki kip vardır:

Bildirme Kipleri:

- * Görülen geçmiş zaman kipi (-di'li geçmiş)
- * Duyulan geçmiş zaman kipi (-miş'li geçmiş)
- * Şimdiki zaman kipi (-i) yor eki getirilerek,
- * Gelecek zaman kipi (-ecek) eki getirilerek yapılır.
- * Geniş zaman kipi, eylemin her zaman yapıldığını, yapılacağını bildirir.

Dilek Kipleri:

- * Gereklilik kipi, -meli, malı ekleri getirilerek yapılır.
- * İstek kipi, eylemin olmasının istendiğini gösteren kiptir. *Gidelim!* gibi.
- * Dilek-şart kipi, -se, -sa ekleri getirilerek yapılır.

³⁵⁵ Nisâ 4/123.

³⁵⁶ Râcihi, s. 42.

* Emir kipi, eylemin yapılmasını buyurmak için kullanılan kiptir.³⁵⁷

2.3.3.1.3. Emir Fiil

Buyruk ifade eden emir fiil, muzariden yapılır. Önce muzariden muzaraat harfi atılır, eğer fiilin ilk harfi yani faul fiil sakın olursa ona bir hemze ilave edilir ve fiilin lamu'l-fiili sakın yapılır. Hemzeye verilecek hareke aynu'l-fiilin muzarideki harekesiyle aynı olmalıdır. Muzarinin fau'l-fiili harekeli ise olduğu gibi bırakılır.³⁵⁸

Emir fiil sükûn, nun'un hazfî, fetha ve damme üzere mebnidir.

Sükûn üzere mebni emir fiil: (اُكْتُبْ) Nun'un hazfî üzere mebni emir fiil: (اُكْتُبَا)

Fetha üzere mebni emir fiil: (اُكْتُبَنَّ) Damme üzere mebni emir fiil: (اُكْتُبُوا)

2.3.3.2. Fâil

Bir eylemi gerçekleştirene fâil denir. Türkçedeki karşılığı öznedir. Daima harekesi merfu' olur.³⁵⁹

Fâil, açık bir isim veya isme te'vil edilen bir masdardan oluşan, kendisine fiilin veya fiilimsinin dayandırıldığı, kendisinden önce gelmek kaydıyla, bir fiilin kendisi tarafından yapıldığı veya kendisiyle gerçekleştiği yapıdır.

Fâilin üç durumu söz konusudur:

Birincisi: Âmili olan fiil ondan sonra gelmemelidir.

قَامَ أَخَوَاكُ İki kardeşin ayağa kalktı. İfadesi yerine,

قَامَ أَخَوَاكُ denmesi yanlıştır. Çünkü (أَخَوَاكُ) mübteda, (قَامَ) haber olur. Ancak

haber mübtedaya sayı ve cinsiyet bakımından uymak durumundadır. Burada uymamış olacağından dolayı yanlış bir cümle olmuştur.

³⁵⁷ Nurettin Demir vd, s. 122.

³⁵⁸ Râcihi, s. 41.

³⁵⁹ Musa Yıldız vd, s. 56.

أَخَوَاكَ قَامَا Doğrusu bu ifadedir. Çünkü (أَخَوَاكَ) mübteda, (قَامَا) fiil ve fail olarak haberi olur.

Türkçede bütün cümle çeşitlerinde, Arapçadan farklı olarak özne fiilden önce gelir ve fiile uygun çekilir. Arapçada fâil ismin tekil, ikil ve çoğul hallerinde tekil gelmek durumundadır. Fâil fiilden sonra gelmezse cümlenin çeşidi değişir. Fâil başa alındığında fiil cümlesi isme dönüşür.

İkincisi: Fiiline ne tesniye (ikil), ne de cemi'(çoğul) alameti bitişmemelidir. Cümlenin başında gelen fiil her zaman tekil olmalıdır. Türkçe ile Arapçada benzer yapı söz konusu olabilir. Çünkü *Ahmet, Ali ve Hüseyin geldi* denilebildiği gibi *geldiler* de denir. Arapçada ise kesin hüküm vardır ve fiil tekil olmalıdır. Şöyle ki:

قَامَا أَخَوَاكَ / قَامُوا إِخْوَتَكَ / قُمْنَ نِسْوَتَكَ. Bu örneklerin tamamı Arapçaya aykırıdır ve yanlıştır. Doğrusu (قَامَ)'dir ve örneklerin tamamında bu şekilde gelmelidir. Çünkü bir cümlede iki fail olmaz. Eğer başta gelen fiilde fâili gösteren zamirle birlikte devamında fâil de gelse iki fâilli yanlış bir cümle kurulmuş olur.

قَامَ أَخُوكَ / قَامَ أَخَوَاكَ / قَامَ إِخْوَتَكَ. Üç halde de (tekil, ikil ve çoğul) baştaki fiil tekil gelmelidir.

Üçüncüsü: Fâilin kendisi müennes yani dişil olsa âmili olan fiil, mazi kipinde sakın müenneslik ta'sı almalıdır. قَامَتْ هِنْدُ. *Hind ayağa kalktı* gibi.

Sıfat olursa harekeli yuvarlak ta almalıdır. زَيْدٌ قَائِمَةٌ أُمُّهُ. *Zeyd, annesi ayakta* ³⁶⁰ *olandır.*

2.3.3.3. Arapçada Harfler

İsim ve fiil dışında kalan kelimelere Arapçada harf denir. Arap alfabesinde 28 harf vardır.

³⁶⁰ İbn Hişâm, s. 198-99.

Harfler: İsimlere, fiillere ve ikisine ait ortak harfler olmak üzere üç grupta incelenir. Ayrıca harf sayısına göre taksim yapmak mümkün olduğu gibi cümledeki fonksiyonuna uygun tasnif yapmaya da imkân vardır.

2.3.3.3.1. İsimlere Ait Olan Harfler

Sekiz başlık altında incelenir.

1. Harfi Cerler (Ön Ekler/Prepositionlar): On altı veya yirmi adet olduğu kaynaklarda geçmekte³⁶¹ ve cümlede sadece zarf olan onaltı harften sözedilmektedir.³⁶² Bu yapılar, isimlerden önce geldiklerinde sonlarını kesralı yaparlar.

Bunlar: مِنْ، إِلَى، عَنْ، عَلَى، لِ، فِي، كَ، حَتَّى، رَبِّ، مُدُّ، مُنْذُ، خَلَا، حَاشَا، عَدَا، لَوْلَا

2. Yemin Harfleri: vav, ta ve ba'dan oluşan üç kasem harfidir

Örnek: Tin'e Zeytun'a yemin olsun.³⁶³ وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ Allah'a and olsun, تَاللّٰهِ لَنُفْعَلَكَ الْخَيْرَ. Senin hakkın için zayıfa yardım edeceğim. بِحَقِّكَ لَا نَضُرُّ الضَّعِيفَ.

3. İstisna Harfleri: Altı tanedir. Bunlar: إِلَّا، غَيْرُ، سِوَى، خَلَا، حَاشَا

Örnek: نَزَلَ اللَّاعِبُونَ إِلَى الْمَلْعَبِ إِلَّا لَاعِبًا. Bir oyuncu dışında oyuncular stadyuma indiler. قَرَأْتُ قِصَصَ بَحْبِيبٍ مَحْفُوظٍ كُلِّهَا سِوَى قِصَّةِ "نِصْفُ يَوْمٍ".

أَقْلَعَتِ. Yarım Gün hikâyesi dışında Necib Mahfuz'un bütün hikâyelerini okudum. الطَّائِرَاتُ عَنِ الْمَطَارِ غَيْرَ طَائِرَةٍ. Bir uçak dışında uçaklar havaalanından ayrıldı.

³⁶¹ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 56.

³⁶² Racîhî, s. 269.

³⁶³ Tîn 95/1.

1. Fiile Benzeyen Harfler: Altı tanedir. Bu harfler isim cümlesinin başına gelir ve mübteda bunlara isim, haber ise haberleri olur. İ'rab bakımından ismini nasb haberini ref' ederler. Bunlar: **إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ**

Örnek: *Zannın bir kısmı günahtır.*³⁶⁴ **إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ.** *Onun yarın Londra'ya gideceğini öğrendim.* **عَلِمْتُ أَنَّهُ مُسَافِرٌ غَدًا إِلَى لُنْدُنَ.** *Sanki herkes işgalcilere karşı tek bir vücut gibidir.* **كَأَنَّ الْجَمِيعَ جَسَدٌ ضِدَّ الْمُخْتَلِفِينَ.**

1. Nida Harfleri: Yedi tanedir. Bunlar: **أَيُّ، يَا، آ، أَيْ، أَيَا، هَيَا، وَ**

Örnek: *Zeyd! Koş.* **يَا زَيْدُ! أَرْكُضْ.** *Beyler! Sırayla giriniz.* **أَيُّهَا الرِّجَالُ! ادْخُلُوا بِنِظَامٍ.**

2. Muface'e (Sürpriz/Ansızın Olma) Harfleri: Bunlar İki tanedir: **إِذَا، إِذًا**

Örnek: *Okuldan çıktım. Baktım ki yağmur yağıyor.* **خَرَجْتُ مِنَ الْمَدْرَسَةِ فَإِذَا الْمَطَرُ يَهْبُطُ.** *Müdür havaalanına ulaştı. Bir de ne görsün uçak kalkmış.* **وَصَلَ الْمُدِيرُ إِلَى الْمَطَارِ إِذِ الطَّائِرَةُ أَقْلَعَتْ.**

3. Tafsil (Ayrıntı) Harfleri: İki tanedir. Bunlar: **أَمَّا، إِمَّا**

Örnek: *Öyleyse yetimi sakın ezme.*³⁶⁵ **فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ.**

4. Tenbih (Uyarı) Harfleri: Üç tanedir. Bunlar: **هَآ، أَمَّا، أَلَا**

Örnek: *İşte Ahmet geliyor.* **هَآ أَحْمَدُ قَادِمٌ، أَمَّا أَحْمَدُ قَادِمٌ، أَلَا أَحْمَدُ قَادِمٌ.**

³⁶⁴ Hucûrât 48 /12.

³⁶⁵ Duhâ 93/9.

2.3.3.2.2. Fiillere Ait Olan Harfler

Altı grupta incelenir:

1. Nasb Harfleri: Muzari fiilin başına gelir ve sonunu fetha okutur.

Bunlar dört tanedir. اَنْ، لَنْ، كَيْ، (لَكَيْ)، اِذَنْ

Örnek: *Cahil asla kazanamayacak.* لَنْ يَفُوزَ الْجَاهِلُ. *Bu gün yağmur yağması muhtemeldir.* مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنْ تَمُطِرَ السَّمَاءُ الْيَوْمَ.

2. Cezm Harfleri: Muzari fiilin başına gelir ve sonunu sükûn okutur.

Bunlar dört tanedir. لَمَّا، لَمْ، لَأَمْ، لَأَنْتَاهِيَّةً

Örnek: *Gururlu kimse başarılı olmadı.* لَمْ يَنْجَحِ الْمَغْرُورُ. *Bugün henüz yağmur yağmadı.* لَمْ يَنْزِلِ الْمَطَرُ الْيَوْمَ. *Ahmet derslerine çalışsın.* لِيَجْتَهِدَ أَحْمَدُ دُرُوسَهُ.

3. Şart Harfleri: Bu harflerin kullanıldığı cümlelerde sonuç bir şarta bağlıdır. En çok kullanılanları üç tanedir. Bunlar: إِنْ، لَوْ، إِذَا

Örnek: *Cereyanda oturursan hastalanırsın.* إِنْ بَجَلَسَ فِي مَجْرَى الْهَوَاءِ تَمَرَضَ. *Başkalarına yardım edersen, Allah'ın rızasını kazanırsın.* أَحْسَنْتَ إِلَى غَيْرِكَ إِكْتَسَبْتَ رِضَاءَ اللَّهِ.

4. Gelecek Zaman Harfleri: Başına geldikleri fiili gelecek zamana çevirirler. İki tanedir. Bunlardan (س) yakın gelecek, (سَوْفَ) ise uzak gelecek için kullanılır.

Örnek: *Gurbetçi* سَيُخَصِّدُ الْفَلَّاحُ مَا زَرَعَ. *Çiftçi ektiğini yakın zamanda biçecek.* سَوْفَ يَعُودُ الْمُغْتَرِبُ إِلَى بَلَدِهِ. *(uzun zaman içinde) memleketine dönecek.*

5. Tenvaku' (İhtimal/Olabilirlik) Harfi: Muzari fiilin başına gelir ve olabilirlik, mâzi fiile geldiğinde ise anlamı kuvvetlendirme ifade eder. Bu harf: (قَدْ) 'dir.

Örnek: *Hasta iyileşebilir. Olabilir. قَدْ يُشْفَى الْمَرِيضُ. قَدْ يَكُونُ.*

6. Red' (Mani Olma/Sakındırma) Harfi: Fiil cümlesinin başına gelir ve cümleye sakındırma anlamı verir. Bu (كَلَّا) 'dir.

Örnek: *Sakin küçüğe eziyet etme. كَلَّا تُعَذِّبِ الصَّغِيرَ.*

2.3.3.3. Ortak Harfler

Altı tanedir.

1. Atıf (Bağlaç/Bağlama) harfleri: On tanedir. Bunlar:³⁶⁶ أَوْ، حَتَّى، ثُمَّ، أَلَمْ، أَمْ، لَكِنْ

إِمَّا، أَمْ، لَا، بَلْ، لَكِنْ

Örnek: *Ahmet ve Husam geldi. أَحْمَدُ وَ حُسَامُ. Yaz tatilinde Irak'a sonra da Fas'a gittim. سَافَرْتُ فِي الْعُطْلَةِ الصَّيْفِيَّةِ إِلَى الْعِرَاقِ فَالْمَغْرِبِ. Çocuk ilkokulu, sonra ortaokulu bitirdi. أَنْهَى الْوَلَدُ الْمَدْرَسَةَ الْإِبْتِدَائِيَّةَ ثُمَّ الْإِعْدَادِيَّةَ.*

2. Soru Harfleri: İki tanedir. Bunlar: هَلْ، أَلَمْ

Örnek: *Kitap faydalı mıdır? هَلِ الْكِتَابُ مُفِيدٌ؟ Çocuk uyudu mu? أَلَمْ يَنَامِ الْوَلَدُ؟*

3. Açıklama Harfleri: İki tanedir. Bunlar: أَيْ، أَنْ

³⁶⁶ Tanç, s. 89.

Örnek: Bu 'asceddir', yani altındır. *Sana gemi yapmayı* هَذَا عَسَجْدٌ أَيْ ذَهَبٌ. فَأَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ.³⁶⁷ vahyettik.

4. İstiftah (Cümleye Başlama) Harfleri: İki tanedir. Bunlar: أَمَّا، أَلَا

Örnek: Yalan kötüdür. *Allah'tan başka her şey batıl (yok* أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ. olmaya mahkum)'dır.

5. Olumsuzluk Harfleri: İki tanedir. Bunlar: لَا، مَا، دَر

Örnek: İç savaş bittikten sonra Lüblanlular yurt dışına göç etmediler. بَعْدَ مَا هَاجَرَ اللَّبْنَانِيُّونَ إِلَى الْخَارِجِ إِنَّهَا الْحَرْبُ الْأَهْلِيَّةُ.

Günlük gazeteler yalnız haberle yetinmez.. لَا تَقْتَصِرُ الصُّحُفُ الْيَوْمِيَّةُ عَلَى الْأَخْبَارِ.

6. Cevap Harfleri: Üç tanedir. Bunlar: نَعَمْ، أَجَلْ، بَلَى

Örnek: Komutan geldi mi? Evet, geldi. هَلْ حَضَرَ الْقَائِدُ؟ نَعَمْ حَضَرَ الْقَائِدُ نَعَمْ، الْقَائِدُ.

Başkan geldi mi? Evet, geldi. هَلْ حَضَرَ الرَّئِيسُ؟ أَجَلْ حَضَرَ الرَّئِيسُ أَوْ أَجَلْ الرَّئِيسُ حَضَرَ.³⁶⁸

³⁶⁷ Mu'minûn 23/27.

³⁶⁸ Musa Yıldız vd, s. 42-48.

³⁷¹ Râcihî, s.199.

*Bazen göz tozdan güneşin ışığını seçemez, ağız da hastalıktan suyun tadını alamaz.*³⁷²

Arapça ile Türkçe fiil cümleleri geçişli (müteaddi), geçişsiz (lâzım) olmaları ve fiillerinin meçhûl gelmesi bakımından benzerler. Ancak cümle öğelerinin dizilişi bakımından ayrılırlar; Türkçede asıl öge fiildir ve cümlenin sonunda bulunur. Önem sırası sondan başa doğrudur. Arapçada ise fiil cümlenin başında bulunur ve önem sırası baştan sona doğrudur.

3.1.2. İsim Cümlesi

Türkçede İsim Cümlesi: Yüklemler çekimli bir fiil değil, ad veya ad soylu bir söz olan cümle, isim cümlesidir. İsim cümlesi, bir yapma veya olma değil, bir var oluş bildirir; çünkü taşıdığı tek fiil, var oluş bildiren ana yardımcı fiildir. İsim cümlesi, yalnızca, ana yardımcı fiille kurulabilen bir cümledir.³⁷³

Ad tümcesi, ek eylem (-i) geçmiş zaman ve şart kiplerinde çekime girer. Özellikle yazı dilinde geniş zaman 3'üncü (-dır) bildirme eki kullanılır. Bu ek, tümceye *kuvvetli ihtimal* veya *kesinlik* anlamı katar. *var* ve *yok* sözcükleri ad tümceleri kurar.³⁷⁴

İnsan, *üç beş damla kan*, /ırmak *üç beş damla su*. Bir hayata çattık ki hayata kurmuş puslu. (*Necip Fazıl Kısakürek, Sakarya Türküsü*)

İsim cümleleri genellikle iki unsurdan, özne ve yüklemden meydana gelir. *Durmuş saat gibiydi / durup geçmeyen zaman.*³⁷⁵

Y

ö

Arapça isim cümlesi: İsimle başlayan cümleye isim cümlesi denir. Mübteda ve haber denen iki öğeden oluşur. Mübteda marife, haber nekra olur. Nevâsih denen yapılar, mübteda ile haberden oluşan isim cümlesini nâkıs cümleye dönüştürürler.³⁷⁶

³⁷² Ali Cârîm vd, s. 66.

³⁷³ Karaağaç, s. 246.

³⁷⁴ Eker, s. 386.

³⁷⁵ Karahan, s. 69.

³⁷⁶ Musa Yıldız vd, s. 105; Râcihî, s. 93; Çörtü, s. 37.

Kasidenin الْقَصِيدَةُ فَهْمُهَا صَعْبٌ. *İslâm'ın hayrı çoktur.* الْإِسْلَامُ خَيْرُهُ كَثِيرٌ.
Toplunun kalkınmasında الْجَامِعَةُ أَثَرُهَا كَبِيرٌ فِي تَنْمِيَةِ الْمُجْتَمَعِ. *anlaşılması zordur.*
üniversitenin etkisi büyüktür.

Her iki dildeki isim cümleleri ad veya ad soylu eylemlerden oluşması bakımından benzerlik gösterir. Yukarıdaki üç örnekte de bir var olma veya oluş mevcuttur. Arapçada isim cümlesinin haberi tekil isim veya isim cümlesi olduğunda durum böyledir. Ancak isim cümlesinin haberi fiil cümlesi olduğunda Türkçedeki fiil cümlesi gibi bir anlam ifade eder.

Ali geldi/ Geldi Ali. جَاءَ عَلِيٌّ / عَلِيٌّ جَاءَ.

Yukarıdaki iki cümle Türkçe fiil cümleleridir. Özne ile fiilin yer değiştirmesi, kurallı cümleyi devrik yapmasına karşılık cümlelerin fiil cümlesi olmasına engel olmamıştır. Arapçada ise isimle başlayan isim, fiille başlayan fiil cümlesidir. Çünkü fâil asla âmili olan fiilden önce gelemez.³⁷⁷ Cümlelerin isimle başlaması, isim cümlesi olması için yeterlidir.

İki Ali geldi/Aliler geldi. عَالِيَانِ جَاءَا / عَلِيَّوْنَ جَاءُوا.

Bu iki isim cümlesi mübteda ile haberden oluşmuştur. Mübteda ile haber cinsiyet ve sayı açısından uyumludurlar. Ancak haberler içlerinde taşıdıkları gizli zamirlerle aynı zamanda birer cümledirler. Bu halleriyle haberler cümlelerin başına alındıklarında iki özneli birer fiil cümlesi söz konusu olur. Dolayısıyla fiil cümlesinde fiiller, Türkçedeki fiil cümlesinde olduğu gibi tekil olmalıdır. Türkçede mevcut olmasına karşılık, Arapçada fiiller açık özneyle birlikte gizli özne alamazlar.

³⁷⁷ İbn Hişâm, s. 199.

3.2. ÖGELERİNİN DİZİLİŞNE GÖRE CÜMLELER

3.2.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Türkçede yüklemi sonda bulunan cümledir. Dilimizin söz dizim özelliğine göre asıl öge sonda, yardımcı ögeler ise başta bulunur.

*Kapalıçarşı'da birkaç istikametten **düdük sesleri gelmeye başladı. Bu, her akşamüzeri çarşı bekçilerinin verdiği bir işarettir ki, kapanma saatinin geldiğini ve dükkânını kapamaya geç kalanların acele etmesini ilân eder.***³⁷⁸

Yardımcı ögeden ana ögeye (fiile) doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklem önünde sıralanır. Yükleme en yakın öge ise, genellikle belirtilmek istenen (vurgulanmak) ögedir.³⁷⁹

Kurallı cümle, özne-tümleç-yüklem (ÖTY) dizilişine uygun tümce türüdür. Kurallı sözcüğü, bu yapının dışındaki yapıların kuralsız olduğu düşüncesini akla getirmemelidir. Halbuki, dilde kuralsızlık asla söz konusu değildir. Bunca değişkenin kuralsız olarak yer alabileceği bir dil dizgesinden söz edilemez.³⁸⁰

Ne yapsam, ne tutsam, nereye gitsem.

B.siz N Yüklem B.siz N Yüklem D.T Yüklem³⁸¹

Arapça düz (kurallı) cümle: Türkçenin aksine Arapça fiil cümlesinde fiil cümle başında gelir. İsim cümlesinde ise Türkçedeki gibi mübtada (özne) cümle başında, yüklem (haber) cümle sonunda bulunur. Türkçedeki devrik cümle gibi Arapçada haber mübtadadan, mefûl de fiilden önce gelebilir. Kurallı ve devrik cümle ögelerinin dizilişi tablo şeklinde gösterilmek istenirse aşağıdaki gibi bir çizelge yapılabilir.

³⁷⁸ <http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/cumlecesitleri.html>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:08.

³⁷⁹ Karaağaç, s. 249.

³⁸⁰ Eker, s. 386.

³⁸¹ Keskin, s. 236.

Tablo 3.1. Ögelerinin diziliş şekillerine göre cümle çeşitleri

Türkçe cümle ögelerinin dizilişi	Arapça cümle ögelerinin dizilişi
1. Kurallı cümleler	1. Kurallı cümleler
Fiil cümlesi: Özne+tümleç+yüklem İsim cümlesi: Özne+yüklem	Fiil cümlesi: Fiil+fâil+meful İsim cümlesi: Mübteda+haber
1. Devrik cümleler	2. Devrik cümleler
Yüklem+tümleç+özne	Meful+fiil+fâil
Tümleç+yüklem+özne	Haber+mübteda

Türkçede her iki cümle çeşidinin kuruluşu aynı olmakla birlikte isim (ad) cümlesinde nesne bulunmaz. Arapçada fiil cümlesi Türkçe ile uyumsuz olmasına karşılık isim cümleleri, ögelerinin dizilişi bakımından benzer sayılırlar.

Arapça kurallı cümleye örnek: *Ömer (r.a), حَمَلَ عُمَرُ الدَّقِيقَ عَلَى ظَهْرِهِ إِلَى بَيْتِ الْمَرْأَةِ.*

kadının evine götürmek üzere un çuvalını yükledi. عَرَفَتِ الْمَرْأَةُ أَنَّ الرَّجُلَ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ.

Kadın, bu adamın emiru'l-mümininin kendisi olduğunu anladı. النَّوْمُ عَمَلِيَّةٌ طَبِيعِيَّةٌ نَفْثُومٌ بِهَا.

Ezbercilik, أَحْفَظُ مَكْرُوهَةً فِي التَّعْلِيمِ. Uyku, her gece yaptığımız tabii bir iştir. كُلُّ لَيْلَةٍ.

*eğitimde istenmeyen bir şeydir.*³⁸²

Örneklerden anlaşılacağı üzere, Arapça kurallı fiil cümleleri Türkçe cümle yapıları ile uyuşmamaktadır.

3.3.2. Devrik Cümle

Türkçede yüklemi sonda değil, herhangi bir yerinde bulunan cümlelerdir.³⁸³ Bu tür cümleler daha çok şiir dilinde görülür. Çünkü şiirde, kelimelerin sıralanışında ses yapısı, her zaman ön plandadır. Atasözlerinde, günlük konuşmalarda, günlük konuşmaların aksettirildiği veya konuşma, sohbet üslubunun hâkim olduğu eserlerde devrik cümle kullanılmıştır.³⁸⁴

³⁸² Âl-i eş-Şeyh, IV, 190.

³⁸³ <http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/cumlecesitleri.html>, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:09.

³⁸⁴ Karahan, s. 71.

Görmüyor musun sana doğru geldiğini? **Bendim** dün gece evinizin önünden geçen. **Dalgalan** sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal, **Olsun** artık dökülen kanlarımın hepsi **helal**. (M.A. Ersoy, *İstiklal Marşı*)

Gülme komşuna, **gelir** başına. (Atasözü) **Ne ağır imtihandır**, başındaki, Sakarya! Bin bir başlı kartalı nasıl **taşır** kanarya?

(N. F. Kısakürek)

İki dil kıyaslandığında, Türkçedeki devrik cümle Arapçada haberin öne geçtiği cümlelere benzetilebilir. Türkçede vurgu yapılacak kelime nasıl yüklemden önce getiriliyorsa Arapçada ise haberin öne alınması birkaç sebepten mümkündür.

Arapça cümlelerde haberin önce gelmesi vacip veya caiz olabilir. Haberin takaddümü denilen bu durum Arapçada çokça bulunan bir üsluptur. Haber soru edatı ve mübteda nekra, haber zarf veya hafri cerle başlayan bir yapı olduğunda önce gelmesi vacip olur. Bunun dışında önce gelmesi caizdir.

Her derdin bir devası, her canlının bir eceli vardır. لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ / لِكُلِّ حَيٍّ أَجَلٌ.

Kadınların, yükümlülükleri وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ.

kadar **meşru hakları vardır**. Yalnız **erkeklerin** kadınlar üzerinde **bir derece farkı vardır**.³⁸⁵

Bu ve benzeri örneklerde haber (yüklem) cümlenin başında geliyor. Özellikle sahip olmayı ifade etmek için haberin önce gelmesi gerekir.³⁸⁶

³⁸⁵ Bakara 2/228.

³⁸⁶ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 87.

3.3. ANLAM YÖNÜNDEN CÜMLELER

Tablo 3.2. Anlam bakımından cümlelerin karşılaştırılması

Türkçe cümleler	Arapça cümleler
1. Olumlu cümleler	1. Olumlu cümleler
2. Olumsuz cümleler Olumsuzluk edat ve ekleri ile yapılırlar	2. Olumsuz cümleler Olumsuzluk harf, edat ve fiilleri ile yapılırlar.
3. Emir cümlesi 2. ve 3. Şahısların tekil ve çoğullarına emredilir. Dört kiptir.	4. Emir cümlesi Altı kiptir. Türkçeden farklı iki müennes sigası vardır.
4. Ünlem cümlesi Belli edat ve ünlem ifadeleri ile kurulur.	5. Türkçedeki ünleme karşılık; Emir, Nidâ, Nüdbe, Taaccüb ve İstiğâse cümleleri gelir.
5. Şart cümleleri Şart ekleri ile yapılır.	6. Şart cümleleri Şart edat ve isimleri ile yapılır
6. İstek cümlesi Gerçekleşmesi mümkün olan veya olmayan istekleri ifade eder.	7. Arapçada istek cümleleri, Terecci; gerçekleşmesi mümkün olan, Temenni; gerçekleşmesi mümkün olmayan istekleri ifade eden yapılarla kurulan cümlelerdir.

3.3.1. Olumlu Cümle

Türkçe fiil cümlesinde işin, oluşun yapıldığını veya olduğunu; isim cümlesinde ise sözü edilen kavramın bulunduğunu, var olduğunu, bahsedilen şekilde olduğunu bildiren cümlelerdir.

Bursa bu mevsimde **soğuktur**. Yarın daha erken **gelmelisin**.³⁸⁷

İki olumsuz unsurun bir arada bulunduğu cümleler biçimce olumsuz olmalarına rağmen anlamca olumludur.

Örnek: Sizi anlamıyor **değilim**. (Sizi iyi anlıyorum.)³⁸⁸ Yapı bakımından olumsuz bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanırlar. Vatan al bayrağın dalgalandığı yer **değil midir?**³⁸⁹

³⁸⁷ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:10.

³⁸⁸ Keskin, s. 219.

³⁸⁹ Karahan, s. 73.

Arapçada içinde olumsuz edat ve yapıların olmadığı cümleler olumlu cümlelerdir. Türkçedeki olumsuzluk eklerine karşılık Arapçada her olumsuzluğun bir edatı, harfi veya fiili bulunmaktadır. Adı geçen olumsuz yapılar Türkçenin aksine fiil veya benzeri öğelerin bünyelerine girmeden bağımsız bir şekilde gelirler.

خَلَقَ اللَّهُ **Inananlar**, zafer konusunda Allah'a **güvenirler**. الْمُؤْمِنُونَ يَتَّقُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ.

Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak **yarattı**.³⁹⁰ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ.

Arapçada da Türkçedeki gibi iki olumsuz edatın bulunduğu cümle olumlu olur. Olumsuzluk harf veya edatları farklı yapıda olsalar bile durum değişmez. Nefiy (olumsuzluk) harflerinden sonra istisnâ edatları gelirse cümle olumsuz olur. Nitekim Kelime-i Tevhid'de (لَا-إِلَّا) birlikte bulunmasına rağmen anlamı olumludur:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ Allah'tan başka ilah yoktur. Yani Allah'ın varlığı kesin olmakla

birlikte O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.

İstisna edatından önce gelen *müstesna minh* cümlesi tam ve olumsuz bir cümle olursa anlamı olumlu olur. Türkçede olduğu gibi adı geçen cümlenin başına soru edatı gelse de durum değişmez, anlamı olumlu olur.

Örnek: لَا تَذْهَبُوا إِلَّا ³⁹¹ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ. Muhammed (s.a.v) yalnızca bir elçidir.

زَيْدًا.

إِهْمَالِكُمْ هَلْ يَجْحَ الطُّلَّابُ إِلَّا الْمُهِمِلُ؟ Zeyd hariç siz gitmeyin. (Zeyd gitsin.)

الطُّلَّابُ الْمُهِدِّبُ لَا يَتَكَلَّمُ فِي الصَّفِّ إِلَّا أَنْ يُطَلَّبَ (Yani, olur) dışındakiler başarılı olmaz mı?

Terbiyeli öğrenci, ancak sınıfta kendisine sorulduğunda konuşur.³⁹² مِنْهُ الْكَلَامُ.

³⁹⁰ Ankebût 29/44.

³⁹¹ Âl-i İmrân 3/144

³⁹² Râcihi, s. 305; Emrullah İşler vd, s. 136.

3.3.2. Olumsuz Cümle

Türkçe fiil cümlesinde işin, oluşun yapılmadığını, yapılmayacağını veya olmadığını; isim cümlesinde ise sözü edilen kavramın bulunmadığını, var olmadığını, bahsedilen şekilde olmadığını bildiren cümlelerdir.

Fiil cümleleri, olumsuzluk ekiyle ve “ne.....ne” bağlacıyla; isim cümleleri de “yok, değil” kelimeleriyle, “ne....ne” bağlacıyla ve “-sız” olumsuzluk ekiyle kurulur.³⁹³

İsim cümlesinin olumsuzu: Varlığın olmadığını, bilinenin doğru olmadığını bildirir: V, V+V+*değil*+ana yardımcı fiil (*i-,tur-*).

Fiil cümlesinin olumsuzu: Olayın gerçekleşmediğini bildirir: *oku-/oku-ma-; gel-/gel-me-vb.*³⁹⁴ **Uygarlık kültürden başka bir şey değildir. Ne o buraya gelsin, ne biz oraya gidelim.** Soru eki ‘mi’ olumlu bir cümleyi olumsuz yapabilir.

Örnek: *Bu zamanda para kazanmak kolay mı?* (Kolay değil)³⁹⁵ Arapça olumsuz cümle: Olumsuzluk edat, harf veya fiilleriyle yapılır. Bunlara nefiy edatları denir ki bunlar: Fiil cümlelerine gelenler: (لَمْ، لَنْ، لَا) *Muhammed dersi yazmaz, yazmayacak, yazmadı...* لَا يَكْتُبُ مُحَمَّدٌ الدَّرْسَ / لَنْ يَكْتُبَ مُحَمَّدٌ الدَّرْسَ / لَمْ يَكْتُبْ مُحَمَّدٌ الدَّرْسَ... İsim cümlelerine gelen: (لَيْسَ) *Müdür, bürosunda değildir.* لَيْسَ الْمُدِيرُ مَوْجُودًا فِي مَكْتَبِهِ. İkisine de gelen: (مَا) (O), *hevasından konuşmaz/ Bu, bir insan değildir/ Bu, benim arabam değildir.*

Şeklinde sıralanabilir.³⁹⁶ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ / مَا هَذَا بَشَرًا / مَا هَذِهِ سَيَّارَتِي.

İki dil arasındaki fark: Türkçede, olumsuzluk ekinin yükleme birleşmesi ve *değildir, yoktur* yüklemelerinin cümlelerin sonuna gelmesiyle, Arapçada bağımsız edat, fiil vb. yapıların isim veya fiil’den önce gelmesi ile olumsuz yapılmaktadır.

³⁹³ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#olumsuz_cumle., Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:11.

³⁹⁴ Karaağaç, s. 251.

³⁹⁵ Keskin, s. 221.

³⁹⁶ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 314-315.

3.3.3. Soru Cümlesi

Türkçede içinde soru anlamı bulunan; bir konuda bilgi edinmek, şüpheleri gidermek ve düşünceleri onaylatmak için kurulan cümlelere soru cümlesi denir.

Cümlenin öğelerini bulmaya yönelik tüm soru kelimeleriyle soru cümleleri yapılabilir.

*Elimdeki **ne** olduğunu **kim** söyleyecek? Özne. Babası çocuğa **ne** getirmiş? Nesne. Yarın **kimi** göreceksiniz? Nesne. Ankara'ya **ne zaman** yerleştiniz? Zarf tüml. Burayı **nasıl** buldunuz? Zarf tüml. Daha sonra **nereye** gidecekler? Dolaylı tüml.³⁹⁷*

Soru anlamı bulunan cümleler: Soru cümleleri *mi* soru ekiyle, soru sıfatıyla, soru zarflarıyla, soru zamirleriyle yapılır.

Örnek: Sular **mi** yandı, **neden** tunca benziyor mermer? (Ahmet Haşim, Merdiven) Soru eki Soru zarfı

Nasıl bir ev düşünüyorsunuz?
Soru sıfatı

Bu ses **nereden** geliyor?
Soru zamiri

Bazı soru cümleleri cevap gerektirmez. Bu tür cümlelere **sözde soru cümlesi** denir. Sözde soru cümlelerin sonuna soru işareti konur.

Örnek: Bir bardak su getirebilir misiniz? (**İstek, rica**). Bütün kabahat bende mi? (**İnkâr, kabullenmeme**). Onu aldığınız yere koyabilir misiniz? (**Uyarı**)

İçinde soru eki ya da kelimesi bulunan bazı cümleler, soru anlamı taşımadıklarından soru cümlesi değildirler. Bu cümlelerin sonuna soru işareti konmaz.

Örnek: **Kim** geldi, bilmiyorum. Yaz geldi **mi** yaylaya çıkarız. **Niye** geldiğini bilmiyorum.³⁹⁸

³⁹⁷ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#soru_cumlesi, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:13.

³⁹⁸ Keskin, s. 222.

İşlevleri bakımından soru, oldukça değişik kullanımlara sahiptir. Bir varlık veya olayı öğrenmeyi amaçlayan sorular olduğu gibi, dil kullanıcısının başka amaçları için sorulan sorular vardır: **Seçmeli soru:** *O, Ankara’da mı İstanbul’da mı?* **Ünlem sorusu:** *Sizinle mutabık kalmak?, Asla!* **Karşı çıkma sorusu:** *Böyle olacağını sana söylemedim mi?* **Cümleyi değil, cümle öğelerinden birini sorma sorusu:** *Sen de mi gidiyorsun?* **İkili soru:** *Kim kimi görüyor?* **Düşünme sorusu:** *Ne yapayım?* **Dolaylı soru:** *Ali, sana ‘‘Yarın okula geliyor musun?’’ diye soruyor.* **Zamir sorusu:** *Dün akşam kim oraya gitti?* **Dolaysız soru:** *Bahçelerde hala güller açar mı?* **Ret-kabul sorusu:** *Bu iş sizin için uygun mu, değil mi?* **Ayırıcı soru:** *İzmir’e gidiyorsun. Değil mi?* **Retorik soru:** *Ya Anadolu’yu baştanbaşa kaplayan ovalarımız ve yaylalarımız?* **Uzlaşma sorusu:** *Dün geç saatlerde onu görmüşsün?* **Onay sorusu:** *Yani sen para mı istedin?*³⁹⁹

Arapça soru harf ve isimleri için yukarıdaki gibi bir tasnif yapılabilir. Ancak Arapça gramer kitaplarında böyle bir ayırım bulunmamaktadır. Bu yüzden dilin kendine ait işlenişi esas alınacaktır.

Arapçada soru cümlesi: Soru edatları ve harfleri ile başlayan cümlelerdir. Türkçe ile şekil açısından ayrılırlar. Türkçede soru ekleri daima eylemin sonunda gelmesine karşılık Arapçada soru harf ve edatlarının **sadaret hakları** vardır, yani her durumda cümle başında gelirler. Her iki dilde de soru isimleri, cümle başında öğelerinden olması bakımından benzerlik gösterir. Ancak Arapçada soru isimleri, isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde mefûl olurlar. Aralarındaki temel fark, Arapçadaki soru isim ve harfleri cümle başında, Türkçe soru edat ve ekleri sonunda gelmesidir.

Arapçada iki türlü soru şekli vardır: Harf ve isim.

Harf olan soru edatları: هَلْ وَ أَلَمْ Bu iki soru şeklinin olumlu cevabı (نَعَمْ), olumsuz cevabı (لَا) ile edilir.

³⁹⁹ Karaağaç, s. 252-53.

Örnek: هَلْ زُرْتُ لُبْنَانَ؟ نَعَمْ زُرْتُ لُبْنَانَ - أَوْ لَا، مَا زُرْتُ لُبْنَانَ. *Sen Lübnan'ı ziyaret ettin mi? Evet, ziyaret ettim/Hayır, ziyaret etmedim. أَمْ سَافَرَ خَالِدٌ؟ نَعَمْ، سَافَرَ - أَوْ لَا، لَمْ*
Halit yolculuğa çıktı mı? Evet, çıktı/Hayır, çıkmadı.

Bazen hemze ile yapılan soru cümlelerinde, (أَمْ) gelirse, soruda sunulan iki seçenekten birinin seçimi söz konusu olmasından dolayı bu edata muâdile denir.⁴⁰⁰

Örnek: أَتَسَافِرُ بِالطَّائِرَةِ أَمْ بِالْبَاحِرَةِ؟ أَسَافِرُ بِالطَّائِرَةِ. *Sen uçakla mı gemi ile mi seyahat edersin? Uçakla seyahat ederim.*

Olumsuz soru; hemzeden sonra olumsuzluk edatları (أَمْ) ile (أَمْ) getirilmesi ile yapılır. Olumluz soruya olumlu cevap (بَلَى), olumsuz cevap (نَعَمْ) ile sağlanır.⁴⁰¹

Örnek: أَلَمْ أَقْدِّمْ لَكَ النُّصْحَ؟ بَلَى، قَدِّمْتُ لِي النُّصْحَ أَوْ نَعَمْ، لَمْ تُقْدِّمْ لِي النُّصْحَ. *Sana nasihat etmedim mi? Evet, nasihat ettin/Hayır, nasihat etmedin.*⁴⁰²

İsim olan soru edatları: Bunlar, bir şeyin sınırlandırılması, mekânı, zamanı, nicelik, nitelik ve seçimi gibi durumların tespit ve tayini için getirilen soru isimleridir.⁴⁰³ (مَنْ) Akıllı varlıklar için kullanılır. *Arkadaşlardan kim*

مَا الَّذِي تَسْتَفِيدُهُ مِنَ الْمَكْتَبَةِ؟ (مَا) Akılsız ve cansız varlıklar bununla sorulur. *geldi?*

Nerede أَيْنَ تَسْكُنُ؟ (أَيْنَ) Bununla yer-yön sorulur. *Kütüphaneden yaralandığın şey nedir?*

Uçak ne zaman ulaşır? (كَيْفَ) متى تصل الطائِرة؟ (مَتَى) Zaman soru ismidir. *oturuyorsun?*

Arkadaşlarına كَيْفَ تُعَامِلُ أَصْدِقَائَكَ؟ Durum ve hal gibi şeyler bu soru ismi ile sorulur.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, s. 334.

⁴⁰¹ Racîhî, s. 346.

⁴⁰² Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 22.

⁴⁰³ Racîhî, s. 347.

nasıl davranıyorsun? (كَمْ) Bu soru ismiyle sayı sorulur. *Bir ayda kaç gün vardır?* كَمْ يَوْمًا فِي الشَّهْرِ؟

(أَيُّ) Seçim veya tayin-tespit bununla sorulur. Bu soru isminin birkaç kullanımı var: Sırası ile akıllı varlılara, akılsızlara, zamana ve mekâna ait sorular; أَيُّ صَدِيقٍ / أَيُّ كِتَابٍ تُفَضِّلُ؟ / فِي أَيِّ وَاقْتٍ تَعُودُ إِلَى مَنْزِلِكَ؟ / فِي أَيِّ بَلَدٍ تُوجَدُ الْكَعْبَةُ؟ Hangi arkadaşını tercih ediyorsun?/ Hangi kitabı tercih ediyorsun?/ Evine ne zaman dönüyorsun?/ Ka'be hangi ülkededir?⁴⁰⁴

Soru harflerinin irapta mahalleri yoktur. Sükûn üzere mebnî diye i'rab yapılırlar.

Soru isimleri, bu konunun başında geçtiği gibi, ya mukaddem haber, ya mübteda ya da mukaddem mefûl olurlar.⁴⁰⁵

3.3.4. Emir Cümlesi

Türkçede yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş veya anlamca emir özelliği taşıyan cümlelerdir. Fiilin yapılmasını emir biçiminde bildirir.

Oraya **otur** ve yerinden **kalkma**. Bu raporu akşama kadar **yetiştir**. On dakika sonra **hazır ol! Gürültü etme!**

Emir kipiyle çekimlenmediği hâlde anlamca emir ifade eden cümleler de vardır.

Bu yazıyı arşive **götüreceksin!** Yarın herkes burada **olmalı**. Burayı hemen **boşaltalım!**

Bazen dilek, istek anlamları ve başka anlamlar da taşır. **Korkma**, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak! (güven) **Çatma**, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal! (istek)⁴⁰⁶ Arapçada olduğu gibi dua ve beddualarda emir kipi kullanılır. Tanrım yavrumu **koru**; onu yuvamıza **bağışla!** Ya Râb bela-yı aşk ile **kıl aşına** beni. (Fuzuli, XVI.)

⁴⁰⁴ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 34.

⁴⁰⁵ Râcihi, s. 248.

⁴⁰⁶ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#emir_cumlesi, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:14.

Emir kipinin üçüncü kişisi dilek, umut, yalvarma anlamlarında kullanılır:

***Solsun** filiz öfkeler hınçlar solsun. Çılgın coşkulardan **gebe kalsın** evren. **Olsun** tüm sevincim görünümü bu yaşam. **Kalmasın** sanatçının haykıracağı bir nen.*

(24'ün İçi, Oğuz Kazım Atok)

Emir kiplerinin komut olarak ünlemleştigi sık görülür. *Bölük dur! Yaşa! Sağa dön!*

Tablo 3.3. Türkçe gramerin emir kipi tablosu

	Emir Kipi Çekimi	
	Tekil	Çoğul
1. Kişi	-----	-----
2. Kişi	Gel	Gelin, geliniz
3. Kişi	Gelsin	Gelsinler

Söz söyleyen kendisine emir veremez; onun için bu kipin birinci kişisi yoktur. Ancak bütün eylem tabanları, söyleyiş özelliğiyle, ikinci kişiye emretmiş gibi olur; *oku, yaz, anlat, gidiver, yardımcı ol, hissettir...*⁴⁰⁷

Arapça emir cümlesi: Bir fiil cümlesidir. Türkçeden farklı olarak tesniye, müennes kipleri ve çekim şekli bulunmaktadır. Emir cümlelerinin kuruluş şekli Türkçeden ayrıldığı yönlerinden biridir. Emir kipinin her sigası birer cümledir. Dolayısıyla ister bağımsız bir cümlede kullanılsın isterse tek başına olsun müstakil bir anlam ifade eder.

⁴⁰⁷ Nurettin Demir vd, s. 129.

Tablo 3.4. Arapça gramerin emir fiil tablosu

	الْجُمُع Çoğul	الْمُتَنَّى İkil	الْمُفْرَدُ Tekil	
الْمُخَاطَب Muhatap	أَنْصُرُوا Siz yardım edin	أَنْصُرَا İkiniz yardım ed.	أَنْصُرْ Yardım et	الْمُدَكَّرُ Eril
الْمُخَاطَبَةُ Muhataba	أَنْصُرْنَ Siz yardım edin	أَنْصُرَا İkiniz yardım ed.	أَنْصُرِي Yardım et	الْمُؤَنَّثُ Dişil

Tablodaki emir fiillerin yapılışı: Muzari fiilden muzaraat harfleri atılır, son harfi sakın yapıldıktan sonra fiilin ilk harfi sessiz olursa önüne fiilin ortadaki (aynü'l-fiil) harfin harekesi ile aynı harekeye sahip bir hemze getirilerek yapılır.

نَصَرَ - يَنْصُرُ - نَصُرْ - أَنْصُرْ

Üç türlü emir fiil vardır: Emr-i Gaib, Emr-i Hazır ve Emr-i Mütakellim

Bir de talep bildiren nehyi hazır, nehyi gaib, nehyi mütakellim vardır. Bütün bu kipler olumlu/olumsuz emir ifade ederler.⁴⁰⁸

Emir fiilin en önemli iki özelliği: Talep ifade etmesi ve muhataba ya'sını almasıdır. Aslında emir fiil sükûn üzere mebnidir. Yani asıl i'rabı son harekesinin sakın olması iledir. Bazen Arapçada isim fiiller emir fiilin i'rabını almadan da emir ifade edebilirler. Bunları sıra ile görelim:

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ! De ki, delilinizi getirin.⁴⁰⁹ Bu ayette iki emir birden var. Birisi

çekimli bir fiilin emri, diğeri ise sadece emir kipinde çekimi olan isim fiilin emri...⁴¹⁰

Muhataba ya'sı alması: فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا. Artık ye, iç gözün aydın olsun.⁴¹¹

Bu ayette geçen üç fiilde de muhataba ya'sı vardır.⁴¹²

⁴⁰⁸ Çögenli, s., 33-35.

⁴⁰⁹ Bakara 2/111.

⁴¹⁰ İbn Hişâm, s. 38.

⁴¹¹ Meryem 19/26.

⁴¹² İbn-i Hişâm, s. 36.

Türkçe ile farklı yönleri: Dua, beddua vb. kipler emir şeklinde yazılmasa da emir gibi terceme edilir ve anlaşılır. رَضِيَ اللهُ عَنْهُ *Allah ondan razı olsun*. Fakat yazılışı *Allah ondan razı oldu* şeklindedir. Türkçe emir kipi, Arapça emir fiilinden hem şeklen hem de çekim sigası bakımından ayrılır. Örneklerde verilen tesniye elifi, çoğul vav'ı, muhataba ya'sı ve müenneslik nun'u tamamen Arapçaya hastır.

3.3.5. Ünlem Cümlesi

Türkçede sevgi, korku, şaşma, hayret, seslenme, coşkunluk, heyecan ve sitem ifade eden cümlelere ünlem cümlesi denir. Ünlem cümleleri, ünlemlerle, bazı sıfatlarla, emir kipiyle, “ki” bağlacıyla, haykırmalarla ve ses tonuyla kurulur.

*Yapma! Öyle yorgunum ki! İşte şimdi yandık! Ne güzel tesadüf! Hişşt! Buraya gel! Şşt! Sus bakayım! Ee, yeter artık! Ah, ne yaptım! Hah, şimdi oldu! Eyvah! Geç kaldım İmdat! Boğuluyorum! Çok ilginç! Ne kadar güzel!*⁴¹³

'Dostum onları da kaybetti. Bu sırada, epeyden beri yanımızda durup bizimle birlikte saz dinleyen şoför: 'Beyler, otomobil hazır!' dedi.

(Sabahattin Ali, Ses)

Bu son örnek, seslenmeye örnektir.⁴¹⁴

Arapçada ünlem cümlesi:

Türkçe ünlem cümleleri, verilen örneklerle bakıldığında Arapçada bir tek cümle şekliyle karşılanamaz. Buna karşılık emir, münâdâ, nüdbe, taaccüb ve istiğase cümleleri gelir. Emir, emir cümleleri bölümün (3.3.4.)'de anlatıldığı için burada tekrar edilmeyecektir.

Münâdâ (Nidâ cümlesi): Dil âlimlerinin, tam cümle olup olmaması konusunda tartıştıkları cümle çeşitlerindendir. Bir nida harfî ile ünlenen (münâdâ) isimden ibarettir. Eğer tam olarak üzerinde durulursa tam bir cümle olduğu görülecektir. Açıkça bir fiile dayandırılmadığı için de 'isnadı olmayan' cümle denmiştir. Diğer taraftan bir kısım dil

⁴¹³ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#unlem_cumlesi, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:16; Keskin, s. 222.

⁴¹⁴ Keskin, s. 223.

uzmanı nidâ cümlesinin tam bir cümle olduğunu ancak isnadının açık olmadığını savunmuşlardır. Nida harfi ile münâdâ arasında ‘sana sesleniyorum’ kısmı mahzufdur.
415

Nida harfleri: يَا، أَيَا، هَيَا، أَيُّ، أَلْهَمَزُهُ، آ، وَ

Bu harfler, müfret ve alem (özel) isme geldiklerinde, münâdâ isminin son harekesi normal halinde yani merfu’ olarak kalır. Eğer nidâ harfleri isim tamlamasına veya ona benzeyen yapılara gelirse, muzaf (tamlanan) mansub olur.⁴¹⁶ Nida harflerinden en çok kullanılanları (يَا، أَيَا)’dır: يَا خَالِدُ! *Ey Halit!* أَيَا مُجِيبَ الدُّعَاءِ! *Ey duayı kabul eden!*

Bazen nidâ edatı mahzuf olabilir: (يَا) يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا! *Ey Yusuf! Sakın bunu yapma!*⁴¹⁷

Nüdbe cümlesi: Acı veya üzüntü ifadesi için kullanılan bir cümle çeşididir. Mesela ismi Zeyd olan bir kişi vefat etse, onun için (وَ زَيْدُ) ‘Ah Zeyd!’ denir.⁴¹⁸

Nüdbede i’rab açısından üç durum söz konusudur:

Önüne ünlem harfi gelen ismin eski halinde kalmasıdır. Ah وَ أَحْسَيْنُ! يَا حُرَّ قَلْبِي!

Hüseyin! Ey kalbimin sahibi! İsmi sonuna bir elifin gelmesidir. وَ أَحْسَيْنَا! يَا حُرَّ قَلْبَا!

Hem elif hem de ha-i sekinin gelmesidir.⁴¹⁹ وَ أَحْسَيْنَاهُ! يَا حُرَّ قَلْبَاهُ!

Taaccüb cümlesi:

Bir şey hakkında hayret ifadesi için iki grup söz vardır. Bunlara taaccüb sigasının iki şekli denir. Bunlar: مَا أَفْعَلَهُ / أَفْعَلُ بِهِ! ‘dur.

⁴¹⁵ Râcihi, s. 319.

⁴¹⁶ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 72.

⁴¹⁷ Yûsuf 12/29.

⁴¹⁸ Râcihi, s. 336.

⁴¹⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, IV, 88.

Misal: مَا أَحْسَنَ مَا أَصْبَرَ الْمُؤْمِنَ / أَصْبَرَ بِالْمُؤْمِنِ! ⁴²⁰ Mü'min ne de çok sabırlıdır!

Doğruluk ne güzel şeymiş! Taaccüb sigasının da Türkçedeki karşılığı ünlem cümleleridir.

İstiğâse cümlesi:

Bu yapı, münâdâya benzer. Çünkü insan darda kaldığında birinden yardım ister. Buna Arapça 'imdat' çağrısı anlamına gelen istiğâse denir. Bunun harfi (يَا)'dır. Ünlem harfi 'yâ'dan sonra, başında mansup bir lââm'ın olduğu mecrur müsteğâs yani yardıma çağrılan isim gelir. ! يَا لِلْمُؤْمِنِ لِلْمَظْلُومِ Ey Mümin! mazlûmun yardımına koş!⁴²¹

İstiğâsenin üç şekli vardır:

1. Yukarıdaki gibi mansub bir lââm'ın başında geldiği mecrur müsteğâs. Başta gelen lam kesra yapılmaz, ancak başka bir isim ona atfedilecekse mecrur olabilir.

يَا لِلْقَوْمِ! / يَا لِلرِّجَالِ وَلِلشُّبَّانِ! Ey millet! Yardım edin! / Ey adamlar ve gençler!

İmdat!

2. Yardıma çağrılan ismin sonuna bir elif getirilebilir.

يَا قَوْمًا! / يَا رِجُلًا! Ey millet! / Ey adamlar! İmdat!

3. Ya da ismin hiç değişmeden yalın halde kalmasıdır.⁴²²

يَا قَوْمُ! / يَا رَجُلُ! Ey millet! / Hey adam! Yardım!

⁴²⁰ Râcihî, s. 351.

⁴²¹ Râcihî, s. 332.

⁴²² Hafî Bey Nâsif vd, IV, 88.

3.3.6. Şart Cümlesi

Türkçe Şart Cümlesi

Türkçede içinde şart ve koşul anlamı bulunan cümlelere şart cümlesi denir. Şart cümlelerinin yüklemeleri şart kipine göre çekimlenmiştir ve yardımcı cümle oluşturmuştur. Yani bir cümleyi şart çekimiyle bir yardımcı cümle yapabiliriz.

*Eve **geldiyse** bizi **beklesin**. Ankara'ya **gidersen** Kızılay'dan bana **kaset al**. Beni **arayan Dursun ise gelmediğimi söyleyin**.*

'ise', bazen istek anlamı katar; bu durumda yardımcı cümle ve şart cümlesi olmaz:

Kar yağsa da kartopu oynasak. Önümüzdeki iki ayı bir geçirebilsek. Onu bir bulsam...

Cümlelerde şart anlamı bazı kelime ve eklerle de yapılabilir:

*Kursa devam etti mi kazanır. Büyüklerin yanında oturacaksın, ama konuşmadan. Seni gördükçe onu hatırlıyorum. Yarın geri vermek üzere alabilirsin.*⁴²³

Eski Türkçe kurallarda, Arapça terimlerle ifade edilen şart-ceza-cevap ile şart bileşik cümleler aynı anlama gelmektedir. '*İsterse oğlu da olurum.*' (Y. Kemal). (İsterse cümlecigi, oğlu da olurum cümleciginin şartı'dır. Oğlu da olurum cümlecigi ise şart'ın sonucudur).

Şart bileşik cümleleri, dilimizin en eski cümle tiplerindendir: '*Kültigin yok esrer / kop öltecı ertığiz.*' (Orhun) (=Gültekin **olmasaydı** / hep ölürdünüz). – '*Atası açığ alma yise / ogli tişi kamar.*' (Divan) (=Babası ekşi elma **yese** /oğlunun dişi kamaşır)...vb.⁴²⁴

Arapça şart cümlesi:

Arapça şart-cevap, ceza cümleleri çok yaygın bir cümle şeklidir. Cümle, şart-cevap denen iki rükünden oluşur. İki kısmın arasını, bazen isim bazen de harf olan bir bağlaç bağlar. Mazi, muzari ve emir fiillerle yapılabilen bir yapıdır. Hem şart hem de cevap fiilleri muzari olursa her ikisi de meczum olur. Şart fiili emir, cevap muzari olursa

⁴²³ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#sart_cumlesi, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:17.

⁴²⁴ Ediskun, s. 384.

muzari meczum olur. Mâzi ile yapılan şart cümleleri açıkça meczum olmazlar fakat mahallen meczum sayılırlar.

Şart ile cevap cümlelerinin arasını sınırlayan şey, ‘illiyet’ bağıdır. Yani iki cümlenin birlikteliği belli bir şarta bağlıdır.⁴²⁵ Sebep- sonuç gibi bir ilişkileri vardır.

Arapçada bir muzari fiili cezmeden beş sebep vardır ki sadece bir şekli şart ifade eder:

Talep: Burada meczum muzariden önce, emir, nehiy, soru vb. bir yapının olması gerekir:

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ.

*De ki, gelin size (Rabbinizin size neleri haram kıldığını) okuyayım.*⁴²⁶

Okuma eylemi gelme şartına bağlanmıştır. Meczum muzari *okuyayım*’dan önce, *gelin* emir kipi geçmektedir. Yani, geliniz ki size okuyayım.⁴²⁷

Türkçede fiillere şart anlamı katan bir tek şart ekine karşılık Arapçada iki muzari fiili cezmederek birine şart, diğerine ise cevap anlamı veren on iki harf ve isim vardır:

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ. (إِنْ) Allah *dilerse sizi yok eder.*⁴²⁸

أَيْنَمَا تَكُونُ يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ. (أَيْنَ) Nerede *olursanız (olun), ölüm size yetişir.*⁴²⁹

أَيُّهَا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى. (أَيُّ) Hangisiyle *yakarırsanız (yakarın fark etmez), en güzel isimler O’nundur.*⁴³⁰

مَنْ يَعْمَلْ سُوءً يُجْزَ بِهِ. (مَنْ) Kim bir *kötülük işlerse cezasını görür.*⁴³¹

⁴²⁵ Râcihî, s. 368.

⁴²⁶ En‘am /151.

⁴²⁷ İbn Hişâm, s. 89.

⁴²⁸ Nisâ 4/133.

⁴²⁹ Nisâ 4/78.

⁴³⁰ İsrâ 17/110.

⁴³¹ Nisâ 4/123.

Siz, (ahiret adına) ne **iyilik** yaparsanız Allah onu **bilir**.⁴³²

مَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ / وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمُ. (مَهْمَا)

Bir kişi kendisindeki kötü bir huyu, insanlardan **ne kadar gizlese de bilinir**.

İşini özenli **yaparsan** emeline **ulaşırsın**. (مَتَى)

أَيَّانَ تَحْسُنُ سِرِّيَّتَكَ تُحْمَدُ سِرِّيَّتَكَ. (أَيَّانَ) 1-

Gidişatın **iyi olduğu sürece** Ahlakın **övülür**.

Doğru olduğun sürece Allah sana başarıyı **takdir eder**. 2- حَيْثُمَا تَسْتَقِمُ يُقَدِّرْ لَكَ اللَّهُ بَاحًا. (حَيْثُمَا)

Nereye **gidersen** (git) rızkınla **karşılaşırsın**. 3- أَيْنَ تَمْشِ تُصَادِفْ رِزْقَكَ. (أَيْنَ)

كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ قَرِينُكَ. (كَيْفَمَا) 4-

Sen **ne isen** arkadaşın da **odur**.

Okudukça ilerlersin.⁴³³ إِذَا مَا تَتَعَلَّمُ تَتَقَدَّمُ. (إِذَا مَا)

Yukarıda verilen örneklerin dışında kalan şart edatları mevcuttur: لَوْ، لَوْلَا، لَوْمًا، أَمَّا

وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ.

Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından **dağılır giderlerdi**.⁴³⁴

لَوْلَا الْعُقُولُ لَكَانَ أَذْنِي ضَيِّعًا * أَذْنِي إِلَى شَرَفٍ مِنَ الْإِنْسَانِ.

⁴³² Bakara 2/197.

⁴³³ Hafnî Bey Nâsif vd, II, 12.

⁴³⁴ Âl-i İmrân 3/159.

Akıllar olmasaydı, insan en aşağı bir vahşi olurdu. İnsanlık onurunun en aşağısı...

لَوْ مَا الطَّمَعُ لَأَسْتَرَحَ النَّاسُ. Tamâhkârlık olmasaydı, insanlar rahat ederdi.

فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ. Köpük uçup gider(se),

*insanlara fayda veren ise yerde kalır.*⁴³⁵

Şart cümleleri genellikle cevapla sonuçlanır. Ancak Arapçada şart anlamı veren daha başka yapılar da vardır. İsmi mavsuller, talep, men', dua, emir vb. yapılar şart ifade ederler ve yerine göre cezm edebilirler. Türkçedeki şart-koşul cümleleri ile anlam bakımından benzerlik gösterse de şekil ve yapı bakımından oldukça farklıdır. Arapçada her şartın ayrı bir edatının olmasına karşılık Türkçede 'eğer...-sa' şeklinde tek bir yapı vardır.

3.3.7. İstek Cümlesi

Türkçe İstek Cümlesi

Gerçekleşmesi mümkün olan veya **olmayan dileği**, arzuyu, isteği bildiren cümlelere istek cümlesi denir.

İstek cümlesi istek ve dilek-şart kipleriyle yapılır; bu kiplerle birlikte “**bâri, tek, n’olaydı, keşke**” kelimeleri de kullanılabilir.

Çıkıp biraz dolaşalım. Dirilip kalksa da yapılanları bir görse. Bari doğru cevap verseydi. Her yere gitmeye razıyım, tek onu bulayım N’olaydı bugünleri görmeyeydim. Keşke deprem olmasaydı. Bari insanlarımız dürüst olsaydı.

Sonuç

Her cümle bu yedi cümle türünden en az birine dâhildir.

Bir kere bütün cümleler ya olumludur ya olumsuz.

-Ah, bilsen biz senin ıstırabını ne iyi anlıyoruz! →Ünlem, olumlu, istek

⁴³⁵ Ra'd 13/17.

-Biz ki her şeyi görür ve anlarız. →Olumlu

-Düşün, bir elbiseyle bir vücut arasındaki esrarlı rabıta'yı düşün. →Emir, olumlu

-Vücudun sonsuz hareketleri içinde bize düşmeyen pay hangisidir? →Olumlu, soru

-Fakat o göz kimde vardır? →Olumlu, soru⁴³⁶

Arapça istek cümlesi:

Yukarıdaki Türkçe istek cümlelerine baktığımızda, Arapça **temenni**, **terecci**, **emir**, **soru**, **ünlem** cümleleriyle benzerlik göstermektedir.

Temenni: Gerçekleşmesi mümkün olamayan bir şeyin olmasını dileme, keşke anlamında inne ve benzerlerindendir. (كَيْتَ) edatı ile ifade edilen bu yapı isim cümlesinin başına gelir. Arapça isim cümlesi konusunda geçtiği gibi, isim cümlesinin mübtedasını mansub olarak kendisine isim, haberini merfu' olarak haber yapar. Genellikle insan gücünün dışında olan bir şeyi istemek anlamında kullanılır.⁴³⁷

كَيْتَ لِلتَّمَنِّي، وَهُوَ طَلَبُ مَا لَا طَمَعَ فِيهِ كَقَوْلِ الشَّيْخِ أَبِي الْعَتَاهِيَةِ أَلَا كَيْتَ الشَّبَابُ يَعُودُ يَوْمًا
فَأُخِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ!

(كَيْتَ) temenni için kullanılan bir edattır. Anlamı: Ebu İtahiye'nin şiirindeki sözü gibi, gerçekleşmesi imkânsız veya zor olan bir şeyi istemektir.

Keşke gençlik, bir gün geri gelse de, ona ihtiyarlığın ne yaptığını haber versem.

Tereccî: (لَعَاءٌ) edatı ile ifade edilir. Anlamı: Olabilecek güzel bir şeyin olmasını ümit etmektir. Temennî ve tereccî edatları inne ve benzerlerindendirler. Nevâsih konusunda genel bir şekilde anlatılmalarına rağmen burada istek cümlelerini karşılaştırma münasebeti ile incelenmektedir.

⁴³⁶ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html#istek_cumlesi Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:18.

⁴³⁷ Cemal Muhtar - Mehmet Maksudoğlu, *Açıklamalı Arapça*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s. 227.

لَعَلَّ اللَّهَ يَغْفِرَ لِي. *Belki Allah beni affeder.* Sözü gibi iyi bir şey istenebileceği gibi

لَعَلَّ زَيْدًا يَهْلِكُ. *Belki Zeyd helak olur.* Diye istenmeyen bir şeyin olması da bu

kelime ile ifade edilebilir.

Taha/44. Ayette geçtiği gibi, bir şeye illet- sebep de olabilir.

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى.

*Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar.*⁴³⁸

Temenni ile terecci Türkçedeki istek cümlesine yakın bir anlam ifade ederler. Çünkü istekler hem mümkün hem de gayri mümkün olabilir. Bu açıdan benzer sayılırlar. Ancak Arapçada i'rab, kullanılan özel edatlar ve bunların ayrıca tabi oldukları kategori oldukça farklıdır. Türkçedeki istek edatları her türlü cümle şekliyle gelebildiği halde Arapçada temennî ve tereccî edatlarının kendilerine ait isimleri, haberleri, hareketleri ve değişik anlamları vardır.

3.4. YAPI BAKIMINDAN CÜMLELER

Cümleler, bildirdikleri yargı sayısına ve öğelerin yüklemle olan ilişkisine göre çeşitlere ayrılırlar.

Cümlede bir ya da birden fazla yargı vardır. Başka bir deyişle birden fazla cümle bir araya gelip bir cümleymiş gibi görünebilir. *Bir ceylan gibi ürktü.* **Tek yargı**

Sevincinden ne yapacağını şaşırmıştı. **İki yargı**

Bu tür cümlelerde bazı öğeler ortak olduğu gibi öğelerin tamamı farklı da olabilir. Bu cümleler birbirlerine bazı bağlaçlar yardımıyla bağlanabildiği gibi anlam bakımından da bağlanabilirler.

Saatine baktı ve otobüsü kaçırdığını anladı.

Cümleler yapı bakımından çeşitlere ayrılırken içlerindeki kelime sayısı değil yüklem, fiil veya yargı sayısı dikkate alınır.

⁴³⁸ İbn Hişâm, s. 162-63; Tâhâ 20/44.

Yapı bakımından cümleler; basit, birleşik, bağlı ve sıralı olmak üzere dörde ayrılır.

Tablo 3.5. Yapı bakımından cümlelerin karşılaştırılması

Türkçe cümleler	Arapça cümleler
1. Basit cümle: İçinde tek yargı olan cümledir.	1. Basit cümleler: Sadece bir yargı bildiren isim ve fiil cümleleridir.
2. Birleşik cümle: En az bir yan ve bir ana cümleden oluşan yapıdır.	2. Birleşik cümle: Cümlenin başında bir ana cümle ile ondan sonra gelen yan cümlelerden oluşan yapıdır.
3. Girişik birleşik cümle: İçinde isim fiil, sıfar fiil ve zarf fiil grubundan fiilimsi yapılar olan cümlelerdir.	3. Girişik birleşik cümle: İçinde müştakkât (İsm-i fâil, ism-i mefûl vb.) olan cümlelerdir.
4. Şartlı birleşik cümle: Şart ifade eden yan cümledir.	4. Şartlı birleşik cümle: Şart ve cevap cümlelerinden oluşan birleşik cümledir.
5. İç içe birleşik cümle: Cümlenin sonundaki ana cümleden önce <i>söylenen söz</i> yan cümlesinden oluşan yapı.	5. İç içe birleşik cümle: Cümlenin başındaki ana cümleden sonra gelen <i>makûlu'l-kavl'dir</i>
6. Ki'li birleşik cümle: Türkçe söz dizimine aykırı olarak ana cümlenin başta geldiği yapıdır.	6. Ki'li birleşik cümle: İçinde ism-i mevsul vb. yapıların olduğu cümlelerdir.

3.4.1. Basit Cümle

Türkçe Basit Cümle

İçerisinde tek yargı, tek fiil, dolayısıyla isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümledir.

Başka bir cümleye bağlanmaz, yani bağımsız bir cümledir. Tamamladığı ya da onu tamamlayan bir cümlecik yoktur.

Yarın akşam maç yapacaklar.

*Zayıf kolları kirli tunç **rengindeydi**. Tekrar başını **kaldırdı**. Gökle denizin birleştiği dumandan çizgiye **baktı**.*

*Sıcak yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına **dönüyorlar**.*

Bazı dil bilimcilere göre içerisinde yüklem dışı isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil bulunan cümleler de basit cümledir; bu kelimeler ve kelime grupları yargı bildirmezler.

Rüzgâr, denizin yüzünü pürüzlendirerek küçük savaşlar yaratıyordu.

*Birden köşe başından, iki karayağz atın çektiği bir fayton **peyda oldu**.*⁴³⁹

Basit cümle, içinde bir tek bağımsız yargı bulunan cümledir:

Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır. (Atalar sözü). (Kurallı, olumlu, basit bir fiil cümlesi).

Bedava sirke, baldan tatlıdır. (Atalar sözü). (Kurallı, olumlu, basit bir isim cümlesi)

Basit cümleler, isim ya da fiil cümlesi; kurallı ya da devrik cümle; olumlu ya da olumsuz cümle; soru ya da ünlem cümlesi biçiminde olabilirler.

Hoşuma gitti bu söz. (N. Ataç) (Devrik, olumlu, basit bir fiil cümlesi)

Bu evde kiracı yok mu? (Kurallı, olumsuz, sorulu, basit bir isim cümlesi).⁴⁴⁰

Basit cümlelerin içlerinde eylemsiler de olsa tek yüklem taşıyorlarsa, basit cümlelerdendir.⁴⁴¹

Arapça basit cümle: (أَجْمَلَةُ الْبَسِيطَةِ)

Basit cümle, bir hükmü, bir isteği ve bir hadiseyi açık olarak anlatan; unsurlarından her biri cümle olmayan cümledir: *Akşam yemeğini lokantada yedik.* تَنَاوَلْنَا

الْعَمَالُ ذَاهِبُونَ إِلَى الْمَصْنَعِ فِي. İşçiler sabahleyin fabrikaya gidiyorlar. طَعَامَ الْعِشَاءِ فِي الْمَطْعَمِ.

الصَّبَاحِ Misallerde de görüldüğü gibi basit cümle, fiil veya isim cümlesi olur.

⁴³⁹ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/yapisina_gore_cumleler.html#basit_cumle, Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:19.

⁴⁴⁰ Ediskun, s. 379-80.

⁴⁴¹ Karaağaç, s. 237.

Basit fiil cümlesi: (الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ الْبَسِيطَةُ) *Gün boyu denizde yüzeriz.* نَسْبَحُ طُولَ النَّهَارِ

رَنَ. *Telefon zili çaldı.* نَقَضِي كُلَّ الْوَقْتِ فِي الْمَدْرَسَةِ. *Bütün vakti okulda geçiririz.* فِي الْبَحْرِ.

جَرَسُ التَّلِفُونِ.

Basit isim cümlesi: (الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ الْبَسِيطَةُ) *Elektrik hayatımızda çok önemlidir.* فِي

حَيَاتِنَا الْكَهْرَبَاءُ مُهِمَّةٌ جَدًّا.

فِي مَحَطَّةِ السَّكَّةِ الْحَدِيدِيَّةِ أَرْسَفَةٌ كَثِيرَةٌ.⁴⁴² *Demiryolu istasyonunda birçok peron vardır.*

Arapçada basit fiil cümlesinin fâili mevsuf, mefulü bihi mevsuf, fâili muzaf ve mefulü bihi muzaf olarak gelebilir. Cümleye car-mecrur eklenebilir.

سَافِرُ الطَّبِيبِ التُّرْكِيِّ إِلَى أَمْرِيكَ / كَتَبَتِ الْبِنْتُ رِسَالَةً إِلَى أَبِيهَا / أَحَبُّ الْعَصِيرِ الْبَارِدِ فِي الصَّيْفِ /

إِجْتَمَعَ أَفْرَادُ الْأُسْرَةِ حَوْلَ الْمَائِدَةِ.

İsim cümlesinin mübtedası mevsuf, haberi de mevsuf ve muzaf olabilir.⁴⁴³

İki dildeki basit cümleler, tek eyleme sahip, yalnız bir hükme sahip olmada ve fâillerinin veya diğer cümle öğelerinin farklı yapıda gelebilmelerinde benzemektedirler.

3.4.2. Birleşik Cümle

Türkçe Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile onun anlamını tamamlayan en az bir yan cümlecikten meydana gelen cümlelerdir.

⁴⁴² Çörtü, s. 59-60.

⁴⁴³ Musa Yıldız vd, s. 107-108.

Yani yapısında birden fazla cümle bulunduran cümlelerdir.

Temel cümleyle yan cümlelerin bir araya geliş şekillerine göre birleşik cümleler çeşitlere ayrılır.⁴⁴⁴

Birleşik cümle de, basit cümle gibi bir varoluşu (isim cümlesi) veya bir olma ve yapmayı (fiil cümlesi) bildirmek için kurulmuş cümlelik bir yapıdır. Birleşik cümle, basit cümleden kendisini kuran öğelerin niteliği ve özelliği yönünden ayrılır. Basit cümle, tek bir varoluşu bildirmek veya bir olma ve yapmayı nitelemek üzere bir araya gelmiş söz ve söz öbekleriyle kurulurken; birleşik cümle, birden çok basit cümleyle kurulur.⁴⁴⁵

Bileşik cümle, içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir:

- a) *Minareyi çalan* (yan yargı),/ *kılıfını hazırlar*. (Temel yargı).
- b) *Alışmış* (yan yargı),/ *kudurmuştan* (yan yargı)/ *beterdir*. (Temel yargı).

Yan yargı: Başka bir yargıyı tamamlayan, onu bir sonuca hazırlayan söz dizisidir. Yan yargıya, cümle bilgisinde, **yan cümlecik** ya da **bağımlı cümlecik** adı verilir.⁴⁴⁶

Arapça yan cümleler şart, zarf, sıfat veya sıra cümlesi olarak ana cümleye bağlanmakla Türkçeye benzemektedir.

Örnek:

سَمِعْتُ مُغَنِّيًا صَوْتَهُ جَمِيلٌ. *Sesi güzel olan bir şarkıcıyı dinledim.*

Temel yargı (*bir şarkıcıyı dinledim*), yan yargı (*sesi güzel olan*). Arapçada bu tür cümlelere sıfat cümlesi denir. Aslında (*sesi güzel olan*) cümlesi bir isim cümlesidir. Bu cümle, mübtedasındaki bir zamirle ana cümleye bağlanmaktadır. Cümlelerin dizilişi Türkçenin tersine baştan sona doğru olmuştur. Yani temel yargıyı içeren cümle başta, yan yargıyı belirten cümle sonda gelmiştir.

⁴⁴⁴ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/yapisina_gore_cumleler.html#birlesik_cumle., Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:19.

⁴⁴⁵ Karaağaç, s. 238.

⁴⁴⁶ Ediskun, s. 381.

Birleşik cümle kendi içinde dört ayrı gruba ayrılır;

3.4.3. Girişik Birleşik Cümle

İçinde fiilimsi (İsim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu) bulunan cümlelerdir. Bu tür cümlelerde yan cümle temel cümlelerin herhangi bir ögesi olabildiği gibi, herhangi bir ögenin parçası da olabilir. Fiilimsiler yan cümlelerin yüklemi durumundadırlar.

Örnek:

Senin geleceğini / kimse bilmiyordu. Senin geleceğini / kimse bilmiyordu.
B.li N Özne Yüklem Yan cümle Temel cümle

Ağlayanlar / bir gün güler. Ağlayanlar / bir gün güler.
Özne Z.T Yüklem Yan cümle Temel cümle

Girişik birleşik cümle, bazı dil bilimcilerce (L. Karahan) basit cümle olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴⁷

3.4.4. Şartlı Birleşik Cümle

Şart cümlesi, bütün dillerde yardımcı cümledir. Bir yüklem, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle, ana cümle yüklemine zarfı gibidir ve ana cümle başında veya içinde bulunur.

Sözümü dinleseydin, başına bu felaket gelmeyecekti.⁴⁴⁸
Yan cümle Ana cümle

Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.
Z.T (şart cümlesi) Yüklem Özne (Ana cümle)
(Mehmet Akif Ersoy, Bülbül)

⁴⁴⁷ Keskin, s. 224-25.

⁴⁴⁸ Karaağaç, s. 238.

‘Ki’ bağlacı, hem ‘ki’li birleşik cümlede hem de bağlı cümlede kullanılır. Bağlı cümlede iki farklı cümleyi birbirine bağlarken; ‘ki’ li birleşik cümlede temel cümlelerin herhangi bir ögesi durumundaki yan cümleyi temel cümleye bağlar.

Örnek:

Öğrendim ki buraya geliyormuşsun.

Buraya geleceğini öğrendim. ‘ki’li birleşik cümle

B.li N Yükleme

Biz geldik ki siz gidiyorsunuz.

Özne Yükleme Özne Yükleme

(İki bağımsız cümleden oluşmaktadır.) Bağlı cümle.⁴⁵¹

3.4.7. Arapçada Birleşik Cümle

Temel cümleye bir ya da daha fazla cümlelerin bağlanmasıyla oluşur. Temel cümle fiil cümlesi ise bileşik fiil cümlesi; isim cümlesi ise bileşik isim cümlesi diye isimlendirilir. Türkçede temel cümle her zaman sonda olmasına karşılık Arapçada daima başta gelir.

3.4.8. Arapça Bileşik Fiil Cümlesi

Örnek: *Uyuşturucu sorununu ele alan bir film izledim.* شَاهَدْتُ فِيلْمًا يَتَنَاوَلُ مُشْكِلَةَ

مُشْكِلَةَ الْمُخَدَّرَاتِ (شَاهَدْتُ فِيلْمًا) cümlesidir. Yan cümle ise (مُشْكِلَةَ الْمُخَدَّرَاتِ) Burada temel cümle

temel cümledeki nesneyi (فِيلْمًا) nitelemektedir. إِسْتَقْبَلَنِي صَدِيقِي أَعْرَفُهُ مِنْذُ أَيَّامِ الدَّرَاسَةِ.

Okul günlerinden tanıdığım bir arkadaş beni havaalanında karşıladı.

3.4.9. Arapça Bileşik İsim Cümlesi

Örnek: *Kitap seni kederden uzaklaştıran bir dosttur.* الْكِتَابُ رَفِيقٌ يُبْعِدُ عَنْكَ الْهُومَ.

⁴⁵¹ Keskin, s. 227-28.

Burada temel cümle (الْكِتَابُ رَفِيقٌ) cümlesidir. (يُبْعِدُ عَنْكَ الْهُمُومَ) yan cümlesi ise haber olan (رَفِيقٌ)'i nitelemektedir. *إِسْتَأْنَبُولُ مَدِينَةٍ تَرْتَبُطُ بَيْنَ قَارِيَّيْ آسِيَا وَ أُورُشَا. Istanbul, Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren bir şehirdir.*

Şu halde gerek bileşik fiil cümlesi, gerekse bileşik isim cümlesinde temel ve yan cümle ile cümleler bulunur.⁴⁵²

Cümle ögelerinde olduğu gibi temel cümle ile yan cümlelerin sıralanışı da baştan sona doğrudur. Çünkü Arapçada cümlelerin ana ögeleri başlangıçta, yan ögeleri ise sonda bulunur.

3.4.10. Arapçada Girişik Birleşik Cümle

Türkçe ile kıyaslandığında yapısında fiilimsiler yani Arapça müştakkât bulunan cümlelerdir. Yedi çeşit müştak isim: İsmu'l-fâil, ismu'l-mefûl, sıfat-ı müşebbehe, ismu'z-zaman, ismu'l-mekân, ismu'l-alet, ismu't-tafdîl'dir.⁴⁵³

Türemiş isimlerin Arapçada fiil gibi amel etmesi bazı şartlara bağlıdır. Bunlardan ismi fâil, haber cümlesinin mübtedası olduğunda malum muzari gibi amel eder.

*إنَّان (Kişi), hayırda yarışandır. الْمُؤْمِنُ سَابِقٌ لِلْخَيْرَاتِ. Akıllı kimse, faydalı olanı konuşandır. الْعَدُوُّ حَاسِدٌ غَيْرُهُ. Asıl düşman, başkasını kıskanandır. الْعَاقِلُ قَائِلٌ مَا يُفِيدُ. İyi evlat, anne-babasını dinleyendir.*⁴⁵⁴ *الْإِنُّ سَامِعٌ كَلَامَ وَالِدَيْهِ.*

Türkçedeki girişik birleşik cümle ile Arapçadaki muadilinin yapısını uylaştırmak güçtür. Çünkü Arapçadaki fiilimsiler cümlede her türlü öge olabilirler. Yan cümle olabilmeleri için fiile çevrilmeleri veya Arapça yan cümlelerde kullanılmaları gerekir. Türkçede girişik birleşik cümleler genellikle fiil cümlesi olmalarına karşılık Arapçada her iki cümle çeşidinde de bulunabilirler.

⁴⁵² Musa Yıldız vd, s. 110.

⁴⁵³ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 25.

⁴⁵⁴ Âl-i eş-Şeyh, IV, 6.

3.4.11. Arapça İç İçe Birleşik Cümle

Türkçe ile karşılaştırılınca Arapçadaki makûlu'l-kavl cümlelere benzemektedir. Ancak Arapçada bu şekilde bir cümle çeşidi bulunmamakla birlikte söylenen sözü bir başkasının aktarması şeklinde kurulan cümledir.

Misal: *Kim 'ben âlimim' derse, o cahildir.* مَنْ قَالَ أَنَا عَالِمٌ فَهُوَ جَاهِلٌ.

İçinde bağımsız bir cümle var ve bu cümle nesne konumundadır. Ancak bu cümle Arapça şart cümlesidir. *Allah, şöyle* قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ. *buyuracak: Bu gün, doğrulara doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür.*⁴⁵⁵

3.4.12. Arapça Ki'li Birleşik Cümle

Arapçada ki bağlacı birkaç şekilde ifade edilebilir. Bunların başında ismi mevsuller gelir. Yardımcı öge her iki dilde ana ögeden sonra gelir. Çünkü ki bağlacı Farsçadan Türkçeye geçtiğinden normal kullanım şeklinde gelmektedir.

(Ki, o kimse ki, bu edat akıllı varlıklar içindir) *İnsan kendisine öğreten (kimseye) 'e hürmet eder.* (مَنْ) يَخْتَرِمُ الْإِنْسَانَ مَنْ يُعَلِّمُهُ.

(Ki, o şey ki, gayri akıllar içindir) *Kaçırdığın şeye üzülme!* (مَا) لَا تَأْسَ عَلَى مَا فَاتَ!

(Ortak bir ismi mavsuldür) *Terbiyeli olanlarını severiz.*⁴⁵⁶ (أَيُّ) نُحِبُّ أَيُّهُمْ مُؤَدَّبٌ.

Geçen üç örnekte, ki bağlacı bulunmakla birlikte tercümelerde fazla görülmez. İki dilin bu konudaki cümle kuruluşu ortak sayılabilir. Ancak Arapçanın asıl ögesinin cümlelerin başında, yardımcı ögesinin ondan sonra gelmesi farklılığı olmasına rağmen Türkçede sadece ki bağlacı ile kurulan cümlelerde aynı durum söz konusudur.

⁴⁵⁵ Mâide 5/119.

⁴⁵⁶ Çörtü, s. 64.

3.5. SIRALI CÜMLELER

Bağımsız cümlelerin, aralarındaki anlam ilgisinden dolayı virgülle (,) veya noktalı virgülle (;) birbiri ardına sıralanmasıyla oluşan cümleler topluluğudur.

En az iki cümleden oluşur.

“Yağız atlar kişnedi, / meşin kırbaç şakladı, / Bir dakika araba yerinde durakladı. Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar, /Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar...” “Gök sarı, / toprak sarı, / çıplak ağaçlar sarı... Arkada zincirlenen yüksek Toros dağları,”“Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu, /Gökler bulutlanıyor, / rüzgâr serinliyordu.”Sarı çiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı. Bu, asırlardan beri böyle olagelmışti, asırlarca da böyle sürüp gidecekti.

Sıralı cümlelerin bütün öğeleri ayrı olabildiği gibi bazıları ortak da olabilir.

Otobüs her zamanki gibi yine geç geldi; / biz de derse geç kaldık.

Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır. Özne ortak.

Mallarımızı önce çaldılar, sonra geri bize sattılar. Özne ve nesne ortak.

Merdivenleri kardeşin yıkasın, sen de sil. Nesne ortak.

İnatçı adama dil döküyor, sürekli yalvarıyordu. Özne ve dolaylı tümleş.⁴⁵⁷

Aralarında her zaman belirli bir anlam ilgisi bulunmadığı halde, söyleyişe bir kıvraklık, bir hareket ve bir duygusalılık kazandırmak için, kimi, basit ya da bileşik cümleler birbirlerine virgül (,) veya noktalı virgül (;) ile bağlanıp cümleler zinciri oluşturabilirler. Bu cümleler zincirine **sıra cümleleri** deriz: *‘Bu garip lakırdıların arkasındaki ses, bana babamı çağıran bir haykırış gibi geliyor/; içim değişiyor/ ; ellerim pençeleşiyor/ ; çenem uzuyor/ ; gözlerim yanıyor/ ; çenelerimin arasından insanoğluna benzemez bir çığlık, mezara doğru gidiyor’//* (H. E. Adıvar)⁴⁵⁸

Bir cümle, yapı bakımından ‘birleşik’, ‘bağlı’ ve ‘sıralı’ cümle olma özelliklerinden ancak birine sahip olabilir. Bu yapı, cümlelerin anlamı esas alınarak dikkatle tahlil edilmelidir. Aşağıdaki cümleler yapılarına göre incelenmiştir.

⁴⁵⁷ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/yapisina_gore_cumleler.html#sirali_cumle., Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:20.

⁴⁵⁸ Ediskun, s. 386.

Öğle yemeğinden sonra sinirlerim uyuştı, / ufak bir uyku kestireyim diye kompartımanda uzandım: Sıralı cümleler:

Birinci cümle: basit cümle

İkinci cümle: iç içe birleşik cümle⁴⁵⁹

3.5.1. Türkçe Bağlı Cümle

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur. Bu cümleler ki veya diğer bağlama edatlarıyla kurulur.⁴⁶⁰

Türkçede *ve*, *ile* ve *ila* bağlama edatları, titremleme veya noktalama işareti (*virgöl*), sözleri ve cümleleri birbirine bağlamakta kullanır.

*Hava bulutlu ve üzerinde durduğumuz tepe rüzgârlı idi; Yavaş yavaş yatağımdan iner, gürültü çıkarmamağa çalışarak terlikleri ayağıma geçirir ve korka korka aynaya yaklaşırdım.*⁴⁶¹

Sıra ve bağlı cümlelerin yüklemelerinde zaman ve kip bakımından uygunluk ya bulunur, ya bulunmaz.

Uygunluk bulunan cümleler: ‘*Şemsiyeler açılıyor(du)*, *yakalar kalkıyor(du)*, *adımlar sıklaşıyor(du)*’ (R.N. Güntekin). Bu sıra cümlelerin yüklemeleri, zaman bakımından birbirine uygundur.

‘*Kımıldamadan, dimdik dikilmiş, ona bakıyordu*’ (Y. Kemal).

Bu sıra cümlelerin yüklemeleri, zaman bakımından birbirine uygun değildir.⁴⁶²

3.5.2. Türkçe Ki’ Bağlı Cümleler

Farsça ‘ki’ bağlama edatı ile bağlanmış cümlelerdir. ‘ki’ edatının bağlandığı cümlelerin, her biri tek başına yargı bildiren müstakil bir cümledir.

⁴⁵⁹ Karahan, s. 66.

⁴⁶⁰ Karahan, s. 62.

⁴⁶¹ Karaağaç, s. 240.

⁴⁶² Ediskun, s. 387-88.

Gönlüm ister / ki / mazini dirilten sanat
Ac

Sana tarihini her lahza hayal ettirsin
Yc

(Gönlüm, /mazini dirilten sanatın sana tarihini her lahza hayal ettirmesini isterdi.)

Ki’li bağlı cümlelerde, yardımcı cümle bazen ana cümle unsurları arasında yer alabilir. ‘İsim veya isim grubu + ki + yardımcı cümle + ana cümle’ kuruluşundaki bu cümlede, yardımcı cümle ‘ki’den önceki isim veya isim grubunu nitelemektedir. Bu isim veya isim grubu, ana cümlelerin bir unsurudur.

Onlar / ki bu güller tutuşan bahçededirler /
Yc

Bir gün nereden hangi tesadüfle gelirler.
Ac

(Bu güller tutuşan bahçede bulunan onlar, bir gün nereden hangi tesadüfle gelirler.)⁴⁶³

3.5.3. Diğer Bağlaçlarla Kurulan Cümleler

“ve, veya, ya da, fakat, ama, lâkin, hâlbuki, ne.....ne, meğer...” edatlarıyla birbirine bağlanan bağımsız cümleler topluluğudur.

Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi. Çocukluk günlerini hatırladı ve gözlerinde iki damla yaş belirdi. Okumayı bilmiyor veya numara yapıyor. “Ne doğan güne hükümüm geçer. Ne hâlden anlayan bulunur.” Bu ev güzel, temiz, her şeyi yerinde bir ev; / ama / Şinasi Bey'in istediği ev değil.

"Yatsam, acaba uyuyabilir miyim?" diye düşündü, yatıp da uyuyamamaktan korktu; / ama / korktuğu başına gelmedi. Sabaha kadar yattı, hem de uyudu.

Burnu biraz basıkça, / fakat / gözleri derin ve güzel; alnı küçük ve dar, / fakat / saçları altından bir duman gibi yumuşak ve seyyal; dişleri biraz eğri, / fakat / dudakları çilek gibi küçük, toplu ve yuvarlak... Güzel değilse bile çirkin hiç değil.

⁴⁶³ Karahan, s. 63.

Onun bu sözlerinin samimî olduğuna hiç şüphe etmediler / ve / bir çocuk ruhu kadar temiz ruhundan gelen nutuklarını sessizce dinlediler.

Dün resim yapmadı / da / maça gitti.

Gönlümle oturdum da hüznümlendim o yerde.

Bağlı cümlelerin bir kısmında yüklem kipi ve şahsı aynı, bir kısmında farklıdır.

*Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi. Ayakkabılarını ayağına geçirdi ve kendini sokağa attı. İstedığınız evrakları getireceğim, fakat okuyabileceğinizi sanmıyorum. Ben saatinde gelmiştim, ama o henüz ortalıkta yoktu. Unsurların biri veya birkaçı ortak olan bağlı cümleler de vardır. Ya okumayı bilmiyor ya numara yapıyor.*⁴⁶⁴

Arapçada Sıralı Cümleler

Bu cümle çeşidi atıf konusu ile ilgilidir. Türkçeden farklı olarak atıf harfleri ile yapılan bir yapıdır. Atıf harfleri, hem kelime vb. yapıları hem de cümleleri birbirlerine bağlayan yapılardır. Türkçede esas alınan yüklem kipi veya şahsı söz konusu iken Arapçada isim-isim cümlesi veya fiil-fiil cümlesi dikkate alınır. Arapçada önce gelen ve kendisine atıf yapılan ögeye (ma'tuf), sonra gelen öncekine atfedilen ögeye (matufun aleyh) denir.⁴⁶⁵

Atıf harfleri: حَتَّى ، لَٰكِن ، أَوْ ، ثُمَّ ، الْوَاَو ، الْفَاء ، ثُمَّ ، أَوْ ، أَمْ ، لَٰكِن ، لَآ ، بَل ، حَتَّى

دَخَلَ عِنْدَ الْخَلِيفَةِ الْعُلَمَاءُ. Kişi ilim ve edebi ile saygın olur. يَسُودُ الرَّجُلُ بِالْعِلْمِ وَالْأَدَبِ.

خَرَجَ الشُّبَّانُ ثُمَّ الشُّيُوخُ. Halifenin huzuruna, alimlerin **ardından** amirler girdi. فَلَا مَرَأَءَ.

لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ. Biz, dünyada bir gün veya

günün bir kısmı kadar kaldık.⁴⁶⁶ أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَا تَوَعَّدُونَ. Size vaat edilenler, yakın mı

⁴⁶⁴ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/yapisina_gore_cumleler.html#baglaclarla_kurulan_cumleler., Erişim tarihi: 04.05.14, saat: 02:21.

⁴⁶⁵ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 305.

⁴⁶⁶ Mü'minûn/113

yoksa uzak mı?⁴⁶⁷ *Bize vaaz etsen de etmesen de* سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوْعَظْتَ أَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ.
*değişmez.*⁴⁶⁸ *Halit'e değil kardeşine ikramda bulun.* أَكْرِمِ الصَّالِحَ لَا تُكْرِمِ خَالِدًا لَكِنْ أَخَاهُ.
Mahmut değil fakat مَا سَافَرَ مُحَمَّدٌ بَلْ يُوسُفُ. *Kötüye değil iyiye ikramda bulun.* لَا الطَّالِحَ.
Yusuf yolculuğa çıktı. قَدِمَ الْحَجَّاجُ حَتَّى الْمَشَاةِ. *Yayalara varıncaya kadar hacılar geldiler.*

Bu atıf harflerinin her birisinin cümledeki görevi tanımlanmıştır:

(و) genel olarak iki veya daha fazla yapıyı birbirine bağlar.

(ف) düzenli ve art arda gelen yapıları birbirine bağlar.

(ثم) tertiple birlikte sonralık ifade eder.

(أو) iki şeyden birinin seçimini ifade eden bağlaç.

(أم) iki şey arasındaki eşitliği ifade eder.

(لكن) istidrak için getirilir, lakin anlamında bağlaç.

(لا) olumsuzları yapıları birbirine bağlar.

(بل) idrab için getirilir, başlangıç ile sonu zıtlştırır.

(حتى) bir şeyin son sınırını belirler.⁴⁶⁹

Arapçada iki türlü atıf vardır. Sadedinde bulunduğumuz kısım **atf-ı nesek**'tir. Bunlara nesek denmesi; atıf harfleriyle birbirlerine bağlanmaları ve matufun, matufu aleyhin hükmünü almasındandır.

⁴⁶⁷ Enbiyâ/109.

⁴⁶⁸ Şuarâ/136.

⁴⁶⁹ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 59-60.

Diğeri ise **atfı beyandır**: Câmit bir isimden sonra gelerek, lafzında kendisine zıt fakat zatına işaret etmesinden dolayı adı geçen ismin anlamına uygun bir atfı şeklidir.

قَرَأْتُ مَدَائِحَ الشَّاعِرِ الْمُتَنَبِّئِي لِلْأَمِيرِ سَيِّفِ الدَّوْلَةِ.

Şair el-Mütennebbi'nin Devlet başkanı Seyfuddevle'yi övgüsünü okudum.

Örnek cümlede birbirini tamamlayan dört kelime var. Aralarında atfı harfî olmamasına karşılık 'Seyfuddevle' ifadesi 'Devlet başkanı'nı, 'el-Mütennebbi' kelimesi 'Şair'i açıklıyor. Arapçada buna atfı beyan veya bedel denir.⁴⁷⁰

Bunun en bilinen örneği, iki büyük halifenin isim ve sıfatlarıdır.

أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ وَ عُمَرُ الْفَارُوقُ

Ebu Bekir es-Sıddîk ve Ömer el-Farûk. Bu ifadelerde, es-Sıddîk ve el-Farûk sıfatları olmazsa Ebu Bekir ile Ömer'den kimler kastedildiği anlaşılmaz. Çünkü bu isimden birçok insan vardır ve adı geçen sıfatları ancak Hz. Peygamber (s.a.s)'in iki arkadaşı için kullanılmıştır. İsimle sıfatların bu şekilde atfı harfleri kullanılmadan birbirlerine atfedilmesine **atfı beyan** veya **bedel** denir.

Türkçede sıralı cümleler ile Arapça atfı konusu kısmen benzemekle beraber, ayrıldıkları yönleri oldukça fazladır. Cümlelerin kuruluş şekli, bağlaçlar, noktalama işaretleri yönleri tamamen farklıdır. Arapça –özellikle eski Arapça- cümle yapısında bağlaç yerine virgül kullanılmaz. Tamamen atfı harfleri getirilerek cümleler birleştirilir. Halbûki Türkçede Arapçadaki atfı harflerine benzer bağlaçlar kullanmak hoş karşılanmamaktadır. Eski Türkçe dilbilgisi noktalama işaretlerinden atfı konusu virgülle başlar en sonunda 've' ile biterdi. Şimdiki anlayışta adı geçen bağlacın kullanılmaması tavsiye edilmektedir.

⁴⁷⁰ Râcihî, s. 442-43.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAPÇA CÜMLELERİN TÜRKÇE CÜMLELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. KURULUŞ BAKIMINDAN CÜMLELER

Bu bölümde, cümle kuruluşundan ne kastedildiği açıklanacaktır. Kelimelerin cümle içinde diziliş sırası, kuralı ve kuruluş şeklini **cümlenin kuruluşu** bölümünde işlemek yararlı olacaktır. Dolayısıyla hangi ögenin cümlenin neresinde olacağı, önce veya sonra geleceği, ana öge ile cümle dışı ögenin nasıl tespit edileceği ortaya konmuş olacaktır.

Arapça cümle: İki veya daha fazla kelimeden oluşan, bağımsız ve tam bir anlamı olan yapıdır.⁴⁷¹ Adı geçen iki unsur arasında olumlu veya olumsuz ilgiyi, sözü dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak haber veya dilek yoluyla ifade eden kelimeler dizisi,⁴⁷² tam bir mânâ ifade edecek kadar kelimeden meydana gelen emir, dilek, duygu, olay ve hüküm bildiren terkiptir. Cümle, birbirini takip eden veya birbiriyle iç içe birkaç cümleden de meydana gelebilir.⁴⁷³ Müsned ve müsnedü ileyhten oluşan sözdür.⁴⁷⁴ Bu yüzden cümlenin temel iki ögesinin (umde) ‘isnâd’ bağı ile birbirlerine bağlanması gerekir. Haber mübtedaya, fiil ise fâile veya nâibu’l-fâile dayanır. Dolayısıyla haberle fiil müsned, mübteda, fâil ve nâibu’l-fâil müsnedü ileyhtir.⁴⁷⁵

Arapça cümle temel olarak ikiye ayrılır. Bunlar isim ve fiil cümleleridir.

4.1.1. İsim Cümlesi

İsim ile başlayan cümlelerdir. İsim cümlesinde söze kendisiyle başlanan, yani birinci kelimeye ‘mübteda’ (المُبْتَدَأُ), mübtedanın durumunu bildiren ikinci kelimeye de

⁴⁷¹ Râcihî, s. 93; Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 10.

⁴⁷² İşler-Yıldız s. 48.

⁴⁷³ Çörtü, s. 13.

⁴⁷⁴ Muhammed Hayr Hulvânî, Muhammed Fahûrî ve Adulkadir Zekkâr, *el-Menhel min Ulûmi’l-Arabiyye*, el-Mektebetü’l-Arabiyye, Halep 1968, s. 8; el-Ğalâyînî, Ş. Mustafa, *Cami’u’d-Duruusu’l-Arabiyye*, Beyrut, 1912, s. 286.

⁴⁷⁵ Râcihî, s. 94.

‘haber’ (الخَبَرُ) denir. Genellikle marife olan mübteda isim cümlesinin öznesi, nekra olan haber de yüklemidir. Mübteda ve haber i’rab bakımından merfu’dur.⁴⁷⁶

الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ تَبْدَأُ أَصَالَهَ بِاسْمٍ يَقُومُ بِوَضِيفَةِ الْمُسْنَدِ إِلَيْهِ وَتُخْبِرُ عَنْهُ بِاسْمٍ آخَرَ يَقُومُ بِوَضِيفَةِ الْمُسْنَدِ فِيهَا، وَتَتَأَلَّفُ عُمْدَةً هَذِهِ الْجُمْلَةُ مِنَ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ.

الْمُبْتَدَأُ إِسْمٌ مَرْفُوعٌ صَالِحٌ لِلْإِبْتِدَاءِ، فِي الْأَصْلِ مَعْرِفَةٌ، مُجَرَّدٌ مِنَ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ، مُحْكَمٌ عَلَيْهِ بِالْإِسْنَادِ إِلَى الْخَبَرِ. الْخَبَرُ إِسْمٌ مَرْفُوعٌ، فِي الْأَصْلِ نَكْرَةٌ، حُكْمٌ عَلَى الْمُبْتَدَأِ مُسْنَدٌ لَهُ.

الْعَوَامِلُ (فِعْلٌ، إِسْمٌ مُشْتَقٌّ، حَرْفٌ) تَدْخُلُ عَلَى الْكَلِمَةِ فَتُؤَثِّرُ فِي أَحْرِهَا بِالرَّفْعِ، النَّصْبِ، الْجَرِّ أَوْ الْجَزْمِ. يَظْهَرُ الْعَامِلُ اللَّفْظِيُّ فِي الْكَلَامِ بِخِلَافِ الْعَامِلِ الْمَعْنَوِيِّ الَّذِي يُدْرِكُ بِالْعَقْلِ كَالْإِبْتِدَاءِ.

Tablo 4.1. Arapça gramerin cümle öğeleri tablosu

جُمْلَةٌ إِسْمِيَّةٌ		جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ	
(مُسْنَدُ خَبَرٍ)	مُبْتَدَأٌ (مُسْنَدٌ إِلَيْهِ)	فَاعِلٌ (مُسْنَدٌ إِلَيْهِ)	فِعْلٌ (مُسْنَدٌ)
غَالِبٌ	الْحَقُّ	غَالِبٌ	عَلَبَ
الْكَلِمَةُ الْأُولَى: إِسْمٌ مَعْرِفَةٌ مُجَرَّدٌ مِنَ الْعَوَامِلِ مُحْكَمٌ عَلَيْهِ بِالْإِسْنَادِ إِلَى غَيْرِهِ فِي أَوَّلِ الْجُمْلَةِ، مُبْتَدَأٌ مَرْفُوعٌ بِالْإِبْتِدَاءِ الْكَلِمَةُ الثَّانِيَّةُ: إِسْمٌ نَكْرَةٌ حُكْمٌ عَلَى الْمُبْتَدَأِ يُسَمَّى مَعْنَاهُ خَبَرٌ مَرْفُوعٌ بِسَبَبِ الْمُبْتَدَأِ		الْكَلِمَةُ الْأُولَى: فِعْلٌ تَامٌّ يَرْفَعُ فَاعِلًا حُكْمٌ عَلَى فَاعِلِهِ فِي أَوَّلِ الْجُمْلَةِ، مَبْنِيٌّ أَوْ مُعْرَبٌ الْكَلِمَةُ الثَّانِيَّةُ: إِسْمٌ مَعْرِفَةٌ مُحْكَمٌ عَلَيْهِ بِالْإِسْنَادِ إِلَى فِعْلِهِ فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِسَبَبِ الْفِعْلِ	

⁴⁷⁶ Emrullah İşler vd, s. 49.

Tablo4.1’de isim ve fiil cümlelerinin yapıları karşılaştırılıyor. Sağ sütunda fiil cümlesi ve ögeleri, sol sütunda isim cümlesi ve ögeleri şema olarak verilmiştir.

İsim cümlesi, esas olarak isim olan **mübteda** ile başlar ve bu isim müsnedü ileyh görevindedir. **Müsnedü ileyh** ise cümledeki hükmün kendisine dayandırıldığı ögedir. Mübtedaya dayanan hükme, müsned yani haber denir. Dolayısıyla mübteda ile haber isim cümlesinin iki temel ögesidir.

Lafzî âmillerden bağımsız mübteda, kendisiyle söze başlanılan merfu’ bir isimdir. Haberin hüküm ifade edebilmesi için mübtedaya dayanması ve mübtedayla aralarında cinsiyet, sayı ve i’rap bakımından uygunluk olması gerekir. Dolayısıyla haber, merfu ve genelde nekra bir isim olmanın yanında mübtedaya dayanması ve onun hükmünü ifade etmesi bakımından önemli bir cümle ögesidir.

Avâmil: Kelimenin başına gelerek son harekesini, ref’, nasb, cer ve cezm etmek suretiyle etkileyen fiil, türemiş isim ve harftir.⁴⁷⁷

Harfî cerlerin isimleri açıkça mecrur ettiği, mübtedadan önce hiçbir âmil olmadığı halde merfu olduğu gibi lâfzî âmil karine ile manevî âmil aklen bilinir.⁴⁷⁸

4.1.2. İsim Cümlesinin Mübtedası

Zâhir bir isim olabilir:

مُرَادٌ قَائِمٌ / الْكِتَابُ مُفِيدٌ.

Mebni isim olur: أَنْتَ مُجْتَهِدٌ / نَحْنُ طُلَّابٌ / هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي / الَّذِي فَازَ بِالْجَائِزَةِ لَهُ إِنْتَاجٌ أَدَبِيٌّ رَائِعٌ.

Masdarı müevvel olur:

وَأَنْ تَصُومَ خَيْرٌ لَّكُمْ / أَنْ تُذَكِّرَ أَنْفَعُ لَكَ.

Zâhir bir isim olan mübteda, Türkçedeki isim cümlesinin öznesine benzer. Ancak mübteda oldukları halde harekesi değişmeyen zamir, işaret ismi ve ismi mevsuller gibi mebni isimler Arapçaya hasır. Çünkü Türkçede mebni kavramı olmadığı gibi çekim eki ile değişmeyecek kelime de yoktur. Masdar-ı müevvel, mastar eki olarak

⁴⁷⁷ Racîhî, s. 20.

⁴⁷⁸ ed-Dahdah, s. 135.

isme çevrilebilen fiildir. Bu son örnek, anlam bakımından Türkçe fiilimsilere benzemekle birlikte şekil açısından tamamen farklıdır.

4.1.3. İsim Cümlesinin Haberi

Müfret olan haber: الْأَسَاتِذَةُ مُخْلِصُونَ / الطَّالِبُ ذَكِيٌّ / الثُّرَيَّا بَجَمٍّ

İsim cümlesi olan haber: عَلِيٌّ خُلِقَ حَسَنٌ / التِّلْمِذَةُ كُتِبَ كَثِيرَةٌ

Fiil cümlesi olan haber: الْوَلَدُ يَلْعَبُ فِي الْحَدِيقَةِ / الْعِلْمُ يَغْلُو

Arapçada haber müfret isim olduğunda Türkçedeki isim cümlesinin *olmak* anlamındaki yüklemine benzer. İsim cümlesi olan haber de tekil haber gibi var oluş bildirir. Ancak fiil cümlesi olan haber, isim cümlesinin anlamını eyleme çevirir. Dolayısıyla haberi (yüklemi) fiil cümlesi olan Arapça isim cümlesi Türkçe fiil cümlesine benzer.

Şibh cümle olan haber: Şibh cümle ya car-mecrur veya zarftan oluşur.

Car mecrur olan haber: الْأَوْرَاقُ فِي الْمَلَفِّ / الْعِلْمُ فِي الصُّدُورِ

Zarf olan haber: الْعُصْفُورُ فَوْقَ الْعُصْنِ / الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ

Şibh cümle, tam bir cümle olmamakla birlikte cümleye benzemesinden dolayı bu ismi almıştır. Birinci örnekteki cümleler harfî cerlerle başlamışlardır. *Evrak çantanın içindedir* derken Arapçada sadece *içinde* denir. Türkçedeki –dır hükmü mahzûf bir fiil veya fiil anlamındaki bir isimden anlaşılır. Şibh cümleler ister harfî cer isterse zarfla başlasın hüküm ifade eden âmilleri gizlidir. Zarf-ı müstakar denilen bu gizli âmiller *vardır, mevcuttur, sabittir* anlamındadırlar.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Hafnî Bey Nâsîf vd, III, 43; IV, 57.

4.1.4. Mübtedadan önce gelen haber:

Soru sıfatı olan haber: مَنْ أَنْتَ؟ / كَيْفَ حَالُكَ؟ / أَيْنَ الْكَلْبُ؟

Şibh cümle olan haber: فِي الدَّارِ رَجُلٌ / عِنْدَهُ كِتَابٌ / عَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ.

Mübtedadan habere dönen rabıt: لِلتَّادِخِينَ ضَرَرُهُ / فِي الْبَيْتِ صَاحِبُهُ.

Haberin mübtedadan önce gelmesi için birinci örneklerdeki gibi soru ismi, ikinci örneklerdeki şibh cümle olması ve son örneklerdeki gibi muahhar mübtedadan habere dönen bir zamir olması gerekir.⁴⁸⁰ Türkçede şiir, atasözü, devrik cümle, vurgu yapılan cümle ögesi vb. yapılarda yüklem önce gelebilir.

4.1.5. İsim cümlesinin başına gelen edatlar

Kâne ve benzerleri: كَانَ عَلَيَّ غَنِيًّا / ظَلَّتْ عَائِشَةُ مَرِيضَةً / أَصْبَحَ الطُّفْلُ رَجُلًا.

Leyse gibi amel edenler: مَا إِبْرَاهِيمُ قَائِمًا / لَا خَيْرٌ ضَائِعًا / لَا تَحِينَ رَاحَةً.

Yaklaşma fiilleri: كَادَ قَلْبِي يَقِفُ / أَوْشَكَ مُصْطَفَى أَنْ يَمُوتَ / كَرِبَ عَلَيَّ أَنْ يَصِلَ.

Başlama fiilleri: بَدَأَ عَاكِفٌ يَقْرَأُ / أَخَذَ الْأَدِيبُ يَكْتُبُ قِصَّةً جَدِيدَةً.

Umut bildiren fiiller: عَسَى إِبْرَاهِيمُ أَنْ يُوفَّقَ / عَسَى رَيْكُمُ أَنْ يَرْحَمَكُمُ.

İnne ve benzer: إِنَّ الشَّيْطَانَ عَدُوٌّ لِدَاوُدَ / كَأَنَّ الْعِلْمَ سِلَاحٌ / لَعَلَّ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا.

Cinsini olumsuz yapan lâ: لَا إِنْسَانَ مُخَلَّدٌ / لَا أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ / لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.⁴⁸¹

İsim cümlesinin başına gelen edatlar, başlama fiilleri, nakıs fiiller ve bazı harflerden oluşur. Türkçeye yardımcı fiil olarak çevrilebilecek bu yapılar isim cümlesini

⁴⁸⁰ Racîhî, s. 125.

⁴⁸¹ İşler ve Yıldız, s. 51-55.

hem anlam hem de şekil yönünden değiştirirler. Bu edatlar mübteda ile haberi kendi anlamlarına göre değiştirerek yeniden düzenlerler.

4.1.6. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi, fiille başlayan cümledir. Asıl ögeleri; fiil, fail veya naibu'l-faildir. Fiil müsnet, fail müsnedü ileyhdır. Müsned hüküm, müsnedü ileyh hükmün dayandığı ögedir. Fâil ile nâibul'-fâil her zaman merfu'dur.⁴⁸²

Fiil cümlesi fiil, fâil ve mefulle kurulan cümledir: سَبَقَ السَّيْفُ الْعَدْلَ.

Veya bir fiil ve nâibu'l-fâille kurulur: يُنْصَرُ الْمَظْلُومُ.

Bazen nâkıs bir fiil ve ona ait isim ve haberle oluşturulur:⁴⁸³ يَكُونُ الْمُجْتَهِدُ سَعِيدًا

Fiil cümlesinin diğer ögeleri: mefuller, mecrurlar, tevabiler ve bunlara tabi olanlardan ibarettir. Bunların i'rabı ise mansub veya mecrur olur

Tablo 4.2. Arapça lâzım ve müteaddi fiil tablosu

فَصْلَةُ الْجُمْلَةِ	عُمْدَةُ الْجُمْلَةِ	مُسْنَدُ (فِعَالٍ)	مُسْنَدُ (فِعَالٍ)	فَصْلَةُ الْجُمْلَةِ
مَفْعُولٌ بِهِ وَ غَيْرُهُ	مُسْنَدُ إِلَيْهِ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	مَفْعُولٌ بِهِ وَ غَيْرُهُ
	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	
	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	
فِعَالٌ تَامٌّ لَا زِمَ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	فِعَالٌ تَامٌّ لَا زِمَ
فِعَالٌ تَامٌّ مُتَعَدٍّ مَعْلُومٌ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	فِعَالٌ تَامٌّ مُتَعَدٍّ مَعْلُومٌ
مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولَيْنِ فِعَالٌ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولَيْنِ فِعَالٌ
مَعَ مَفْعُولٍ وَ مَجْرُورٍ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	مَعَ مَفْعُولٍ وَ مَجْرُورٍ
فِعَالٌ تَامٌّ مُتَعَدٍّ بِمَجْهُولٍ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	فِعَالٌ تَامٌّ مُتَعَدٍّ بِمَجْهُولٍ
فِعَالٌ مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولَيْنِ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	فِعَالٌ مُتَعَدٍّ إِلَى مَفْعُولَيْنِ
مَعَ مَفْعُولٍ بِهِ مُتَقَدِّمٍ	فَاعِلٌ	نَائِبُ الْفَاعِلِ	فَاعِلٌ	مَعَ مَفْعُولٍ بِهِ مُتَقَدِّمٍ

⁴⁸² ed-Dahdah, s. 122.

⁴⁸³ el-Galâyinî, s. 268.

Bu tabloda fiil cümlesinin ana ve yan öğelerini (umde ve fadla), fiil çeşitlerini, fâilleri, nâibu'l-fâil ve mefûllerini topluca görmek mümkündür.⁴⁸⁴ Umdenin yani cümlenin ana öğelerinin, müsnet ve müsnedü ileyh'den oluştuğu, fadlanın yani cümlenin yan öğelerinin ise mefûl, hâl, temyiz vb.'den meydana geldiği görülmektedir. Yine bu tabloda fiil, tam ve lâzım olduğunda mefûl almadığını, müteaddî fiillerin iki mefûl aldığını ve bazılarının nâibu'l-fâilden sonra mefûl alabildiğini görmekteyiz.

Arapça cümlelerde fail zahir (الظَّاهِرُ) ve muzmar (zamir) (المُضْمَرُ) olarak gelebilir.

Zahir fâil, müfret veya cümle olabilir: **Horoz öttü.** صَاحَ الدَّيْكُ. **Onu götürmeniz** يَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ. **beni üzer.**

Muzmar failse bâriz (açık), (الْبَارِزُ) veya müstetir (المُسْتَتِرُ) gizli olarak gelebilir:

Bâriz fiillerdeki fâil müteharrik ref' zamirleridir: كَتَبْتُ / كَتَبْتَ / كَتَبْنَا

Ben, sen, siz, biz yazdık. (özneler, fiilin sonundaki zamirden anlaşılıyor.)

Müstetir ise var olmakla birlikte fiilde gizli olandır:

O bayan yazdı/ O erkek yazdı. كَتَبَ / كَتَبَتْ

Bu örnekteki fiillerin zâhir özneleri ikil veya çoğul şeklinde de değişebilir. Bu iki kip (كَتَبَ / كَتَبَتْ) hem mâzi hem de muzaride özneleri zahir isme göre belli olur.⁴⁸⁵

Dolayısıyla öznesi üç şekilde gelebilen fiillerin gizli (müstetir) fâiline cevazen, sadece belli şahısları ifade eden gizli fâillere ise vücûben müstetir denir. Arapça mefûllere gelince: Bunlar: Mefûlü bih (düz tümleç), mefûlü fih (zaman-yer tamlayıcısı), mefûlü

⁴⁸⁴ ed-Dahdah, s. 122.

⁴⁸⁵ Çörtü, s. 40.

leh (dolaylı tümleç), mefûlû mutlak (fiilin yapışı amacını, kaç defa tekrarlandığını ve vurgu derecesini bildiren nesne), mefûlû maah (Türkçede karşılığı olmayan nesne)⁴⁸⁶

4.2. İRABDA MAHALLİ OLAN CÜMLELER

İ'rapta mahalli olan cümleler, cümle içinde bağımsız bir yapı olmakla birlikte cümlenin asıl öğelerinden olan cümlelerdir. Bu tür cümleler tekil isim gibi yorumlanabilirler. Cümlenin asıl öğeleri gibi merfu', mansub veya mecrur olmakla birlikte i'rapları mahallendir.

Örnek:

Merfu cümle: "خَالِدٌ يَعْمَلُ الْخَيْرَ" فَإِنَّ التَّأْوِيلَ "كَانَ خَالِدٌ عَامِلًا لِلْخَيْرِ"

Halit hayır işliyor. Cümlesinin yorumu: Halit hayır işleyendir. Şeklinde olur.

Mansub cümle: "خَالِدٌ يَعْمَلُ الْخَيْرَ" فَإِنَّ التَّأْوِيلَ "كَانَ خَالِدٌ عَامِلًا لِلْخَيْرِ"

Halit hayır işliyor. Cümlesinin yorumu: Halit hayır için çalışandır.

Mecrur cümle: "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ يَعْمَلُ الْخَيْرَ" فَإِنَّ التَّأْوِيلَ "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ عَامِلٍ لِلْخَيْرِ"

Hayır işleyen bir adama uğradım. Cümlesinin yorumu: Hayır için çalışan bir adama uğradım⁴⁸⁷ şeklindedir.

Yukarıdaki üç misal, Türkçede nesnenin cümle şeklinde gelmesine örnek teşkil etmektedir. Arapça cümle şeklindeki mefûl Türkçe nesne ile anlam bakımından benzerlik göstermesine rağmen i'rap yönüyle farklıdır. Çünkü Türkçede çekim eki ile sağlanan anlam, Arapçada i'rapla (hareke değişikliği) elde edilir.

Arapçada i'rapta mahalli olan sekiz cümle çeşidi vardır: Haber cümlesi, i'rapta mahallen merfu'dur. Hal cümlesi mansuptur. Mefulû bih, aynı şekilde mansuptur. Muzafu ileyh olan cümle, mecrurdur. Şartın cevabı olan cümle meczumdur. Sıfat

⁴⁸⁶ Emrullah İşler vd, s. 61-62.

⁴⁸⁷ El-Ğalâyinî, s. 287.

cümlesi, mavsufunun durumuna bağlıdır. İstisna cümleleri, nasb veya ref' irabı alırlar. Bu cümlelere tabi olan cümleler mahallen aynı i'rabı alırlar.⁴⁸⁸

4.2.1. Arapça Haber Cümlesinin Türkçe ile Karşılaştırılması

Haber, isim cümlesinin yüklemidir. Mübtedadan sonra gelir ve onun anlamını tamamlar. Eğer haber cümle şeklinde gelirse haberden mübtedaya dönen bir rabıtın (bağın) olması gerekir.⁴⁸⁹

زَيْدٌ خُلُقُهُ كَرِيمٌ. *Zeyd, ahlakı güzel olanıdır.*
الْمُبْتَدَأُ الْخَبَرُ özne yüklem

الزَّهْرَةُ رَائِحَتُهَا ذَكِيَّةٌ. *Çiçeğin kokusu güzeldir.*⁴⁹⁰
الْمُبْتَدَأُ الْخَبَرُ Özne Yüklem

Haber cümlesindeki zamir (ahlakı) mübteda ile haber arasındaki rabıttır. İki dil arasında isim cümlesinde özne ile yüklem konumları bakımından benzerlik vardır.

Yukarıda geçtiği gibi, mübtedaya, fiile benzeyen harflere veya cinsini nefyeden (olumsuz yapan) لا'ya haber olduğunda yine haber cümlesi mahallen merfu'dur.

Örnek:

الْعِلْمُ يَرْفَعُ قَدْرَ صَاحِبِهِ. *İlim, sahibinin değerini yüceltir.*
الْمُبْتَدَأُ الْخَبَرُ B.li N Yüklem

إِنَّ الْفَصِيلَةَ تُحِبُّ. *Şüphesiz aileyi seviyorsun.*
إِسْمٌ إِنَّ الْخَبَرَ إِنَّ Kesinlik B.teci B.li N Yüklem-Özne

⁴⁸⁸ Râcihi, s. 379; el-Ğalâyini vd, s. 288; Muhammed Hayr Hulvânî vd, *el-Menhel min 'Ulûmi'l-'Arabiyye*, s. 17; Çörtü, s. 67.

⁴⁸⁹ Râcihi, s. 379.

⁴⁹⁰ Ali Cârîm vd, III, 98.

سِرَّتَهُ مَدُوحَةً. لَا كُسُولَ *Hiçbir tembelin ahlakı övülmez.*⁴⁹¹

إِسْمٌ لَا خَيْرَ لَا (Sözde) Özne Yükleme

Ebu'l-Berekat el-Enbârî, haber cümlesinin inşâî (yalanlanmaya veya tasdik edilmeye ihtiyacı olmayan cümle) olamayacağını aksine ihtimal ifade ettiğini belirtmiş, buna karşılık bazı nahivciler haber cümlesinin bazen doğru veya yalan olabileceği kanaatindedirler.⁴⁹²

Haber cümlesi, nâkıs fiilin haberi olduğunda mahallen mansup olur.

Örnek:

أَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ. *Onlar, nefislerine zulmettiler.*

Özne B.li N Yükleme خبر كان فعل الناقص فعل و فاعل

(Ineği) kestiler, neredeyse (bunu) yapmayacaklardı.⁴⁹³

B.li N Yükleme B.li N Yükleme

فَدَبَّحُوا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ.

فعل فاعل مفعول فعل الناقص خبر كاد

Cümle öğelerinin her iki dildeki tespiti ve aralarındaki farklılığın ortaya konması bu bölümde işlenecektir. İsim cümlesinin haberi, Türkçedeki yükleme karşılık gelmekte ve Arapçadaki nâkıs fiiller Türkçe çeviride görülmemektedirler. Varolan bu farklılıklarla beraber diğer zıtlıkların tespiti de yine burada araştırılacaktır.

4.2.2. Arapça Mef'ul Cümlesi

Bu cümle türü belli şartlara bağlı olarak, irapta mahalli olan cümledir.

1. 'Kavl-demek' yapısını hikâye ettiğinde.

⁴⁹¹ el-Ğalâyinî, s. 287.

⁴⁹² Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 19.

⁴⁹³ el-Ğalâyinî, s. 287; Bakara 2/71.

قَالَ زَيْدٌ إِنَّ عَلِيًّا نَاجِحٌ. Zeyd, 'Ali başarılıdır', dedi.⁴⁹⁴

Özne N(Cümle olarak) Yüklem
فعل فاعل الناسخ إسم إن خبر إن

قَالَ الْمُتَّهَمُ: إِنِّي بَرِيءٌ. Sanık, 'ben suçsuzum' dedi.⁴⁹⁵

Yüklem
Özne Tümleç
فعل فاعل مفعول

2. (ظَنَّ) ve benzerlerinin birinci mefulünden sonra geldiğinde.

ظَنَنْتُ زَيْدًا يَقْرَأُ. Zeydin okuduğunu zannettim.

B.li N Fiilimsi Z özne-yüklem
فعل و فاعل مفعول الاول والثاني

3. (أَعْلَمَ) ve (أَرَى) fiillerinin birinci mefulünden sonra geldiğinde.

أَعْلَمْتُ زَيْدًا عَمْرًا أَخُوهُ نَاجِحٌ. Zeyde, kardeşi Amr'ın başarılı olduğunu bildirdim

Ö-Yüklem
N
N
فعل و فاعل المفعول الاول والثاني

4. İster efali kulûb isterse bunların dışındaki fiillerden olsun, ona bir âmil muallak (bağlı) olduğunda irapta mahalli vardır.

سَأَعْلَمُ أَيُّ الطُّلَّابِ مُجِدُّ. Hangi öğrencilerin çalışkan olduklarını bileceğim.⁴⁹⁶

Ö-Yüklem
T
B.li N
فعل-فاعل مفعول

Bu örneklerden başka meful cümlesi isim, fiil, masdar cümleleri olabilirler.

Örnek:

سَأَلْ شُرْطِيَّ الْمُرُورِ: أَيْنَ رُخْصَةُ الْقِيَادَةِ؟ Trafik polisi, ehliyetin nerede? diye sordu.

M.bih

⁴⁹⁴ Râcihî, s. 379.

⁴⁹⁵ Ali Cârîm vd, III, 98.

⁴⁹⁶ Râcihî, s. 386-87.

Parti başkanı, sosyal durumları قَالَ رَئِيسُ الْحِزْبِ : سُحْسِنُ الْأَوْضَاعَ الْإِجْتِمَاعِيَّةَ.

iyileştireceğiz, dedi

M. fi h وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا.

*Sağ olduğum sürece, bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti.*⁴⁹⁷

Mastariye (أَنَّ)'in hem muhaffef (şeddesiz) hem de müşedded (şeddeli-te'kidli)

şekliyle meful cümleleri yapılabilir.

Örnek:

Yazın denizden yararlanmaktan hoşlanırsınız. لُحِبُّ أَنْ نَسْتَمْتَعَ مِنَ الْبَحْرِ فِي الصَّيْفِ.

M. bi h

Kitabın evde olduğunu hatırladım. تَذَكَّرْتُ أَنَّ الْكِتَابَ فِي الْبَيْتِ.

M. bi h

Meful/nesne olan fiil cümlesinin başına (أَنَّ), isim cümlesinin başına ise (أَنَّ)

bulunması gerekir.⁴⁹⁸

4.2.3. Arapça İzafet Cümlesi

Bu cümle çeşidi, sıfat olması mümkün olmayan bir kısım zarf ve edatlardan sonra gelen cümlelerdir. Hususilik bildirirler. Cümledeki i'rapları tıpkı tekil isimlerde olduğu gibi, mecrur olmalarıdır. Adı geçen edat ve zarfların bir kısmı fiil cümlesine bir kısmı isim cümlesine gelir.

هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ

M. iley h H. M.

⁴⁹⁷ Çörtü, s. 91; Meryem 19/31.

⁴⁹⁸ İşler ve Yıldız, s. 117.

(هَذَا مُبْتَدَأٌ، وَالْجُمْلَةُ بَعْدَهُ خَبَرٌ، يَوْمٌ مُضَافٌ، وَجُمْلَةُ "يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صَدَقُهُمْ" مُضَافٌ إِلَيْهِ فِي

محل جر. والتقدير: هَذَا يَوْمٌ نَفَعُ الصَّادِقِينَ صَدَقَهُمْ)

*Bu gün doğrulara, doğruluklarının fayda verdiği gündür.*⁴⁹⁹

وَسَلَامٌ عَلَيَّ يَوْمٍ وُلِدْتُ وَيَوْمٍ أَمُوتُ وَيَوْمٍ أُبْعَثُ حَيًّا (يوم: ظرف زمان)
M. İleyh M. İleyh M. İleyh

*Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selam (esenlik verilmiştir).*⁵⁰⁰

أَقَمْنَا حَيْثُ طَابَ الْهَوَاءُ *Havanın güzel olduğu yere oturduk.*⁵⁰¹
Yer tümleci Yüklem
فعل فاعل ظرف مضاف إليه

Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi, aynı anlama gelen (إِذْ، إِذَا، لَمَّا) zaman zarflarıyla da muzafu ileyh cümleleri kurulabilir.

كَمْ سَعِدْنَا إِذْ كُنَّا أَطْفَالًا / هَلْ تَذْكُرْ إِذْ نَحْنُ أَطْفَالٌ؟ / إِذَا حَضَرَ زَيْدٌ أَكْرَمْتُهُ

Altı çizili cümleler cer makamında muzafu ileyh cümleleridir. Farklı örnekler verilmesi farklılıkların vurgulanması içindir.

(إِذْ) hem isim hem de fiil cümlelerine,

(إِذَا) sadece fiil cümlelerine gelir.⁵⁰²

Türkçede zaman belirteçleri (zarf), bütün kiplere göre kullanılmaktadır. Zaman belirten; *şimdi, biraz önce, bugün, dün, yarın, şimdilik, şimdilik, hemen, hemen*

⁴⁹⁹ El-Ğalâyinî, s. 288; Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 26; Râcihî, s. 392; Mâide 5/119.

⁵⁰⁰ Meryem 19/33.

⁵⁰¹ Ali Cârîm vd, III, 98.

⁵⁰² Râcihî, s. 393.

hemen... vb. belirteçler mevcuttur.⁵⁰³ Adı geçen Türkçe zarflar, Arapça ile anlam bakımından benzerlik göstermelerine karşılık cümledeki fonksiyonları açısından farklıdırlar.

4.2.4. Arapça Şartın Cevabı Olan Cümle

Bu cümle çeşidinde şart kelimesinin cezmeden edatlardan olması ve cevap cümlesinin de (إِذَا) fücâiyye-ansızın ile (ف) 'dan sonra gelmesi gerekir.⁵⁰⁴

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ: (جملة "فما له من هاد" من المبتدأ والخبر: في محل جزم جواب الشرط)

Ş.Cevabı Şart

Allah, *kimi sapıtırsa* artık onu doğru yola iletecek de yoktur. (Mü'min 40/33)

Koşul belirteci (zarf)

وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ مِمَّا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ: (جُمْلَةُ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ فِي مَحَلِّ جَزْمِ جَوَابِ الشَّرْطِ أَيْضًا)

Ş.Cevabı Şart C.

... Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman görürsün ki insan gerçekten pek nankördür.⁵⁰⁵ K. Belirteci

إِنْ ظَلَمْتَ فَسَوْفَ تَنذَرُ. Eğer zulmedersen, sonra pişman olursun.⁵⁰⁶

Ş.cümlesi جملة الشرط جواب الشرط

Cevap cümlesi

Türkçe Koşul belirteci: *eğer*, koşullu yüklemeleri pekiştirir. Konuşma dilinde 'şayet' sözcüğünün de bu anlamda kullanıldığı görülür.

Eğer beğenmiyorsa almasın.

Şayet beğenmiyorsa almasın.

O gelmezse eğer, biz yaparız.

*O gelmezse şayet, biz yaparız...*⁵⁰⁷

⁵⁰³ Nurettin Demir vd, s. 58-59.

⁵⁰⁴ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 29; Râcihi, s. 395; el-Ğalâyinî, s. 288.

⁵⁰⁵ Mü'min 40/33; Şûra 42/48.

⁵⁰⁶ Ali Cârîm vd, III, 98.

⁵⁰⁷ Nurettin Demir vd, s. 73.

Arapça ile Türkçede koşul'la şart cümleleri anlam ve yapı bakımından birbirlerine benzerler. Ancak Arapçada, şart ve cevap fiillerinin meczum (sakin) olarak gelmeleri gerekir. Muzari fiiller, ister şart isterse cevap olsunlar her iki halde de meczum olurlar. Muzarinin dışındakiler zahiri cezm yerine takdiri-mahalli meczûm sayılırlar.

Arapça şart-cevap cümleleri, **şart-cevap, ceza** şeklinde formüle edilebilirler. Şart cümleleri cevap cümlelerinden önce gelirler. Cezmeden (*إِنْ، إِذْمَا، مَنْ، مَا، مَهْمَا، أَيُّ، مَتَى،*) şart (*لَوْ، لَوْلَا، لَمَّا، إِذَا، أَمَّا، حِينَمَا، عِنْدَمَا، كُلَّمَا*) ve cezmetmeyen (*أَيْنَمَا، أَيَّانَ، أَيْنَ، حَيْثُمَا، كَيْفَمَا*) edatları ile başlarlar. Cevap cümleleri, mazi ve muzari fiillerle başlayan haber cümlelerinden olur.

Terbiyeli olursan övülürsün. مَا تَتَذَدَّبُ تُمَدِّحُ Bir işi başarırsan faydasını görürsün.⁵⁰⁸ مَا أَنْجَزْتَ مِنْ عَمَلٍ يَنْفَعُكَ.

4.3. ARAPÇA TEKİL İSME BAĞLI CÜMLELER

Tekil isme bağlı olan cümleler: sıfat, bedel, tekile atfedilen cümle ve hal cümlesi olarak sınıflandırılır. Tekil isim, cümlede irap bakımından hangi konumda ise ona atfedilen cümleler de aynı konumda olurlar.

4.3.1. Arapça Sıfat Cümlesi

Bu cümle nekre (belirtisiz) bir isimden sonra gelmesi ve ondan nekreye dönen bir zamirin olması ile bilinir.⁵⁰⁹

Rabbimiz! رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ. Şüphesiz sen, hakkında şüphe olamayan bir günde insanları toplayacaksın.⁵¹⁰

Bu ayet-i kerimede 'gün'e ait zamir ayetin sonunda gelmiştir.

⁵⁰⁸ Çörtü, s. 96.

⁵⁰⁹ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 32.

⁵¹⁰ Âl-i İmrân 3/9.

İ'rap durumu, tabi olduğu nekre ismin durumuna bağlıdır.

Ref' haline örnek: يَسْعَى الْمَدِينَةَ رَجُلٌ *Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi.*⁵¹¹ Nasp haline örnek: يَخُونُ بِلَادَهُ لَا تَحْتَرِمُ رَجُلًا *Ülkesine ihanet eden kişiye saygı gösterme.* Cer haline örnek: يَخْدُمُ أُمَّتَهُ سَقِيًّا لِرَجُلٍ *Milletine hizmet eden kişiyi içir.*⁵¹²

Birinci örnek, hal cümlesi olarak tercüme edilmesine rağmen sıfattır. Çünkü nekira isimden sonra gelen cümle sıfattır. 'Koşarak gelen' ifadesi sıfat kabul edilirse 'merfu'dur. Hal kabul edilirse mansuptur.

İkinci örnek, cümledeki nesneyi (meful) vasfettiğinden, mansuptur.

Üçüncü örnek, mecrur bir ismi nitelediği için mecrurdur.

Sıfat cümleleri bazen cins ifade eden (أل)'den veya kendisine has olarak gelen nekira bir isme muzaf olduğunda cümlede hal olması caizdir. Aşağıdaki örnek gibi:

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا: (فمائدة نكرة، وصفت بشبه الجملة "من السماء" ولهذا
Rabbimiz! Bize (ve bizden sonrakilere) يصح إعراب جملة (تكون...) صفة ثانية لمائدة أو حالاً منها)
bayramımız olsun diye gökten bir sofrayı indir.⁵¹³

Ayet-i kerimede (مَائِدَةً) kelimesini, (مِنَ السَّمَاءِ) cümlecisi nitelemektedir. Bu yüzden (تَكُونُ...) diye başlayan cümle, nekira isme ikinci sıfat olabileceği gibi, hal de olabilir.⁵¹⁴ Bu durumda bayramımız olsun diye ifadesi bayramımız olarak tercüme edilir.

Sıfat cümleleri nekra bir ismi nitelerken "sebebi sıfat" olarak gelebilirler.

⁵¹¹ Yâsîn 16/20.

⁵¹² El-Ğalâyinî, s. 288.

⁵¹³ Mâide 5/114.

⁵¹⁴ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 32.

تَحَدَّثَ فِي الْحَقْلِ خَطِيبٌ لِسَانُهُ فَصِيحٌ.
Sıfat mavsuf

Kutlamada dili fasih olan hatip konuştu.⁵¹⁵
Mavsuf sıfat

Türkçenin Arapçaya göre hem yazılışı hem dizilişi farklıdır. Sıfat ile mavsufun yerleri Türkçede tamamen değişmektedir. Arapçada önce mavsuf gelmesine karşılık Türkçede sıfat önce gelir. İzafet yani Türkçedeki ad tamlaması da aynı şekilde kurulur. Önce tamlayan gelmesine karşılık Arapçada muzaf yani tamlanan gelir.

4.3.2. Arapça Bedel Cümlesi

Atıf harfî olmaksızın kendinden önceki cümleye bağlanan, bağlandığı cümlenin mânâsını kuvvetlendiren ve açıklayan cümledir.⁵¹⁶

Bedel, kendinden önceki isme tabi olan ve onu açıklamak üzere getirilen yapıdır. En önemli örneği, Fatiha suresi 6-7. Ayetlerde geçen *sırat* kelimesidir.⁵¹⁷

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ.
Bedel Müb. Minh.

Bizi, nimet verdiklerinin yolu olan doğru yola ilet.
B.li N B.li N

Örnekte geçen ikinci *yol* kelimesi birincisinden bedeldir. İlk ayette hangi yolun kastedildiği ardından gelen ayetteki ikinci *yol* ifadesinden anlaşılıyor. (Allahım) bizi *doğru yola ilet*. Çok geniş anlamı olan bu ifade, arkasından gelen *nimet verdiklerinin yolu* izâhı ile sınırlandırmıştır. Yukarıdaki örnekte Türkçe belirtili nesne olan Arapça bedel ve mübdelün minh yapılarının farklı ögeler olabileceği açıktır.

⁵¹⁵ Râcihî, s. 388.

⁵¹⁶ Çörtü, s. 94.

⁵¹⁷ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 61; Fâtiha 1/6-7.

Bedel, Arapçaya has bir dilbilgisi kuralıdır. Bedel, mübdelün minhi tam olarak açıklarsa bedeli kül, bir kısmını beyan ederse bedeli ba'z mine'l-kül, onunla ilgili bir şeyi izah ederse bedeli iştilal ve karışık bir tarafını açıklarsa bedeli mübayin olur.⁵¹⁸

Cümle ile ilgili bir konu olmasından dolayı bedel çeşitleri kısaca verildi. Yine ayet-i kerimelerden birkaç cümle şeklindeki bedele örnek: *Uyun bu elçilere, uyun sizden bir ücret istemeyenlere...*⁵¹⁹

إِتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ إِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا.

Bedel

Müb. Minh.

مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

Bedel

Müb. Minh.

*Kim bunu (bunları) yaparsa, büyük bir cezaya çarptırılır; kıyamet günü de azabı katmerleşir.*⁵²⁰

Bedel olan cümlelerin önünde hiçbir edat bulunmaz. Atıf harfî alırsa ma'tuf cümlesi olur:

قُمْتُ وَ صَلَّيْتُ / قُمْتُ صَلَّيْتُ.

Bedel

Atıf

*Ayağa kalktım, namaz kıldım/ Ayağa kalktım ve namaz kıldım, gibi*⁵²¹

4.3.3. Arapça Tekile Atfedilen Cümle

Tekil isme cümlelerin atfedilmesi, müfret isme te'vil edilmeleri şartıyla mümkündür. Sanki adı geçen cümleler tekil ismin sıfatı, hali, haberi veya mefulü gibi olur.

Örnek: وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا، فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ. Nice beldeleri helak

*ettik de azabımız onlara gecelediklerinde veya gündüz uykudalarken geldi.*⁵²²

⁵¹⁸ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 61.

⁵¹⁹ Yâsîn 36/15.

⁵²⁰ Furkân 25/68-69.

⁵²¹ Çörtü, s. 94.

⁵²² A'raf 7/4.

Ayette (هُم قَائِلُونَ) cümlesi, hal olan (يَبَيِّتًا) kelimesine matuftur. Tekile yorumu ise (أَوْ قَائِلِينَ) şeklinde olur.

4.3.4 Arapça Hâl Cümlesi

Marife isim olan sahibu'l-hâlden sonra gelen ve sahibinin durumunu bildiren tekil isim, cümle veya cümlecikten oluşan yapıdır. Hâl ile sahibi arasında bağ (rabıt) olması gerekir ki vav (الواو) , zamir (الضمير) veya her ikisinden oluşan bağlaçlardır.⁵²³

Hâl, hangi çeşidi olursa olsun cümledeki i'rabı nasbdır. Bazen marifenin dışında 'özel nekra-nekra-i mahsusa'dan sonra da gelebilir.

Örnek:

وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ. *Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.*⁵²⁴
 Hal Z.H

و هَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ. *Ve bu bizim indirdiğimiz mübarek bir izikirdir.*⁵²⁵
 Hal Z.H

وَلَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى. *Sarhoş olduğunuz halde, namaza yaklaşmayın.*⁵²⁶
 Hal Z.H

Cümleler hasr edatı (إِلَّا)'dan sonra geldiklerinde, ister marifeden isterse nekradan sonra gelsin hâl cümlesi olurlar.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْنَةٍ إِلَّا هَا مُنْذِرُونَ.
 Hal cüm. Z.H

⁵²³ Âl-i eş-Şeyh, IV, 124.

⁵²⁴ Yusuf 12/16.

⁵²⁵ Enbiyâ /50.

⁵²⁶ Nisâ 4/43.

*Biz, uyarıcıları olmayan hiçbir ülkeyi helak etmedik.*⁵²⁷

مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا قَالَ خَيْرًا.
Hal cüm. Z.H

Bana, sadece hayır söyleyen geldi.

Bu iki örnekte istisnalar birer cümledir ve müstesna minhleri birer nekra isimdir.

Genel kural: Marifeden sonra gelen cümle hâl, nekradan sonra gelen sıfat olmasına rağmen yukarıdaki örneklerde olduğu gibi istisnalar da mevcuttur.⁵²⁸

Hâl çeşitleri: Hâl, cümlede fâilin, mefûlün veya her ikisinin durumunu bildiren mansûb yapılarıdır. Yan öge olan hâl, cümlenin temel anlamı tamamlandıktan sonra getirilir.

1. Müfret hâl,
2. İsim veya fiil cümlesi şeklindeki hâl,
3. Şibih cümlesi olan hâl.⁵²⁹

Müfret hâl: Müfret hâlden maksat, diğer Arapça kurallarda olduğu gibi cümle olmamasıdır.

تَكَلَّمُ صَادِقًا وَانْقُلَ الْخَبِيرَ صَحِيحًا.
Hâl Hâl (Zülhâl, gizli zamir olan sen)

*Doğru konuş, haberi doğru olarak aktar!*⁵³⁰

Fiil cümlesi olan hâl: Fiil cümlesinde zülhâl (hâl sahibi), fâil, mefûl veya her ikisi olabilir.

جَاءَ النَّبِيُّ يَدْعُو النَّاسَ إِلَى دِينِ اللَّهِ
Hâl cüm. Z.H. Özne

⁵²⁷ Şuarâ 26/208.

⁵²⁸ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 35.

⁵²⁹ Çörtü, s. 78.

⁵³⁰ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 52.

Peygamber (s.a.v), insanları hak dine çağırmak için geldi.
 Özne T. Fiilimsi T Yükleme

Bu örnekte hâl, fiil cümlesi, zü'l-hâl ise fâil olarak gelmiştir.⁵³¹ Arapçada hâl olan yapılar genel olarak Türkçede nesne veya durum zarfı şeklinde ifade edilebilirler.

İsim cümlesi olan hâl: Hâl isim cümlesi olursa, umumiyetle başında vâv-ı hâliye (وَإِلَّا هِيَ), bazen de vâv ile birlikte zamir bulunur.

Adam yorgun olarak evine döndü. عَادَ الرَّجُلُ إِلَى بَيْتِهِ وَهُوَ مُتْعَبٌ.
 Özne T. N. Yükleme Hal cüm. Z.H

a. Bazen vâv-ı hâliyenin olmadığı da olur:

فَرَّ الْجُنُودُ أَسْلِحَتُهُمْ مَتْرُوكَةً.
 Hal cüm. Z.H

Askerler silahları bırakılmış (terkedilmiş) olarak kaçtılar.
 Özne T. Yükleme

c. Hâl olan isim cümlesinin başında, hâl sahibine giden bir zamir bulunursa vâv'ın gelmesi gerekir (vâcip olur).

Sana güvenerek yanına geldim. حَضَرْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا وَائِقٌ بِكَ.
 Hâl cüm. Z.H Z.T T. Yükleme

c. Hâl cümle olduğunda, hâl sahibine ya vâv ile yahut zamirle veya ikisi ile bağlanır:

Meyveyi hamken (olmamışken) yemeyiniz! لَا تَأْكُلُوا الْفَاكِهَةَ وَ هِيَ فَجَّةٌ.
 Hâl cüm. Z.H B.N T. Yükleme-Özne

⁵³¹ İşler ve Yıldız, s. 115.

رَكِبْتُ السَّفِينَةَ وَالْبَحْرُ هَائِجٌ. *Deniz dalgalı iken gemiye bindim.*

Hâl cüm.

Z.H

Z.T

B.N

Ö-Yüklem

تَمُرُّ بِنَا الْأَيَّامُ وَنَحْنُ لَاهُونَ. *Biz oyalanırken günler geçiyor.*

Hâl cüm. Z.H

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. *Bile bile Allah'a eşler (benzerler) koşmayınız.*⁵³²

Hâl cüm.

Z.H

T.

B.N

Ö-Yüklem

كَانَ الصَّادِقَانِ يَسِيرَانِ فِي الْحَدِيقَةِ وَهُمَا يَتَحَدَّثَانِ. *İki arkadaş konuşarak bahçede yürüyorlardı.*

Hâl cüm.

Z.H

Özne Z.T

Yüklem

Bu misâllerin tamamında hâl cümlesinden fâil veya mefûllerine dönen birer zamir bulunmaktadır.⁵³³

Hâl cümleleri ile Türkçe karşılıkları öğelerine ayrıldıklarında cümlelerin zıt tarafında bulunan yüklemeleri dışında benzer yönleri bulunmamaktadır. Türkçede cümlelerin ana ögesi olan fiil en sonda geldiği ve bütün öğelerin yükleme göre şekil aldığından hâl ögesi yoktur.

Bütün örnekleri bir arada görmek mümkündür:

رَأَيْتُ زَيْدًا كِتَابَهُ فِي يَدِهِ / رَأَيْتُ زَيْدًا يَقْرَأُ / رَأَيْتُ زَيْدًا وَالْكِتَابَ فِي يَدِهِ / مَا رَأَيْتُ زَيْدًا إِلَّا كِتَابَهُ فِي يَدِهِ مَا رَأَيْتُ زَيْدًا إِلَّا كِتَابَهُ فِي يَدِهِ يَقْرَأُ.

Bu örneklerdeki hâl cümleleri; şibih cümle, fiil cümlesi, isim cümlesi, istisna olan şibih cümle, istisna olan fiil cümlesi şeklinde sıralanabilir.⁵³⁴

Şibih cümle olan hâl: Car- mecrur veya zarf ile başlayan hâl cümleleridir. Bu iki cümlecğin müteallakı mahzuftur (bağlandıkları eylem ‘olmak’ anlamında gizlidir)

⁵³² Bakara 2/22.

⁵³³ Çörtü, s. 80.

⁵³⁴ Râcihi, s. 389.

نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ. *O, sana kitabı hak olarak indirdi.*⁵³⁵

Şib.H S.H

Ö. B.N

T. Yüklem

عَاشَ يُوسُفُ فِي سُورٍ. *Yusuf, mutlu bir şekilde yaşadı.*

Şib.H S.H

Özne

Z.T

Yüklem

جَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَوْقَ جِهَاهِم. *Yusufun kardeşleri develeri üzerinde geldiler.*

Şib.H S.H

Özne

Z.T

Yüklem

Örneklerde hem câr-mecrûr hem de zarf şeklinde hâl cümleleri mevcuttur.⁵³⁶ Türkçe ile kıyaslandığında, hâl Türkçe zarf tümleci veya belirtili nesne olduğu görülmektedir.

4.4. ARAPÇA TEVÂBÎ' CÜMLELERİ

Arapçada atıf (bağlaç), kelime ve cümlelerin belli harflerle birbirlerine bağlanmalarıdır. Matuf (bağlanan), matufu aleyhin (bağlanılan) hükmüne tabidir. Atıf harfleri ile yapıların birbirlerine bağlanmasına atıf, adı geçen harfler getirilmeden yapılarına ise bedel denir.⁵³⁷ Başka yapılara bağlanan kelime ve cümleler bağlandıkları yapıların hükmüne tabidirler. Bu şekildeki kelime ve cümlelere tevabi' denir.

4.4.1. Arapça İbtidaiye ve İstinafiye Cümle

İptidaiye cümle: Bundan maksat, kendisiyle sözün başladığı fiil ve isim cümleleridir.

Örnek: زَيْدٌ قَائِمٌ *Zeyd ayaktadır.*

Bu cümle, başlangıç cümlesi olmakla bağımsız bir anlama sahiptir ve tekil bir yapı ifade etmediğinden i'rapta mahalli yoktur. Dolayısıyla bir tek kelimeye

⁵³⁵ Âl-i İmran 3/3.

⁵³⁶ Âl-i eş-Şeyh, IV, 34.

⁵³⁷ Râcihi, s. 397.

sığdırılmaya çalışılsa anlam kaybına uğrar. Bu yüzden buna i'rapta mahalli olmayan cümle denir.⁵³⁸

İptidaiye cümle *Biz sana kevseri verdik.* (Kevser 108/1) *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ. Allah* *göklerin ve yerin nurudur.* (Nur 24/35) *نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ.* ayetlerinde olduğu gibi kendileri ile söze başlanmasından dolayı iptidaiye cümleleri denmiştir.⁵³⁹

Şiirde, ilgi kurulacak öncesi olmadığından dolayı başlangıç beyitleri iptidaiye sayılırlar. Şair Mütenebbî;

لَا يَسْلَمُ الشَّرْفُ الرَّفِيعُ مِنَ الْأَدَى حَتَّى يُرَاقَ عَلَى جَوَانِبِهِ الدَّمُ.

Yüksek şeref ezâdan hali olmaz, o değerli rütbenin kenarlarından kan bile damlar...

İsti'nafiye cümle: Söz arasında geçen ve öncesi ile bağı olmayan cümle çeşididir. Kendinden önce gelen cümle ile ilişkisi olmayınca bir anlamda iptidaiye sayılır. Çünkü kendisinden sonra gelen cümlelerle ayrı bir oluşum meydana getirmesi esastır.⁵⁴⁰

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ؛ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ. (Allah), *gökleri ve yeri hak ile yarattı, O, onların koştukları ortaklardan uzaktır.*⁵⁴¹

Bazen başında fa (الفاء) veya vav (الواو) bağlaçları gelebilir. Bu atıf harfleri birlikteliği sağlayan edatlardır.

Örnek: فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا؛ فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ.

⁵³⁸ Râcihî, s. 398.

⁵³⁹ el-Ğalâyinî, s. 289; Nûr 24/35; Kevser 108/1.

⁵⁴⁰ Râcihî, s. 398.

⁵⁴¹ Nahl 16/3.

*Fakat Allah kendilerine kusursuz bir çocuk verince, ikisi de ölçüyü kaçırap verdiği çocuk sebebiyle ona bir takım ortaklar koştular. Halbuki Allah onların yakıştırtıkları her türlü ortaktan münezzehtir.*⁵⁴²

قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ ، وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ .

*Rabbim, ‘ben onu bir kız olarak doğurdum,- Allah onun ne doğurduğunu en iyi bilen iken – erkek kız gibi değildir’ dedi.*⁵⁴³

Bu iki ayetteki isti’nafiye cümlelerin başına atıf harfleri gelmiştir. Türkçede paragraf bilgisi diye bilinen yapının içinde cümle ile metin aynı şeyler değildir. Cümle tek başına bağımsız bir anlama sahip olmakla ayrı bir yere sahiptir. Halbuki metin içinde diğer cümlelerle farklı bir kategoriye dahil olabilecektir.

4.4.2. Arapça Mu’tarize Cümle

Birbirinden ayrılmamaları gereken iki şey arasına gelen cümle çeşididir. Bundan maksat ifadeyi güçlendirmek, yoğunlaşmak ve güzelleştirmektir. Aralarına girdiği yapılar: Mübteda-Haber, Fiil-Fâil, Fiil-Mefûl, Şart-Cevab, Hâl-Sahibü’l-hâl, Sıfat-Mavsuf, Harfi Cer-Mutaallakı, Kasem-Cevabı’dır.⁵⁴⁴

Fiil ile merfuunun arasına geldiğinde:

سَافَرَ - أَخْبِرْتُ - زَيْدٌ. Zeyd - bana haber verildi ki- yolculuk yaptı.

Fiil ile nâibu’l-fâilin arasına geldiğinde: زَيْدٌ - كُوْنِيْءَ - أَطْنُ - زَيْدٌ. Zeyd- zannedersem- ödüllendirildi.

Mübteda ile haberin arasına geldiğinde: زَيْدٌ - أَنَا مُوقِنٌ - كَرِيْمٌ. Zeyd - kanaatim var ki-şerefli dir.

⁵⁴² A’raf 7/189-190.

⁵⁴³ Âl-i İmrân 3/36.

⁵⁴⁴ el-Galâyinî, s. 289.

Nâkıs fiilin ismi ile haberi arasına geldiğinde: *Zeyd-
Allah'a yemin olsun ki- şerefli idi.*

Nevâsihin ismi ile haberi arasında geldiğinde: *İِنَّ زَيْدًا - أَعْلَمُ - كَرِيمٌ.
Muhakkak – biliyorum ki- Zeyd şerefli dir.*

Fiille mefûlû arasına geldiğinde: *أَكْرَمْتُ - أَقْسَمُ - زَيْدًا. Zeyde –yemin ederim
ki- ikramda bulundum.*

Şartla cevabı arasına geldiğinde: *إِنْ يَجْتَهِدْ طَالِبٌ - أَنَا مُوقِنٌ - يَنْجَحْ. Eğer bir
öğrenci çalışırsa –inanıyorum ki- başarılı olur.*

Kasemle cevabı arasına geldiğinde: *وَاللَّهِ - وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ عَظِيمٌ - لَيُفْلِحَنَّ الصَّابِرُونَ.
Allah'a yemin ederim ki-bu büyük bir yemindir- sabredenler kurtuluşa ereceklerdir.*

Sıfatla mavsufu arasına geldiğinde: *كَافَأْتُ طَالِبًا - وَاللَّهِ - مُجِدًّا. Başarılı öğrenciyi-
Allah'a yemin olsun ki- ödüllendirdim.*

İsmi mavsul ile sılasının arasına geldiğinde: *فَإِبْلُتُ الَّذِي - أَطُتُ - فَازَ بِالْجَائِزَةِ.
Karşılaştığım kişi –zannedersem- ödülü kazanandı.*

Muzaf ile muzafu ileyh arasına geldiğinde: *هَذَا كِتَابٌ - وَاللَّهِ - زَيْدٍ. Bu kitap –
Allah'a yemin olsun ki- Zeyd'indir.*

Car ile mecrur arasına geldiğinde: *سَلَّمَ عَلَى - وَاللَّهِ - زَيْدٍ. Selamı –Allah'a
yemin olsun ki- Zeyd'e verdim.*

Yukarıda geçen bütün ara cümlelerin i'rapta mahali yoktur (cümlelerin asıl ögesi değildirler).⁵⁴⁵ Türkçede ara cümle diye bilinen cümle ile benzerlik gösterir.

⁵⁴⁵ Râcihi, s. 400-404.

4.4.3. Arapça Tefsir Cümlesi

Müphem bir mânâyı açıklar veya mânâyı daha fazla açıklık getirir.

هَلْ أَذُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ.

*Elem verici bir azaptan sizi kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a, Peygamberine iman etmeniz...*⁵⁴⁶

رَأَيْنَا هُمْ أَغْنَى الْأَعْدَاءِ قَدْ اصْطَفَوْا وَتَهَيَّؤُوا لِلْقِتَالِ. Onların, yani düşmanların demek istiyorum, saf bağlamış, savaşa hazır olduklarını gördük.

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ. (Ona-Nuh'a), gemiyi yap diye vahyettik.⁵⁴⁷

a. Tefsir cümlelerinin, yukarıda da görüldüğü gibi başında hiçbir şey bulunmadığı gibi umumiyetle (عَنْ) kökünden bir kelime, (أَنْ), (أَيُّ) ve bazen de (إِذَا) tefsir harflerinden biri olur.

b. (أَيُّ), (أَنْ) ve (إِذَا) tefsir harflerinden sonra gelen cümleleri atf-ı beyan cümlesi de olabilir.⁵⁴⁸

Tefsiriye cümleleri üç çeşittir:

1. Tefsir harflerini almadan gelen cümleler:

وَأَسْرُوا النَّحْوَى، الَّذِينَ ظَلَمُوا: هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ.

*konuştular 'Bu da ancak sizin gibi bir insan' dediler.*⁵⁴⁹

1. (أَيُّ) edatı ile gelen cümleler: أَشْرْتُ إِلَيْهِ : أَيُّ أَذْهَبَ. Ona git diye işaret ettim.

2. (أَنْ) 'le gelen tefsir cümleleri: كَتَبْتُ إِلَيْهِ : أَنْ وَافِنَا / فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ : أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ.

⁵⁴⁶ Saff 61/10-11.

⁵⁴⁷ Mü'min 40/4.

⁵⁴⁸ Çörtü, s. 95.

⁵⁴⁹ Enbiyâ 21/3.

*Ona, 'bize vefalı ol' diye yazdım/ Ona, 'Gemiği yap' diye vahyettik.*⁵⁵⁰

Nahivciler, müfessire cümlelerde zamir-i şe'nin gelmemesini şart koştular. Çünkü adı geçen zamir geldiğinde müfessireye haber olur. Bu durumda hem maksat hâsıl olmamış hem de merfu' öge ile i'raptâ mahallî olmuş olur.⁵⁵¹

Türkçede durum zarfı veya tümleç olarak tanımlanabilecek müfessire cümleleri tek bir yapı oluşturmaz. Açıklama, izah vb. isimlerle gelen ifadeler de tefsiriye olabilirler. Çünkü Türkçede bağımsız bir müfessire cümle çeşidi bulunmamaktadır. Bu yüzden Türkçeye hangi durumda tercüme edilecekse o ögenin ismini vermek doğru olacaktır.

4.4.4. Yeminin Cevabı Olan Cümle

Yeminin cevabı olan cümleler iki türlü gelir. Birincisi, karşıdakini inandırmaya çalışmaktır ki, bu inandırma aynı zamanda talep cümlesinin anlamını zihnî ve gönlün isteğini kapsayacak şekilde pekiştirmektir. Bazen de inandırma isteği olmayan yemin cevapları vardır. Bununla haber cümlesinin anlamı güçlendirilir.

Bazen yemin cümlesi hafzedilir. Kasem cümlesi yerine yemin vav'ı (وَإِذْ الْقَسَمَ) ile kasem ta'sı (تَاءُ الْقَسَمِ) geldiğinde cümlelerin hafzî vacip, yemin ba'sı (بَاءُ الْقَسَمِ) geldiğinde caiz olur.⁵⁵²

Yeminin cevabı olan cümlelerin örneği: *Hikmetli* وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ، إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. *Kur'an'a yemin olsun ki, sen (gerçekten) peygamberlerdensin.*⁵⁵³

Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra تَاللّٰهِ لَا كَيْدَ لَكُمْ أَصْنَامُكُمْ. *ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım.*⁵⁵⁴

⁵⁵⁰ El-Ğalâyinî, s. 291; Mu'min 40/27.

⁵⁵¹ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 40.

⁵⁵² Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 42.

⁵⁵³ Yâsîn 36/2-3.

⁵⁵⁴ el-Ğalâyinî, s. 291; Enbiyâ 21/57.

Arapçada yemin, anlamı güçlendiren yöntemlerden bir çeşittir.

Yapısı: Yemin edatı, kendisi ile yemin edilen, üzerine yemin edilen -ki buna yeminin cevabı denir-den oluşur. Bu yapının i'rapta mahalli yoktur.

وَاللّٰهُ لَأُعْطِيَنَّ عَلَى الْيَتِيمِ. Allah'a yemin olsun ki, yetime yardım edeceğim.

أَيُّمُّنُ اللّٰهُ لَأُسَاعِدَنَّ الْمُحْتَاجَ. Allah'a yemin olsun ki, muhtaca yardım edeceğim.

4.4.5. Şartın Cevabı Olan Cümle

Cezmetmeyen şartın cevabı olması hasebiyle, i'rapta mahalli bulunmayan bir cümle çeşididir.

Örnek: ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ *Sonra sizi bir tek çağırıyla çağıracağı zaman bir de bakarsınız ki (yerden diriltilip çıkarılıyorsunuz).*⁵⁵⁵

Bu ayet-i kerimede cezmetmeyen şart edatlarından (إِذَا) bulunmaktadır.

Cezmetmeyen şart edatları: لَوْ، لَوْلَا، لَوْمًا، لَمَّا، كَيْفَ، إِذَا، كَلَّمَا

Fücaiye izâ'sı (إِذَا الْفَجَائِيَّةُ) ile fâ (الفاء) almayan ve cezm eden şartın cevabı olan cümleye örnek: *Gelirsen yararlanırsın.* إِنَّ تَأْتِ تَسْتَفِيدَ.

Şart kısmı mâzi fiil olmasına rağmen cevabın muzari olmasından dolayı meczum olmuştur.⁵⁵⁶

Cevabın başına fücaiye izâ'sı (إِذَا الْفَجَائِيَّةُ) ile fâ (الفاء) geldiğinde i'rapta mahalli olur.

لَوْ حَضَرَ زَيْدٌ لَّا كَرُمْتُهُ. Zeyd gelirse, muhakkak ona ikramda bulunacağım.

⁵⁵⁵ Rûm 30/25.

⁵⁵⁶ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 46.

Cezmetmeyen şart edatının cevabı fiil cümlesi olmasına rağmen meczum olmamıştır.⁵⁵⁷

Cezmetmeyen şartın cevabı olan cümlelere Kur'an-ı Kerimde çokça rastlamak mümkündür. Mealleri verilmeden şart ve cevapları koyu yazıldı.

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ.

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ.

4.4.6. İsmi Mevsulun Sılası Olan Cümle

Arapçaya ait bir gramer yapısı olan ismi mavsûl, ana cümle ile yan cümleyi birbirine bağlayan ve belli bir çekimi olan yapıdır. Türkçede tam karşılığı olmamakla beraber bazen sıfat, bazen 'ki' bağlacı vb. yapılarla karşılanan bir dilbilgisi kuralıdır.

İsmi mevsulden sonra gelen cümleye 'sıla cümlesi' denir ve i'rapta mahalli yoktur. Sıla cümlesi, fiil, isim ve şibih cümle (zarf veya harfi cerli isim)'den oluşur.

1- Fiil cümlesi:

إِشْجِي بَعْدَ خَمْسِ دَقَائِقَ الْعَامِلُ يَنْتَظِرُ الْحَافِلَةَ الَّتِي سَتَحْضُرُ بَعْدَ خَمْسِ دَقَائِقَ.

otobüsü bekliyor.

يُثْنَى عَلَى السَّيِّدَةِ الَّتِي هِيَ جَدِيرَةٌ بِالثَّنَاءِ. Övgüye layık olan bayan

övülür.

الْمَدْيَاعُ الَّذِي عَلَى الْمُنْصَدَةِ مَصْنُوعٌ فِي إِنْكِتَرَا. Sandalyenin üzerindeki

radio İngiltere'de yapılmıştır.

⁵⁵⁷ Râcihi, s. 405.

Sıla cümlesi haber cümlesinden olur. İsmi-i mevsulle sıla bir cümle gibidir. Sılanın ism-i mevsulden önce gelmesi caiz değildir. Sıla cümlesinin hazfı caiz değildir.

İsm-i mevsulle sıla cümlesi arasına nida, yemin ve itiraziye cümlesinden başka şey girmez.

Nida: مَنْ يَا أَحْيَى يَرْضَى بِالْهُوَانِ يُهَانُ. *Kardeşim! Hakirliğe razı olan hakir görülür.*

Yemin: هَذَا الطَّالِبُ هُوَ الَّذِي وَاللَّهِ يَنْجَحُ. *Vallahi! Bu öğrenci imtihanı başarır (başaran öğrencidir)*

İtiraziye: هَذَا الْعَامِلُ هُوَ الَّذِي حَفِظَ اللَّهُ يُنْتَجُ كَثِيرًا. *Bu işçi-Allah onu korusun- çok başarılıdır.*⁵⁵⁸

İsmi mesuller: (الَّذِي - الَّتِي - الَّذَانِ - اللَّتَانِ - الَّذِينَ - اللَّاتِي) Bu şemadaki isimlerden oluşur.

Bu isimlerden sonra gelen –sıla cümlesindeki-fiiller, müzekker, müennes, tekil, ikil ve çoğul olma bakımından ismi mevsullerine uyarlar.

Çekimli olan bu ismi mevsullere ‘el-Mevsulatu’l-İsmiyyetu’ dendiği gibi, bunların dışındakilere ‘el-Mevsulatu’l-Harfîyyetu’ denmektedir ⁵⁵⁹ ki aşağıda verilmektedir:

(مَنْ) Akıllı varlıklar, (مَا) ise akılsız ve cansız varlıklar için ism-i mevsuldür.⁵⁶⁰

(أَيُّ) İnsanlar ve onların dışındaki varlıkların tamamı için kullanılır.

Örnek: (أَيُّ) آخِذُ أَيَّةٍ نَافِعٍ *Hangisi yararlıysa (yararlı olanı) alırım.*

(أَلْ) Müştak isimlerin önünede bulunan belirtilik takısı, ismi mevsul kabul edilir.

⁵⁵⁸ Çörtü, s. 67-68.

⁵⁵⁹ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 47.

⁵⁶⁰ Mahmûd İsmail es-Sînî vd, II, 44.

Örnek: أَلَّذِي يُشَاهِدُ. (أل) Seyreden (Seyirci)⁵⁶¹

İsmi mevsullerde aid zamiri: Sıla cümlesinde ism-i mevsule aid olan, sıla cümlesini ism-i mevsule bağlayan ve ism-i mevsulle aynı sigada olan zamirdir. Aid zamiri, sıla cümlesinde bariz (açık), müstetir (gizli) veya hazfedilmiş olarak bulunur.

الطُّفْلُ يَأْكُلُ التُّفَّاحَةَ الَّتِي أَخَذَهَا مِنْ أُمِّهِ. *Çocuk annesinden aldığı elmayı yiyor.*

(هَآ) sıla cümlesindeki (أَخَذَهَا مِنْ أُمِّهِ) bariz aid zamiridir. (الَّتِي) ism-i mevsulu müfred müennes geldiği için o da müfred müennestir.⁵⁶²

Türkçede sıla cümlesi yan cümle olarak kabul edilebilir. Ancak Türkçede tam muadili olmayan bir cümle yapısıdır. Arapçadan tercüme edilirken fiilin zamanı, sılanın şibih cümle olması gibi durumlar göz önünde bulundurulur. Arapça ve ona benzeyen diğer dil ailelerine ait bir yapı olan sıla Almanca ve İngilizcede **relative satze diye** bilinir.

4.4.7. Bunlara Tabi Olan Cümleler

Dördüncü bölümde (4.4) atıf konusuna kısaca değinilmişti. Burada ise, son bölümde geçen cümle çeşitlerine tabi olan (ma'tuf) cümlelerden söz edilecektir.

قَامَ زَيْدٌ وَفَعَدَ عَمْرُو.
Ma'tuf C İbt. C

Zeyd ayağa kalktı, Amr oturdu.

İki eylem söz konusudur. Birincisi iptidaiye cümledir ve i'raptı mahalli yoktur. İkinci cümle 'atıfe'dir ve birinciye vav bağlacı ile bağlanmıştır.⁵⁶³

İ'raptı mahalli olmayan cümlelere atfedilen cümleler de aynı konuma tabidirler:

⁵⁶¹ Emrullah İşler vd, s. 114.

⁵⁶² Çörtü, s. 68.

⁵⁶³ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 50.

إِذَا نَهَضَ الْأُمَّةُ، بَلَغَتْ مِنَ الْمَجْدِ الْعَايَةِ وَ أَدْرَكَتْ مِنَ السُّؤْدَدِ النَّهَائَةِ (جُمْلَةُ "بلغت" لا محل لها من الاعراب، لأنها جواب شرط غير جازم، و هو "إذا". وجملة "وادركت" لا محل لها من الإعراب أيضاً، لأنها معطوفة على جملة "بلغت"

Millet uyanınca, şerefın zirvesine ulaştı. إِذَا نَهَضَ الْأُمَّةُ، بَلَغَتْ مِنَ الْمَجْدِ الْعَايَةِ.

Ve efendi olmanın yüceliğini anladı. وَ أَدْرَكَتْ مِنَ السُّؤْدَدِ النَّهَائَةِ.

Birinci cümle cezmetmeyen (إذا) şartın cevabı olduğundan i'rapta mahalli yoktur.

İkinci cümle ise birinciye atfedildiğinden aynı şekilde i'rapta mahalli yoktur.⁵⁶⁴

Yukarıda örneğini verdiğimiz şekliyle Tevabi konusu birkaç konuyu kapsar. Türkçede karşılığı, cümle ve kelimelerin bağlaçlarla birbirlerine bağlanmalarına benzetilebilecek bu konu Arapçada tevabi' konusudur. **Tabi olanlar** anlamında, sıfat, atıf, tevkid (te'kid) ve bedel konularını kapsar.⁵⁶⁵

4.4.8. Cümle Benzerleri

Cümle benzerleri yani şibhu'l-cümle; eşbahu'l-cümel, zarf, car ile mecrur konusudur. Zaman ve mekân zarfları da buna dâhildir. Dilbilimcilerin çoğunlukla bu şekilde isimlendirmiş bulunmaları bazı nedenlere bağlıdır:

a. Zarflar ile car mecrurlar ister tam olsun isterse tam olmasınlar, bağımsız bir anlam ifade edemezler. Hep fer'i (yan) mana içerirler. Sanki birer nakıs cümle veya cümle benzeri yapılarıdır.

b. Bu yapılar cümle yerine geçen, fiil, fâil, cümle vb. yapılarıdır. Nakıs yapı olmaları, onların mahzuf bir muteallaka bağlı olduklarını gösterir. Yani her car-mecrur ile zarfin sanki bağlı oldukları gizli bir fiilleri vardır.

⁵⁶⁴ El-Ğalâyinî, s. 291.

⁵⁶⁵ Hafnî Bey Nâsif vd, III, 58.

c. Tam bir cümle yapısına sahip olmayınca, cümle benzeri diye isimlendirilmişlerdir.⁵⁶⁶

زَيْدٌ فِي الْبَيْتِ أَوْ زَيْدٌ عِنْدَكَ. *Zeyd evdedir veya Zeyd senin yanındadır.*

Bu iki örnek cümlede, Zeyd'in evde veya senin yanında bulunuyor olmasıdır. Sanki buradaki (فِي - عِنْدَ) harfî cerleri bir fiille fâilinin görevini yerine getiriyor gibidir. Her ne kadar zahiren böyle bir şey olmasa da... Sanki gizli zamirin fiilde gizlendiği gibi car-mecrurun muteallakı (gizli fiili) da böyledir.

4.4.9. Müteallakın Anlamı

Harfî cer, fiilin etkisinin kendinden sonraki kelimeye geçişini sağlayan vasıtaadır. Bunu fiil tek başına yapamaz. Mesela (نَامَ) fiili geçişsizdir ve bir sonraki isme aracısız bağlanamaz. (نَامَ الْوَلَدُ السَّرِيرَ) *Çocuk uyuyor yatak* dediğinde fiil istenen ifadeyi sağlamada eksik kalıyor. Anlamı tamamlamada (فِي) harfî cerine ihtiyaç vardır. (نَامَ الْوَلَدُ فِي السَّرِيرِ) *Çocuk yatakta yatıyor, dersin.*⁵⁶⁷

Harfî cerler ve zarflar sadece lâzım (geçişsiz) fiillerin anlamını tamamlamazlar. Aynı zamanda müteaddi (geçişli) fiillerin anlamlarını ikmal ederler.

زَيْدٌ سَافَرَ. *Zeyd yolculuğa çıktı.*

Yukarıdaki örnek bağımsız bir anlama işaret ediyor. Bunu duyan kişi Zeyd'in bir yolculuğa çıktığını anlar. Ancak ne zaman yola çıktığını irdelediğimizde:

زَيْدٌ سَافَرَ زَيْدٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. *Zeyd Cuma günü yola çıktı, denir.*

Burada zaman zarfına ihtiyaç bulunmaktadır ve yoculuğun belli bir zamanda yapıldığını gösterir. Bu yan anlam yine fiile zaman zarfı ile bağlanmış olur.

⁵⁶⁶ Râcihî, s. 409; Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 52.

⁵⁶⁷ Muhammed Hayr Hulvânî vd, s. 53.

Zeyd evin önünde durdu. وَقَفَ زَيْدٌ أَمَامَ الْبَيْتِ.

Örneğimiz mekân zarfı içeriyor. Durma eylemi belli bir yerle sınırlanmış oluyor. Bu durma eylemi (أَمَامَ) zarfı ile fiile bağlanmış oluyor.

Zeyd Kahire'den Şam'a yolculuk yaptı. سَافَرَ زَيْدٌ مِنَ الْقَاهِرَةِ إِلَى دِمَشْقَ.

Fiile, yolculuğun nereden başladığı anlamını (مِنْ) harfi ceri, nerede bittiğini ise (إِلَى) katar. Böylece fiilin anlamındaki boşluklar ortadan kalkmış oluyor. Bunu sağlayan yapı ise harfî cerlerle zarflardır.

Zeyd evdedir veya Zeyd evin önündedir. زَيْدٌ فِي الْبَيْتِ أَوْ زَيْدٌ أَمَامَ الْبَيْتِ.

Bu iki örnekte, zarfı müstakar denen ‘bulunma’, ‘mevcut olma’, ‘sabit olma’ gibi anlamlara gelen iki harfi cer (فِي – أَمَامَ) var. Cümlelerin tam açılımı şöyledir:

*Zeyd evin içinde bulunuyor. Zeyd evin önünde sabittir, orada duruyor, anlamına gelir.*⁵⁶⁸

İsim cümlesinin mübtedasından sonra gelen harfi cerler için ise ‘gizli bir müştak habere bağılırlar’ denir. Fiil cümlesi için söylenenler isim cümlesi için de söylenebilir. Yani harfi cerler her iki yapıda aynı vazifeyi görürler.

Bir kısım eski nahivci ile yeni dilbilimcilerin bazıları, harfi cerlerin gizli bir habere bağlanmalarını kabul etmiyor, adı geçen harfler bizzat haberin kendisidir, diyorlar. Ayrıca bunun öğretimde kolaylık sağlayacağını iddia ediyorlar.⁵⁶⁹

4.4.10. Müteallakın Türkçe Karşılığı

Türkçe sondan eklemli diller grubundan olmasından dolayı harfî cere, zarfa –bu şekilde- ihtiyaç duymaz. Yapım eki ile istenen isim elde edildiği gibi çekim eki ile

⁵⁶⁸ Râcihî, s. 410.

⁵⁶⁹ Râcihî, s. 411.

istenen kipte çekim imkânı sağlar. Özellikle zarf-edat konusunda ya bağımsız sözcüklerden istifade eder ya da Arapçadaki işlevi eklerle ikame eder.

Ahmet evdedir/ Ahmet evin içindedir/ Ahmet evde.

Üç cümlenin anlamı aynıdır. Bu üç örnek devrik cümle ile ifade edilince; *Evdedir Ahmet*, denebilir.

Arapçada ise bu anlam, mutlaka bağımsız bir zarf veya harfi cerle sağlanma durumundadır.

Ahmet evdedir/ Evdedir Ahmet. فِي الْبَيْتِ أَحْمَدُ / أَحْمَدُ فِي الْبَيْتِ.

Mesela, Türkçe *benim üç kardeşim var*, demek istersek, Arapçadaki gibi ‘Üç kardeşe sahibim’ denmez. Kardeş eşyaya benzetilmiş olur. ‘Üç kardeşiz’ veya ‘Üç kardeşim var’ gibi ifadeler kullanılabilir. Arapçada ise harf kullanma zorunluluğu var;

Üç kardeşiz / Benim üç kardeşim var. لِي ثَلَاثَةُ إِخْوَةٍ / نَحْنُ ثَلَاثَةُ إِخْوَةٍ.

Örneğin hem söz dizimi hem de şeklinde Türkçeden farklılık var. Cümle öğelerinin yeri, özne Türkçede başta Arapçada sonda, zarf-edat Arapçada başta Türkçede sondadır. Arapçada sayılar her basamakta hem şekil hem de i’rap bakımından değişir.

On bir kız geldi. جَاءَتْ إِحْدَى عَشْرَةَ بِنْتًا.

تميز فاعل فعل S.Sf. Ö. Yüklem

Yukarıdaki örnekte, Arapçada fiil başta Türkçede sonda, Arapça özne olan isim Türkçede sayı sıfatı, Arapçada temyiz Türkçede öznedir.

Sonuç: Arapçada Türkçedeki gibi ifadeyi sağlayan ekler olmadığından harfi cerler ve zarflar gibi yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda geçtiği gibi onlarsız anlamlı cümle kurmak neredeyse imkânsızdır. Eskiden beri Arapça ile uğraşan lisan âlimleri bu konuya eğilmişler, bir takım tanımlar ve izahlar getirmişlerdir. Car-mecrur yapılar nesne olduğunda *mefulü bihi gayri sarih*, car ile mecrur *mahzuf bir müteallaka bağlı* gibi ifadeler kullanmışlardır. Şimdi ise Arap dil âlimleri, bunlara direkt temsil ettiği yapının ismini verelim diyorlar.

Asıl problem, bu durumu dile yabancı olanların nasıl algılayacağıdır. Harfi cer-zarf konusu, Arapça öğretiminde öğrencilerin en çok zorlandıkları konuların başında gelir. Osmanlıda sarf, nahiv konuları formüle edilmiş, bina, avamil, emsile vb. konularda oldukça fazlaca eser yazılmıştır. Adı geçen kitaplarla hâlâ yer yer Arapça öğretilmeye çalışılmaktadır. Ancak yine de anadildeki karşılıkları tam olarak ifade edilmediğinden anlaşılmaları güçleşmektedir. Arapça yazılmış bir ifadeyi, yine Arapçadan dilimize girmiş kavramlarla öğretmek ne kadar yararlı olur!

4.5. CÜMLE ÇÖZÜMLELERİ VE KARŞILAŞTIRMALAR

4.5.1. Arapça Cümle İrabı

Arapça cümle i'rabı: Cümle çözümlemesi yani öğelerine ayrılması demektir. İ'rab, fiil cümlelerinde fiil, fâil, mefûl, zarf ve car-mecrurun, lâzım fiillerde fiil ile fâilin, müteaddi fiillerde ise mefûl ve edatların cümledeki yerleri ve hareketlerinin tespit edilmesidir. İsim cümlesinin i'rabı ise mübteda ve haberin tespitiyledir, ancak haberin mukaddem olması cümlede anlamın daha vurgulu olmasını temin eder.

4.5.2. Fiil Cümlesinin İ'rabı

Fiil ile başlayan cümleye fiil cümlesi denir. Arapçada fiil, zamana bağlı olarak eylem, iş, hareket ve oluşları bildirir. Fiillerin geçişli, geçişsiz, tam ve nâkıs oluşlarına göre cümle çözümlemeleri yapılabilir:

زَيْدٌ قَامَ *Zeyd ayağa kalktı.*

فَعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ 'kalktı' mazi bir fiildir, fetha üzere mebnidir ve cümle başındadır.

زَيْدٌ: فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ. 'Zeyd' öznedir, sonundaki damme özne olmasının işaretidir.

Zeyd ayağa kalktı.

Cümle Türkçe çözümü:

Zeyd: Özne (Cümlenin başında gelmiştir)

Ayağa kalktı: Yüklem (birleşik fiil, cümlenin sonunda gelmiştir)

يُسْعِدُنِي أَنْ تَزُورَنِي

يُسْعِدُنِي : فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالصَّمَةِ الظَّاهِرَةِ ، وَالتَّوْنُ لِلْوَقَايَةِ حَرْفٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكَسْرِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ ،

وَالْيَاءُ ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ مَفْعُولٌ بِهِ.

أَنْ : حَرْفٌ مَصْدَرِيٌّ وَ نَصْبٌ.

تَزُورَنِي : فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَنْصُوبٌ بِأَنْ وَ عَلَامَةُ نَصْبِهِ الْفَتْحَةُ الظَّاهِرَةُ.

Beni ziyaret etmen sevindirir.

Beni ziyaret etmen: Özne

Sevindirir: Yüklem

Arapça tahlil, bu cümlede fiili, ismi ve harfi kapsıyor. Türkçede ise özne grubu ile yüklemi kapsıyor. Her iki dildede daha ayrıntılı tahlil yapılabilir.⁵⁷⁰

4.5.3. İsim Cümlesinin İrabı

İsim cümlesinde mübtada ile haberden oluşan iki öge bulunmaktadır. Mübtada genellikle marife ve cümlenin başında gelmektedir. Haber nekra ve cümlenin anlamını tamamlayan ikinci ögesi olarak sonda bulunur.

الْعَزُّ فِي طَاعَةِ اللَّهِ. *İzzet, Allah'a itaattedir.*

Şibih C.Hb. M. Ö. N. Yüklem

الصَّدِيقُ يَسَاعِدُ صَدِيقَهُ. *Gerçek arkadaş, arkadaşına yardım edendir.*

Fiil C. Hb. M. Ö. N. Yüklem

⁵⁷⁰ Râcihi, s. 201.

الْعَابَةُ أَشْجَارُهَا كَيْفُهُ

İsim C. Hb. M.

Ormanın ağaçları kesiftir.

Ö.

Yüklem

Yukarıdaki üç örnek cümle, sırasıyla haberi şibih cümle, ikincisi fiil cümlesi, üçüncüsü isim cümlesi olan birer isim cümlesidir.⁵⁷¹

Bazen isim cümlesinin haberi önce gelebilir. Önce gelmenin zorunlu (vücûben) olması için haberin car-mecrur veya şibih cümle, cevazen gelebilmesi için mübtedanın marife, haberin şibih cümle olmasına bağlıdır.

Örnek:

الْهَلَاكُ فِي الْخَوْفِ أَوْ فِي الْخَوْفِ الْهَلَاكُ

M.

Şibih C.H

H.

M.

Korkudadır helak/ Helak korkudadır.

Yüklem Ö.

Ö.

Yüklem

Vücûben haberin takaddüm etmesi iki türlüdür:

1. Mübtedanın nekra, haberin şibih cümle olması

عَلَى الشَّجَرَةِ رَجُلٌ *Ağaçta bir adam var.*

M.

Şib. C.

Y.T.

Ö.

Y.

2. Haberinin istifham (soru) edatı olması durumundadır.

أَيْنَ الْمَقَرُّ؟

M. H.

Ö. Yük.

Kaçış nereye?

Bu örnekler, haberin öne geçmesinin caiz veya vacip olduğu yerlerdir.⁵⁷²

İrabin örnekleri:

İkil (tesniye) ögeli cümle irabı: هَذَانِ رَجُلَانِ. *Bu ikisi, iki adamdır.*

⁵⁷¹ el-Hamîd, III, 246.

⁵⁷² el-Hamîd, III, 253.

İşaret ismidir, ref' = هَذَانِ : إِسْمُ إِشَارَةٍ مُبْتَدَأٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْأَلِفِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ.
mahallinde elifle mebnidir.

Haberdir, elif ile merfudur, tesniye'dir. = رَجُلَانِ : خَبَرُ الْمُبْتَدَأِ مَرْفُوعٌ بِالْأَلِفِ لِأَنَّهُ مُثَنَّى.

Haberi fiil cümlesi olan cümlelerin irabı: Arkadaş, *الصَّدِيقُ يُسَاعِدُ صَدِيقَهُ.*
arkadaşına yardım edendir. = Mübteda, damme ile merfudur. *الصَّدِيقُ: مُبْتَدَأٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.*

Muzari fiil, = *يُسَاعِدُ: فِعْلٌ مَضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ، وَالْفَاعِلُ ضَمِيرٌ مُسْتَرٌ تَقْدِيرُهُ هُوَ.*
damme ile merfudur. Fâili, gizli hüve zamiridir.

صَدِيقُهُ: (صَدِيقٌ) مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ. = Arkadaşına, mefûlü bih, fetha ile mansuptur.

(hâ) zamiri, cer mahallinde, = *وَالْهَاءُ مُضَافٌ إِلَيْهِ ضَمِيرٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.*
damme ile mebnidir.

Fiil cümlesi, fiili ve fâili ile birlikte ref mahallinde haberdur. = *وَالْجُمْلَةُ مِنَ الْغَلِّ وَالْفَاعِلِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ خَبَرُ الْمُبْتَدَأِ.*

Haberi isim cümlesi olan cümlelerin irabı: Orman, ağaçları *الْعَابَةُ أَشْجَارُهَا كَثِيفَةٌ.*
sık olandır.

Birinci mübteda, damme ile merfudur. = *الْعَابَةُ: مُبْتَدَأٌ أَوَّلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.*

İkinci mübteda damme ile merfudur. = *أَشْجَارُهَا: (أَشْجَارٌ) مُبْتَدَأٌ ثَانٍ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.*

(hâ) zamiri, cer mahallinde muzafu ileyh = *وَالْهَاءُ مُضَافٌ إِلَيْهِ ضَمِيرٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.*

كثيفة: خبر المبتدأ الثاني مرفوع بالضمّة. İkinci mübtedanın haberi, damme ile merfu

والجُمْلَةُ الْمُبتَدَأُ الثَّانِي وَخَبَرُهُ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ خَبَرُ الْمُبتَدَأِ الْأَوَّلِ. 2. Cümleinin mübtedası ile haberi ref mahallinde, birinci mübtedanın haberidir.⁵⁷³

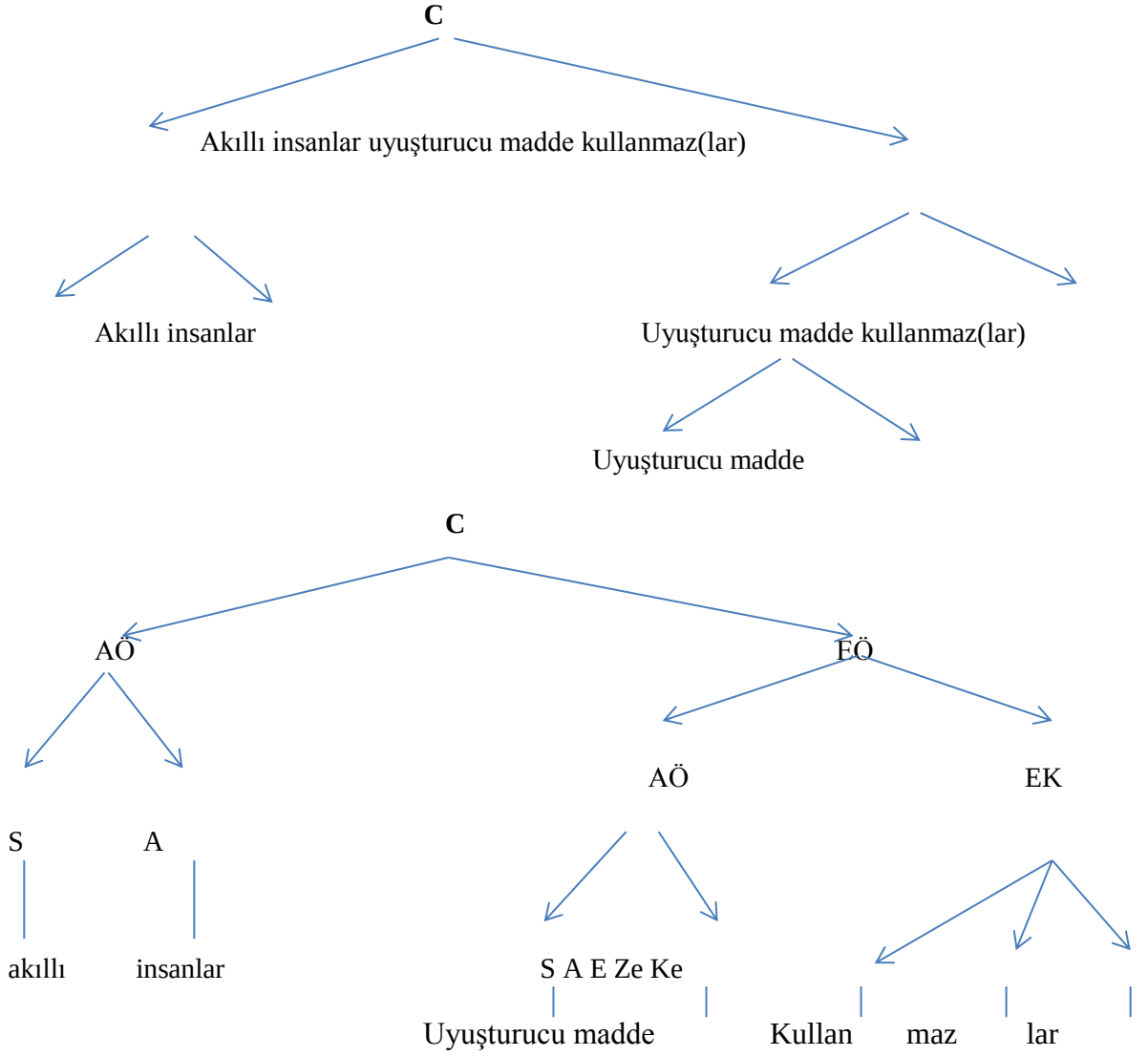
İ'rabın bu üç örneği nahiv kitaplarında geçen şeklidir. Ayrıca Arapçada kelimelerin kuruluşunu anlatan sarf ilmi vardır. Dolayısıyla nahiv ilmi cümle bilgisi, sarf ilmi ise kelime bilgisi ile ilgilidir. Çünkü Arapçada kelimeler gibi cümlelerin yapıları da kurallara bağlıdır.

4.5.4. Türkçe Cümle Çözümlemesi

Tümce çözümlemesi, tümcenin derin yapısında yer alan soyut mantıksal yapının yüzey yapıdaki açıklanma yani sözcüklere çevrilme biçiminin çözümlenmesidir. Tam çözümleme için dilin söze ya da yazıya dökülmüş biçiminin ele alınmasının yeterli olmadığı, derin yapının da göz önüne alınması gerektirdiği belirlenmektedir.

Tümce, basit ve ayrıntılı olmak üzere iki şekilde çözümlenebilir. Basit çözümleme, tümceyi oluşturan ögeler yani yüklem, özne ve tümleçleri bulmaktır. Ayrıntılı çözümleme ise ögeleri oluşturan kelime gruplarını saptamak ve bunları tek sözcüğe ininceye değin ayırmaktır.

⁵⁷³ el-Hamîd, III, 249-50.

Tablo 5.1. Türkçe cümle çözümleme örnekleri**Kısaltmalar**

C : Tümce

AÖ : Ad Öbeği

EK : Eylem Öbeği

S : Eylem Kümesi

A : Sıfat

E : Eylem

Ze : Zaman Eki

Ke : Kişi Eki ⁵⁷⁴

Bu cümlelerin Arapçası ile irabı şu şekilde olabilir:

النَّاسُ الْعُقَلَاءُ لَا يَسْتَعْمِلُونَ الْمُخَدَّرَاتِ.
Haber Mübteda

Akıllı insanlar uyuşturucu madde kullanmazlar.

Vakit vakit ince bir yağmur serpeiyordu. Güneş yoktu. Nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri aksediyordu.

(Ömer Seyfettin, Seçme Hikâyeler)

Bu metinde, üç cümle vardır.

A. BİRİNCİ CÜMLE:

‘ ‘*Vakit vakit / ince bir yağmur / serpeiyordu.*’ ’

Bu cümle,

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

Cümle Unsurları:

1. *Serpeiyordu* : yüklem, şimdiki zaman kipinin hikâyesi, teklik 3. Şahıs.
2. *İnce bir yağmur* : özne
3. *Vakit vakit* : zarf

Kelime Grupları :

1. *İnce / bir yağmur* : sıfat tamlaması

⁵⁷⁴ Eker, s. 395.

2. *Bir / yağmur* : sıfat tamlaması

B. İKİNCİ CÜMLE

‘*Güneş / yoktu.*’

Bu cümle,

- Yapısına göre, basit cümledir.
- Yüklem türüne göre, isim cümlesidir.
- Yüklem yerine göre, kurallı cümledir.
- Anlamına göre, olumsuz cümledir.

Cümle unsurları:

- Yoktu*: yüklem, ek fiilin görülen geçmiş zaman kipi, tekil 3. Şahıs.
- Güneş*: özne

C. ÜÇÜNCÜ CÜMLE

‘*Nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten / faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri / aksediyordu.*’

Bu cümlede,

- Yapısına göre, basit cümledir.
- Yüklem türüne göre, kurallı cümledir.
- Yüklem yerine göre, kurallı cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

Cümle Unsurları:

- Aksediyordu*: yüklem, şimdiki zaman kipinin hikâyesi, tekil 3. Şahısdır.
- Faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri*: özne.
- Nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten*: yer tamlayıcısı, - ten: uzlaşma eki.⁵⁷⁵

⁵⁷⁵ Karahan, s. 77-78.

Arapça ve Türkçenin önemli kaynaklarından alıntılarla bilimsel analizler yapmak için cümle çözümlemeleri ayrıntılarıyla verilmeye çalışıldı. Bu şekilde bir çözümleme dildeki incelikleri, ögelerin dizilişi ve kurgusunu pekiştirmek adına önemlidir. Aynı şekilde Arapça tahliller, cümle ırapları ve kendine has çözümlemeleri karşılaştırma bakımından dikkat edilmesi gereken noktalardandır. Bundan sonraki bölümde şu ana kadar yapılan analizlerin bir şeması toplu olarak verilecektir.

4.5.5. İki Dilin Tablolar Şeklinde Karşılaştırılması

Arapça ve Türkçe karşılaştırmalı cümle çalışmasının tabloları kısaca aşağıdaki gibidir:

Tablo 5.2. Türkçe ve Arapça gramer konularının karşılaştırması

TÜRKÇE	ARAPÇA
Eklemlili (bitişken) dil grubundandır.	Çekimli (bükümlü) dil grubundandır.
Cümle öğelerinin önem sırası, sondan başa doğrudur.	Cümle öğelerinin önem sırası, baştan sona doğrudur.
Özne, genel olarak bütün cümle çeşitlerinde başta gelir.	Sadece isim cümlesinin öznesi başta gelir. Fiil cümlesinde ise özne, fiilden sonra gelir. Ancak Basralılara göre fiil cümlesinde özne başa alınırsa, fiil cümlesi isim cümlesine dönüşür.
Yüklem ister eylem isterse varoluş bildirsin öznenen sonra gelir.	İsim cümlesinin yüklemi öznenen sonra, fiil cümlesinin fiili öznesinden önce gelir
Sözcüklerin anlamlı birer cümle olmaları için eklere ihtiyaç vardır. Edat, bağlaç (zarf) vb. yapılar mevcut olmakla beraber en önemli anlam taşıyıcı yapıları yapım ve çekim ekleridir.	Sözcüklerin anlam ifade etmeleri için i' raba (harekeye) ihtiyaç vardır. Türkçedeki eklere karşılık edatlar, hareketler, zarflar vb. yapılar daha çok kullanılır.
Öge sayıları ve fonksiyonları bakımından Arapça ile benzer yönleri vardır.	Öge sayıları ve fonksiyonları bakımından Türkçe ile benzer yönleri vardır.
Türkçe cümle öğelerinin yerleri ve isimleri Arapçadan farklıdır.	Arapça cümle öğelerinin yerleri ve isimleri Türkçeden farklıdır.
Fiiller, beş fiil ve altı şahıs çekim kipine ayrılmaktadır.	Üç fiil, on dört sığa (çekim kipi) mevcuttur. Çekim kipleri, zamirlerin çekiminde de aynıdır.
Cinsiyet ayrımı yoktur. Eril ve dişil olan varlıklar aynı zamirle veya işaret ismiyle çağrılırlar.	Cinsiyet ayrımı sadece insanla sınırlı değil, bütün varlıklar eril-dişil (müzekker-müennes) şeklinde gelmektedir. Ayrıca iki cinsiyeti ortak olarak alan isimler de mevcuttur.
İsimler; tekil, çoğul şeklinde iki gruba ayrılırlar	İsimler; tekil, ikil ve çoğul şeklinde üçe ayrılırlar ve her birinin kendine has çekimi vardır.
Türkçede yan cümleler genellikle ana cümleden önce gelirler. Çünkü cümlelerin anlam ağırlığı sondan başa doğrudur.	Arapçada yan cümleler her zaman ana cümleden sonra gelir. Çünkü anlam cümlelerin başında tamamlandığı için yan cümleler daha sonra gelirler.
İsim tamlamasının öğeleri; tamlayan, tamlanan şeklinde sıralanır. Arapçaya ters bir yapı söz konusudur. Evin kelimesi tamlayan, çatısı kelimesi tamlananıdır.	İsim tamlaması, tamlanana (muzaf), tamlayana (muzafu ileyh) denir. كِتَابُ الطَّالِبِ Öğrencinin kitabı. Tamlanan 'kitap', tamlayan 'talip' kelimesinden önce gelmiştir.
Sıfat tamlamalarında tamlayan önce, tamlanan sonra gelir. Diğer bir ifade ile önce sıfat (niteleyen), sonra mevsuf (nitelenen) gelir. 'Yüce çınar' gibi.	Sıfat tamlamalarında tamlanan (mevsuf) önce, tamlayan (sıfat) sonra gelir. الْإِنْسَانُ الْكَامِلُ Kâmil insan. Tamlanan 'insan', tamlayan 'kâmil'den önce gelmiştir.

SONUÇ

Türkçe ile Arapçanın ayrı dil gruplarına mensup olmalarından dolayı yapmış olduğumuz araştırmalar neticesine bu konuda yapılmış çalışmaların az ve yetersiz olduğu görülmüş ve adı geçen iki dil arasındaki farklılıklar, tezimizin çerçevesi nispetinde karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Türkçeyi başka dillerle karşılaştırma çalışmaları onbirinci yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügâti't-Türk adlı eserinde Türkçe ile Arapçayı karşılaştırması ile başladığı kabul edilmiştir. Ancak tarihi süreç içinde başka ülkelerde değişik çalışmalar da devam etmiştir. Dillerin, bilimsel olarak karşılaştırılmaları ise ikinci dünya savaşından sonra batıda başlamış bir projedir. Türkiye'de benzer çalışmalar, Arapçanın dışındaki dillerde yapılmıştır. Türkçe, diğer Türk lehçelerinin yanında İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Japonca vb. dillerin gramerleriyle karşılaştırılmıştır. Arap âleminde, Arapçanın diğer dillerle karşılaştırılma çalışmaları seksenli yıllarda geniş bir şekilde yapılmış olmakla birlikte Türkçe ile Arapça karşılaştırmaları yapılmamıştır. Buna, bazı Arap ülkelerinde bulunan dil enstitülerinin yaptığı dilbilim çalışmalarını örnek verebiliriz. Adı geçen enstitülerde diğer birçok dilde karşılaştırma çalışması yapıldığı halde Türkçe ile Arapça dil mukayesesi yapılmamıştır. Yurdumuzda yakın zamana kadar, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri hazırlık sınıfları için hazırlanan ders kitapları, ya tamamen Arapça ya da Arapça müfredat esas alınarak yapılmış çalışmalardır. Yani Arapçadan hareketle ve anadilimiz Türkçe dikkate alınmadan hazırlanmış ders programları ve kitapları söz konusudur.

Bu çalışmamızda, kelimedenden başlamak üzere cümle ve cümle ögeleri konularında Arapça ile Türkçeden karşılaştırmalar yapılmış, bunun sonucunda benzer ve farklı yönler ortaya konulmuştur. Bu farklılıkların tespitinden maksat var olan dilbilim konularının işlenmesinin ötesinde dil eğitim ve öğretimine esas teşkil edecek verileri hazırlamak, anlaşılması zor meseleleri anlaşılır hale getirmek, hem eğitimcilere hem de öğrencilere kolaylık sağlamaktır.

Bu tezimizde öncelikle kelimelerin iki dildeki yerlerini, cümledeki konumlarını ve çeşitleri belirlenmiştir. Sonra tablolar halinde birbirlerinden farklı ve benzer yönleri ortaya konmuştur. Anadil ve hedef dile ait kelime ve kelime çeşitleri herhangi bir dilbilgisi kitabından sıralanmakla yetinilmemiştir. Klasik ve modern kitaplardan

aktarımlar yapılarak hem ana hem de ara başlıklarda çözümlemeli karşılaştırmalar yapılmıştır.

Cümle öğeleri tek tek dilbilgisi açısından incelenerek her iki dildeki yerleri tablolar halinde verilmiştir. Tablolarda özet olarak verilen kurallar, örneklerle pekiştirilmiş, verilen örnek cümleler tahlil edilmiştir. Bu tahliller, hem Arapça hem de Türkçe örneklerde yapılmış, anadildeki örneklerin hedef dildeki karşılıkları gösterilmiştir.

Cümle çeşitlerini verirken, Türkçe ve Arapçanın kendilerine ait çeşitlerini ayrı ayrı vermeye özen gösterilmiştir. Örnek verilmeden ve karşılaştırma yapılmadan geçilmemiştir. Cümle ve diğer dilbilgisi konularının tahlilleri yorumlanmaya çalışılmıştır. Kaynaklar verilirken tek çeşitle yetinilmemiş, Arapçanın da Türkçenin de değişik hatta birbirleriyle uyuşmayan kaynakları verilmiştir.

Türkçe cümlelerde vurgu, fiilden önceki kelimeye yapılır. Arapçada ise cümle yapısına uygun olarak başa alınan öge, vurgunun yapıldığı yerdir. Bunlar çalışmanın her aşamasında belirtilmiştir. Çünkü Arapça cümlede anlam kurgusu ve ağırlığı baştan sona doğru, Türkçede sondan başa doğrudur. Arapça cümlenin çeşidi ne olursa olsun ağırlık cümlenin başındaki ögededir. Arapça isim cümlesinde haber, harfi cer, zarf ve edatla başlarsa vurgu öne geçmiş haberde olur.

Türkçede çoğul, -ler, -lar ekleri ile yapılırken, Arapçada hem isimlerin çeşitlerinden, hem de cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan çoğul şekilleri mevcuttur. İsimlerin çoğul yapılmaları cinsiyet ve çeşitlerine bağlıdır. Cemi müzekker-i sâlim, cemi' müennes-i sâlim ve cemi teksir çoğulları isme aittir. Cemi' teksirin içinde yer alan cemi' killet ve cemi kesretin kendine has vezinleri vardır. Bu kadar çoğulun Türkçe ile karşılaştırılması oldukça güçtür. Türkçede iki sayısı çoğul sayılırken, Arapçada iki sayısı ne tekil ne de çoğuldur. Onun için tesniye diye bir terim ile ona ait kurallar mevcuttur. Arapçada isimler müennes yani dişil varlıklara ait olduklarında bunları ifade eden sayılar da müennes veya müzekker olurlar. Sayıların bir kısmı sayılana cinsiyet bakımından uymakla birlikte bir kısmı uymaz.

Türkçede şart ekleri -se, -sa gibi az ve basit olmakla birlikte Arapçada on iki'den fazla bağımsız şart edatı vardır. Şart edatları cümlenin yapısını etkileyen bir yapıya sahiptir. Muzari fiilleri cezmettiği gibi anlamını da kendine göre değiştirir. Adı geçen

edatlar mazi fiilleri cezmetmemekle beraber anlamını şarta çevirir. Talep bildiren bütün yapılar da şart edatı gibi cümlelerin yapısını etkiler. Türkçedeki şart edatları kelime bünyesine dâhil olmalarına karşılık, Arapça şart edatları fiilden önce ve bağımsız durumdadır.

Olumsuzluk edatları, Türkçede hem cümle içinde hem de fiilde olmak üzere iki yerde olabiliyor. Arapçada sadece tek ve bağımsız olumsuzluk edatları vardır. Yine Arapçada nefy edatları fiilden önce geldikleri halde Türkçede olumsuzluk edatları fiile bitişik halde gelirler. Türkçede, yoktur, değildir, -me, ma- gibi olumsuz ifadeler ile bunları destekleyen hiç, hiçbir, asla, hiç kimse gibi yardımcı olumsuz yapılar mevcuttur.

Yardımcı fiiller diye Türkçeye çevrilebilecek olan nevasih konusu, Arapçanın bağlı olduğu dil grubuna ait bir konudur. Nâkıs fiil olan nevasih, isim cümlesinin başına gelerek onu yeniden yapılandırır. Harf olan nevasih ise ayrı bir şekilde isim cümlelerini değiştirirler. Belki bunlara Türkçede pekiştirici edatlar veya yardımcı fiiller diyebiliriz. Pekiştirici, anlamı kuvvetlendirici kelime ve yapılar Türkçede bulunmakla birlikte çekimli ve kurallı olmaları bakımından Arapçadakiler daha düzenli sayılır.

İsmi mevsul yapısı Arapçaya has bir yapıdır. Türkçede -ki, -en, -an ve öyle ki gibi bağlaçlarla ifade edilebilecek bir dilbilgisi kuralıdır. İsmi mevsul üçü müennes üçü de müzekker olmak üzere altı çekimli ve iki de ortak kipten oluşur. Ancak bu isimler kendilerinden sonra gelen sıla cümleleri olmadan anlaşılamazlar. Türkçeye çevrilirken sıla cümlesi ile ismi mevsul bir tek cümle gibi tercüme edilirler. Çünkü adı geçen isim tercümede görülmez. İsmi mevsul ile sıla cümlesi arasında cinsiyet ve sayı bakımından her zaman uygunluk gereklidir. Bu uygunluk sıla ile mevsulu birbirine bağlayan âid zamiri ile sağlanır.

Türkçedeki nesne veya tümlece karşılık Arapçada nesneler beşe ayrılır. Türkçedeki nesneler ise belirtili ve belirtisiz şeklinde iki kısma ayrılır.

Türkçede her zarf ve edat yüklemlerde rahatlıkla kullanılabilirken Arapçada ya fiiller harfi cersiz gelirler ya da her fiilin kendine has bir harfi ceri vardır. Bu yapı Arapçada anlamı doğrudan ilgilendiren bir kuraldır. Fiil ister çekimli isterse fiilimsi yani fiilden türemiş isim olsun kendine ait harfi ceri alabilir. Ayrıca fiillere ait zaman veya mekân zarfları da olabilir.

Arapçada iki, Türkçede bir tek özne vardır. Arapça isim cümlesinin öznesine mübteda, fiil cümlesininkine ise fâil denir. Türkçede özne fiilden sonra ikinci ögedir. Arapça fiil cümlesinin öznesi olan fâil aynı Türkçedeki gibidir. Arapça isim cümlesinin öznesi olan mübteda cümle başında gelir. Türkçede ayrıca iki özne problemi vardır. *Ben öğretmenim* cümlesinde hem *ben* hem de *-im* gizli öznesi olmak üzere iki tanedir. Arapçada bu problem isim cümlesinin mübtedası ile aşılmıştır. Adı geçen cümlede *ben* mübteda *öğretmenim* de haberdur. Haber, isim cümlesinin yüklemidir ve bağımsız cümle olabildiği için ayrıca öznesinin olması cümle anlamına zarar vermez.

Türkçede ismin yalın, belirtme, yönelme, bulunma ve ayrılma halleri mevcut olmasına karşılık Arapçada böyle kurallar bulunmamaktadır. Ancak ref' hali yalın hale, belirtme hali nesneye, yönelme, bulunma ve ayrılma halleri ise harfî cerli hallere karşılık gelebilir. Yani Arapça öğrenecek bir Türk'ün özellikle bu farkı iyi bilmesi gerekir. Çünkü anadilde çok kullanılan bu kaideler hedef dilde tam karşılığını bulamamaktadır. Harfî cerlerin her kullanımda aynı işlevi görmemeleri ise ayrı bir problemidir.

Sıfat ve isim tamlamaları her iki dilde mevcut olmakla birlikte kuruluş ve yapı bakımından birbirlerini zıddıdılar. Türkçe cümle anlam ağırlığı sondan başa doğru olduğundan dolayı terkiplerde de esas öge sondadır. Arapçada ise tamamen farklı bir dizilişle esas öge başta gelir. Yani Türkçede tamlayan Arapçada tamlanan, tamlanan ise tamlayan olur. Bu söz diziliş şekli dil öğretiminde gözetilmesi gereken önemli farklardan biridir.

Temyiz, Arapçada cümle yan ögesidir. Arapçada olmasına karşılık Türkçede bu öge bulunmamaktadır. Nedeni ise Arapçada sayının, ölçünün, kapalı bütün ifadelerin kendilerini açıklayan ögelerden önce gelmesidir. Sayı sayılandan önce gelince muhtevanın izahı gerekir. Bu yüzden her kapalı sayı vb. ifadede sonra onu açıklayan öge olan temyiz gelmesi gerekir. Türkçede sayı, sayılandan sonra geldiğinden dolayı cümlede kapalılık olmaz. Bunun için böyle bir kurala gerek olmadığı, kanaatindeyiz.

Hal konusu Arapçada fadla denilen kurallı bir yan ögedir. Türkçedeki karşılığı durum zarfı diyebileceğimiz kuralsız bir yapıdır. Arapçada tamamen kaideleri belirlenmiş, hâl ve zülhâli belli olan kaidedir. Ana dili Türkçe olanların, hedef dil olan

Arapçayı daha hızlı öğrenebilmeleri için bu iki dildeki farklı ve benzer yönleri dikkate almalarının zorunlu olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-Nahî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004.
- _____, *Et-Tatbîku 's-Sarfî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 2004.
- Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, Dâru'l-Meârif I-IV, Mısır 1975.
- Abdü'l-Azîz, Abdü'l-Mecîd, *el-Lüğatü 'l-Arabiyye*, Dâru'l-Meârif, Mısır 1986.
- Abdullah b. Hamîd el-Hamîd (Editör), *Silsiletu Ta'limi 'l-Luğati 'l-Arabiyye, en-Nah I-IV*, Emin Yay., Bursa 2004.
- Abdü'l-Hamîd, Abdü'l-Vahid, *el-Kelimetu fi't-Turâsi 'l-Lisâni 'l-'Arabî*, Mektebetü Alaiddin, Safakas 2004.
- Abdü'l-Ganî ed-Dakr, *Mu'cemu 'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risâle, Şam 1986.
- Abdurrahman b. Abdurrahman, *en-Nahvu 'l-Mustetab Sual Cevab İ'rab*, Dâru Taybe, Riyâd 1996.
- Abdülkâhir el-Cürcanî, *Kitabü 'l-Muktasid*, nşr. Kazim el-Mercân, Kahire, ts.
- Ahmed el-Haşimî, *el-Kavâ'idu 'l-Esasiyye li 'l-Lüğati 'l-Arabiyye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.
- Akarsu, Bedia, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Akbayır, Sıddık, *Cümle ve Metin Bilgisi*, Pegem Akademi Yay., 2013, Ankara.
- Aksan, Doğan, *Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi*, AÜ, DTCF. Yayınları, Ankara 1971.
- _____, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *en-Nahvu 'l-Vâdih I-III*, Dâru'l-Meârif, Mısır 1965.
- Arak, Hüseyin, 'İkinci Yabancı Dil Olarak Almancanın Öğrenilmesinde İngilizcenin Ve Karşılaştırmalı Dilbilgisinin Rolü', sbe.erciyes.edu.tr.
- Arslan, Ahmet Turan, *Arapça-III*, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2081, Ankara 2010.
- Atabay, Neşe, Sevgi Özel ve Ayfer Çam, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, TDK Yayın no: 472, AÜ Basımevi, Ankara 1981.

- Aydın, Tahirhan, *Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı, Yabancılar Arapça Öğretimi – Karşıtsal Çözümleme-* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2007.
- Bahaettin, Mehmet (Toven), *Yeni Türkçe Lügat*, TDK Yay., İstanbul 2004.
- Bakırcı, Selami ve Çögenli, M. Sadi, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, (1. baskı), Bakanlar Matbaacılık, Erzurum 2000.
- Balkaya, Fikret, *Kavram Sözlüğü II*, Maki Basın Yayın, Ankara 2006.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay. no: 528, Ankara 1990.
- Bedru'ddîn el-'Aynî, *el-Makâsidu'n-Nahviyye Şerhu Şevâhidi Şurûhi Elfiyye*, Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Osmanlıda İmlâ Lügatı*, Nedve Yay., İstanbul 1980.
- Bilgegil, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1982.
- Bostancı, Ahmet, *Arapça-II*, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2080, Ankara 2010.
- el-Câmî, Nureddin Abdurrahman, *Kâfiye Şerhi el-Fevaid ez-Ziyaiyye* (Molla Cami), Terc: A. Ercan Ebinsoy, Zaman Yay., İstanbul, 1987.
- Cahit, Hüseyin, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, TDK 2000.
- Cevizci, Ahmet, *Eğitim Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2010.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- Cürcânî (Seyyid Şerif), *Ta'rifât*, İstanbul 1265.
- _____, *Şerhu'l Mevâkif*, Kâhire 1325
- Çakır, Mehmet, *Türkler İçin Yaşayan Arapça*, Özkan Matbaası, Ankara 1998.
- _____, *Arapça'nın Matematiksel Cümle Yapısı*, Özkan Matbaası, Ankara 1999.
- Çotuksöken, Yusuf, *Türkçede Ekler-Kökler-Gövdeler* (2. baskı), Cem Yayınevi, İstanbul 1991.
- _____, *Arapça'da Kelime Yapısı*, Özkan Matbaası, Ankara 1999.
- Çögenli, Sadi, *Ayet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Sarf*, Candaş Yay., İstanbul 2012.

- _____, *Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâgat*, Eser Ofset Mat., Erzurum 2012.
- Çörtlü, M. Meral, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, MÜİ. Fak. Vakfı Yay., No: 84, İstanbul 1995.
- _____, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, MÜİ. Fak. Vakfı Yay. No: 153, İstanbul, 1998.
- _____, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2011.
- ed-Dahdah, Antovan, *Mu‘cemu Kavâ‘idi’l-Arabîyyeti’l-‘Âmme*, Thk. Mitrî Abdü’l-Mesîh, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1990.
- Demir, Nurettin, Emine Yılmaz ve Tahir Nejat Gencan, *Türkçe Biçim Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 2370, Ankara, 2013.
- Demircan, Ömer, *Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi II, Sadrî’l-İslâm Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum, 2010.
- Demirayak, Kenan ve Sadi Çögenli, *el-Mukaddimetü’l-Acurrumiyye Fi Kavâ‘idi’l-‘İlmi’l-Arabîyye*, AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1997.
- _____, *el-İ‘rab ‘an Kavâidi’l-İ‘rab ve Tercümesi*, AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1997.
- _____, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1995.
- Deutsche Gramatik, *Almanca Dilbilgisi*, Fono Yay., No: 065, İstanbul, 2009.
- Deveci, Tahir, *Temel Almanca Dilbilgisi*, Pelikan Yay., Ankara, 2012.
- Dizdaroğlu, Hikmet, *Türkçede Fiiller*, TDK yayın no: 236, AÜ Basımevi, Ankara, 1963.
- Doğan, Candemir, *Bağlaçlar*, Cantaş Yay., İstanbul, 2013.
- _____, *Arapça İsim-Sıfat Tamlamaları ve İsim Cümlesi Kurulumu*, Cantaş Yay., İst. 2013.
- _____, *Arapça İsim Cümlesini Yeniden Yapılandıran Âmiller*, Ensar Yayınevi, İst. 2012.

- _____, *K. Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça Türkçe Bağlaçlar*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, “Arapça Öğretiminde Yöntem Orijinli Problemler ve Çözüm Önerileri”
- Doğan, Enfel, *Türkçe Cümle Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayın no: 2461, Eskişehir 2012.
- Ebu ‘Ubeyde M‘amer b el-Musennâ, *Mecâzu’l Kur‘ân*, Mısır 1374/1955
- Ebu’l-Hayyân el-Endelusî, *Tezkiretu’n-Nuhât*, Tah. Afif Abdurrahman, Mües. er-Risâle, Beyrut 1986.
- Ediskun, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1909.
- Eğitim Ansiklopedisi*, Ansiklopedi Yayınevi, Ankara 1966.
- Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004.
- Emre, Ahmet Cevat, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Eski Lisan-ı Osmanî Sarf-Nahiv, TDK 2010.
- Engin, Mehmet, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2004.
- Erkoç, Ethem, *Arapça Kelime ve Cümle Yapısı*, Öncü Basımevi, Ankara 2011.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yayınları, İstanbul 2004.
- Ermiş, Hamza, *Türkçeleşmiş Arapça Kelimelerin Tasnifi ve Kök Analizi*, Cantaş Yay., İstanbul, 2011.
- Filizok, Rıza, *Belagât Sözlüğü*, www.ege-org/modules.
- Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Beyrût 1987.
- el-Ğalâyînî, Ş. Mustafa, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 1912.
- Günday, Hüseyin ve Şener Şahin, *Arapçada Bağlaçlar*, Emin Yayınları (2. Baskı), Bursa 2009.
- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara 2007.
- Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2011.
- Hacıeminoğlu, M. Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Basımevi, İstanbul 1974.

Hafnî Bey Nâsif, Muhammed Bey Diyâb, Mustafa Tamûm ve Muhammed Bey Salih, *Kitabu'd-Durusi'n-Nahviyye* I-IV, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1911.

el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-Nahv*, nşr. Fahrüddin Kabade, Mues. er-Risale, Beyrut, 1985.

Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, TDK yayın no: 353, AÜ Basımevi, Ankara, 1972.

Hatib el Kazvinî, *Telîsu'l-Miftâh*, Tercüme; Komisyon, İstanbul 2011.

Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yay., Ankara 1997.

Hilmi Halîl, *Mukaddime li Diraseti'l-Luğât*, Dâru'l-Marifeti'l-Cami'iyye, İskenderiyye 1996.

<http://www.turkceciler.com>.

<http://izzetkocak-tdn.blogspot>.

<http://www.bilgicik.com>.

İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1995.

_____, *Muğni'l-Lebîb an Kutubi'l-E'ârib*, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, ts.

_____, *Hâşiyetu Şuzûru'z-Zeheb* I-II, Thk. Abdülkerim Muh. el-Es'ad, Daru's-Şevâf, Beyrut 1995.

_____, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyye-i İbn Mâlik*, nşr. Komisyon, Dâru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut 1966.

İbni Akîl (Bahau'ddin Abdullah) I-II, *Şerhu İbn 'Akîl*, Beyrut, ts.

İbn Dureyd (Ebu Bekir Muhammed b. Hasan), *Kitabu'l- İştikâk*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1979.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* I-XV, Beyrût 1374/1955.

İmla Kılavuzu, Komisyon, TDK Yay., No: 525, Ankara 2000.

İşler, Emrullah, 'Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi', Nüşa Şarkiyat Araştırma Dergisi, Sayı 6.

- İşler, Emrullah ve Musa Yıldız, *Arapça Modern Metinler ve Çözümlemesi*, Elif Yay., İstanbul 2005.
- _____, *Arapça Çeviri Klavuzu*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2002.
- İşler, Ertuğrul ve Kenan Dursun, “Yabancı Dil Öğretiminde Metin Seçimi ve Eşsüremlilik”
- Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi Cümle Tahlilleri*, Akçağ Yay., Ankara 1991.
- Karaağaç, Günay, *Dil, Tarih ve İnsan*, Kesit Yay., İstanbul 2011.
- Karabulut, Erdem, *Almanca Dilbilgisi*, Pelikan Yay., Ankara 2011.
- Keskin, Raşit, *Türkçe Dil Bilgisi-Kelime ve Cümle Tahlilleri*, Çizgi Yay., Konya 2003.
- Kocaman, Ahmet, *Uygulamalı Dilbilim Dilbilim Araştırmaları*, Ankara 1998.
- Koçak, İnci, *Arapça Dilbilgisi*, AÜDTC. Fak. Yay. No. 366, Ankara 1992.
- Koç, Hüseyin, *Dil ve Anlatım I*, MEB Yayınları, Ankara 2010.
- Kaçar, H. İbrahim, Ali Bulut ve Yılmaz Özdemir *el-Kavâ'idü'l-Muşacci'a* I.Kitap, İfav Yay., İstanbul, 2012.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayın no: 827, Ankara 2003.
- Kur'an-ı Kerim Meali* (Heyet), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- Levend, Âgâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayın no: 347, AÜ Basımevi, Ankara 1972.
- Lado, Robert (1964), *Language Teaching: A Scientific Approach*, McGraw-Hill.
- Mahmûd, Süleyman, *Tekellüm (Arapça Konuşma)* Akdem Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mahmûd İsmail es-Sînî, İbrahim Yusuf es-Seyyid ve Muhammed er-Rifâi eş-Şeyh, *el-Kavâidu'l-'Arabiyyeti'l-Muyessere*, Emin Yayınları Bursa 2004.
- Mehmet Zihnî, *el-Müşezzeb*, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul, 1304.
- _____, *El-Müntehab ve'l-Müktedab*, Şirket-i Murettibiyye Matbaası, İstanbul, 1304.
- Muhammed b. Abdurrahman Âl-i eş-Şeyh (Editör), *el-'Arabiyyetu Beyne Yedeyk I-IV* Tekin Yayınları, Konya 2012.

- Muhammed Hayr Hulvânî, Muhammed Fahûrî, Adulkadir Zekkâr *el-Menhel min 'Ulûmi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetü'l-'Arabiyye, Halep 1968.
- Muhseb, Muhyiddin, *el-Luğa Ve'l-Fikr Ve'l-'Alam*, eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-'Âlemiyyetu li'n-Neşr, Kahire, 1998.
- Muhtar, Cemal ve Mehmet Maksudoğlu, *Açıklamalı Arapça*, Ensar Yay., İstanbul, 2011.
- Nalçakan, Zübeyd, *Arapça ve Türkçede İsim ve Fiil Cümlesinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2008.
- Oflazer, Kemal ve H. Cem Bozşahin, 'Turkish Natural Language Processing', 'Türkçe Doğal Dil İşleme', Bildiri.
- Özek, Ali, *Arapça Edebi Metinler*, Özek Yay., İstanbul, 1972.
- Paul Foulque, *Pedagoji Sözlüğü*, Ter. Cenap Balkaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1994.
- Polat, Mahmut ve Nevres Açıkalin, *Arapça İmla ve Mükatebat, İmla Kitabı*, Ensar Yay., İstanbul, 2012.
- er-Râfi'î, Mustafâ Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Beyrût 2004.
- er-Râğıb, el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l Kur'ân*, (nşr. Muhammed Halîl Aytânî) Dâru'l- Ma'rife, Beyrût, 2001.
- er-Râzi, Fahrüddîn, *Mefâtihu'Ġayb*, İstanbul 1307.
- _____, *Nihâyetu'l İcâz fî Dirâyeti'l İ'câz*, (nşr. Nasrullah Hacımüftüoğlu)
- Salah b. Ali b. Muhammed, *en-Necmu's-Sâkib*, Thk. M. Cuma Hasan Nab'a, Müessesetu'l-İmâratî Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, San'a 2003.
- Sancak, Yusuf, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, Aktif Yay., İstanbul 2008.
- Saraç, M. Ali Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkube Yay., İstanbul 2004.
- Sarı, Mevlüt, *Türkçe-Arapça, Arapça-Türkçe Cep Sözlüğü*, Huzur Yay., İstanbul 2012.
- Seçkin, Mustafa ve M. Maksudoğlu, *Arapça Uygulama Kitabı*, Ensar Yay., İstanbul 2011.

- Selâm, Ali Abdü'l-Azim, *Hasâisu'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Turuku Tedrisihâ, Nur'el-Kombiyuter ve't-Tiba*, İskenderiyye, ts.
- Soyupek Hasan, *İkinci Meşrutiyet'ten Günümüze Türkiye'de Arapça Öğretimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Isparta 2004
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Tanç, Halil İbrahim, *Kur'an-ı Kerimde Edatlar*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Timurtaş, Faruk, *Eski Anadolu Türkçesi XIII. Asır*, İstanbul 1974.
- Tura, Sabahat S., *Dilbiliminin Dil Öğretimindeki Yeri*, Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayı.
- Uralgiray, Yusuf, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yay., İstanbul 1990.
- Uzun, Nadir Engin, *Dilbilgisinin Temel Kavramları*, Türkçe Üzerine Tartışmalar, TDAD, İstanbul 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Seda yay., İstanbul 1999.
- Yetiş, Kâzım, *Ta'limi Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2011.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, Define Yay., İstanbul 2004.
- Yıldız, Musa, Nurettin Ceviz, Soner Gündüzöz, *İlahiyat Fakülteleri İçin Arapçaya Giriş I-II*, Grafiker Yay., Ankara 2012.
- Yıldız, Âlim ve Tahsin Koçyiğit, *Makale ve Yazarlar Fihristi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Yüksel, Ahmet, *Arapça Kelime Bilgisi, Alıştırma Kitabı*, Ceylan Ofset, Samsun 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	CEMAL IŞIK
Doğum Yeri Ve Tarihi	Adilcevaz 01.01.1959
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y.Lisans Öğrenimi	AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Tefsir
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce, Almanca
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	cemalfakir20@gmail.com
Tarih	08.07.2014